

**EVROPSKÝ POLITICKÝ
A PRÁVNÍ DISKURZ**

**Svazek 5
6. vydání
2018**

**EUROPEAN POLITICAL
AND LAW DISCOURSE**

**Volume 5
Issue 6
2018**

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékoliv výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. *Evropský politický a právní diskurz* přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Boris Babin, doktor práva, Mezinárodní humanitární Univerzita (*Ukrajina*)

Olena Grynenko, doktor práva, Inštituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenko (*Ukrajina*)

Borys Kormich, doctor prava, professor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Nacionalní Univerzita státní daňové služby (*Ukrajina*)

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Lysyk, Ph.D, docent, Lvovská národní Frankova univerzita (*Ukrajina*)

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti (*Francie*)

Olexandr Merezhko, doktor práva, profesor, Krakovská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (*Polsko*)

Özgür Oguz, PhD v právu, docent Univerzita Anadolu (*Turecko*)

Anna Pišč, dr hab, profesorkyně, Katedra veřejného obchodního práva, Právnická fakulta, Univerzita v Bialostoku (*Polsko*)

Petra Joanna Pipková, PhD., JUDr., Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Karlova (*Česká republika*)

Andreas Pottakis, Právnický zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCL, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva (*Řecko*)

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita (*Velké Británie*)

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (*Kazachstán*)

Ksenija Smirnova, doctor právnických věd, profesorkyně, Kyjivská Nacionalní univerzita jm. Tarase Ševčenko (*Ukrajina*)

Leonid Tymčenko, doktor práva, profesor, Výzkumný ústav fiskální politiky, Univerzita státní fiskální služby Ukrajiny (*Ukrajina*)

Dariusz Gura-Šopiński, dr hab, profesor Univerzita kardinála Stefana Wyszyńskiego ve Varšavě (*Polsko*)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčínska univerzita Alexandra Dubčeka (*Slovensko*)

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (*Ukrajina*)

Tetiana Krasnopolska, Ph.D, docent, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Daniela La Foresta, profesorkyně, Univerzita jm. Federico II ve m. Napolí (*Itálie*)

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, profesor, Ternopilská Národní ekonomická universita (*Ukrajina*)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, profesor profesor katedry věd politických, Gdan'ská Univerzita (*Polsko*)

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (*Velké Británie*)

Mykola Poliovy, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Marek Rewizorski, dr hab, Gdan'ská Univerzita (*Polsko*)

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (*Ukrajina*)

Olena Ivanova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Tetiana Kamenská, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Natalie Kovalisko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Lvivská Národní univerzita jm. Ivana Franko (*Ukrajina*)

Olena Lisejenko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Jižně-ukrajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského (*Ukrajina*)

Vitalij Oniščuk, Doktor společenských věd, profesor, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Valentyna Podšyvalkina, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Marina Kalashlinska, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Ilona Mishchenko, PhD in civil law and civil process, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Alina Polukhina, PhD v politických věd, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Jana Chernopischuk, PhD v oboru ústavního a městského práva (*Ukrajina*)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, Social Communications, International Relations, Sociology is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law, political science, social communications and sociology, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Borys Babin, Doctor of Laws, International Humanitarian University (Ukraine)

Olena Grynenko, Doctor of Laws, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine)

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor, National University of State Tax Service (Ukraine)

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I, President of the French Association of Constitutional Law, member of the High Council for the Judiciary of France (France)

Oleksandr Merezhko, Doctor of Laws, Professor, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy (Poland)

Anna Piszcz, dr hab, Professor UwB, Faculty of Law, University of Bialystok (Poland)

Özgür Oguz, PhD in Law, Ass.Prof, Anadolu University (Turkey)

Petra Joanna Pipková, PhD, JUDr, Charles University Prague (Czech Republic)

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil, Oxon), Member of Scientific Council at ECCLE, Deputy Director at Academy of European Public Law (Greece)

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of Criminology, University of Oxford, a member of the Sentencing Council of England and Wales (Great Britain)

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant Professor, School of Law, KIMEP University Almaty (Kazakhstan)

Kseniia Smirnova, Doctor of Laws, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Leonid Tymchenko, Major Research Fellow, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Dariusz Góra-Szopiński, dr hab, Professor UKSW, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw (Poland)

Pavol Hrivík, PhD in European and Global Studies, Alexander Dubcek Trencin University (Slovakia)

Galina Kuts, D.Sc. in Political Science, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Tetyana Krasnopolska, PhD in Political Science, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Daniela La Foresta, Professor, Naples Federico II University (Italy)

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science, Professor, Ternopil National Economic University (Ukraine)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Professor UG, professor at the Department of Political Science, University of Gdansk (Poland)

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyli' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London School of Economics (Great Britain)

Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyli' Stus Donetsk National University (Ukraine)

Marek Rewizorski, dr hab, University of Gdansk (Poland)

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science, Professor, Zaporozhye National University (Ukraine)

Olena Ivanova, Doctor of Social communications, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)

Tetiana Kamenska, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Nataliia Kovalisko, ScD in Sociology, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

Olena Liseienko, ScD in Sociology, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynskiyi (Ukraine)

Vitalii Onyschuk, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Valentyna Podshyvalkina, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyieva, PhD in political science (Ukraina)

Marina Kalashlinska, PhD in political science (Ukraina)

Ilona Mishchenko, PhD v právu, Národní univerzita «Odeská právnická Academie» (Ukraina)

Alina Polukhina, PhD in political science, National University "Odessa Law Academy" (Ukraina)

Iana Chernopyshchuk, PhD in constitutional and municipal law (Ukraina)

The Journal is indexing by Index Copernicus:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=42760>

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22311

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents**INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS**

Olesia Zvezdova, COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE EU AND OSCE OFFICIAL POSITION ON THE "DE FACTO STATES" STATUS IN THE POST-SOVIET SPACE	7
Tetiana Prystai, THE EUROPEAN UNION'S COURT PRACTICE IN DETERMINING A LEGAL STATUS OF LEGAL ENTITIES	13
Margaryta Lymar, THE UNITED STATES AND EUROPEAN INTEGRATION IN DOCUMENTS: FROM EISENHOWER TO OBAMA	19
BAMBANG SUPARNO, THE PROBLEMATIC SPECIAL AUTONOMY IMPLEMENTATION IN PAPUA	25
Tetiana Melnyk, NATO'S NUCLEAR STRATEGY: CHANGING CONCEPT OR CHANGING CIRCUMSTANCES?	33
Mariia Ponomarenko, HISTORICAL STAGES OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE EU	47

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Bohdan Ferens, POLITICAL SPACE OF THE EU. THEORETICAL FRAMEWORK	52
Nataliia Perepelytsia, FRANCIS FUKUYAMA ABOUT THE MODERN PROBLEMS OF LIBERAL DEMOCRACY	59
Andrii Shulika, CONCEPTUAL BASES OF «BUEN VIVIR» FORMATION AS THE FOUNDATION OF STATE POLICY IN LATIN AMERICA	65
Alina Voichuk, THE FEATURES OF THE INSTITUTE OF PRESIDENCY IN THE SEMI-PRESIDENTIAL REPUBLIC	71
Anatolii Prytula, STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE	76
Ismu Gunadi, CONTEMPT OF COURT REGULATION DISCOURSE IN INDONESIAN JUSTICE SYSTEM	82
Mykola Kravchuk, THE STATE AND THE ARMY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC DURING THE DIRECTORATE AND THEIR LEGAL FIXATION	88
Natalia Yefremova, VSEVOLOD KORNILYOVICH DIABLO – THE WAY OF LIFE AND SCIENTIFIC CREATIVITY OF THE LEGIST BEFORE 1939	97

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Natalia Horlo, IRREDENTISM AS THE ETHNOPOLITICAL PROCESS: PRECONDITIONS AND REASONS FOR EMERGENCE	108
Svitlana Koch, BORDERLAND GROUPS BETWEEN POLITICAL CENTRES: NATIONAL INFLUENCE AND LOCAL PRACTICES IN BESSARABIA	116
Svitlana Vovk, THE SPLIT OF SOCIETY AS A FACTOR OF CHANGE OF POWER DURING THE CIVIL WAR	127
Oleksandr Bezruk, MOBILIZATIONAL POTENTIAL OF SOCIETY IN SYSTEMIC CRISIS: POLITICAL ASPECTS	133
Heorhii Udzhmadzhuridze, DETERMINANTS OF PROMOTING OF POLITICAL PARTICIPATION OF THE UKRAINE'S POPULATION	139
Iuliia Chystiakova, THE DECENTRALIZATION REFORM IN POLAND AS ROADMAP FOR REFORMS IN UKRAINE	149
Pawel Trawicki, THE EVOLUTION OF A POLITICAL POSITION OF A PRESIDENT IN POLAND	155
Serhii Horbliuk, IMPLEMENTATION OF THE SMART CITY CONCEPT AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW	162
Bernadeta Nowak, EVALUATION OF WORK IN THE POLICE BY OFFICERS OF THE MUNICIPAL POLICE HEADQUARTERS IN GDAŃSK IN THE LIGHT OF SURVEYS	171

CULTURAL AND MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL DISCOURSE

Liudmyla Chekalenko, Viacheslav Tsivatyi, THE HISTORY OF MEMORY OR MEMORY OF HISTORY: THE QUESTION OF STUDYING	182
Yuliia Rudenko, NATIONAL IDENTITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES	187
Iryna Matsyshyna, POLITICIANS AS SYMBOLS DURING POLITICAL CONFRONTATION (UKRAINE. 1994 – 2004)	191
Anastasiia Voronkova, PROBLEMATIC FIELD OF FASHION IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE	199
Andriy Bevza, PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF INFORMATION AND LEGAL SECURITY POLICY OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE	205

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Eddy Pranjoto W., THE IMPORTANCE OF PATENT PROTECTION TOWARD TRANSGENIC PLANT VARIETY IN INDONESIAN LAW	215
--	-----

J. Andy Hartanto, LEGAL STATUS OF OLORAN LAND IN INDONESIAN LAND LAW SYSTEM	224
Yaroslav Sydorov, LEGAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURE AS A PRIORITY OF AN ENVIRONMENTAL COMPONENT OF THE STATE AGRARIAN POLICY	230
Uliana Oleksii, LOCAL BUDGETS AS A COMPONENT OF PUBLIC FINANCES	236
Iryna Menso, FEATURES OF FREE USE OF WORKS BY ELECTRONIC LIBRARIES WITH EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PURPOSES ACCORDING TO THE MODERN COPYRIGHT	241
Mariana Shchyrba, ECONOMIC GUARANTEES OF PATIENT'S RIGHTS IN UKRAINE	246
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech)	251
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English).....	256

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Олеся Звезда

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОФІЦІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ЄС ТА ОБСЄ ЩОДО СТАТУСУ «ДЕ-ФАКТО ДЕРЖАВ» НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Olesia Zvezdova

Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE EU AND OSCE OFFICIAL POSITION ON THE "DE FACTO STATES" STATUS IN THE POST-SOVIET SPACE

This article deals with the comparative characterization of the leading European international organizations official position (the European Union and the Organization for Security and Cooperation in Europe) on the "de facto states" political and legal status in the post-Soviet space. The participation of these organizations in the international conflicts settlement around separatist regions in the territory of Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine is considered. The official documents and statements of the EU and OSCE representatives, which offer ways to solve the problem, are analyzed. The author describes the implications of the interference of international organizations and their effectiveness in addressing the status of "de facto states". It is determined that, at the current stage, the OSCE is more effective in resolving these conflicts, but the EU has significant potential and its own methods of influence.

Keywords: OSCE, EU, "de facto states", Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, Transnistria.

Зіткнення таких двох норм міжнародного права, як право націй на самовизначення і повага до територіальної цілісності держав, створює юридичну колізію в міжнародному праві, яка стає причиною додаткових перешкод на шляху визначення політико-правового статусу «де-факто держав» на пострадянському просторі: так званих «Республіки Абхазія», «Республіки Південна Осетія», «Нагірно-Карабаської Республіки» і «Придністровської Молдавської Республіки». Для України це питання останнім часом набуває особливої актуальності, враховуючи невирішений конфлікт на Сході, що несе загрозу для системи європейської безпеки.

Міжнародними організаціями накопичений позитивний досвід з врегулювання подібних конфліктів, про що свідчить припинення бойових дій на територіях таких «де-факто держав» на пострадянському просторі та переведення подібних конфліктів у заморожену фазу. З іншого боку, поки не вирішене питання із статусом подібних утворень, жоден конфлікт не може вважатися повністю врегульованим. Не можна не враховувати, що кожна з країн, що входить в ту чи іншу міжнародну урядову організацію, має на пострадянському просторі свої особливі інтереси, таким чином може впливати на рішення самої міжнародної організації. Тому провідні міжнародні організації продовжують приділяти значну увагу феномену «де-факто держав» і конфліктів навколо них.

Для дослідження ролі міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо «де-факто держав» ми обрали найбільш впливові у даному регіоні:

- Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), що безпосередньо відповідає за врегулювання подібних конфліктів в регіоні.
- Європейський Союз (ЄС) – наднаціональна організація, яка розглядає пострадянський простір сферою своїх інтересів.

Що стосується власне ОБСЄ як провідної безпекової організації в Європі, то місія ОБСЄ в Грузії була заснована в грудні 1992 року, відколи Абхазія і Південна Осетія вперше спробували відокремитися від Грузії. Припинила вона свою діяльність у 2009 році, коли Російська Федерація блокувала продовження її мандату. Серед останніх документів, в яких підкреслена позиція ОБСЄ щодо «де-факто держав» Південного Кавказу, слід виокремити Тбіліську декларацію 1-5 червня 2016 року. В ній вказується, що території Абхазії і Південної Осетії є невід'ємними частинами Грузії, а присутність будь-яких інших військових формувань на цих територіях є порушенням міжнародного права¹.

На сучасному етапі функціонує лише Мінська група ОБСЄ, що займається питанням вирішення нагірно-карабаського конфлікту. Вона була заснована в 1992 році, в 1994 році на Будапештській зустрічі був визначений мандат Мінської групи, а склад співголовуючих країн (США, Російська Федерація і Франція) був офіційно оформлений у 1997 році. Основними принципами, на яких МГ здійснює свою діяльність є визнання територіальної цілісності Азербайджану і недопущення застосування сили. Питання зі статусом Нагірного Карабаху залишається офіційно відкритим, але головною пропозицією є надання широкої автономії у складі Азербайджану². Не зважаючи на велику кількість зустрічей і активізацію діяльності після загострення конфлікту у квітні 2016 року, реального рішення, що задовольняло б усі сторони, до цього часу прийнято не було.

Місія ОБСЄ, яка з 1993 року постійно сприяла проведенню мирних переговорів між Молдовою і ПМР, вважається також головним посередником у придністровському конфлікті. Особливою активністю відзначилися переговори у форматі «5+2», в яких беруть участь Молдова і ПМР як сторони конфлікту, Росія, Україна і ОБСЄ як посередники, а також США і ЄС як спостерігачі. Окрім прямого політичного врегулювання ОБСЄ акцентує увагу на заходах зміцнення довіри і міжлюдських контактах шляхом неофіційних переговорів під час зустрічей експертів з гуманітарних і соціальних сфер. Що стосується питання визнання «ПМР», то офіційна позиція ОБСЄ була висловлена президентом Австрії, що головує в організації, С. Курцом, який запропонував у 2017 році ідею особливого статусу Придністров'я у складі неподільної і унітарної Молдови³. 29-30 травня 2018 року пройшов черговий раунд переговорів у форматі «5+2», який в ОБСЄ назвали історичним, вказуючи на високий ступень ефективності, взаємні поступки і велику кількість підписаних за 2018 рік договорів⁴. Але автор вважає, що всі прийняті рішення мають організаційний характер і впливають лише на стабільність співіснування сепаратистського регіону з центром в межах Молдови, а не на кардинальне вирішення проблеми.

ОБСЄ належить також основна роль у врегулюванні конфлікту навколо так званих «ДНР» і «ЛНР». У своїх резолюціях Парламентська асамблея ОБСЄ неодноразово засвідчувала «тверду підтримку суверенітету, політичної незалежності, єдності і територіальної цілісності України, як це визначено Конституцією країни»⁵.

Окрім заяв ОБСЄ здійснює і конкретні кроки: з 21 березня 2014 року в Україні діє Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), основними завданнями якої є

- об'єктивне спостереження і регулярне звітування про ситуацію в Україні;
- зменшення напруження в країні;
- сприяння діалогу між усіма сторонами конфлікту⁶.

¹ Tbilisi Declaration and resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-fifth annual session. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2016-tbilisi/declaration-24/3371-tbilisi-declaration-eng/file>> (2018, листопад, 15).

² Mandate of the Co-Chairmen of the Conference on Nagorno Karabakh under the auspices of the OSCE. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<http://www.osce.org/mg/70125?download=true>> (2018, листопад, 15).

³ У ОБСЄ готові надати особливий статус Придністров'ю. *Газета*. <https://gazeta.ua/articles/world-life/_u-obse-gotovi-nadati-osoblivij-status-pridnistrovuyu/750728> (2018, листопад, 15).

⁴ ОБСЄ заявила про підписання «історичного» протоколу щодо Придністров'я. *Європейська правда*. <<https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/30/7082410/>> (2018, листопад, 15).

⁵ ОБСЄ прямо звинуватила Росію в окупації Криму – резолюція. *УНІАН*. <<https://www.unian.ua/politics/934794-obse-pryamo-zvinuvatila-rosiyu-v-okupatsiji-krimu-rezolyutsiya.html>> (2018, листопад, 15).

⁶ OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<http://www.osce.org/uk/ukraine-smm>> (2018, листопад, 15).

Місія складається з близько 700 цивільних неозброєних спостерігачів з більш ніж 40 держав-учасниць ОБСЄ, а її мандат поширюється на всю територію України. Основними результатами діяльності СММ ОБСЄ є щоденні звіти щодо дотримання «Комплексу заходів з виконання Мінських угод» протидіючими сторонами в Україні¹.

Представники ОБСЄ беруть також активну участь у мирних переговорах щодо припинення збройного протистояння на Сході України у форматі Контактної групи з мирного врегулювання ситуації і відіграли важливу роль у процесі підписання Мінських угод. Однак дослідник І.В. Євтушенко зазначає що СММ не є миротворчою місією, тому її роль у деескалації конфлікту значно обмежена: «Мандат місії не дає змоги її персоналу безпосередньо забезпечувати роз'єднання сил. Представники СММ не мали можливості контролювати ситуацію на всій довжині кордону в зоні конфлікту»². Зважаючи на прийняття рішень в ОСЄ консенсусом, саме протидією Росії можна пояснити низьку ефективність місії. На сучасному етапі у своїх щоденних звітах члени місії констатують наявність постійних порушень режиму припинення вогню й значні перешкоди, що створюються членами озброєних формувань в процесі здійснення діяльності місії (насамперед, обмеження доступу патрулів ОБСЄ до територій, непідконтрольних Україні)³.

Європейський Союз як провідний актор сучасних міжнародних відносин і важливий геополітичний гравець на пострадянському просторі також не залишається осторонь цієї проблеми. Але, якщо не розглядати окремо позиції держав-членів ЄС (особливо активною в цьому контексті є діяльність Франції як учасника Мінської Групи і Німеччини), то офіційна діяльність Європейського Союзу як самостійного гравця в сфері вирішення конфлікту навколо «де-факто держав» Південного Кавказу довгий час була не досить ефективною. Підвищення активності Європейського Союзу на південно-кавказькому напрямку бере початок з 2003 року, коли у проекті стратегії «Безпека Європи у благополучнішому світі», в число європейських сусідів було віднесено Вірменію, Азербайджан і Грузію, а також запропоновано проект формування по сусідству з Євросоюзом зони безпеки та стабільності.

Посилення діяльності ЄС на Південному Кавказі взагалі, і в сфері вирішення проблеми де-факто державності Нагірного Карабаху зокрема, спостерігається після російсько-грузинського конфлікту серпня 2008 року і визнання Російською Федерацією незалежності Абхазії й Південної Осетії. Дані події стали безумовним поштовхом до поглиблення співпраці ЄС з пострадянськими країнами, у тому числі і з країнами Закавказзя, у межах програми Східного партнерства.

В резолюції про необхідність стратегії ЄС на Південному Кавказі, що була ухвалена Європейським Парламентом 20 травня 2010 року, наголошувалося:

- «Status quo» «де-факто держав» Закавказзя повинен змінитися спільними зусиллями ЄС й інших зовнішніх гравців.
- Проблема біженців і внутрішніх переселенців залишається не вирішеною і являє собою значну загрозу системі регіональної безпеки.
- Самі «де-факто держави» можуть мати проміжний статус до остаточного врегулювання конфлікту⁴.

Верховний комісар Євросоюзу з питань зовнішньої політики і безпеки Кетрін Ештон 15 листопада 2011 під час свого візиту до Південного Кавказу офіційно заявила, що ЄС стурбований конфліктами в регіоні, але на відміну від Мінської Групи ОБСЄ, що є відповідальною за врегулювання проблеми, Європейський Союз може лише сприяти цьому процесу шляхом призначення свого спеціального представника ЄС у справах Південного Кавказу та грузинської

¹ Толстов, С. (2015). Діяльність міжнародних організацій в Україні: загальні тенденції та орієнтири. *Viche*, 4, 11-15. <<http://www.viche.info/journal/4590/>> (2018, листопад, 15).

² Євтушенко, І.В. (2015). Роль та місце міжнародних організацій у врегулюванні збройного конфлікту на Південному Сході України (нормативно-правовий аспект). *Проблеми законності*, 131, 126.

³ Latest from the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (SMM), based on information received as of 19:30, 7 August 2018. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine/390122>> (2018, листопад, 15).

⁴ European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus. *European Parliament*. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0193+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>> (2018, листопад, 15).

кризи¹. Серед останніх заяв слід відмітити виступ перед журналістами посла ЄС в Азербайджані Малени Мард, яка заявила 1 жовтня 2016 року про прагнення організації досягти багатосторонньої домовленості щодо конфліктів².

Європейський Союз також не є офіційним посередником у врегулюванні придністровського конфлікту, але бере участь у переговорах «5+2» в якості спостерігача. Офіційні представники ЄС неодноразово заявляли, що конфлікт навколо ПМР не є ускладненим релігійним чи етнічним протистоянням, а має суто економічну основу. Щодо питання статусу Придністров'я ЄС також підтримує ідею територіальної цілісності Молдови, але за умови її федералізації. Хоча головним питанням залишається проблема надання владних функцій Тирасполю у тому обсязі, який не зашкодить центральній владі³.

Європейський Союз не є міжнародною організацією, що прямо відповідає за підтримання миру в Європі. Але саме боротьба за європейське майбутнє України стала одним із факторів, що був використаний проросійською пропагандою для активізації сепаратистських рухів на Сході країни. Враховуючи це, автор вважає позицію ЄС щодо так званих «ДНР/ЛНР» важливою для формування загальної картини. Дана позиція є досить однозначною:

- 11 травня 2014 року прес-секретар верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки М. Косьянич заявила, що Євросоюз вважає нелегітимними так звані референдуми в Донецькій і Луганській областях України і не визнає їхні результати⁴;

- 5 листопада 2014 року в офіційній заяві ЄС було зазначено, що проведення так званих президентських і парламентських виборів в «Донецькій і Луганській народних республіках» є незаконним і порушує Мінський протокол⁵;

- 20 лютого 2017 року М. Косьянич заявила: «ЄС як і раніше непохитний у своїй підтримці територіальної цілісності, суверенітету та єдності України, а також повної реалізації Мінських домовленостей. ... Пріоритетні документи, видані так званими «ДНР» і «ЛНР», в рамках Європейського Союзу визнані не будуть»⁶.

Дані факти свідчать про незмінність позиції ЄС щодо так званих «ДНР/ЛНР», які 25 червня 2014 року були внесені до списку суб'єктів, що підривають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України з поясненням: «відповідальні за організацію незаконного референдуму, що суперечить українському конституційному законодавству і, як наслідок, міжнародному праву. ... Також беруть участь у вербуванні до незаконних збройних сепаратистських груп, що загрожує стабільності та безпеці України»⁷.

Отже, порівнюючи офіційну позицію ОБСЄ та ЄС щодо статусу «де-факто держав на пострадянському просторі, можна стверджувати, що діяльність ОБСЄ характеризується більшою активністю. ОБСЄ пропонує спеціальний статус Придністров'я у складі унітарної Молдови. Юридичні деталі такого особливого статусу знаходяться у процесі розробки, але новий варіант вирішення конфлікту вбачається цілком реальним і здатним задовільнити обидві сторони. Жодна «де-факто держава» Південного Кавказу до цього часу не отримала офіційного визнання від ОБСЄ.

¹ Statement by High Representative Catherine Ashton on Nagorno Karabakh. European Council. Council of the European Union. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/114603.pdf> (2018, листопад, 15).

² ЕС жаелаг достижениа широкого мирного соглашения по нагорно-карабахскому вопросу – Малена Мард. *Trend News Agency*. <<http://www.trend.az/azerbaijan/karabakh/2667195.html>> (2018, листопад, 15).

³ Михайлов, С.А. (2013). Политика Европейского союза в отношении Молдавии и приднестровского урегулирования: институциональный и национальный аспекты. *Проблемы национальной стратегии*, 2, 60-77. (2018, листопад, 15).

⁴ Евросоюз не признает «референдум» на востоке Украины. *BBC*. <http://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/05/140511_rn_eu_donetsk_referendum.shtml> (2018, листопад, 15).

⁵ ЕС официально признал «выборы» ДНР и ЛНР незаконными. *Lb.ua*. <https://lb.ua/news/2014/11/05/285100_es_ofitsialno_priznal_vibori_dnr.html> (2018, листопад, 15).

⁶ В ЕС заявили, что не признают документы «Л/ДНР». *УНИАН*. <<https://www.unian.net/politics/1786337-v-es-zayavili-chto-ne-priznayut-dokumenty-i-l-dnr.html>> (2018, листопад, 15).

⁷ Council implementing regulation (EU) No 810/2014 of 25 July 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. *EUR-Lex: Access to European Union law*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.221.01.0001.01.ENG> (2018, листопад, 15).

Організація з безпеки і співробітництва в Європі найактивнішу участь брала у врегулюванні конфлікту у Нагірному Карабасі. Але основною її заслугою можна назвати лише надання конфліктуючим сторонам площадки для переговорів. Розмороження конфлікту у 2016 році показало, що навіть припинення вогню не може вважатися остаточним. В Україні поки що ОБСЄ залишається єдиною реально діючою міжнародною організацією, що бере участь не лише у переговорному процесі, але й у спостереженні за конфліктом завдяки існуванню СММ.

Євросоюз не має такого впливу на процес врегулювання конфліктів Південного Кавказу, як, наприклад, Мінська Група ОБСЄ. Але слід відмітити певне поглиблення співпраці ЄС з державами Південного Кавказу в останні роки, що дозволяє прогнозувати подальшу активізацію політики організації щодо вирішення конфліктів навколо «де-факто держав» Південного Кавказу. Європейський Союз також підтримує територіальну цілісність Молдови і бере участь у переговорах навколо придністровського конфлікту в якості спостерігача. Також однозначною є позиція Європейського Союзу щодо статусу квазідержавних утворень на території України: ЄС назвав нелегітимними референдум і вибори в «ДНР/ЛНР», не визнає їхні документи і засуджує їх за дії, що несуть загрозу територіальній цілісності України.

References:

1. Tbilisi Declaration and resolutions adopted by the OSCE Parliamentary Assembly at the twenty-fifth annual session. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2016-tbilisi/declaration-24/3371-tbilisi-declaration-eng/file>> (2018, November, 15). [in English].
2. Mandate of the Co-Chairmen of the Conference on Nagorno Karabakh under the auspices of the OSCE. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<http://www.osce.org/mg/70125?download=true>> (2018, November, 15). [in English].
3. U OBSYe gotovi nadaty osoblyvyj status Prydnistrovyu [The OSCE is ready to give Transnistria a special status]. *Gazeta* [Newspaper]. <https://gazeta.ua/articles/world-life/_u-obse-gotovi-nadati-osoblivij-status-pridnistrovyyu/750728> (2018, November, 15). [in Ukrainian].
4. OBSYe zayavyla pro pidpysannya «istorychnogo» protokolu shhodo Prydnistrovya [OSCE has announced the signing of the "historic" protocol on Transnistria]. *Yevropejska pravda* [European truth]. <<https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/30/7082410/>> (2018, November, 15). [in Ukrainian].
5. OBSYe pryamo zvyuvatyly Rosiyu v okupaciyi Krymu – rezolyuciya [The OSCE directly accused Russia of occupying the Crimea – a resolution]. *UNIAN*. <<https://www.unian.ua/politics/934794-obse-pryamo-zvinuvatila-rosiyu-v-okupatsiji-krimu-rezolyutsiya.html>> (2018, November, 15). [in Ukrainian].
6. OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<http://www.osce.org/uk/ukraine-smm>> (2018, November, 15). [in English].
7. Tolstov, S. (2015). Diyalnist mizhnarodnyx organizacij v Ukrayini: zagalni tendenciyi ta oriyentyry [Activities of international organizations in Ukraine: general trends and benchmarks]. *Viche* [Veche], no. 4, 11-15. <<http://www.viche.info/journal/4590/>> (2018, November, 15) [in Ukrainian].
8. Yevtushenko, I.V. (2015). Rol ta misce mizhnarodnyx organizacij u vregulyuvanni zbrojnogo konfliktu na Pivdenomu Sxodi Ukrayiny (normatyvno-pravovyj aspekt) [The Role and Place of International Organizations in Resolving Armed Conflict in the South-East of Ukraine (normative-legal aspect)]. *Problemy zakonnosti* [Problems of legality], no. 131, 126. (2018, November, 15). [in Ukrainian].
9. Latest from the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (SMM), based on information received as of 19:30, 7 August 2018. *OSCE Parliamentary Assembly*. <<https://www.osce.org/ru/special-monitoring-mission-to-ukraine/390122>> (2018, November, 15). [in English].
10. European Parliament resolution of 20 May 2010 on the need for an EU strategy for the South Caucasus. *European Parliament*. <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2010-0193+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>> (2018, November, 15). [in English].
11. Statement by High Representative Catherine Ashton on Nagorno Karabakh. European Council. *Council of the European Union*. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/114603.pdf> (2018, November, 15). [in English].
12. ES zhelaet dostizheniya shirokogo mirnogo soglasheniya po nagorno-karabahskomu voprosu – Malena Mard. [The EU wants a broad peace agreement on the Nagorno-Karabakh issue – Malena Mard]. *Trend News Agency*. <<http://www.trend.az/azerbaijan/karabakh/2667195.html>> (2018, November, 15). [in Russian].
13. Mihajlov, S.A. (2013). Politika Evropejskogo sojuza v otnoshenii Moldavii i pridnestrovskogo uregulirovaniya: institucionalnyj i nacionalnyj aspekty [European Union Policy on Moldova and the Transnistrian Settlement: Institutional and National Aspects]. *Problemy nacional'noj strategii* [The problems of the national strategist], no. 2, 60-77. (2018, November, 15). [in Russian].
14. Evrosojuz ne priznaet «referendum» na vostoке Ukrayiny [The European Union does not recognize a "referendum" in eastern Ukraine]. *BBC*. 2014. <http://www.bbc.com/russian/rolling_news/2014/05/140511_rn_eu_donetsk_referendum.shtml> (2018, November, 15). [in Russian].

15. ES oficialno priznal «vybory» DNR i LNR nezakonnimi. [EU officially recognized the "election" of the DPR and LNR illegal]. *Lb.ua*. 2014. <https://lb.ua/news/2014/11/05/285100_es_ofitsialno_priznal_vibori_dnr.html> (2018, November, 15). [in Russian].
16. V ES zajavili, chto ne priznajut dokumenty «L/DNR» [The EU stated that they did not recognize the documents "L/DNR"]. *UNIAN*. 2017. <<https://www.unian.net/politics/1786337-v-es-zayavili-chto-ne-priznayut-dokumentyi-l-dnr.html>> (2018, November, 15). [in Russian].
17. Council implementing regulation (EU) No 810/2014 of 25 July 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. *EUR-Lex: Access to European Union law*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.221.01.0001.01.ENG> (2018, November, 15). [in English].

Tetiana Prystai

Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

THE EUROPEAN UNION'S COURT PRACTICE IN DETERMINING A LEGAL STATUS OF LEGAL ENTITIES

Foreign economic activity can be carried out by legal entities on the territory of different states. At the same time, their legal status is determined on the basis of nationality. In some member states of the European Union it is determined on the basis of the theory of incorporation, in others, on the basis of the theory of real seat that poses national restrictions on legal entities' activities on the territory of different states. Because of the fact that the European Union has not developed unified mechanisms for relocating legal entities and also taking into account the national limitations of the Member States, it is difficult to determine the legal status of legal entities when they operate in different countries. The European Court of Justice has a significant impact on solving these issues. This paper investigated the European Union's court practice in determining the legal status of legal entities based on the analysis of certain cases. It is emphasized that the Court of justice of the European Union regulates certain aspects of such relocation in its decisions by means of interpreting the relevant legislation.

Keywords: foreign economic activity, legal entities, Court of justice of the European Union, legal status.

Formulation of the problem. Ratification of the Association Agreement between Ukraine, of one part, and European Union, European Atomic Energy Community and their member-states, of the other part, gave our country a tool and a roadmap for its own transformations. Implementation of that Agreement's requirements provides Ukraine with a possibility to become a full-scale member of the European Union in the future.

Even though nowadays legal entities cross the borders of the European Union on daily basis, a lot of issues concerning the trans-border activity of legal entities within the EU have yet to be harmonized. Thus, the answers to the main questions related to activities of legal entities abroad are provided by the Court of Justice of The European Union¹. The process of trans-border movement of legal subjects is an extremely complex matter, because of the significant difference that exists between the approaches of member-states to the laws that define legal status of those subjects. Taking into account our country's aspirations for European integration, practices of the Court of Justice of The European Union concerning regulations of this matter are of considerable interest for Ukraine.

Literature overview. Legal practice of the Court of Justice of the European Union in the context of the trans-border movement of legal entities was an object of research in the works of Ukrainian and foreign authors, such as E. A. Dubovitska, O. M. Kalinina and A. S. Kasatkina.

In particular, the article «Case Law of the European Union and its impact on the regulation of recognizing legal capacity of legal persons», authored by A. S. Kasatkina, contains an analysis of regulations, which are implemented in the countries of the European Union, criteria by which personal law of legal entities is defined, as well as judicial practice aimed at closure, harmonization and elimination of contradictions between different legal systems². T. V. Komarova explored jurisdiction of the Court of Justice of the European Union as a system of specific powers which characterize the Court's competence in different aspects, such as management of judicial authority, subject of the trial and subject of judicial

¹ Калініна, О.М. (2013). Перспективи транскордонного переміщення компаній в Європейському Союзі з урахуванням останніх правових змін. *Вісник Маріупольського державного університету*, 6, 297-303.

² Касаткіна, А.С., Рудерман, И.Ф. (2017). Прецедентное право Европейского союза и его влияние на регулирование вопросов признания правосубъектности юридических лиц. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 6, 121-135.

activity of the Court of Justice of the European Union, as well as institutional structure of the European Union's judicial system and procedural forms of its realization¹.

The results of the abovementioned researches demonstrate complexity of the problem of defining legal status of legal entities in the process of their relocation within the European Union, which implies the necessity of further research.

The purpose of this article is to characterize practices of the Court of Justice of The European Union related to determination of the legal status of legal entities within the European Union.

Basic material presentation. The key feature of the subjects of foreign economic activities in comparison to other economic entities is their ability to expand their activity beyond the territory of a single state. A question of defining the legal status of those subjects as they perform their economic activity on territories of different states arises in this case.

Legal entities comprise one of the categories of subjects of foreign economic activities of Ukraine and are included in the texts of both the law of Ukraine «On foreign economic activity» and economic code of Ukraine. The nationality of legal entities serves as a basis for defining their legal status as part of the legal order within which framework such an entity has emerged².

International legal practice envisages two main approaches to determining the nationality of the legal entity: the incorporation theory and the real seat theory. According to the incorporation theory the law of the state, on which territory the subject was created is applicable, regardless of actual location of the subject. On the other hand, the real seat theory prioritizes the actual location as a criterion of defining, which state's law should be applied to the subject, while also demanding that actual location of the subject should coincide with its statutory location³. As member-states of the European Union follow different approaches of defining the nationality, the difficulty arises in defining the legal status of legal entities in the process of performing their activities on the territories of different member-states of the European Union.

The Treaty on the functioning of the European Union secured the freedom of establishment of legal entities abroad for performing independent activities, aimed at making a profit. In particular, Article 49 of the Treaty on the functioning of the European Union prohibits placing of any restrictions on the freedom of establishment of nationals of a Member State in the territory of another Member State. Such prohibition shall also apply to restrictions on setting-up of agencies, branches or subsidiaries by nationals of any Member State established in the territory of any Member State. The freedom of establishment includes the possibility of legal entities to transfer their location from one member-state of the European Union to another⁴. Said transfer is possible for both factual and statutory locations of the subject. In case of transferring of the factual location legal entity doesn't change its registration state and remains a legal entity of the state, within which it was established⁵. It is in the process of changing the location of the legal entities that the difficulty of defining of their legal status emerges.

In this context, it should be noted that Article 3 of the Law of Ukraine «On foreign economic activity» defines the permanent location of a legal entity in the territory of Ukraine as one of the characteristics that qualify such an entity as a subject of foreign economic activity of Ukraine. At the same time, the Economic Code of Ukraine doesn't mention such a characteristic. Apart from the Law on «On foreign economic activity» current legislation of Ukraine doesn't envisage connection between the location of a legal entity and the location of its management center and doesn't provide the definition of the term «permanent». V. V. Poyedynok emphasizes that the demand of permanent residency of the legal entity in the territory of Ukraine is a case of mechanical copying of the Soviet approach that created a situation in

¹ Комарова, Т.В. (2016). Суд ЄС та національні інтереси держав – членів Європейського Союзу. *Проблеми законності*, 134, 190-198.

² Довгерт, А.С., Кисіль, В.І. (2014). *Міжнародне приватне право*: підручник. 2-ге видання. Київ: Алерта, 247.

³ Касаткина, А.С., Рудерман, И.Ф. (2017). Прецедентное право Европейского союза и его влияние на регулирование вопросов признания правосубъектности юридических лиц. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 6, 132.

⁴ Cathiard, C. European Added Value Assessment on a Directive on the cross-border transfer of company seats (14th company law Directive), Annex I: Legal effects of the requested legislative instrument. *European Parliament*. <[www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494460/IPOLJOIN_ET\(2013\)494460\(ANN01\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494460/IPOLJOIN_ET(2013)494460(ANN01)_EN.pdf)> (2018, November, 02).

⁵ Дубовицкая, Е.А. (2004). *Европейское корпоративное право: Свобода перемещения компаний в Европейском сообществе*. Москва: Волтерс Клувер, 10-11.

which legal entity couldn't have been registered within the USSR's legal system, while having its managing bodies on the territory of another state¹. Thereby, taking into account provisions of the Law of Ukraine «On foreign economic activity» it can be argued that at the current stage of development factual relocation of a legal entity beyond the borders of Ukraine is impossible.

Another way of relocation is transfer of the statutory location of the legal entity, which results in the changing of its state of registration. At the same time, in case of transferring of the legal entity's statutory location from one member state of the European Union to another that entity has to retain its legal personality. To achieve that, exclusion of the company from the state register in the country of incorporation shouldn't lead to the company's liquidation, while registration in the host state shouldn't be considered as the creation of a new company². To facilitate the closure of national legislations of the European Union's member-states the project of Directive 14 was developed, which should allow transferring of the company's statutory location to another state while also changing the applicable legislation. This project is being reviewed for more than 15 years already, which doesn't help to facilitate the possibility for the companies to relocate their statutory location to other member-states of the European Union.

As one of the most dynamic modern legal systems, the legal system of the European Union finds itself in the state of permanent development. Unlike national legal systems, constitutionalisation of the European Union's legislation is provided not by the main legislative bodies that adopt, change or repeal constitutional acts, as it usually happens, but by the Court of Justice of The European Union³. Considering European aspirations of Ukraine, which are already enshrined in the Ukrainian legislation, in the course of adaptation of Ukrainian legal system to the European one, normative content of the acts of Court of Justice of The European Union should be taken into account⁴.

According to the article 19 of the Treaty on the European Union, the Court of Justice of The European Union ensures adherence to the law in the process of interpretation and implementation of the Treaties, namely the Treaty on the European Union and the Treaty on the functioning of European Union. For that purpose the court verifies the legitimacy of the acts issued by the institutions of the European Union ensures abidance of member-states by their commitments, stated in the Treaties of the European Union, interprets the law of the European Union by requests of the national courts and tribunals of the Union's member-states. The Supreme Administrative Court of Ukraine in its Informational letter on 18.11.2014 № 1601/11/10/14-14 determined that such a definition of the Court of Justice of The European Union's functions and capacities indicates at the obligatory character of the Court's decisions, first of all, for the sides of the dispute. Thereby, the Court's decisions can be used as precedents within the framework of the European Union's legal system and, in particular, can be used by the Court itself and judicial bodies of member-states whenever provisions of the European Union's law are applied.

As noted above, while the possibility of the companies' relocation is established within the European Union's legal system, the unified mechanisms of such relocation have yet to be developed, which leaves some space for national limitations on legal entities' activity in territories of different states and, thereafter, on recognition of their legal status. Taking that into account, the subject of the Court's consideration is accordance of national limitations put on the companies' relocation with the freedom of establishment of companies, which is secured by the law of the European Union. The Court's decisions, related to the issue of the companies' relocation helped to specify and expand the context of freedom of establishment, while also diminishing the impact of the real seat theory, without, however, completely eliminating it⁵. The Court's practice determines that if member-state of the European Union in which territory the company was established allows transferring of the company's factual location abroad while preserving its legal

¹ Поєдинок, В.В. (2007). Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності: проблеми законодавчого визначення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 2 (64), 71.

² Дубовицкая, Е.А. (2004). *Европейское корпоративное право: Свобода перемещения компаний в Европейском сообществе*. Москва: Волтерс Клувер, 17.

³ Яворська, І. (2017). Рішення суду ЄС як джерело права внутрішнього ринку Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*, 42, 202.

⁴ Шевчук, С.В. (2008). *Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади*: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. Наук. Харків, 15.

⁵ Касаткина, А.С., Рудерман, И.Ф. (2017). Прецедентное право Европейского союза и его влияние на регулирование вопросов признания правосубъектности юридических лиц. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 6, 123.

personality (incorporation theory), the host country is obliged to recognize such a company regardless of the theory it follows itself. If, however, the state of establishment follows the real seat theory, the host country is not obliged to recognize the company, once again, regardless of the theory it adheres to itself, because in the process of transferring its factual location abroad, the company loses legal capacity, that was given to it as it was established¹.

T. V. Komarova notes that while the founding Treaties don't put direct obligations related to balancing the interests of member states and the Union on the Court of Justice, its legal practice has utmost importance for ensuring strength and democratic legitimacy of the Union. The Court of Justice of the European Union acts as a crucial element of supranational institutional system and a key link for the formation of unique and special legal order of the EU, which also includes searching for the most adequate forms and methods of development of the integration, while taking into account the interests of its subjects².

The impact of the Court's legal practice on determination of the legal status of the legal entities can be illustrated by the analysis of separate cases, presented in the Court.

One of the latest cases of the Court of Justice of The European Union related to accordance of transferring of the legal entities' with the freedom of establishment is the «Vale case». The essence of the case consists in the intention of Italian company «VALE Costruzioni S.r.l.» to transfer its statutory location to Hungary, which led to changing of the company's country of registration while preserving its legal personality. Because of this, the company asked the relevant state bodies of Italy to exclude it from the trade register. In accordance with that request, the relevant state bodies of Italy excluded the company from the trade register and specified that the company transferred its location to Hungary. After the exclusion of the company from Italian register, new statute of the company «VALE ÉpítésiKft» was adopted with an aim of registering in Hungarian commercial register as a limited liability company, which can be regulated within Hungarian legislation. In its turn, Hungarian court rejected the claim of an Italian company concerning its registration, because from the point of view of Hungarian law the company that was created and registered in Italy couldn't transfer its location to Hungary and couldn't thereby be registered by a Hungarian court as a legal predecessor of a Hungarian company.

Taking into account these circumstances, the case was considered by the Supreme Court of Hungary that sent a request to the Court of Justice of The European Union, considering the accordance of Hungarian legislation to the freedom of establishment in the European Union, as Hungarian law allows transformation of Hungarian companies, while forbidding transformation of foreign companies into Hungarian ones.

Regarding the accordance of this situation to the freedom of movement of legal entities within the European Union the Court decided that so long as national legislation of Hungary envisages only transformation of the companies, that are located in the Hungarian territory, this legislation differentiates the domestic and trans-border relocation, which thereby prevents the companies that are located in the territory of another state from using their freedom of movement, as it is envisioned by the Treaty on the functioning of the European Union³.

Apart from that, the Court of Justice of The European Union stated that hosting member-state has no right to refute the claim of a company from another member-state to become a company of a given host country if a procedure of transformation is provided by the laws of a host country. The meaning of this case consists in a positive response to the question of the host country's ability to allow the company to change the applicable law in the process of relocating to another state with an aim of adaptation to organizational and legal forms of companies that exist there while retaining its legal personality⁴.

Another of the latest cases from the EU's Court of Justice related to the determination of the legal entity's legal status in the context of its relocation is the «Polbud case». The essence of the case is in the intention of the company «Polbud», which was created and registered in Poland, to transfer its location to Luxemburg without changing its factual location of economic activity. The company made a request

¹ Дубовицкая, Е.А. (2004). *Европейское корпоративное право: Свобода перемещения компаний в Европейском сообществе*. Москва: Волтерс Клувер, 16.

² Комарова, Т.В. (2016). Суд ЕС та національні інтереси держав – членів Європейського Союзу. *Проблеми законності*, 134, 193-194.

³ *Case C-378/10 – VALE Építési* [2012]. ECR I-0000.

⁴ Касаткина, А.С., Рудерман И.Ф. (2017). Прецедентное право Европейского союза и его влияние на регулирование вопросов признания правосубъектности юридических лиц. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 6, 131.

to the relevant Polish court, which performs necessary steps for registration and initiation of the procedure of liquidation. On the basis of said request, the beginning of the process of liquidation was registered in the commercial register and the liquidator was appointed. The general meeting of the company decided to change its name to «Consoil» and also to resume its economic activity in the form of a limited liability company, according to the law of Luxemburg, while retaining its legal personality. On the basis of this decision, the company «Consoil» was included in the commercial register of Luxemburg. After that the company made a request to the relevant Polish court, which performs necessary steps for registration, asking for its exclusion from the trade register of Poland, referring to the transfer of its statutory location to Luxemburg. To be excluded from the trade register of Poland the company needs to submit the necessary documents, related to the termination of its activity. The company stated that it fails to see the necessity of submitting these documents, as it has no intentions of terminating its activity, its assets weren't distributed between shareholders and the request for exclusion from the register was sent because of the company's relocation to Luxemburg, where it will resume its activity in accordance with the law of Luxemburg. The company's request for its exclusion from the register was rejected. The case was then considered by the Supreme Court of Poland, which had some doubts, concerning said rejection's accordance with the freedom of establishment in the European Union¹.

Considering the «Polbud case» the Court of Justice of The European Union noted that the Articles 49 and 51 of the Treaty on the functioning of the European Union should be interpreted in such a way, that freedom of establishment applies to relocation of the company, which was established in accordance with the law of a member state, on the territory of another member state, according to conditions, created by legislation of the hosting state, into the company, registered in accordance with the hosting member state's law, when factual location of the company doesn't change.

According to the Article 19 of the Law of Poland «On international private law» transfer of statutory location of a company, established in accordance with Polish law to another member-state, doesn't lead to loss of the company's legal personality. Nevertheless, according to Articles 270 and 272 of the Code of commercial companies of Poland, the decision of the company's shareholders to relocate statutory location of the company to another member state of The European Union results in termination of the company's activity by means of its liquidation. At the same time, the Article 288 envisages that the company can't be excluded from the commercial register unless its activity has been terminated by means of liquidation. Thus, while in principle a Polish company has the right to transfer its statutory location to another state without losing its legal personality, it can only be excluded from the trade register of Poland if it terminates its activity by means of liquidation².

The Court emphasized that the state where the company was established can install some limitations, related to the protection of public interests of the company's creditors, minor shareholders, workers etc., but in a given case it can't ask for an obligatory liquidation of the company.

Development of case law of the Court of Justice of The European Union changed the states' approaches to the issues of collision regulation of legal status of the legal entities by reducing the number of cases in which legal personality of foreign legal entities wasn't recognized in the process of their relocation to another state³.

Conclusions. Taking into account all of the above, it can be argued that in the absence of unified legislation of the European Union related to relocation of legal entities and determination of their legal status, the process of relocation leads to emergence of legal disputes, which are submitted for consideration of the Court of Justice of The European Union. While resolving such disputes the Court of Justice of The European Union interprets legislation of the EU's member states, therefore regulating controversial issues while simultaneously defining a certain approach to implementation of the norms, related to the freedom of movement. In the process of further reformation of legal system of Ukraine it's vitally important to take into account position of the Court of Justice of The European Union, among other things, on issues related to determination of legal personality of legal entities in the process of their relocation, in context of our state's association with the EU.

¹ Case C-106/16 – *Polbud-Wykonawstwo sp. z o.o* [2016]. OJ C 211/23.

² Case C-106/16 – *Polbud-Wykonawstwo sp. z o.o* [2016]. OJ C 211/23.

³ Касаткина, А.С., Рудерман, И.Ф. (2017). Прецедентное право Европейского союза и его влияние на регулирование вопросов признания правосубъектности юридических лиц. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 6, 132.

References:

1. *Case C-378/10 – VALE Építési* [2012]. ECR I-0000. [in English].
2. *Case C-106/16 – Polbud-Wykonawstwo sp. z o.o* [2016]. OJ C 211/23. [in English].
3. Cathiard, C. European Added Value Assessment on a Directive on the cross-border transfer of company seats (14th company law Directive), Annex I: Legal effects of the requested legislative instrument. *European Parliament*. <[www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494460/IPOL-JOIN_ET\(2013\)494460\(ANN01\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/494460/IPOL-JOIN_ET(2013)494460(ANN01)_EN.pdf)> [in English]. (2018, November, 02).
4. Dovgert, A.S., Kysil, V.I. (2014). *Mizhnarodne pryvatne pravo: pidruchnyk* [Private International Law: Textbook]. 2-ge vydannya. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].
5. Dubovickaja, E.A. (2004). *Evropejskoe korporativnoe pravo: Svoboda peremeshhenija kompanij v Evropejskom soobshhestve* [European corporate law: Freedom of movement of companies in the European Community]. Moscow: Volters Kluver. [in Russian].
6. Kalinina, O.M. (2013). Perspektivyv transkordonnogo peremishhennya kompanij v Yevropejskomu Soyuzi z uraxuvannyam ostannix pravovyx zmin [Prospects for transboundary movement of companies in the European Union in view of recent legal changes]. *Visnyk Mariupolskogo derzhavnogo universytetu* [Bulletin of the Mariupol State University], no. 6, 297-303. [in Ukrainian].
7. Kasatkina, A.S., Ruderman, I.F. (2017). Precedentnoe pravo Evropejskogo sojuza i ego vlijanie na regulirovanie voprosov priznaniya pravosubektnosti juridicheskikh lic [Case law of European Union and its impact on the regulation of recognizing legal capacity of legal persons]. *Pravo. Zhurnal Vyshej shkoly jekonomiki* [Law. Journal of Higher School of Economics], no. 6, 121-135. [in Russian].
8. Komarova, T.V. (2016). Sud Yevropejskogo Soyuzu ta nacionalni interesy derzhav – chleniv Yevropejskogo Soyuzu [The European Court of Justice and the national interests of the European Union's Member States]. *Problemy zakonnosti* [Problems of Legality], no. 134, 190-198. [in Ukrainian].
9. Poyedynok, V.V. (2007). Subyekty zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti: problemy zakonodavchogo vyznachennya [Subjects of foreign economic activity: problems of legislative definition]. *Byuleten ministerstva yustyciyi Ukrayiny* [Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine], no. 2 (64), 71. [in Ukrainian].
10. Shevchuk, S.V. (2008). *Zagalnoteoretychni problemy normatyvnosti aktiv sudovoyi vlady* [General theoretical problems of normativity of acts of judicial power]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv. [in Ukrainian].
11. Yavorska, I. (2017). Rishennya sudu Yevropejskogo Soyuzu yak dzherelo prava vnutrishnogo rynku Yevropejskogo Soyuzu [Decisions by the Court of justice of the EU as the source of the international legal rules of the EU]. *Visnyk Lvivskogo universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny* [Visnyk of the Lviv University. Series International Relations], no. 42, 202. [in Ukrainian].

Margaryta Lymar

Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

THE UNITED STATES AND EUROPEAN INTEGRATION IN DOCUMENTS: FROM EISENHOWER TO OBAMA

The article examines the attitude of the United States governments towards the European integration through the prism of the official documents, speeches and agreements analysis. The study found that the Eisenhower, Johnson, Carter, Reagan and Clinton Administrations considered united Europe primarily as a reliable partner for a joint opposition to the communist threat and global challenges to international security, trade, etc. Instead, Presidents Kennedy, Nixon, Ford, Bush Sr. and Bush Jr. conducted the transatlantic dialogue superficially without a personal interest in European integration and cooperation. Under the presidency of Obama, the European vector was updated during his second cadence. Thus, the United States continued to monitor and participate in European affairs despite the periodic weakening of transatlantic exchanges.

Keywords: United States, European integration, transatlantic, American administration, Eisenhower, Kennedy, Johnson, Nixon, Ford, Carter, Reagan, Bush, Clinton, Obama.

Introduction

Since the 1940s, the U.S. has been remaining an active participant in events taking place in Europe and is directly or indirectly involved in the most of integration processes, being interested in a united Europe as a strong ally. Starting with the implementation of the Marshall Plan and the establishment of NATO as the key lever of American influence on the European space, the United States continues cooperation with the EU countries. From the middle of the XX century, transatlantic relations have undergone a long evolutionary path that is highly determined by the American attitude towards the concept of a united Europe. Examining the U.S. governmental and other official documents and statements allows explaining this evolution and forecasting the further situation regarding transatlantic cooperation.

The Analysis of Recent Studies. Analysing official document and considering such factors as the change of presidential administrations in Washington, the communist threat, the gradual post-war reconstruction of Europe and the beginning of European integration processes, the evolution of transatlantic relations was described in the monographs and studies of the following American scientists: Ambrose, Gaddis, Greene, Delahunty, Giaouque, Larivé, Larsen, Madison, Martin, Mirzadegan, Moravcsik, Nelson, Paterson, Pauly, Tilford, and others. The period of Obama's presidency was examined by Friedman, who noted that the European integration project was primarily designed by the United States¹. The other Americans, Cowles and Egan, were engaged in researching transatlantic cooperation and analysis of the foreign policy activities under the Obama Administration. They noted that Obama as well as Nixon, Clinton and Bush Jr. departed from cooperation with Europe because of intentions to raise the level of security in other regions². However, Europe has been remaining the partner of the American first hope.

European school is represented by De Wijk, Dobson, Larres, Reichard, Levy and Roseman, Ludlow, Lundestad, Oxenford, Prist, Rachman, Ginsberg and Schneider, etc., who studied the evolution of transatlantic interactions considering the post-war reconstructing, the gradual enlargement of NATO, and the restructuring of political space in the 1990's – 2000's. The U.S. domestic and external policy vectors (in particular, under the Obama administration) are discussed by such Ukrainian scholars as Dudko, Kaminskyi, Kantseliaruk, Lakishyk, Marynina, Mernikov, Pavliuk, Pogorska, Fesenko, Shevchuk, and others.

¹ Friedman, G. (2016). Obama and the European Union. *GPF: Geopolitical Futures*.

<<https://geopoliticalfutures.com/obama-and-the-european-union/>> (2018, November, 25).

² Cowles, M.G., Egan, M. (2012). The Transatlantic Relationship and the Future Global Governance. *Transworld*, September, 18.

The Purpose. The current study focuses on governmental documents, speeches by the U.S. presidents and other high-level officials in order to complement the scientific developments on the evolution of transatlantic relations. Additionally, the purpose of research is a comparative analysis of the approaches of various American administrations (from the Eisenhower period to President Obama) to the interpretation of integration processes in Europe and the determination of the U.S. participation in the Western European states' consolidation.

The Core of Research. The United States has expressed an interest in uniting Europe since the very end of the Second World War, intending to monitor and influence the situation in Europe and to dictate the rules of transatlantic relations, particularly, within NATO. Official speeches by the following U.S. presidents: Eisenhower¹, Johnson², Carter³, Reagan⁴, Clinton⁵, and the U.S. diplomat and Secretary of State Kissinger⁶ have become a confirmation of the American resolve to support European integration processes, confronting the communist threat.

Monitoring and attempts to control interstate relations and processes of regionalization in Europe caused the U.S. foreign policy initiatives of Eisenhower, whose official position was to take care of Europe's issues and protect it from the communist threat⁷. President Eisenhower was convinced that the success of the further transatlantic cooperation could depend on maintaining the U.S. positions in Europe through NATO instruments and the willingness of Western European countries to create a single supranational power – the United States of Europe. In fact, it was set up an informal *Transatlantic Agreement*, which was purposed at granting the United States the right to participate in European affairs in exchange for military cooperation and security guarantees. The American President was assured that a united Europe would meet the national interests of the United States, and therefore supported the establishment of a tighter political and economic integrated system. However, the initial passivity of Europeans forced Eisenhower to reexamine foreign policy priorities and, at the same time, to make a step towards improving relations with the USSR. Washington urged European leaders to coordinate forces and measures for their further coherence with the interests of NATO and the actual subordination to the U.S. leadership⁸. Therefore, President Eisenhower contributed to the accession of Germany to NATO and led a policy of balancing, trying to control European affairs and not to oppose the West European leaders. His external steps proved that, despite the circumstances and working misunderstandings, Europe traditionally occupied one of the key points in the U.S. foreign policy.

The further restoration of post-war Europe, General De Gaulle's opposition to the U.S. intervention and several other circumstances contributed to the changeable successes of the transatlantic dialogue. The European space remained a zone of interest for President Johnson, who expressed hope for a strong Europe as an ally, and President Carter, who focused on the trilateralism concept (the strengthening of relations along the America-Japan-Western Europe axis). Moreover, under the Reagan Administration,

¹ "The Chance for Peace" Address Delivered Before the American Society of Newspaper Editors, April 16th, 1953. *Eisenhower Presidential Library, Museum & Boyhood Home*. <https://www.eisenhower.archives.gov/all_about_ike/speeches/chance_for_peace.pdf> (2018, November, 25).

² Johnson, L.B. (1965, January, 04). Annual Message to the Congress on the State of the Union. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/annual-message-the-congress-the-state-the-union-26>> (2018, November, 25).

³ *Public Papers of the Presidents of the United States, Jimmy Carter, 1978, Book II – June 30 to December 31, 1978*. (1979). Washington: Government Printing Office, 2246.

⁴ Reagan, R. (1982, June 8). Address to Members of the British Parliament. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-members-the-british-parliament>> (2018, November, 25).

⁵ Clinton, B. (1994, January, 9). Remarks to Multinational Audience of Future Leaders of Europe. Brussels. *U.S. Diplomatic Mission to Germany*. <<http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-940109.htm>> (2018, November, 25).

⁶ Address given by Henry A. Kissinger (New York, 23 April 1973). *The University of Luxembourg's CVCE*. <https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/30/dec472e3-9dff-4c06-ad8d-d3fab7e13f9f/publishable_en.pdf> (2018, November, 25).

⁷ Eisenhower, D. D. (1953, February 2). State of the Union Addresses. *Portal Domínio Público*. <<http://www.dominiopublico.gov.br/download/texto/gu005040.pdf>> (2018, November, 25).

⁸ Eisenhower, D.D. (1955, April, 13). Letter to the Chairman of the Joint Committee on Atomic Energy on the Proposed Agreement for Cooperation with NATO on Atomic Information. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/letter-the-chairman-the-joint-committee-atomic-energy-the-proposed-agreement-for>> (2018, November, 25).

the U.S. petrodollar monopoly became the factor of European Monetary System creation, which in turn contributed to the healing of transatlantic relations and the U.S. cooperation with the conservative Western European governments at a qualitatively new level. The tendency to support the transatlantic dialogue was supported by President Clinton in the post-bipolar period. As well as Eisenhower, he believed that a strong Europe would be more in line with American national interests than the unification of average economies and unstable military capabilities.

However, not all U.S. governments linked the well-being of the American nation with the pro-European political vector. President Kennedy, as well as President Nixon, who contributed to the reorientation of the U.S. foreign policy towards China and the USSR¹, did not consider the necessity to invest resources in support of European integration processes. Transatlantic relations transformed into good-neighborliness and lost strategic significance. After the end of the two superpowers confrontation epoch, Bush Sr. and Bush Jr. were forced to support the transatlantic dialogue without a personal interest in European integration processes and cooperation. President Bush Sr. acknowledged the inevitability of deepening integration and the subsequent coexistence of NATO and the EU as two neighboring structures. In that regard, his foreign policy priorities were purposed at strengthening the American position in Europe and determining the place of NATO in the system of transatlantic relations. The modernization of NATO's position, while preserving the key role of the Atlantic institute, was secured by the signing of the London Declaration on a transformed North Atlantic Alliance on 6 July, 1990². Furthermore, the period of President Bush Jr. was characterized as the beginning of *the transatlantic split*, due to the reorientation of the U.S. external policy priorities and the adoption of *the hard power* as the primary tool of foreign policy, which meant Europe's loss of priority in the policy guidelines of the American administration. Refusal from the consolidated decision-making and the right to sole action were fixed in the U.S. National Security Strategy 2002, which declared the possibility of a preventive strike by the United States³.

The reason for the aforementioned dualistic attitude to European integration was the realization that a strong Europe was both a desirable business partner and a competitor. Thus, Kennedy gave no guarantees to Europe at his time of presidency⁴, and President Ford emphasized cooperation within NATO, but did not endorse the very eurointegration⁵. However, the United States continued to support the Europeans with varying degrees of success, and in the 1990s they were forced to admit that Europe would continue to seek independence and unity in defending its interests. Thus, despite the weakening of the transatlantic cooperation since the early 2000s, President Bush's Jr. visit to Brussels and his speech to support the European integration have confirmed generally positive intentions of the United States⁶.

Trends in strengthening the U.S. credibility among Europeans were also preserved under the Obama Administration. Despite the reorientation of the foreign policy vector towards the Asia-Pacific region (APR), in particular during the term of Obama's first cadence, the American leader sought support (including on the eve of elections) in Europe, as evidenced by his speeches in Berlin⁷ and Prague⁸, emphasizing the significance of consolidated attempts to prevent and combat the modern security

¹ Colucci, L. (2012). *The National Security Doctrines of the American Presidency: How They Shape Our Present and Future. Volume 2*. California: ABC-CLIO, 358.

² Declaration on a transformed North Atlantic Alliance issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council ("The London Declaration"), London, 6 July 1990. *The University of Luxembourg's CVCE*. <http://www.cvce.eu/en/obj/the_london_declaration_on_a_transformed_north_atlantic_alliance_6_july_1990-en-9c5fa86b-12a0-4f59-ad90-e69503ef6036.html> (2018, November, 25).

³ *The National Security Strategy of the United States of America* (2002). Washington: The White House. <<https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>> (2018, November, 25).

⁴ Inaugural Address of President John F. Kennedy. Washington, D.C. January 20, 1961. <<https://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/JFK-Quotations/Inaugural-Address.aspx>> (2018, November, 25).

⁵ Ford, G. (1975, May 23). Interview with European Journalists. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/interview-with-european-journalists-0>> (2018, November, 25).

⁶ Bush, G.W. (2005, February, 21). President Discusses American and European Alliance in Belgium. Brussels. *U.S. Department of State. Archive*. <<http://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/42518.htm>> (2018, November, 25).

⁷ Obama's Speech in Berlin (2008, July 24). *The New York Times*. <<https://www.nytimes.com/2008/07/24/us/politics/24text-obama.html>> (2018, November, 25).

⁸ Obama's Speech in Prague. April 5th, 2009. <<https://pgs.ca/wp-content/uploads/2009/05/obama-prague-speech-apr-09.pdf>> (2018, November, 25).

challenges. In 2009, at a summit in Strasbourg, President Obama commended the military-defense integration in Europe and argued the substantiation of the transatlantic relations improvement¹. However, in 2010, Obama recalled the priority of American interests, stressing the right of independent decision-making in crisis situations². Later, Secretary of State Clinton³ and the first President of the European Council Van Rompuy⁴ pointed out the obvious priority for the U.S. relations with Europe (regardless of the current foreign policy course).

During President Obama second term, Washington began to pay more attention to European affairs. It was due to the appointment of Republican's Kerry to the post of U.S. Secretary of State⁵ and Hagel to serve as Secretary of Defense⁶, both were interested in transatlantic cooperation, as evidenced by their hearings in the U.S. Congress. Moreover, the issues of NATO (the speech of the 13th Secretary General of NATO Stoltenberg⁷) and economic transatlantic integration (the speech of the European Commissioner for Trade, Malmström, at the hearings on the issues of transatlantic trade and investment partnership)⁸ were updated; the process of *Brexit* was launched (President Obama's appeal to Prime Minister Cameron to abandon Great Britain's withdrawal from the EU)⁹, and so on. Finally, we could highlight the significance of Barroso and Kerry meeting with the European Commission representatives, when the former President of the European Commission and the former U.S. Secretary of State have possessed an opportunity to favor the creation of a transatlantic free trade area emphasizing that the EU market is large and promising, and TTIP is a great opportunity to jointly improve the global economic situation¹⁰.

Within the framework of American-Ukrainian relations, the speeches of President Obama and American diplomat Russell were illustrative. Thus, Obama acknowledged the expediency of implementing economic reforms in Ukraine for its further integration into the European community and cooperation with the United States¹¹, and Russell highlighted the significance of a strong and independent Ukraine for the European space¹².

¹ Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall. (2009). *The White House: Office of the Press Secretary*. <<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-strasbourg-town-hall>> (2018, November, 25).

² Obama, B. H. Nobel Lecture. Oslo. 10 December 2009. *The Nobel Prize*. <<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2009/obama/26183-nobel-lecture-2009/>> (2018, November, 25).

³ Clinton, H.R. (2012, February, 4). Remarks at Euro-Atlantic Security Community Initiative and Keynote Session. Munich, *U.S. Department of State*. <<https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/02/183326.htm>> (2018, November, 25).

⁴ Van Rompuy, H. (2012, May 31). Europe on the World Stage. *Speech at Chatham House*. London. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/130552.pdf> (2018, November, 25).

⁵ Nomination of John. F. Kerry to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations. United States, One Hundred Eleventh Congress, First Session. January 24, 2013. (2014). Washington: *U.S. Government Printing Office*. <<https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-113shrg86451/pdf/CHRG-113shrg86451.pdf>> (2018, November, 25).

⁶ Nominations before the Senate Armed Services Committee, First session, 113th Congress. January 31; February 12, 14, 28; April 11; July 18, 25, 30; September 19; October 10, 2013. (2014). Washington: U.S. Government Printing Office. <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-113shrg87878/pdf/CHRG-113shrg87878.pdf>> (2018, November, 25).

⁷ Stoltenberg, J. (2014). NATO: a unique Alliance with a clear course. *NATO official website*. <https://www.nato.int/cps/fr/natohq/opinions_114179.htm> (2018, November, 25).

⁸ Malmström, A.C. (2015, June 3). The Geopolitical aspect of TTIP. EP Brussels – ALDE hearing on TTIP. *Directorate General for Trade*. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/june/tradoc_153511.pdf> (2018, November, 25).

⁹ Remarks by the President Obama and Prime Minister Cameron in Joint Press Conference (2016). *The White House: Office of the Press Secretary*. <<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/04/22/remarks-president-obama-and-prime-minister-cameron-joint-press>> (2018, November, 25).

¹⁰ Remarks with European Commission President Manuel Barroso at Meeting with European Commission Fellows (2013). *U.S. Department of State: Archived Content*. <<https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2013/04/207849.htm>> (2018, November, 25).

¹¹ *Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama 2010 (In two books). Book I – January 1 to June 30, 2010* (2013). Washington, United States Government Printing Office, 482.

¹² Russell, D.A. (2010). Ukraine and Its Relations with the United States. *Commission on Security and Cooperation in Europe*. <<https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/TESTIMONY.Russell.pdf>> (2018, November, 25).

Conclusion

During the study, it has been concluded that the prehistory of the modern transatlantic relations dates back to the first half of the XX century and has been determined by the following factors: the need to restore post-war Europe; the U.S. priority intentions to expand the zone of influence and to strengthen the position in the European region; the creation of NATO as an instrument of American influence on the Western European governments; the American need for a strong ally in confronting the Soviet threat; and the conclusion of the so-called Great Transatlantic Agreement, etc. The evolution of transatlantic relations was characterized by variable success in international exchanges. However, after each weakening of the U.S.-European cooperation, a period of interactions renewing took place. Forced or sincerely, the U.S. has supported European integration, preferring to settle the common cases with a consolidated force, which could act as a strong ally. Finally, it is proved that the American governments are interested in those integration projects that could be implemented under their control and the U.S. direct or indirect participation.

References

1. "The Chance for Peace" Address Delivered Before the American Society of Newspaper Editors, April 16th, 1953. *Eisenhower Presidential Library, Museum & Boyhood Home*. <https://www.eisenhower.archives.gov/all_about_ike/speeches/chance_for_peace.pdf> (2018, November, 25). [in English].
2. Address given by Henry A. Kissinger (New York, 23 April 1973). *The University of Luxembourg's CVCE*. <https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/30/dec472e3-9dff-4c06-ad8d-d3fab7e13f9f/publishable_en.pdf> (2018, November, 25). [in English].
3. Bush, G.W. (2005, February 21). President Discusses American and European Alliance in Belgium. Brussels, *U.S. Department of State. Archive*. <<http://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/42518.htm>> (2018, November, 25). [in English].
4. Clinton, B. (1994, January 9). Remarks to Multinational Audience of Future Leaders of Europe. Brussels, *U.S. Diplomatic Mission to Germany*. <<http://usa.usembassy.de/etexts/ga6-940109.htm>> (2018, November, 25). [in English].
5. Clinton, H.R. (2012, February 4). Remarks at Euro-Atlantic Security Community Initiative and Keynote Session. Munich, *U.S. Department of State*. <<https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/02/183326.htm>> (2018, November, 25). [in English].
6. Colucci, L. (2012). *The National Security Doctrines of the American Presidency: How They Shape Our Present and Future. Volume 2*. California: ABC-CLIO. [in English].
7. Cowles, M.G., Egan, M. (2012). The Transatlantic Relationship and the future Global Governance. *Transworld*, September, 1-29. [in English].
8. Declaration on a transformed North Atlantic Alliance issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council («The London Declaration»), London, 6 July 1990. *The University of Luxembourg's CVCE*. <http://www.cvce.eu/en/obj/the_london_declaration_on_a_transformed_north_atlantic_alliance_6_july_1990-en-9c5fa86b-12a0-4f59-ad90-e69503ef6036.html> (2018, November, 25). [in English].
9. Eisenhower, D.D. (1955, April 13). Letter to the Chairman of the Joint Committee on Atomic Energy on the Proposed Agreement for Cooperation with NATO on Atomic Information. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/letter-the-chairman-the-joint-committee-atomic-energy-the-proposed-agreement-for>> (2018, November, 25). [in English].
10. Eisenhower, D.D. (1953, February 2). State of the Union Addresses. *Portal Dominio Público*. <<http://www.dominiopublico.gov.br/download/texto/gu005040.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
11. Ford, G. (1975, May 23). Interview with European Journalists. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/interview-with-european-journalists-0>> (2018, November, 25). [in English].
12. Friedman, G. (2016). Obama and the European Union. *GPF: Geopolitical Futures*. <<https://geopoliticalfutures.com/obama-and-the-european-union/>> (2018, November, 25). [in English].
13. Inaugural Address of President John F. Kennedy. Washington, D.C. January 20, 1961. <<https://www.jfklibrary.org/Research/Research-Aids/Ready-Reference/JFK-Quotations/Inaugural-Address.aspx>> (2018, November, 25). [in English].
14. Johnson, L.B. (1965, January 4). Annual Message to the Congress on the State of the Union. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/annual-message-the-congress-the-state-the-union-26>> (2018, November, 25). [in English].
15. Malmström, A.C. (2015, June 3). The Geopolitical aspect of TTIP. EP Brussels – ALDE hearing on TTIP. *Directorate General for Trade*. <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/june/tradoc_153511.pdf> (2018, November, 25). [in English].

16. Nomination of John. F. Kerry to be Secretary of State. Hearing before the Committee on Foreign Relations. United States, One Hundred Eleventh Congress, First Session. January 24, 2013. (2014). Washington: U.S. Government Printing Office. <<https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-113shrg86451/pdf/CHRG-113shrg86451.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
17. Nominations before the Senate Armed Services Committee, First session, 113th Congress. January 31; February 12, 14, 28; April 11; July 18, 25, 30; September 19; October 10, 2013. (2014). Washington: U.S. Government Printing Office. <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-113shrg87878/pdf/CHRG-113shrg87878.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
18. Obama, B.H. (2009, December 10). Nobel Lecture. Oslo. *The Nobel Prize*. <<https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2009/obama/26183-nobel-lecture-2009/>> (2018, November, 25). [in English].
19. Obama's Speech in Berlin (2008, July 24). *The New York Times*. <<https://www.nytimes.com/2008/07/24/us/politics/24text-obama.html>> (2018, November, 25). [in English].
20. Obama's Speech in Prague. April 5th, 2009. <<https://pgs.ca/wp-content/uploads/2009/05/obama-prague-speech-apr-09.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
21. *Public Papers of the Presidents of the United States, Jimmy Carter, 1978, Book II – June 30 to December 31, 1978* (1979). Washington: Government Printing Office. [in English].
22. *Public Papers of the Presidents of the United States. Barack Obama 2010 (In two books). Book I – January 1 to June 30, 2010*. (2013). Washington, United States Government Printing Office. [in English].
23. Reagan, R. (1982, June 8). Address to Members of the British Parliament. *The American Presidency Project*. <<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-members-the-british-parliament>> (2018, November, 25). [in English].
24. Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall (2009). *The White House: Office of the Press Secretary*. <<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-strasbourg-town-hall>> (2018, November, 25). [in English].
25. Remarks by the President Obama and Prime Minister Cameron in Joint Press Conference (2016). *The White House: Office of the Press Secretary*. <<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/04/22/remarks-president-obama-and-prime-minister-cameron-joint-press>> (2018, November, 25). [in English].
26. Remarks with European Commission President Manuel Barroso at Meeting with European Commission Fellows. (2013). *U.S. Department of State: Archived Content*. <<https://2009-2017.state.gov/secretary/remarks/2013/04/207849.htm>> (2018, November, 25). [in English].
27. Russell, D.A. (2010). Ukraine and Its Relations with the United States. *Commission on Security and Cooperation in Europe*. <<https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/TESTIMONY.Russell.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
28. Stoltenberg, J. (2014). NATO: a unique Alliance with a clear course. *NATO official website*. <https://www.nato.int/cps/fr/natohq/opinions_114179.htm> (2018, November, 25). [in English].
29. *The National Security Strategy of the United States of America* (2002). Washington: The White House. <<https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>> (2018, November, 25). [in English].
30. Van Rompuy, H. (2012, May 31). Europe on the World Stage. *Speech at Chatham House*. London. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/130552.pdf> (2018, November, 25). [in English].

Dr. Bambang Suparno, S.H, M.HUM

Indonesia

THE PROBLEMATIC SPECIAL AUTONOMY IMPLEMENTATION IN PAPUA

Indonesia is a pluralistic country which has many differences. These differences will cause the existence of chaotic problems if the government does not take optimal actions. Papua and Nangroe Aceh Darussalam (NAD) often face conflicts between ethnic groups, religion and economic discrepancy. Thus, these areas separated themselves from Indonesia. The Legislations No.32/2004 about district government autonomy concerns the difficulties of implementing autonomy. Hence, regional and special autonomy in Indonesia is hard to be implemented. This study aims to observe the criteria of special autonomy in Papua, the problems in implementing special autonomy in Papua and the separation of Papua from Indonesia in international view. This study applied descriptive research design. The result showed that the Indonesian government must improve the life of Papua residents. Special autonomy should not only be implemented in Papua and Aceh but also in every region as long as the government can guarantee the improvement of their welfare and prosperity.

Keywords: special autonomy, Papua, conflict, freedom.

1. Introduction

The world's nations have known Papua's civilization since 13 century through the trading mission of America, Europe, China, India and Asia, including the national kingdoms such as Majapahit, Sri Wijaya and Tidore. Since that, many countries' surveyor saw Papua's natural resources such as tropical forests, fisheries, mines and oil. In 1907, Dutch exploited oil in Papua and made it as horizontal and vertical conflict. Two years before the referendum, Papua got support from the USA and its allies. Papua's independence got United Nations consideration to be free from Indonesia's authority (United Nation Resolution no.2504, 19th October 1969 and autonomy legislations no.12/1969).

Indonesia has about 17.480 islands that make it the biggest archipelago country in the world with abundant natural resources. The extent of Indonesia territory is approximately 7.7 million km², where the two-thirds are the sea. Therefore, Indonesia is the second longest coastline in the world after Canada with about 95.181 km length. Geographically, Indonesia has a very strategic position which is between two continents (Asia and Australia), and two oceans (Indian and Pacific Ocean), in which those places are very dynamic areas of the world in either economic or political point.

Papua is an island placed in northern Australia and eastern Indonesia. More than 71% of its areas are still in the form of hard tropical forest, steeped valleys and snowy high mountains. The potential area of Papua is about 421.981 km with only 2.3 million populations. However, behind those limestone mountains, there are mineral resources that may produce 77\$ billion. Those copper and golden mountains have been there since million years ago.

The indigene people are known as Papuan, wandered in the valleys and mountains to trade. In 1936, a Dutch named Jean Jacques Dozy, climbed the glacier and found pasturage without trees and named it as *Grasberg*. Dozy reported his discovery in his research published in the geological journal in Leiden (*leidsche geologische mededeelingen*). However, it was less interesting than *Ertsberg* found by Netherland in 1936, the highest copper and golden level in the world. *Ertsberg* is also being the magnet for Freeport to come to Papua which proverbially "*Honey's escort to invite the ants*". Thus, this study offered some cases related to the criteria of special autonomy in Papua, the problems occurred in implementing special autonomy in Papua and the separation of Papua issue from Indonesia in international view.

2. Literature Review

2.1 Papua History

In 1760, Netherland acknowledged the Tidore authority over Papua. Then, Sir Thomas Stamford Raffles in "the convention of 1814" strengthened the Tidore's right acknowledgment over Papua. In 1814,

Papua is included into Ternate kingdom under the Dutch colonialism named Dutch East Indie which later became Indonesia. Papua is the second largest island in the world after Greenland, Denmark with 890.000 km². In other words, about 47% of Papua's width is included to Indonesia, named as Papua New Guinea; England ex colonialized. Actually, the population of Indonesia and Papua has ethnical relation which is unfortunately separated by a borderline. It is signed by 141 longitudes east from north to south. Papua indigenes were from Asia's land that was migrated by ship.

The European colonials who firstly visited Papua called the indigenes as *Melanesia* people. The word *Melanesia* was derived from Greece word 'Mela' which means black, because of their skin. Geographical expert, Claudius Ptolemaeus (Ptolamy) named Papua as *Labadios* and nobody knows why. Around 500 century, Chinese named them *Tungki*. This could be known by a Chinese daily writer named Ghau Yu Kuan. He described that spices Chinese got were from Tungki which later was used for Papua's name.

Then, South East Asia and Portuguese interacted with them very close and called them as Papua. In the 18th century, the Sriwijaya kingdom, centered in Palembang called Papua as Janggi. Srwijaya sent several *Cenderawasih* birds to China that was believed as heaven's bird originally from Papua known as "Jenggi"¹.

At the end of 1300, Majapahit used two names, Wanin and Sram. Wanina was derived from Onin peninsula in Fak-Fak region while Sram was from Seram Island, Maluku. Papua was also included in Majapahit kingdom based on Nagarakertagama book (a history book). Then, a history that mentioned Papua was included into Majapahit was also written in Prapanca book in 1365. The Kertagama book written by a poet, Mpu Prapanca, explained that "Tugki" or "Jenggi" were derived from Chinese trader named Chun Tjok Kwan. In around 1464, Tidore kingdom named the people of the island as Papa-Ua which later changed into Papua.

In 700, traders from Persia, India and Gujarat started to come to Papua. Their aim was to find spices after seeing the Chinese traders succeed in Papua. These traders called Papua as *Dwi Panta* and *Samudranta*, which mean ocean and sea edge. Even though there were controversies about the histories, it actually emphasized the inseparable parts of Mojopahit's kingdom authority under Asia's kingdoms link.

In 1511, Antonio d'Arbau originated from Portuguese called Papua as "Os Papuas" or "Ilha de Papo". In addition, Don Jorge de Menetes (1526-1527) originated from Spain called Papua. He knew Papua from the daily notes of Antonio Figafetta, a writer of the Magelhaens sailing to travel the world. In 1528, Alvaro de Savedra, the chief of Spain fleet named Papua with *Papua Isla Del Oro* or Island of Gold. As the result, hectic European sailors went to Papua passionately to find gold. It was proven by the coming of a Spain sailor, Inigo Ortiz Retes in 1545. He named Papua as Nueva Guinee because he saw Africans' people characteristic, named Guinea, in there. This name was used by the outside world, especially by Europeans for almost two centuries.

The last development of Papua historical name was from Biak Language, "Iri" which means land and "an" which means hot. Therefore, Irian name means hot land. Then, the further investigation has shown the similar meaning as Serui and Merauke areas. In Serui language, "Iri" means land while "an" means nation so that Irian means the land of a nation. Meanwhile, in Merauke language, "Iri" means placed high while "an" means nation so that Irian means the Nation placed high. In 16th July 1946, Frans Kaisepo represented New Guinea in Malino-Ujung Pandang conference, replaced Papua and New Guinea with Irian through national radio officially. Frans Kaisepo stated "*The changing of Papua name to be Irian, because of historical meaning contained of strive spirit: IRIAN means Ikut Republik Indonesia Anti Nederland (following the republic of Indonesia Anti-Netherland)*"².

After Indonesia's independence in 1945, Netherland could not defend Papua as the colonialized place. On 1st May, 1963 Papua was officially owned by Indonesia. Meanwhile, the United Nations Temporary Executive Authority (UNTEA) prepared an act of free choice to use two names for Papua. Those were West New Guinea or West Irian. In 1967, Freeport McMorran Ltd and Indonesia government had cooperation agreement contract. The world had declared that Papua was a part of Indonesia stated in the Society's Opinion Determination (PEPERA) in 1969. Then, 1st March 1973 as stated no.5/1973, West Irian was changed into Irian Jaya by Soeharto. In the Reformation era, the society insisted to change Irian name into Papua as the Indonesia medium instruction.

¹ Bachtiar, Harsja W. (1963). Sejarah Irian Barat. Penduduk Irian Barat (ed.). *Koentjaraningrat and Harsja W. Bachtiar*. P.T. Penerbitan Universitas.

² Sayidiman, Suryohadiprojo (2005). *Si Vis Pacem Parabellum (Membangun Pertahanan Negara yang Efektif dan Modern)*. Jakarta: PT.Gramedia Pustaka Utama.

2.2 Special autonomy

Legislations No.21/2001 about Papua's special autonomy mandated the changing name to be Papua. In 2003, many protests occurred about combining central and east Papua. Papua was divided into two provinces by Indonesia government. The eastern part has the same name as previous while the western become West Irian Jaya (one year later become west Papua). The eastern part is now becoming the Papua province while West Papua is still being used by OPM (Papua independence organization) a separation movement to be apart from Indonesia.

Special autonomy for Papua Province was given through Legislations no.23/2014 Clause 339 about regional government dividing into several special regions including Papua. The 1945 Legislations clause 18A (1) and 18 B (1) explained that Indonesia acknowledges and respects the special and preferential characterized region. Furthermore, Legislations no.21/2001 (government gazette in 2001 no.135 and additional government gazette no.4151), which has been changed by Interim government regulation no.1/2008 (government gazette no.57 and additional government gazette no.4843). Legislation no. 21/2001 has ruled Papua province authorization on special autonomy operation in Republic of Indonesia frame.

Special autonomy fund must have each allocation. For instance, a regional government must allocate about 15% autonomy fund for health, nutrition improvement and prosperity per year. 47.9 trillion Rupiahs had been allocated from 2002 until 2016. In other words, 7.18 trillion rupiahs had been allocated for Papua's nutrition improvement. Recently, the government focuses on infrastructures on road for Trans Papua with 1.719,46 KM length, harbor and airport in Yahukimo and Wamena (West Papua) and several dams in Manokwari and Oransbari. However, Papua's revenue is always growing gradually and periodically. It had been increasing about 57% in 15 years from 1.38 trillion in 2002 to 5.39 trillion in 2017. Therefore, the special autonomy fund for Papua has to be investigated, particularly for the effectiveness. Moreover, this fund distribution will be ended in 2021 while Indonesia Revision Budget (APBN) draft of Papua and West Papua fund achieve 8 trillion (70% for Papua and 30% for West Papua). In 2018, the fund is increasing 8.03 trillion (Ministry of Finance, Indonesia)

2.3 The criteria for giving special autonomy in Papua

Indonesia is an archipelago country that consists of various ethnic, races, religion, belief, culture and other differences. In other words, Indonesia is a pluralistic country. These differences will cause the existence of chaotic problems if the government does not take optimal action; Papua and Nangroe Aceh Darussalam (NAD) cases, for instance. These two areas often face conflicts between ethnic groups, religion and economic development discrepancy. As the result, these areas separated themselves from Indonesia.

The central government gave special autonomy to Papua and Aceh to maintain the wholeness of Indonesia Republic. This decision is valid based on Clause 18B, The 1945 Legislations. It declared that Indonesia acknowledges and respects every region with special autonomy. Additionally, it is also seen in clause 225 on Legislations no.32/2004 about regional government as to special autonomy regional government.

The people's consultative assembly (MPR) had decreed the need of Irian Jaya to be given special autonomy as mandated in MPR no. IV/MPR/1999 about State Policy Guidelines in 1999-2004, Chapter IV (g) no.2. In addition, another regulation MPR no. IV/2000 about policy recommendation in regional autonomy implementation emphasized the importance of special autonomy realization through determining special autonomy legislation in Irian Jaya by considering the people's aspiration. Indeed, it is one of the positive ways to create the public trust and to solve problems in Papua.

Special autonomy, based on Legislations no.21/2001 about special autonomy for Papua province in Chapter 1 Clause, means special authority acknowledged and gives Papua to rule and manage Papua's society based on their rights and aspiration. The purpose of giving special autonomy in Papua is to manifest justice, law supremacy enforcement, human rights honorary, economic development and advance and Papua's society prosperity. Special autonomy, by Legislations no.21/2001, places Papua indigenes and population as the main subjects. Papua indigenes were those from Melanesia race which includes the origin people from Papua while people staying in Papua are those who live in Papua.

Aceh is one of Indonesia provinces that have special autonomy since 2001 based on Legislations no.18/2001 about special autonomy in Nangroe Aceh Darussalam province. Nangroe Aceh Darussalam was the most tempestuous province in Indonesia. Since the independent day, Aceh had expected to get special treatment by the government. This expectation was striven for several important reasons, from the important one and the strongest reason was history.

The criteria of Special autonomy in Papua are the following:

a. Considering the existence of West Irian Jaya which later changed to be West Papua Province factually had run the government and development matter and had served the society since 2003, but the special autonomy based on the Regulation no.21/2001 had not been implemented.

b. The implementation of special autonomy in West Papua Province need the law assurance, hence there were no any obstacles on development acceleration, particularly to social, economy, politics and infrastructure in West Papua Province.

c. Based on the Alphabet “a” and “b” consideration, it needed the draft replacement government rules decreed, about the Legislations no.21 2001 to Papua province special autonomy.

2.4 Separation issue

Papua, in United Nations, faces a new phase not only because the international law brought Papua case in term of public council session but also because the Papua case includes the cases of human right violation and life aspect of development. Regarding to this, the government had answered by responding the statement from Vanuatu and Solomon islands in United Nation’s public council session on 25th September 2017. The point was government still emphasized the politic position to Papua, in which Papua is still included as the Republic of Indonesia.

3. Research methodology

3.1 Research Design

The study used a qualitative descriptive approach in Gunawan¹ stated that this approach was specifically tied to factual social relation from world’s life plurality. This method was applied to see and comprehend the research subject and object including persons and institutions based on the factual data. This method would reveal the actualization, social reality and perception about research target. Qualitative research was meant to comprehend the human behavior about how the doer saw and interpreted the activity based on his principle. The researcher tried to understand and to describe the research’s subject. Qualitative research is based on how a researcher built a point of view.

3.2 Research location

This research was conducted in Papua that aimed to observe the problems of special autonomy implementation.

3.3 Research subject

Arikunto² stated that research subject was the aimed subject to be researched. Thus, research subject is the information source to get the facts. The subject of this study was the researcher himself. Meanwhile, the objects were Papua’s residents and government.

3.4 Data Source

3.4.1 Primary data

Based on Sugiyono³ primary source is the data source which directly provides data for a researcher. The primary data source of this study was through field observation in Papua.

3.4.2 Secondary data

According to Sugiyono⁴, secondary data is indirect data source such as data from other persons or documents. The sources were from books, papers or other relevant documents.

3.5 Data collecting technique

Sugiyono⁵, explained that there are three techniques of collecting data:

3.5.1 Observation

According to Kartono⁶ in Gunawan⁷, observation is a systematic and deliberate study about a social phenomenon and psychological symptoms by observing and noting. This research used observation as an activity that done through direct observation. It was about the special autonomy implementation problem in Papua.

¹ Gunawan, Imam. (2014). *Metode Penelitian Kualitatif. Teori dan Praktik*. Jakarta: Bumi Aksara, 81.

² Arikunto, Suharsimi (2006). *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta, 165.

³ Sugiyono (2014). *Metode Penelitian Manajemen*. Bandung: Alfabeta, 137.

⁴ Sugiyono (2014). *Metode Penelitian Manajemen*. Bandung: Alfabeta, 137.

⁵ Sugiyono (2014). *Metode Penelitian Manajemen*. Bandung: Alfabeta, 62.

⁶ Kartono, Kartini (1980). *Pengantar Metodologi Riset Sosial*. Alumni Bandung, 142.

⁷ Gunawan, Imam (2014). *Metode Penelitian Kualitatif. Teori dan Praktik*. Jakarta: Bumi Aksara, 143.

3.5.2 Interview

Interview is a direct conversation between two or more people focusing on a particular problem¹. In this case, the researcher interviewed the residents of Papua and its government.

3.5.3 Document

Document was noted events, whether written, image or monumental work from a person². In this study, the researcher documented the research's result by written description.

4. Result and discussion

Regional Autonomy

Autonomy is a united by law society, that has a certain region to rule and to deal government and residents matters, based on the society's aspiration in Indonesia.

Special Autonomy

The regulation about special autonomy is determined in the Legislation no.32/2004 in Clause 225. It emphasizes the state acknowledgment of regions with special autonomy. Indonesia has two provinces with special autonomy, Aceh and Papua. Based on Clause 1 B Legislations no.21/2001 about special autonomy in Papua mentioned that the special autonomy means giving special authority to a certain region to rule and to manage the society's matters based on the society's aspiration and right. Another function of special autonomy is to maintain the country's unity because society's necessity and prosperity criteria are different.

Implementing Special autonomy in Papua was meant to achieve justice, law supremacy enforcement, human right respect, economic development, Papua society's prosperity in term of balancing with other regions. Based on the Legislations no.21/2001, special autonomy place Papua indigenes and Papua residents as the main subject. Papua's indigenes are Melanesian race including original tribes or the residents who accept Papua customs. Whereas Papua's residents are people living in the Papua province. However, there are fundamental criteria to implement special autonomy, such as: history, different necessity, different condition and other criteria indicating a region to be special. In fact, there were problems in case of implementing special autonomy in Papua. One of the problems was the existence of armed conflict and violence.

Regarding the special autonomy in Papua, its implementation could not be stated as a public agreement but it was instead the central government's way to handle the problem in Papua. As the result, the public, especially those in conflict, could not understand the existence of special autonomy implementation. Moreover, the society considered special autonomy given to Papua as a way to stop their fight while the central government considered the implementation of special autonomy as the solution to solve conflicts in Papua. However, there are partial societies who involved themselves in forming special autonomy and accepted it as an effort to create peace in Papua. In substantial point of view, the Legislation of special autonomy had given a huge portion for Papua. Unfortunately, instead, it became one of the conflict sources, particularly when it was not implemented consistently. Commonly, rights, authorizations and obligations of Papua was limited, reduced or even pulled back to the central through operational and sectorial legislation. Some partnership studies on special autonomy in Papua (2008) showed the society's dissatisfaction toward the implementation of special autonomy in Papua. Those studies identified some ineffectiveness of special autonomy implementation in Papua, as followed:

a. Several substances in special autonomy legislation emerged unsolved conflict between Papua and government, such as regional sign and flag. Although the flag and sign existence was acknowledged on Clause 2 verse 2 Legislations no.21/2001, there were no further steps undertaken and tended to be blocked by the government instead. The police and Indonesian National Armed Forces refused the *Kejora* flag rising.

b. Political dimension in Papua's conflict was stronger than prosperity built in the implementation. Special autonomy was more fulfilled with a political event such as region expansion, demonstration, special autonomy return, and regional election. The efforts to better the society's life were extremely obscure.

c. The formulation of special autonomy regulation was not as fast as the fund disbursement. The regulation was finished 3 years after the special autonomy had been implemented. Whereas, the fund

¹ Kartono, Kartini (1980). *Pengantar Metodologi Riset Sosial*. Alumni Bandung, 171; Gunawan, Imam (2014). *Metode Penelitian Kualitatif. Teori dan Praktik*. Jakarta: Bumi Aksara, 160.

² Sugiyono (2014). *Metode Penelitian Manajemen*. Bandung: Alfabeta, 396.

disbursement was released since 2002. Unfortunately, the funding disbursement did not guarantee the increasing of the Papuans living standard. Otherwise, it was abused to be corrupted by the Papuans elite.

d. The special autonomy evaluation actually ought to be done annually as mandated on special autonomy legislation. Hence, the society could not fulfill their rights holistically because the funding was misused by government bureaucracy;

e. Special autonomy had been indeed informed to all Papua society but it was not well-informed. The society generally knew about special autonomy but they could not understand it. In fact, special autonomy is a dis-participatory policy and a perspective run from the government.

Implementation Problems

There were several causes of the special autonomy implementation failure, which are:

a. First, special autonomy implementation was not run along with political conflict resolution. It caused a polarized-political situation in special autonomy implementation done either by the central government or by social groups in Papua. Special autonomy moved to be political issues. It was contradicted to real programs aimed to increase the Papuans living standard as the special autonomy policies. The central government was still using safety approach that was not in line with the special autonomy goals.

b. Second, safety approach was shown to be violated from the mandated decree which includes the protection and appreciation to moral, ethics, human rights fulfillment, law supremacy, democracy, pluralism and the equality to be Indonesia's citizens. All violation showed partial special autonomy roles in manifesting its function. Also, there were still untrusted reasons to government in Papua.

c. Third, there were tendency to undermine the special autonomy by strengthening central government pattern. It could be shown from the President Instruction no.21/2003 about the Papua province regional expansion in Legislations no.45/1999 which was actually contradicted with Legislations no.21/2001. Papua's special autonomy undermining has happened at various kinds of decentralized policies that were not based on Legislations no.21/2001, but rather used Legislations no.32/2004 pointed on city or town level that emerged the conflict between the regional governments.

d. Fourth, there was a minus institutional capability to run the special autonomy, either legally formal or particular political situation. For instance, the existence of Papua Society Council or MRP which was cultural representative unable to fulfill the policies and control government's implementation. Besides, there must be infrastructure parties of local politics to cover the Papuan's aspiration. In fact, it has not been implemented yet.

e. Fifth, there were indications of slowing the special autonomy implementation. Based on the partnership research, there were, at the very least, minimum 2 government regulations, 2 president decrees, 13 special regional regulations and 21 province regional regulations had not been made. Whereas, those were the fundamental special autonomy achievement such as the Papuans rights appreciation in natural resources management, human rights protection, also participation in the government implementation.

The Obstacles and Shortcomings in special autonomy implementation

Papua special autonomy legislation was a policy or regulation given by central government to increase the development on an aspect with four main priority aspects such as economy, education, health and infrastructure. Philosophically, this special autonomy legislation was made to align their position with other regions. It was also to fulfill their basic human rights protection as Papuan indigenes since their integration to the Republic of Indonesia was ignored and marginalized. Shortly, the goal of special autonomy was to the huge prosperity for Papuans. However, the special autonomy implementation was not run optimally due to many kinds of obstacles, as followed:

1. Unclear authorization and fund distribution
2. Papua regional government and central inconsistency.
3. The interests and authorizations Papua's local elite conflict

Separation issues

The Papua separation effort mainly was through three strategies: (1) the against movement by OPM (Papua independent organization) such demonstrations by college students, (2) Papua's international and political issues, for instance the United Liberation Movement of West Papua (ULMWP) inauguration official office which campaigned about human right violation, oppression and injustice suffered by Papuan,

and (3) the urgent referendum about Papua society owned fate direction. Papua referendum strategy through United Nation Council was similar to the strategy of Timor's separation from Indonesia.

Since then, the government tends not to respond to the countries which support the separation. For instance, when the Free West Papua's office was opened by Benny Wenda, its figure, in Oxford in April 2013, the government only asked clarification. Whereas, the United Kingdom government did not give any comment to the opening of the office. In fact, the official ceremony of ULWMP in Wamena is covered and ignored by the government. The government will increase the relation between Melanesia countries instead. All parties, particularly the government, actually have to have a solution to unite and strengthen the state.

In 1998, there was a recommendation from *Rand Corporation*, a strategy institution which used to give a recommendation to USA Ministry of Defense, recommending that Indonesia must be divided into eight regions. One of the priority regions was Papua. It was revealed by Hendrajit, et.al in America's puppet (USA Invisible operation in the world) book, published by Global Future Institute in 2010. Through this, the separation was clearly an effort from foreigners.

The Papua Independent Organization (OPM) tried to get support other advanced countries, such as Europe, Asia Pacific and Australia. The movement in Asian Pacific, although in Pacific Island Forum (KTT PIF), the Melanesian countries have acknowledged the Indonesia authority over Papua. Yet, the case raised in Papua about human rights violation in PIF was actually being the big note for our country's diplomats.

In 22th of December 2012, there was conducted meeting between Netherland's parliament and the government about Papua's issue. Oridek AP, before the meeting was begun, announced that it was the success of his effort to separate Papua from Indonesia. Unfortunately, the Netherland's foreign minister stated that their nation would not leap Indonesia's authority over Papua. They also would like to try to find the solution through the diplomacy relation.

In addition on 28th of June 2014, on National Veterans Day in Den Haag, Netherland, a Papua youth born in Netherland and led by Oridek AP, Iskandar Bwefar, was caught by Netherland Police because he recklessly brought the *Kejora* flag. Whereas, the Netherlands have never prohibited displaying the *Kejora* flag in the Netherlands.

Furthermore, the English government, in the House of Lords, had a conversation with the Minister of Commonwealth, Malloch Brown. Malloch Brown stated that the English government would not have interest on the Papua's problem in United Nation council forum. England respected the territorial integrity of Indonesia. England also believed that special autonomy legislation were the best way to solve the problems for Papua. Other best ways were to promote peaceful dialogue between the Indonesia government and Papua groups.

Besides, the Germany delegation for human rights and humanity help, Christopher Strasser, explained that European would not support Papua separation from Indonesia. He emphasized that Germany would always support Indonesia's integration. However, the Indonesian government should continuously take care of Papua's prosperity. Indonesia should also improve Papua's living much better with no discriminations on any aspects.

Conclusion

Indeed, the existence of special autonomy implementation in Papua one of the government's ways to unite the state and to improve the prosperity, particularly in Papua. Thus, there are some criteria needed to implement special autonomy in Papua, such as history, regional needs, and regional situation and so on. However, the implementation of special autonomy in Papua faced several problems and obstacles. First, the existence of national policy in the form of Legislation was not in line with the Legislation of special autonomy in Indonesia. Second, there were several state institutions that did not understand the implementation of special autonomy in Indonesia which then cause a policy crash. In fact, the problems were not only coming from the central government but also regional officers, such regional officers could not catch the philosophical point and the Legislation content of special autonomy implemented in Papua. Hence, the implementation of special autonomy in Papua should also consider the philosophical, sociological, political and juridical aspects.

Besides, there are international countries that did not support the separation of Papua from Indonesia, such as the Netherlands, England, and Germany. This was because they respect Indonesia integrity, so the implementation of special autonomy in Papua was the exact solution to unite the state.

References:

1. Arikunto, Suharsimi (2006). *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta . [in Indonesian].
2. Azmi, Muttaqin (2014). *Otonomi Khusus Papua Sebuah Upaya Merespon Konflik Dan Aspirasi Kemerdekaan Papua*. Bandung: Ejournal Undip. [in Indonesian].
3. Gunawan, Imam. (2014). *Metode Penelitian Kualitatif. Teori dan Praktik*. Jakarta: Bumi Aksara. [in Indonesian].
4. Bachtiar, Harsja W. (1963). Sejarah Irian Barat. Penduduk Irian Barat (ed.). *Koentjaraningrat and Harsja W. Bachtiar*. P.T. Penerbitan Universitas. [in Indonesian].
5. Kartono, Kartini (1980). *Pengantar Metodologi Riset Sosial*. Alumni Bandung. [in Indonesian].
6. Muchamad Ali, Safa'at (2014). Problem Otonomi Khusus Papua. Malang. *Jurnal Universitas Brawijaya*. <<http://safaat.lecture.ub.ac.id/files/2014/03/PROBLEM-OTONOMI-KHUSUS-PAPUA.pdf>> [in Indonesian].
7. Sayidiman, Suryohadiprojo (2005). *Si Vis Pacem Parabellum (Membangun Pertahanan Negara yang Efektif dan Modern)*. Jakarta: PT.Gramedia Pustaka Utama [in Indonesian].
8. Sugiyono (2014). *Metode Penelitian Manajemen*. Bandung: Alfabeta. [in Indonesian].
9. Masalah Otonomi Khusus Papua. <<http://www.hukumonline.com/klinik/detail/lt4e8c3cabba8dc/masalah-otonomi-khusus-papua>>. [in Indonesian].
10. Negara-negara Eropa Dukung Pemisahan Papua dari Indonesia(?). <<https://www.kompasiana.com/evha.uaga/56014e2e1fafbd21048b4567/negara-negara-eropa-dukung-pemisahan-papua-dari-indonesia>>. [in Indonesian].
11. Setelah 14 Tahun, Otonomi Khusus Papua Masih Alami Kendala. <<http://www.unpad.ac.id/2015/03/setelah-14-tahun-otonomi-khusus-papua-masih-alami-kendala/>>. [in Indonesian].
12. Makalah Otonomi Khusus Dalam negara kesatuan Republik Indonesia. <<http://klinikmelekhukum.blogspot.com/2016/09/makalah-otonomi-khusus-dalam-negara.html>> [in Indonesian].
13. Upaya Pemisahan Papua, Apakah Merupakan 'Trik' Selanjutnya?. <<http://www.voa-islam.com/read/citizens-journalism/2016/03/19/42912/upaya-pemisahan-papua-apakah-merupakan-trik-selanjutnya/#sthash.KpV12tJE.dpbs>>. [in Indonesian].

Tetiana Melnyk

*Odesa Center for Nonproliferation, Odesa I.I. Mechnikov National University,
Ukraine*

NATO'S NUCLEAR STRATEGY: CHANGING CONCEPT OR CHANGING CIRCUMSTANCES?

The article focuses on different internal and external variables that influence the strategy-making process at the North Atlantic Treaty Organization. Research is based on the declassified documents from 1949 to 1968 and non-classified strategies from 1991 onwards. Cold War and post-Cold War are usual ways of referring to years after the end of the Second World War. In the meantime, these two periods are not homogeneous and include very different sub-periods with unique dynamic and conditions. Both nuclear deterrence and non-proliferation issues are mainstreamed through these times but it's a question of balance inside this pair that becomes decisive. The current situation is not an exception. Euro-Atlantic security system is facing numerous new and old security challenges. It's the ability to find an adequate response, adapt to the changing environment and agree on a new common strategy on the agenda.

Keywords: nuclear strategy, nuclear deterrence, NATO, European security, Euro-Atlantic security.

For decades, the North Atlantic Treaty Organization (NATO) plays the role of a major security provider for the Euro-Atlantic space. A proper understanding of different challenges allows NATO to address insecurity through the development of an effective nuclear strategy at every particular stage. Is it just an illusion of success? All opportunities, threats and weaknesses should be taken into account to see the full spectrum, overcome these challenges and make this organization, its members and European position stronger. Not an easy job to do, especially dealing with a large institution based on the unanimous vote. One way or another there is a number of factors that drive changes to the strategy and influences the international tension's level. The Cold War ended and the collapse of NATO was predicted quickly after that, but the ability to transform and react properly combined with hard and soft power tools enabled this organization to stay at play among the main actors.

The objective below is to analyze the role of internal and external factors as explanants and their influence upon the transformation of the NATO's nuclear strategy as explicandum. Certain periods are characterized by different circumstances, a balance of power, relations between actors. Such external and internal dynamics for the independent variable lead to the nuclear strategy change for the dependent variable and accordingly vary the role played by nuclear component.

Internal factors include: economic situation at different NATO countries; political situation, leaders and parties leading NATO member states; public opinion; military innovations as well as internal NATO dynamics. Among external ones, structural changes at the system of international relations with the balance of power and clash of interests between blocks; economic and political crises; arms race; international agreements on disarmament, arms control and nonproliferation attract the most attention.

Closely looking for common and different features in comparing, analyzing transformation both horizontally through different aspects and vertically through separate stages, may give the possibility to formulate similarities and tendencies further applied to analyze the current situation. Following challenge/response law NATO tries to survive and become stronger after each challenge. As confronted with aggressive Soviet policy or massive arms buildup at the Warsaw pact it is expected to adopt a new strategy or even act proactively. In case of economic crises or in case of large pacifist movements decrease of defence spending should be taken with a choice either on conventional forces or nuclear weapons as depending on time, nuclear armament can be a quicker and cheaper way of increasing military capacity. Public opinion is to affect not only directly through protests but also through an elected candidate. This dynamics for harsher and more militarized strategy or vice versa is well seen on the example of US elections with two parties presenting different approaches, two houses of Parliament and President

that might not be all dominated by the same party at a time. And NATO level is even more complicated with all mentioned above brought into one room to make a unanimous decision. How do they manage to vote those strategic papers?

Logical-historical approach suits better to meet the objectives mentioned above than pure historical one, as it enables to differentiate and pay special attention to relevant historical documents and events, depending on the circumstances and the role played in the development process. This becomes obvious when we come to the empirical part and start particular NATO strategies' analysis. The logical is frequently understood as the theoretical analysis of an object in its most developed form while abstracting from the process of its development. If the historical method frees the logical from abstract speculation, then the logical method liberates the historical from empiricism¹.

Modern researchers are lucky to have access both to the NATO original texts of the Cold War period, opened for the public in the late 1990s, as well as to the post-Cold war strategies as they are nonclassified.

Nevertheless, there are a couple of nuances that should be mentioned.

First of all, taking a look at Figure 1 it becomes clear that the adoption of strategic documents is not a linear process and includes different types of such documents, which complement each other and reflect ongoing changes. In order to show milestones of the policy process the documents entitled as "Strategic Concept" were taken as a basis complemented with MC48 "The most effective pattern of NATO military strength for the next few years" of 22.11.1954. Talking about post-Cold War strategies it should be immediately mentioned that nonclassified strategies are combined with the classified ones, MC 400s. As far as the last concept was agreed in 2010, Deterrence and Defence Posture Review of 2012 and final communique of the last Warsaw Summit must be taken into account in order to understand modern tendencies.

DC 6/1 – The Strategic Concept for Defense of the North Atlantic Area (1.12.1949)

Let's take a look at the first period of the NATO existence. The main factor that influenced NATO nuclear strategy can be characterized as a structural change of the system of International Relations: division into two blocks associated with different systems and visions through appearance of the North Atlantic Treaty (04.04.1949) and Marshall Plan (08.04.1948) on one side and the Council for Mutual Economic Assistance (08.01.1949) on the other. The majority of the European countries have been already assigned to either one side or another after a difficult time of talks and intimidation, as in the case of Finland or Czechoslovakia. But there have been still unresolved questions as Germany, and disputable zones of influence as Turkey and Greece on the agenda.

What about the political structure? Alliance was composed of twelve founding members with different state positions but common threat perception and goal to create a stable and secure environment. Even at the first stage at DC 6/1 we see some difference revealed, as wording at the main point 7 was changed at the final version from "ensure the ability to carry out strategic bombing including the prompt delivery of the atomic bomb" (MC 3/2) to "ensure the ability to carry out strategic bombing including promptly by all means possible with all types of weapons without exception"² (DC 6/1) on request of the Danish Defence Minister³ to soften the statement. The roles are also assigned with the US taking major responsibility⁴.

Coming to the political leadership in particular countries, the US is headed by Democratic representative Harry Truman but the Congress majority is taken by the Republican party. The USSR with Joseph Stalin as the General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union fully controlled internal and external policies of the USSR as well as its satellites. And while Stalin was alive, one of the main worries in the West was that he would attempt to increase the stay of his rule with the same "salami tactics" employed by Hitler in the 1930s, and the Western alliances, strengthened with the US nuclear arsenal, were keeping Stalin in check⁵.

¹ Spirkin, A.G. (2010). Logical and the Historical. *The free dictionary*. <<https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Logical+and+the+Historical>>. (2017, August, 05).

² Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05).

³ Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05).

⁴ Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05).

⁵ Heuser, B. (1995). The development of NATO's nuclear strategy. *Contemporary European History, Vol. 4, No. 1*, 39.

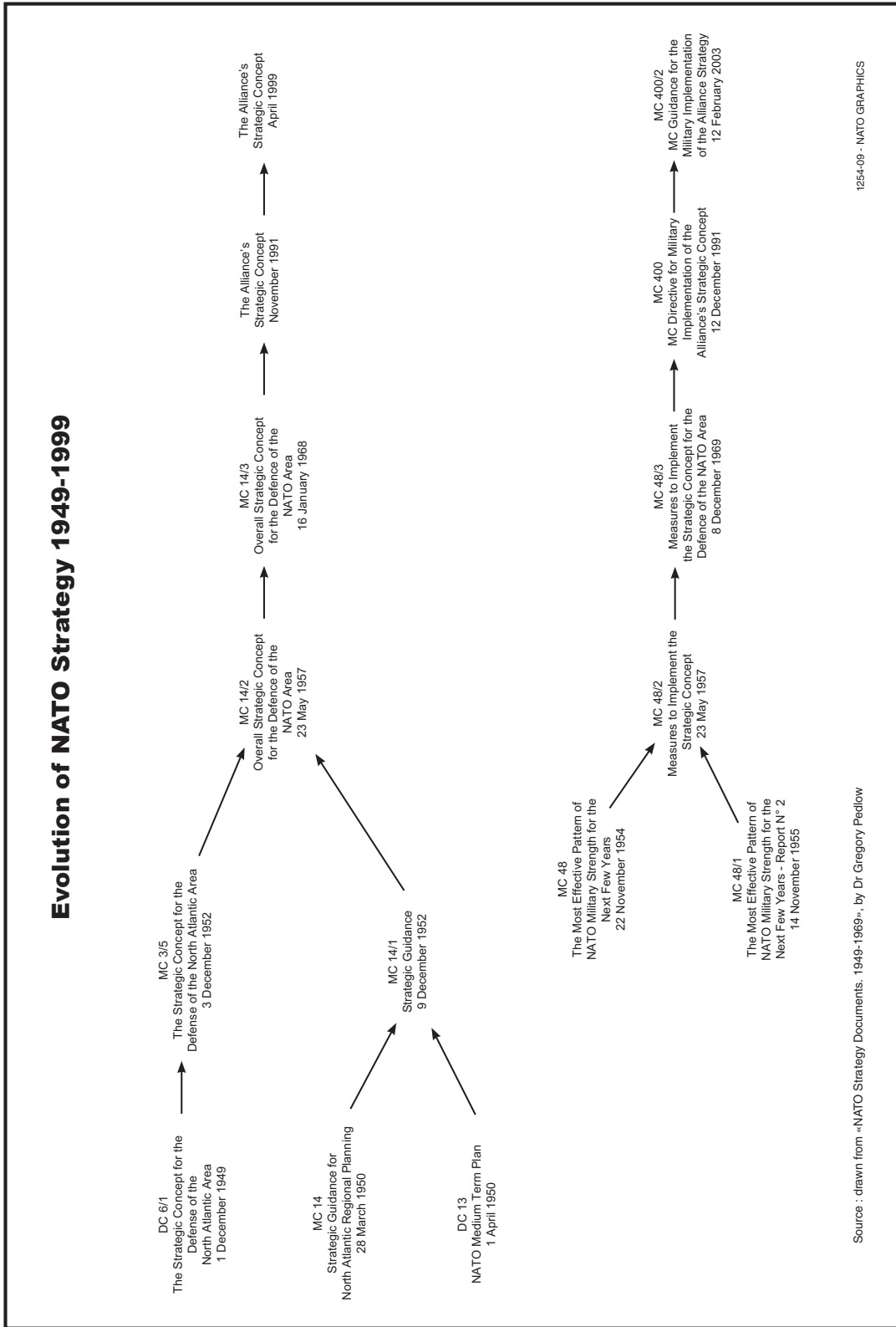

Figure 1 Evolution of NATO Strategy 1949-1999 ¹

³⁵ ¹ Evolution of NATO Strategy 1949-1999. NATO website. <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2009_07/20090728_strategic_concept.pdf> (2017, August, 05).

Difficult economic situation was also a common feature for both sides but the military situation was totally different in quantity (largely in favor of Soviet bloc) and quality (nuclear weapons exclusively owned by the US). In this context, we see the situation of deterrence, where large conventional forces are deterred by the West with a threat of nuclear weapons' use. Such an inequality enables and pushes the concept of "Immediate strategic nuclear response against a conventional attack" with high readiness to use all nuclear potential at once.

Public opinion should be also mentioned here as an illustration. Regardless horrifying effect of Hiroshima and Nagasaki bombing, it was taken by the American citizens as a necessary mean that saved lives of American soldiers¹.

Reflecting the mentioned above, the Strategy is entirely based on the US nuclear forces with other nations just assisting in defense. Doomsday Clock that shows whether we are more or less safe, counts 3 minutes to midnight².

MC 3/5 – The Strategic Concept for Defense of the North Atlantic Area (3.12.1952)

At the structural level, we see the ongoing block-forming process with the European Coal and Steel Community established in 1951. In 1952 Turkey and Greece became NATO members but the Korean war dominated the agenda as a disputable zone with the US entering the war in 1950. The political picture was more or less stable with slight changes as the Democrats took lead at the Senate and such an influential leader from the Conservative party as Churchill became the Prime Minister of Great Britain.

Ongoing Korean war 1950-53 has shown different attitudes within American political establishment to nuclear weapons. Finally, D. MacArthur's insistent claim to use up to 30 nuclear bombs to win the war was denied and provocation failed. The role of European allies was important here as no IBMs to reach US territory were at the Soviet disposal but USSR was able to reach Western Europe in return. Great Britain and France followed by other European allies argued against the use of nuclear weapons and after C. Atlee successfully communicated these concerns to H. Truman.

Both blocks have progressed in the development of the nuclear weapons with the USSR (unexpectedly for the USA) testing it in 1949 and the USA testing thermonuclear weapons on 1.11.1952.

This encouraged NATO to change strategy to "Massive conventional force build-up", proposed by Dean Acheson (51st United States Secretary of State) with an idea of a symmetrical response and possibility to gain some time and stop Soviet-cum-Satellite aggression in Central Europe while the American strategic offensive air forces were under way³. Doomsday Clock counts 2 minutes to midnight⁴.

MC 48 – The most effective pattern of NATO military strength for the next few years (22.11.1954)

This period shows well how internal changes in particular **countries can** gradually grow up to the multinational level. Previous strategy and its ideas turned up to be enormously expensive on a practical level for Western economies. This provoked a shift primarily formulated by the British Government at the second Global Strategy Paper as a need to make the Soviets aware that any aggression in Europe will be met with "an instantaneous and overwhelming atomic air attack"⁵ with higher role dedicated to the nuclear weapons to counter growing Soviet conventional strength in Europe. It should be taken into account that the British government was headed by Mr. Churchill, who sincerely believed that attention, previously paid to the value of nuclear weapons, was insufficient⁶.

In the United States of America, Dwight D. Eisenhower became a president in 1953 with the Congress majority taken by the Republican Party. Thus, the US Secretary of State John Foster Dulles first introduced massive retaliation as a doctrine on January 12, 1954, when addressing the Council on Foreign Relations, included the threat of asymmetrical responses with nuclear weapons even in wars outside

¹ Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05).

² Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

³ Heuser, B. (1995). The development of NATO's nuclear strategy. *Contemporary European History, Vol. 4, No. 1*, 44.

⁴ Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

⁵ Bowie, C.J. (1984). Platt A. British nuclear policy making. *RAND Corporation*. <<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R3085.pdf>> (2017, August, 05).

⁶ Baylis, J., Macmillan, A. (1993). The British global strategy paper of 1952. *Journal of Strategic Studies, vol. 16, Issue 2*, 200.

Europe, followed by adoption of the “New Look” policy into the United States National Security Council document NSC 162/2 of 30 October 1953.

At NATO level, we see adoption of such concept as “Massive retaliation” with all mentioned above ideas incorporated. This was a logical combination of political situation with particular leaders on top and technological progress in the military sphere of that time when atomic weapons had a relatively low explosive capacity and were successfully tested in Nevada for tactical air forces together with a range of ballistic missiles developed and deployed for strategic uses¹. The USSR has also progressed with the development of the thermonuclear weapons and both blocks were comparatively equal by the types of available weapons but not by its quantity.

At the same time, MC 48 was not replacing MC 14/1 and it was agreed that MC 14/2 would be further developed. No information on Doomsday Clock available those years.

MC 14/2 – Overall Strategic Concept for Defense of the NATO Area (23.05.1957)

There was a new wave of NATO enlargement in 1955 with the Federal Republic of Germany becoming a new member and the ECSC upgrading to the level of the European Economic Community. On the other side, there was a further structural change as the Warsaw Pact was created in 1955. Suez crisis, Indochina War and the crush of the Hungarian uprising, done by the Soviet Union in 1956, have shown serious difficulties within the international security system and once again brought the topic of deterrence to the different countries’ agenda. The fact that the US were not ready to follow France and use nuclear weapons in order to deter Western interests outside the NATO area, served as an additional booster in this regard. On the US political arena, we can see a gradual change with the Democratic Party taking the majority in the Congress. D. Eisenhower is still US president but rollback policy was seriously damaged in Poland and Hungary by no promised military help from the USA. This was by the way mentioned and condemned by Western European. On the military side, first the US nuclear weapons arrived in Europe in 1954 and the USSR had the ability to reach the US territory starting from 1957.

While accepting “massive retaliation” as a key element MC 14/2 turned out to be a much softer and compromised version with the core idea of “differentiated responses”, separating nuclear and conventional responses. As stated in the Strategy “We must have flexibility in the NATO forces”². This suited neither Eisenhower and Macmillan governments nor military establishments. As a result, NATO faced obstacles on a practical level, as an example, the SACEUR General Gruenther refused to initiate alternative planning for limited. i.e. non-nuclear, war with the Soviets, although other NATO members insisted that he should³. Doomsday Clock counts 7 minutes to midnight⁴.

MC 14/3 – Overall Strategic Concept for Defense of the NATO Area (14.01.1968)

Vietnam war, Berlin and Caribbean crises have shown difficulties of nuclear deterrence to win influence over disputable zones and have driven the new American Democratic leadership to the development of a new approach. Robert McNamara advised president Kennedy and later president Johnson to separate applicability of different forms of nuclear response and integrate the concept of escalation with different forces, used under certain conditions and on a particular phase of a conflict.

While general NATO changes were not available at the moment, they have started on the state level with an American operational plan. In Britain, the government was headed by the Labour party representative Harold Wilson, who faced with a budget deficit, stopped nuclear weapons testing and followed the American line in defense. At the same time, after 1958 and the establishment of the Fifth Republic France was headed by an ambitious leader Charles de Gaulle, whose approach was to allow “the first use of both tactical and strategic nuclear forces against even a conventional threat”⁵.

¹ Heuser, B. (1995). The development of NATO’s nuclear strategy. *Contemporary European History*, Vol. 4, No. 1, 44.

² Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05).

³ Heuser, B. (1995). The development of NATO’s nuclear strategy. *Contemporary European History*, Vol. 4, No. 1, 46-47.

⁴ Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

⁵ Narang, V. (2014). *Nuclear strategy in the modern era: Regional powers and International Conflict*. Princeton university press, 160.

On the military side, there was an overestimation by the West of the Soviet capacities called “Missile gap”. The approach was based on a large spectrum of the Soviet activities including the test of an intercontinental ballistic missile (1957), launching of the first man-made sputnik (1957) and the first human journey into outer space (1961) combined with ambiguous rhetoric of the Soviet leadership. Nevertheless, by 1961 it appeared to be that the United States did, in fact, retain its substantial lead in the nuclear arms race¹. In 1962 the United Kingdom enabled its nuclear weapons to Nuclear Planning Group and with that strengthened an operation planning. On the top of this in 1963 the Limited Test Ban treaty was agreed on the international arena.

General pre-conditions for the development of a new sort of strategy were created already for a while but there were some serious obstacles on its way. One of them disappeared with the French withdrawal from the military part of the Alliance in 1966 and the majority of the McNamara’s ideas were quickly implemented into the Strategy. Doomsday Clock counts 7 minutes to midnight².

No strategy changes (1970s – 1985)

No strategy changes don’t mean any real policy changes. This period includes two totally different stages of international relations: détente of the 1970s and turning back to the Cold war in the 1980s.

Aside from French withdrawal, there was another trend proposed by this country – to enhance cooperation with USSR. In 1966 Charles de Gaulle visited Moscow the same year with joint declaration, cooperation agreement in the study and exploration of outer space for peaceful purposes, as well as scientific-technical and economic cooperation signed between USSR and France. Similar steps were done by Western Germany, W. Brandt government targeted for normalization of relations with USSR and Eastern European countries. Countries agreed to accept status quo and do not claim for territorial changes in Europe.

After Nixon’s (Republican party) visit to Europe US switched from “flexible response” to “realistic deterrence” with main attention focused on strategic deterrence and shared responsibility with European NATO allies in case of war. This led to maintain the biggest amount of US TNW in Europe (up to 8000) on one hand and smoothing relations on US-USSR direct level. In 1972 Nixon visited the Soviet Union and presidents agreed on SALT 1, as well as ABM treaty. These peaceful steps were enabled by understanding of military parity and accepting “mutually assured destruction”. Feeling of balance and no wish to take a risk of nuclear global war was stipulated at the Agreement between the USA and the USSR on the prevention of nuclear war during Brezhnev’s visit to the US in 1973³. In military sense work was ongoing and initiatives of President Carter (Democratic Party) to fight and win a long, protracted nuclear war⁴ are on the table to be conducted on the lowest financial cost.

European age of détente was presented by Helsinki Declaration at the end of the Conference on security and co-operation in Europe in 1975. All abovementioned steps combined with crucial changes at the international arena with Nonproliferation treaty enforced since 1970 enabled the doomsday clock to be at 9 minutes to midnight⁵.

Moving into the 80s with Soviet forces deployed in Afghanistan and Ronald Reagan (Republican party) as US president we see a shift towards confrontation and arms race. On the counter to previous presidents’ austerity policy (especially during Carter’s term) and defense cuts president Reagan focuses on massive development of space-based weapons under Strategic defense initiative programme. Arms control and disarmament initiatives failed, including ratification of previously agreed START II and deal on mutual refusal to place new rockets in Europe. Failure of Reagan’s “zero-zero proposal” on intermediate range nuclear weapons (proposed under influence from Western Germany, Italy, Netherlands and especially mass protests across Europe) brought British (Margaret Thatcher) and Germany (Helmut Kohl) proposal to offer

¹ Arms race and disarmament Dictionary of American History 2003, The gale Group Inc. <<http://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/arms-race-and-disarmament>>. (2017, August, 05).

² Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

³ Agreement between the USA and USSR on the prevention of nuclear war. *US department of state*. <<https://www.state.gov/t/isn/5186.htm>>. (2017, August, 05).

⁴ Ritchie, N. (2009). *US Nuclear Weapons Policy at the Cold War: Russians, ‘rogues’ and domestic division*. Routledge, 15.

⁵ Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

their bases for US missiles¹. NATO enlargement process was also ongoing with Spain becoming a member state in 1982. Doomsday clock counts 3 minutes to midnight².

The Alliance's strategic concept 1991 (08.11.1991)

Structural changes in 1991 are rightly in the first place with the dissolution of the Soviet Union and transformation of the European Economic Community into the European Union. Approaches during the second term of Reagan's presidency are totally different from the first one, influenced by a number of incidents that could have started a nuclear war, as Able Archer 1983, and hopes on the new Soviet leader. At that time, the White House is headed by George Bush from the Republican party while the Congress majority is taken by the Democratic party. This turned out in the military dimension into reduction of Defence spending and severe limitation of a number of nuclear weapons modernization programmes³. Anyway, the tendency of improvement of relations between blocks has been seen with Mikhail Gorbachev becoming the Soviet leader that enabled signing Intermediate Nuclear Forces Treaty (1987) and Strategic Arms Reduction Treaty (1991). It was acknowledged by Presidents Reagan and Gorbachev in a joint communique of 1987 that nuclear war "could never be won and must never be fought"⁴.

An economic situation was challenged by the crisis of 1987 and the crisis which followed the collapse of the USSR. And in the USA, we see anti-war and anti-nuclear protests as well.

As for the strategy of 1991, it was the first nonclassified one mainly aimed at fulfillment of a new function – to inform. It addresses a wide range of questions and is different from previous concepts both in language and ideas. On the nuclear-related issues, it reflects and largely describes the ongoing process. We see both the need for further cooperation on disarmament and stating that "the presence of North American conventional and US nuclear forces in Europe remains vital to the security of Europe, which is inseparably linked to that of North America"; "the Alliance will maintain for the foreseeable future an appropriate mix of nuclear and conventional forces based in Europe"⁵. Russian Federation is not mentioned as an opponent or enemy but rather invited to the process of creation of a "New Europe". Strategic Concept was also accompanied with a classified document "MC Directive for Military Implementation of the Alliance's Strategic Concept (MC 400) of 12 December 1991. Doomsday Clock counts 17 minutes to midnight⁶.

The Alliance's strategic concept 1999 (24.04.1999)

In 1999, we see further NATO enlargement with Poland, Hungary and the Czech Republic. At that time, United States president Bill Clinton (Democratic Party) has canceled simulations programmes following the tendency. But despite initial indications of a major shift in nuclear weapons policy the administration remained committed to a Cold War conception of strategic stability based on nuclear parity with Russia⁷. US Congress in 1995-2001 was dominated by the Republican Party.

Talking about economic conditions defense budgets decreased on both sides but in RF it was a dramatic reduction of 55% in 1998⁸. Besides that, in 1993 and 1997 Russia, again and again, proclaims "no first use" policy. On the international arena, we see a comprehensive test ban treaty agreed in 1996 but not ratified by the Senate in 1999.

¹ Margaret Thatcher: The 'Iron Lady's' pivotal role in ending the Cold War. *The telegraph*.

<<http://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9979977/Margaret-Thatcher-The-Iron-Ladys-pivotal-role-in-ending-the-Cold-War.html>>. (2017, August, 05).

² Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

³ Ritchie, N. (2009). *US Nuclear Weapons Policy at the Cold War: Russians, 'rogues' and domestic division*. Routledge, 31-32.

⁴ Cimbala, S.J. (2013). *Arms for Uncertainty: nuclear weapons in US and Russian security policy*. ASHGATE, 38.

⁵ The Alliance's New Strategic Concept. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm> (2017, August, 05).

⁶ Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

⁷ Ritchie, N. (2009). *US Nuclear Weapons Policy at the Cold War: Russians, 'rogues' and domestic division*. Routledge, 55.

⁸ *Governing the Bomb: civilian control and democratic accountability of nuclear weapons*, Edited by Born H., Gill B., Hangii H., Oxford University Press, 2010 – p.62

The concept again pays more attention to the question of deterrence and nuclear weapons and its “unique contribution in rendering the risks of aggression against the Alliance incalculable and unacceptable”. This time a separate part is dedicated to this topic addressing both security and disarmament issues¹. It was later complemented by a strategic guidance document that remains classified: “MC Guidance for the Military Implementation of the Alliance Strategy” (MC 400/2) of 12 February 2003. Doomsday Clock counts 7 minutes to midnight².

The Alliance’s strategic concept 2010 (19.11.2010)

Barak Obama’s Prague speech has brought hope for crucial changes and he became a trend-maker. But first of all, let’s take a look at the pretext and context. In 2004 NATO was enlarged with 7 new members and two others invited a few years later. At the same time in 2008 Alliance members, despite the US support, disagreed on the Membership action plan for Ukraine and Georgia. Just four months later the West was puzzled by the Georgian war and Russian role in it.

Majority at the US Congress was taken by Democrats from 2007 to 2011 and mixed till 2013. In 2010 candidate from the Democratic Party Barack Obama has replaced on this post George W. Bush (Republican Party). During his term, the Missile defense agency programme spending has decreased by 1,4 billion dollars³. In 2008 the Congress did not appropriate any of the \$88.8 million for the Reliability Replacement Warhead programme and it was finally eliminated in 2010 by Obama Administration⁴. While the Russian Federation, on the contrary, has started a modernization programme in 2008.

As to economy, the situation was difficult due to the Global economic crisis which has started in 2008 and was much more severe than any previous one. On an international scale, the New START was signed on 8 April 2010 in Prague and assumes a large reduction of strategic nuclear missiles and warheads.

At the American Nuclear Posture Review 2010, it is mentioned that nuclear weapons will be used “just in extreme circumstances”⁵ and the accent is made on “strengthening of conventional capabilities”⁶. This is followed in the NATO 2010 Concept with lots of attention dedicated to the questions of arms control, disarmament, and non-proliferation and twice referring to the goal of a world without nuclear weapons. General spirit of the strategy is as close to the EU one as it could be with new security challenges and lowered language on the nuclear deterrence, there is one paragraph mentioning “appropriate mix of nuclear and conventional capabilities”, “extremely remote” chance to contemplate their use and need for NATO to remain a nuclear alliance as long as nuclear weapons exist⁷. This concept was further complemented in 2012 with Deterrence and Defence Posture Review with a similar language but more details provided. Doomsday Clock counts 6 minutes to midnight⁸.

Cross-impact estimate between internal, external factors and strategies itself

For a better understanding of the interrelations, it is worth to mention structural elements of this organisation involved one way or another. At the top of the NATO pyramid is the North Atlantic Council (NAC) that can meet at the level of ambassadors, ministers of defence or heads of states and governments. This council consists of all the members and unanimity procedure that gives a chance for national politics. This is also important for example for France to keep a final say regardless non-participation at the Nuclear Planning group (NPG). Depending on the question on the agenda there are numerous different committees for advisory purposes on defence planning, political issues, military operations etc. To realize the ambitions and political decisions important role is played by the command structure that is currently under revision.

¹ The Alliance’s Strategic Concept. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm>. (2017, August, 05).

² Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

³ Born, H., Gill, B., Hangji, H. (ed.) (2010). *Governing the Bomb: civilian control and democratic accountability of nuclear weapons*. Oxford University Press, 39.

⁴ Born, H., Gill, B., Hangji, H. (ed.) (2010). *Governing the Bomb: civilian control and democratic accountability of nuclear weapons*. Oxford University Press, 41.

⁵ *Nuclear Posture Review* (2010). Department of Defence USA, 9.

⁶ *Nuclear Posture Review* (2010). Department of Defence USA, 10.

⁷ NATO Strategic Concept 2010. *NATO website*. <<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>>. (2017, August, 05).

⁸ Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05).

Summing up above-mentioned facts from different periods of the NATO strategies development makes obvious a certain set of factors that had or tried to influence the strategy-forming process. Factors of influence can also be divided by the time criteria into those that had an immediate impact and slow ones.

Among internal factors, we should mention positions of different members of the Alliance and their leaders. This factor proved to be effective and fast in some cases, as the US forming the agenda and Denmark of the first case with wording changed, but failed to achieve goals at other ones, as French and British cases during the Suez Crises or American and British visions being just partially implemented into MC 14/2. On the other hand, countries cannot only push for a new strategy change but also block such changes as in the case of France and MC 14/3 agreed only after its withdrawal from NATO.

Moreover, it appears that not only states make difference but also the leaders and political parties, as we talk about Western democratic societies with rapid change. Economic situation has two dimensions here both international with international crises and internal with national budget deficits.

The research shows that both make their impact and are quite quickly reflected in the strategy, on the other hand, decisions on how to deal with difficult times are up to the political leadership of the country and even at similar circumstances Labour and Conservative governments in the UK have taken polar decisions. Military balance and new technological innovations play a crucial role in the arms race and deterrence during the Cold War and remain important up to now. This was seen in 1949 with the need to deter large conventional forces of the Soviet Union and changed the strategy with the US cities being under danger of a nuclear strike. But the question here is whether we see the real capacity of our enemy and whether our calculations are right.

The deterrence theory is based on 3 pillars: force, readiness and perception; and from time to time countries can miscalculate or misunderstand each other, as it was with a famous “missile gap”. Coming to public opinion it becomes an important issue to be expressed directly through protests or public support or indirectly through voting for a particular candidate and therefore influences the situation. In the case with the nuclear strategy, the first way is to slow and play a supportive role in shaping policies, and the second to work faster through political leadership.

Looking precisely at the international factors, let's begin with structural changes including creation or dissolution of the structural elements of the Blocks as large-scale events and enlargement or withdrawal from these organizations as smaller ones. Both have their particular influence but the first type creates rapid changes due to the International Security system challenge and a need to react. Another aspect to be mentioned in the context of developments on the international arena is adoption of bilateral or multilateral agreements on arms control, disarmament and nonproliferation that has brought more trust and stability into the global system (relevant until 2014). Last but not least factor is the clash of interests and visions on the resolution of different conflicts and disputable zones of influence. Such examples were quite common at different stages and usually resulted in a slow but firm change in the strategy as in case of a Suez crisis in 1962, but were not the case after the war in Georgia in 2008.

As a result, NATO nuclear strategy forming system can be represented in a form of a triangle (Figure 2) with internal factors in one corner, external in another and the level of international perception on the top one.

Figure 2. NATO nuclear strategy forming

After we described a structure of the NATO nuclear strategy forming we can investigate the case of interconnection of NATO strategy with the strategy of any other international actor. The nuclear strategy of the mentioned above international actor is formed by the same rules as they are true for everyone. Thus, their interconnection can be represented in a form of a Stability sandglass (Figure 3) filled both with nuclear deterrence instead of sand and disarmament measures instead of the air, and a joint triangle peak “mutual perception”.

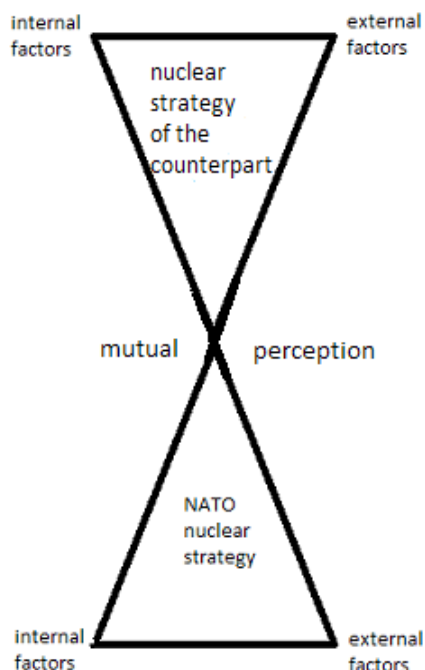

Figure 3. Stability Sandglass

The peculiarity within this interdependence is the need not only to create your own concept but also to provoke your counterpart to take symmetric measures for disarmament, simultaneously maintaining sufficient level of deterrence and power as “sand” for every particular situation to balance the system. Otherwise, one of the actors can perceive another one as not willing or not ready to fight and try to achieve the victory at a low cost.

Evaluation of the current situation

Starting with external factors it is impossible to omit mentioning the Russian aggression against Ukraine with the annexation of Crimea as well as the Syrian war. Both events deeply changed relations on the international arena. NATO was posed with the question of the sphere of influence and the sphere of responsibility that it is ready to protect. Marc-Michael Blum presents a convenient classification of different groups of countries within Europe with respect to nuclear weapons (excluding Russia and the Caucasus countries)¹:

1. nuclear weapons states (NWSs) which are members of NATO and the EU—France and the United Kingdom;
2. non-nuclear weapons states (NNWSs) which have nuclear sharing arrangements with the US and which are members of NATO and the EU—Belgium, Germany, Italy and the Netherlands;
3. non-nuclear weapons states with nuclear sharing arrangements with the US, which are members of NATO but not of the EU—Turkey;

¹ Blum, M.-M. (2013). *Rethinking the Bomb: Europe and Nuclear Weapons in the Twenty-First Century*, Drukkerij Jo Vandenbulcke. *Centre for European Studies*. <<http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/europe-and-nuclear-weapons.pdf>>. (2017, August, 05).

4. non-nuclear weapons states which are members of NATO and the EU—Bulgaria, the Czech Republic, Denmark, Estonia, Greece, Hungary, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia and Spain;

5. non-nuclear weapons states which are members of NATO but not of the EU—Albania, Croatia, Iceland and Norway;

6. non-nuclear weapons states which are not NATO members but are EU members—Austria, Finland, Ireland, Malta, Sweden and Cyprus;

7. non-nuclear weapons states which are not NATO members or EU members—Andorra, Liechtenstein, Monaco, Kosovo, San Marino and the Vatican;

8. non-nuclear weapons states which are not EU members but are NATO Partnership for Peace countries—Belarus, Bosnia and Herzegovina, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Moldova, Montenegro, Serbia, Switzerland and Ukraine.

The last group has already proved to be in danger with NATO support but being left outside the NATO Nuclear strategy. Nevertheless, recent developments proved that to get from group 8 to group 4 is possible with Montenegro being agreed as the 29th NATO member during Warsaw Summit in 2016.

On the internal factors, it is worth mentioning that recently some European countries have had elections and others are going to pass this process in the nearest future. The tendency shows that far-right and far-left forces are becoming more and more popular with possible unexpected statements and behavior in the international arena. The highest level of attention and interest is presented by the US presidential elections 2016. It was won by a candidate from the Republican Party Mr. Donald Trump who is well-known for many ambiguous statements, including such topics as nuclear weapons and security guarantees to the allies. “If we have them, why can’t we use them”¹. Donald Trump asked about the nuclear weapons, he also wondered “Now, wouldn’t you rather in a certain sense have Japan have nuclear weapons when North Korea has nuclear weapons? [Saudi Arabia, too, he was asked?] “Saudi Arabia, absolutely,”². When asked if the US would automatically protect the allies from Russian aggression, he said it would depend on their contributions: “If they fulfill their obligations to us, the answer is yes.”³. Mr. Trump’s is following his programme on migration, refugees and health care, Iranian deal etc but his presidential line is also full of surprises (ex. DPRK talks). US history knows examples of the candidate totally changes during the term of presidential office. “He expressed a great interest in maintaining our core strategic relationships,” Obama said during his first news conference since the election after meeting Trump. “And so, one of the messages I will be able to deliver, is his commitment to NATO and the Transatlantic Alliance.”⁴. Moreover, a lot will depend on people to take senior positions and the Republican party holding majority in the Congress. On the other hand, it is a way riskier and less effective to blackmail an unpredictable leader with nuclear weapons behind him.

International perception of his signals can also create a domino effect. Recently there was a declaration of Saudi Arabia is not excluding going nuclear in case of development of Iranian program, that was followed by “two significant projects ... of nuclear research reactor and a center for the development of aircraft structures”⁵

Talking about the military sphere, in public, Russian analysts express concern about the conventional balance in Europe and link this issue to tactical nuclear arms control. Furthermore, Russia lags behind the US in long-range high-precision conventional weapons⁶. The problem here is that NATO has very

¹ Trump, Donald (2016). Asked why US couldn’t use nuclear weapons if he becomes president. *The Telegraph*. <<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/03/donald-trump-asked-why-us-cant-use-nuclear-weapons-if-he-becomes/>>. (2017, August, 05).

² Trump, Donald Nuclear Deterrence, and the Virtues of the Electoral College. *Lawfare*. <<https://www.lawfareblog.com/donald-trump-nuclear-deterrence-and-virtues-electoral-college>>. (2017, August, 05).

³ Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey’s Coup Attempt and the World. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html?_r=0>. (2017, August, 05).

⁴ Trump Will Remain Committed To NATO, Obama Says. *The Daily Caller*. <<http://dailycaller.com/2016/11/14/trump-will-remain-committed-to-nato-obama-says/>>. (2017, August, 05).

⁵ Bin Salman launches Saudi Arabia’s first nuclear plant project 5.11.2018. *Aljazeera*. <<https://www.aljazeera.com/news/2018/11/bin-salman-launches-saudi-arabia-nuclear-plant-project-181105192827938.html>>. (2017, August, 05).

⁶ Acton, J., & International Institute for Strategic Studies (2011). *Deterrence during disarmament: Deep nuclear reductions and international security (Adelphi)*. Abingdon, Oxon: Routledge, for the International Institute for Strategic Studies., Vol. 50, Issue 417, 36.

limited military deployments in Europe and with general high conventional capacity will meet difficulties to immediately counter aggression. According to RAND Corporation research, the longest it would take Russian forces to reach the outskirts of the Estonian and/or Latvian capitals of Tallinn and Riga, respectively, is 60 hours¹. This question was also addressed during the Warsaw Summit with four multinational battalions agreed to be placed in Eastern Europe with the accent not on the quantity but the fact of involvement of different member states with main forces. Another aspect is the specific pattern used by Russian Federation instead of a classic war. Under such conditions the line between the war and peacetime becomes blurred and the moment when Article 5 must be used becomes unclear. Especially due to frequent split massive exercises conducted by RF combined with numerous violations of airspace of NATO members. NATO conventional forces are strong and well-developed but primarily trained to complete different kinds of missions. Modernization is a general trend among the key players, but Russia has started the process back in 2008 and currently its military budget is decreasing regardless the rhetoric.

After 2010 Strategic Concept and 2012 DDP Russian Federation didn't take the idea of mutual work on the European antiballistic missiles project and Putin in the interview called it as such that "do not contribute to trust-building", blamed US and NATO for taking over UN functions for interventions especially when it undermines "sanctified for centuries principle of state sovereignty", is concerned about the non-citizens status in Latvia and Estonia as a violation of human rights and states that Russia is treated with respect only when it is strong and keep its feet on the ground². This is a typical approach of Russian and previously Soviet perception and reaction, well explained even in the late 1940s at the George Kennan's "long telegram" to the US State Department. Western states try to treat and predict Russian policies according to their own understanding without enough attention to strategic culture. As in the late 1950s and 1960s, all efforts were dedicated to finding an alternative to the global nuclear war while USSR leaders considered every single nuclear shot as a beginning of exactly this global nuclear war.

Hopefully mentioned above is considered and drives NATO to change from the system of collective security to the system of collective defense. This includes the need to dedicate more attention to nuclear deterrence and disarmament based on relevant parity. At the Warsaw Summit, some steps were taken already. For example, the word "contemplation" was removed from the Final Communiqué and the phrase now sounds as "the circumstances in which NATO might have to use nuclear weapons are extremely low"³. On the question of disarmament, it was mentioned that NATO "regret that the conditions for achieving disarmament are not favorable today"⁴. One way or another, the Final Communiqué is not a full-scale strategy and this raises a very logical question 'why such a new strategy was not adopted yet'. There can be plenty of answers. Most probably the Alliance doesn't have answers to some crucial questions about the sphere of responsibility, level of aggression to start the war, etc.

It is anyway better not to agree on a new strategy than to disagree to agree and publicly show the absence of unity. Moreover, in nuclear strategies there is always a balance of certainty and uncertainty. Bruno Tertais describes that we are used to see "Washington and London clear about the circumstances that would constitute a particular threshold (WMD use), but unclear about the response; Paris is vague about the exact threshold ('vital interests') but clear about the response"⁵. So, some changes can appear in this particular aspect with more attention paid to clarify the role of nuclear weapons in order to overcome current difficulties and finally develop a New Nuclear Strategic Concept for NATO. Some current trends can also be seen in the US Nuclear Posture Review Report 2018 with even more attention given to uncertainty by the US, greater differentiation of relations with other actors, modernization provisions (including low-yield missiles) and much more attention given to nuclear deterrence in general⁶.

¹ Shlapak, David A., Johnson, Michael W. Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank. <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf>. (2017, August, 05).

² Новикова, Е. (2012). На основе взаимоуважения. *Expert online*. <<http://expert.ru/2012/02/27/na-osnove-vzaimouvazheniya/>> (2017, August, 05).

³ Warsaw Summit Communiqué. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm> (2017, August, 05).

⁴ Warsaw Summit Communiqué. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm> (2017, August, 05).

⁵ Tertais, B.A (2007). *Comparison between US, UK and French Nuclear Policies and Doctrines*. Sciences Po, 6.

⁶ See: *Nuclear Posture Review Report* (2018). Department of Defence USA.

The clock is ticking and it is 2,5 minutes to midnight in 2017 report (closest since the early 1980s) dominated with nuclear and climate change threats. With all the developments in 2018, the situation becomes even more complicated with 2 minutes to midnight¹.

Conclusions

North Atlantic Treaty Organization survived both the Cold War and post-Cold War period. During these years, the Alliance has gained large experience and for the better or the worse has undergone huge transformations developing an adequate response to the emerging security challenges. Not only circumstances were shaping NATO strategies, but the vice versa is true as well. But the strategy forming process is not as smooth and linear as it looks from the first look. It is complicated and permanently ongoing on different levels process. Every period is unique, has its own features. Furthermore, strategies before and after 1991 vary both in format (classified/ nonclassified) and essence (different understanding of security and priority tasks combined with the new function of “informing” after 1991).

Summarizing main factors that influenced NATO nuclear strategy making, we should identify the following: the position of different member states and their leaders, economic situation, public opinion among internal factors; structural changes, agreement on arms control, disarmament and nonproliferation as well as the clash of interests and visions among external ones. They are not necessarily all present every time, vary on the level and rapidness of influence.

All these factors should be seen as a part of a whole system of influence with special links and interdependencies. Strong leaders can realize potential only within the possibilities of a particular country leaded and, in contrast, even strong country can be left aside without a qualified leader. Meanwhile, nuclear or non-nuclear status is still balanced by consensus decision procedure at the Alliance and complex structure of the organization. Same economic crises and budget problems can be resolved by completely opposite decisions depending on political parties empowered etc.

NATO nuclear strategy itself cannot be viewed without international context and relations with the counterparts. And the level of tension is common for different international actors depending on the inter-perception. Depending on this situation actors tend to pay more attention either to the non-proliferation and disarmament or nuclear deterrence issues. Currently, the situation tends to be on the deterrence side as old hard power principles and conditions are taking back leading positions. Questions of capabilities, responsibility area and strategic communication are on top of the agenda.

As Alliance combine different groups of countries and is based on a unanimity ground, formulation of a new strategy becomes an extremely challenging task. In such circumstances, summit communiques fulfill the role of interim coordination and communication acts and, hopefully, new strategic concept will be agreed in the offing triggered by all the internal and external factors. Nowadays NATO faces a new complex of challenges that can make the Alliance even stronger and more united than ever as a guarantor of stability against the rude violation of international law.

References:

1. Acton, J., & International Institute for Strategic Studies (2011). *Deterrence during disarmament: Deep nuclear reductions and international security (Adelphi)*. Abingdon, Oxon: Routledge, for the International Institute for Strategic Studies., Vol. 50, Issue 417. [in English].
2. Agreement between the USA and USSR on the prevention of nuclear war. *US department of state*. <<https://www.state.gov/t/isn/5186.htm>>. (2017, August, 05). [in English].
3. Arms race and disarmament Dictionary of American History 2003, The gale Group Inc. <<http://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/arms-race-and-disarmament>>. (2017, August, 05). [in English].
4. Baylis, J., Macmillan, A. (1993). The British global strategy paper of 1952. *Journal of Strategic Studies*, vol. 16, Issue 2, 200-226. [in English].
5. Bin Salman launches Saudi Arabia's first nuclear plant project 5.11.2018. Aljazeera. <<https://www.aljazeera.com/news/2018/11/bin-salman-launches-saudi-arabia-nuclear-plant-project-181105192827938.html>>. (2017, August, 05). [in English].
6. Blum, M.-M. (2013). Rethinking the Bomb: Europe and Nuclear Weapons in the Twenty-First Century, Drukkerij Jo Vandenbulcke. *Centre for European Studies*. <<http://www.martenscentre.eu/sites/default/files/publication-files/europe-and-nuclear-weapons.pdf>>. (2017, August, 05). [in English].

¹ Mecklin, J. (ed.) (2018). It is now two minutes to midnight 25 January, 2018. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<https://thebulletin.org/2018-doomsday-clock-statement/>>. (2017, August, 05).

7. Born, H., Gill, B., Hangii, H. (ed.) (2010). *Governing the Bomb: civilian control and democratic accountability of nuclear weapons*. Oxford University Press. [in English].
8. Bowie, C.J. (1984). Platt A. British nuclear policy making. *RAND Corporation*. <<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R3085.pdf>> (2017, August, 05). [in English].
9. Cimbala, S.J. (2013). *Arms for Uncertainty: nuclear weapons in US and Russian security policy*. ASHGATE. [in English].
10. Evolution of NATO Strategy 1949-1999. *NATO website*. <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2009_07/20090728_strategic_concept.pdf> (2017, August, 05). [in English].
11. Heuser, B. (1995). The development of NATO's nuclear strategy. *Contemporary European History, Vol. 4, No. 1*, 37-66. [in English].
12. Margaret Thatcher: The 'Iron Lady's' pivotal role in ending the Cold War. *The telegraph*. <<http://www.telegraph.co.uk/news/politics/margaret-thatcher/9979977/Margaret-Thatcher-The-Iron-Ladys-pivotal-role-in-ending-the-Cold-War.html>>. (2017, August, 05). [in English].
13. Mecklin, J. (2016). It is still 3 minutes to midnight. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<http://thebulletin.org/sites/default/files/2016%20doomsday%20clock%20statement%20-%20final%5B5%5D.pdf>> (2017, August, 05). [in English].
14. Mecklin, J. (ed.) (2018). It is now two minutes to midnight 25 January, 2018. *Bulletin of the Atomic Scientists*. <<https://thebulletin.org/2018-doomsday-clock-statement/>>. (2017, August, 05). [in English].
15. Narang, V. (2014). *Nuclear strategy in the modern era: Regional powers and International Conflict*. Princeton university press. [in English].
16. NATO Strategic Concept 2010. *NATO website*. <<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>>. (2017, August, 05). [in English].
17. Novikova, E. (2012). Na osnove vzaimouvazhenija [Based on mutual respect]. *Expert online*. <<http://expert.ru/2012/02/27/na-osnove-vzaimouvazheniya/>>. (2017, August, 05). [in English].
18. *Nuclear Posture Review* (2010). Department of Defence USA. [in English].
19. *Nuclear Posture Review Report* (2018). Department of Defence USA. [in English].
20. Pedlow, G. NATO Strategy Documents. *NATO website*. <<http://www.nato.int/archives/strategy.html>> (2017, August, 05). [in English].
21. Ritchie, N. (2009). *US Nuclear Weapons Policy at the Cold War: Russians, 'rogues' and domestic division*. Routledge, 1-100. [in English].
22. Shlapak, David A., Johnson, Michael W. Reinforcing deterrence on NATO's Eastern Flank. <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf>. (2017, August, 05). [in English].
23. Spirkin, A. G. (2010). Logical and the Historical. *The free dictionary*. <<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Logical+and+the+Historical>>. (2017, August, 05). [in English].
24. Tertais, B.A (2007). *Comparison between US, UK and French Nuclear Policies and Doctrines*. Sciences Po. [in English].
25. The Alliance's New Strategic Concept. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm> (2017, August, 05). [in English].
26. The Alliance's Strategic Concept. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm>. (2017, August, 05). [in English].
27. Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey's Coup Attempt and the World. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html?_r=0>. (2017, August, 05). [in English].
28. Trump Will Remain Committed To NATO, Obama Says. *The Daily Caller*. <<http://dailycaller.com/2016/11/14/trump-will-remain-committed-to-nato-obama-says/>>. (2017, August, 05). [in English].
29. Trump, Donald (2016). Asked why US couldn't use nuclear weapons if he becomes president. *The Telegraph*. <<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/03/donald-trump-asked-why-us-cant-use-nuclear-weapons-if-he-becomes/>>. (2017, August, 05). [in English].
30. Trump, Donald Nuclear Deterrence, and the Virtues of the Electoral College. *Lawfare*. <<https://www.lawfareblog.com/donald-trump-nuclear-deterrence-and-virtues-electoral-college>>. (2017, August, 05). [in English].
31. Warsaw Summit Communiqué. *NATO website*. <http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm> (2017, August, 05). [in English].

Mariia Ponomarenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Senior expert (Tender Procedures Department) in the national state
enterprise of Ukraine “Ukrainian Postal Service”*

HISTORICAL STAGES OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE EU

In the article, based on the theory of the EU law, the current law of the EU, the solution of the scientific task concerning the historical stages of formation of legal support for the functioning of the public procurement system in the EU is given; the most important scientific results are represented. The article analyzes the provisions of law acts on the content and designation of public procurement, identifies the grounds for the formation of the public procurement sector within the framework of the EU internal market, as well as the theoretical and legal principles of the current state of legal regulation of public procurement within the European Union on the basis of an analysis of the current normative base and activities of the EU bodies. It has been established that the new EU procurement law provides for simplification and greater flexibility in the legal regime for public procurement compared to previous Directives.

Keywords: EU, legal support, public purchases, system of purchases, historical stages.

Introduction. The system of public procurement is one of the most effective levers of the state's influence on the economy. Since the adoption of the first law on public procurement and to this day in each country of the world, the improvement of procurement practices is one of the priorities of the authorities. The reason is to focus public policy on reducing corruption while using budget funds, ensuring the acquisition of better goods, jobs and services while taking into account existing needs and financial resources. In addition, changes in the mechanism of public procurement lead to significant changes like the emergence of new approaches to the functioning of the financial system of the country, to the creation of a more perfect mechanism of bringing state financial resources to the most competitive enterprises.

That is why the purpose of this study is to analyze the European historical experience of developing the public procurement market. Based on the results of this study and taking into account the particularities of the member states, it is possible to elaborate the clearest references for the change of Ukrainian law in the field of public procurement.

It should be noted that domestic and foreign scientists investigated certain aspects of the historical development of public procurement in the EU, among them are I. Vlyalko, Z. Saksimenko, N. Tkachenko, O. Shchatkovsky, G. Priss. However, considering the constant process of development and improvement of the institute of public procurement, this question needs to be additionally studied and researched.

Regarding the peculiarities of the development of EU law in the field of public procurement, it should be noted that the process of formation of the legal basis of the system of public procurement had several basic stages of development. The division into stages is based on the periods of improvement of the secondary law in the field of public procurement. The scope of validity of European law in the field of public procurement was extended at each stage to the previously excluded sectors.

The beginning of the first stage of the formation of European law in the field of public procurement refers to the first half of the 1960s. A number of basic principles for the definition of suppliers and contractors for public contracts for the supply of goods and work execution was determined at the first stage of the development of European law in the field of public procurement. At the same time, the passed acts did not establish specific European procedures for the identification of the supplier and did not abolish existing rules and procedures for the award of public contracts in the member states.

Since its establishment, which has been linked to the adoption of a number of directives, European law in the field of public procurement has been constantly developing. For a variety of reasons, public contracts have been selected as a priority area for the development of the Community's internal market.

As the Maastricht Treaty was signed, the national market of public procurement gradually began to “expand” its borders to other EU member states¹.

Treaties of the European Union and the directives were the main source of EU law in the field of public procurement for a long time. Treaties of the European Union laid down the obligation of the authorities to follow the principles of equality of economic operators, the transparency of the procedures for placing the request for proposals, the effective competition of the request for proposals, the freedoms of movement and mutual recognition throughout the European Union. In fact, until 1992, the law of the European Communities established the requirement that the public procurement market should have been open to competition by economic operators of other member states. However, it was either improperly followed or ignored at all. Traditionally, national borders have divided the public procurement market and only two percent of contracts have been made with suppliers from other member states².

Council Directive 71/305/EEC, as well as Directive 77/62/EEC and Directive 80/767/EEC, were the first directives to coordinate the procedures for the award of public contracts for the supply of goods and work execution. However, they did not contribute to the opening of the public procurement market to the expected extent. In most cases, the directives were not incorporated into the national law of the EU member states completely, and the principles aimed at increasing the transparency of information on the public procurement market turned out to be “quasi-existent”³. In addition, the deadlines were so short that foreign suppliers or entrepreneurs did not have time to submit offers on time. Thus, the effect of the directives on the actually divided markets of public orders of the EU member states was very limited.

On July 26, 1971, the Council adopted Directive 71/305/EEC on the coordination of public procurement procedures in order to facilitate for companies exercising of their right to create and freedom to provide services in the competitive struggle for public procurement⁴. The scope of the Directive covered purchases with a valuation of at least 1 million units of account awarded by customers (state, regional or local authorities). The awarding of concession contracts for large public works was usually carried out by authorities of various levels (construction of roads, schools, dams, etc.) and was not covered by the principles of Directive 71/305/EEC.

On 21 December 1976, the Council adopted Directive 77/62/EEC in addition to the prohibition on restrictions on the free movement of goods, which coordinated public procurement contracts. The purpose of Directive 77/62/EEC of 21 December 1976 is to ensure a high degree of transparency by introducing equal conditions of competition for public procurement by EU member states with a view to improving the functioning of the common market⁵.

The scope of Directive 77/62/EEC covered purchases with a valuation of at least 200,000 European units of account received by customers. The scope of the Directive excluded the same three sectors (transport, energy and water sectors) as Directive 71/305/EEC, as well as the sector of communications.

In order to bring the law of the European Economic Community into line with the outcome of the Tokyo Round of Trade Negotiations, in particular the GATT, Government Procurement Agreement of 1979, the Directive was subsequently adopted and supplemented in accordance with Directive 80/767/EEC. The main change introduced by this Directive was the list of customers who were obliged to apply the provisions of Directive 77/62/EEC for procurement with an estimated value of 140,000 European units of account and the previously established threshold of 200,000 European units of account.

So, it can be seen that the initial Directives related to work execution and purchases did not open markets as far as it was expected. Law did not provide sufficient guarantees and left a certain amount

¹ *Treaty on European Union*. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>> (2018, September, 01).

² Winter, A. (1991). Public procurement in the EEC. *Common market law review*, 08, 28, 78-82.

³ Guide to the Community rules on public procurement of services other than in the water, energy, transport and telecommunications sectors. *Official website of the European Union*. <https://europa.eu/european-union/index_en> (2018, September, 01).

⁴ Guide to the Community rules on public procurement of services other than in the water, energy, transport and telecommunications sectors. *Official website of the European Union*. <https://europa.eu/european-union/index_en> (2018, September, 01).

⁵ Evaluation of Public Procurement Directives. Markt/2004/10/D. Final Report. Europe Economics. 15 September 2006. *Official website of the European Union*. <http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/final_report_en.pdf> (2018, вересень, 01).

of gaps; moreover, its application at the national level reflected the long-standing protectionism, typical of this sector.

New directives were adopted to correct the mistakes of the original legal framework: Council Directive 88/295/EEC of 22 March 1988 amending Directives 77/62/EEC and 80/767/EEC and Council Directive 89/440/EEC of 18 July 1989 amending Directive 71/305/EEC¹.

At the 2nd stage of the development of EU law in the field of public procurement, in addition to improving the system of procurement of goods and works, there was created a mechanism to protect the rights of individuals in case of violation of the European law in the field of public procurement. Thus, the improvement of public procurement law came with the adoption of the First Municipal Services Directive, Directive 90/531/EEC. Overall, the purpose of Directive 90/531/EEC was not only applicable to customer organizations in the same way as in the recently adopted Directive 89/440/EEC, but also to two other categories of persons, namely public and private enterprises. One of the conditions for the applicability of the Directive was that Treaty individuals were engaged in one of the areas of the foreseen activity, namely the four sectors that had until now been excluded from the regulations on public procurement: water, energy, transport and telecommunications.

Despite the fact that this mechanism and tools were not perfect, contained a large number of exceptions and did not apply to the whole range of public procurement undertaken by the member states of the European Community, this stage of development of European law in the field of public procurement laid the strong base for the improvement of European law in the field of public procurement.

Firstly, the third stage of the development of European law in the field of public procurement is characterized by the spread of its effect on public procurement of services. Thus, a significant change was the adoption of Council Directive 92/50/EEC of 18 June 1992 on the coordination of procedures for the award of public contracts. It was based on the same principles as the early directives on work and procurement. Since 1993, six different directives have been put into effect, with amendments and additions that have created a basis for regulating public procurements within the EU. These are: Directive 93/36/EEC on public procurement of goods; Directive 93/37/EEC on public procurement of works; Directive 92/50/EEC on public procurement of services; Directive 89/665/EEC on remedies (concerning appeals); Directive 93/38/EEC on municipal entities; Directive 92/13/EEC on means of redress for municipal entities (concerning complaints in the municipal sector).

At the 4th stage of the development of European law in the field of public procurement, a strong reform of the law in the field of public procurement was carried out. The result of the reform was the codification of the standards on the purchase of goods, works and services and their merging into a single document. In addition, one of the main modern principles of the organization of European law in the field of public procurement was solidified – the division of regulation of all purchases into general and special parts was.

Thus, adoption of The Agreement on Government Procurement of the World Trade Organization in 1994 brought significant changes to the public procurement directives, before major reform in 2004, that were introduced as part of the adoption of Directive 97/52/EC and Directive 98/4/EC, which aimed at bringing the Community law in accordance with the results of the Uruguay Round. The main changes concerned the consolidation of transparency, the correction of certain terms and, respectively, of their thresholds, which were completely different for contracts that were the subject of international obligations.

In the mid-2000s, a legal regulation reform took place and the directives mentioned above were replaced by two consolidating acts: Directive 2004/17/EC and Directive 2004/18/EC.

Directive 2004/18/EC aims to ensure open competition for public contracts in the traditional sector. Public contracts are procurement contracts concluded in writing between one or more economic entities on the one hand and one or more customer bodies on the other, with the subject of work execution, the supply of goods or provision of services. Customer bodies are state bodies, local authorities, bodies whose activities are regulated by public law, the association of one or more such bodies. To conclude a public contract, one of the parties should have the status of the client authority. This concept is wide enough, even more so as the EU Court interprets it in a functional sense, so as not to allow itself to be drawn into such legal formulations as may be offered by public authorities seeking to withdraw from the EU norms. Public

¹ Trepte, P. (2007). EC Public Procurement: Case Law and Regulation. *Common Market Law Review*, 12, 11, 1233-1236.

contracts are concluded as a result of a procedure that ensures equal participation on a competitive basis. There are four main types of procedures: the advertised bidding process and the procedure for conducting tenders with limited participation, negotiation procedure and competitive dialogue. The directives allow the customer body to choose between these types. The advertised bidding process involves the access of all interested parties, and the procedure for conducting tenders with limited participation in the procurement provides for the possibility of submitting a tender proposal only to invited participants.

A special act regulating the order in the market for so-called utilities is Directive 2004/17/EC. Accordingly, the previous directives of the 90s are canceled. The above analyzed principles and rules, with the exception of the competitive dialogue, are also applied in Directive 2004/17/EC on special sectors or on the so-called “municipal” sector that regulates the procurement of utility services (gas, heat and power supply, water and drainage system), as well as orders for transport and postal services, exploration or production activities for oil, gas, coal and other solid fuels, in order to ensure the operation of seaports, airports. The provisions of the above-mentioned directive apply to all customer bodies and organizations that operate in one of these areas. Separately, Directive 2007/66/EC on procedures for appealing decisions concerning the award of contracts should be singled out. At the same time, in 2009, another sector of legal regulation at the level of the European Union emerged – defense procurement¹.

The 5th stage of the development of European law in the field of public procurement is characterized by the adoption of three new directives. Thus, in 2014 significant changes took place in the field of legal regulation of public procurement in the EU, when the European Parliament adopted new EU directives, such as:

- Directive 2014/23/EC on the award of concession contracts²;
- Directive 2014/24/EC on public procurement and repeal of Directive 2004/18/EC³;
- Directive 2014/25/EC on the procurement by entities operating in water, energy, transport and postal services sectors and repeal of Directive 2004/17/EC⁴.

The directives entered into force on April 17, 2014. From the Ukrainian side, the principles of the Association Agreement provide for a transitional period of up to eight years to adapt the Ukrainian system of public procurement to the EU standards in full degree. First, this is reflected in the timetable for the implementation of the existing EU Directives, but also provides for their reliable and effective implementation. Although the Association Agreement does not refer to the principles of the four new Directives, the approach to the approximation of law in the Agreement is that its principles are “living tools” and thus means that all the EU law novelties must be followed (including historical decisions of the EU Courts).

Thus, the new EU law on public procurement provides simplification and greater flexibility in the legal regime for public procurement compared to previous Directives. It envisages, in particular, the widespread use of electronic communications, support for small and medium enterprises, the ability to take into account the full life cycle of products, support in the field of the environment and social and labor relations, measures to stop corruption, reducing the formal requirements for applications and participants, the possibility of applying new, simplified procedures, including in the healthcare, cultural and social fields.

Conclusions. Thus, for more than semicentennial history of the development and improvement of European law in the field of public procurement, the EU member states managed to create a working and effective system of legal regulation of public procurement, which provides the application of general

¹ European Commission. Internal Market. Public Procurement. *Official website of the European Union*. <http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/rulesdefence_procurement/index_en.htm> (2018, September, 01).

² *Directive 2014/23/EU on the award of concession contracts* (The European Parliament and the Council of the European Union). <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014L0023>> (2018, September, 01).

³ *Directive 2014/24/EU on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC* (The European Parliament and the Council of the European Union). <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>> (2018, September, 01).

⁴ *Directive 2014/25/EU on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC* (The European Parliament and the Council of the European Union). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.094.01.0243.01.ENG> (2018, September, 01).

principles and norms of EU law in the procurement, including preliminary monitoring and control of procurement, as well as the possibility of challenging customer actions at all stages of the procurement. The results of functioning of this legal system have been the elimination of part of existing non-tariff restrictions (in terms of public procurement) and minimization of the negative impact of non-eliminated sustainable practices of member states in the field of public procurement. It has made a significant contribution to the development of economic integration across Europe. Thus, after analyzing the historical development of the public procurement institute in the EU, it becomes clear that this field is in a constant transformation due to changes of the economic situation, legal regulation of other fields at the level of the European Union, adapting to new challenges of progress.

References:

1. *Directive 2004/17/EC coordinating the procurement procedures of entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors* (The European Parliament and the Council of the European Union). <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32004L0017>> (2018, September, 01). [in English].
2. *Directive 2004/18/EC on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts* (The European Parliament and the Council of the European Union). <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0018&from=en>> (2018, September, 01). [in English].
3. *Directive 2014/23/EU on the award of concession contracts* (The European Parliament and the Council of the European Union) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32014L0023>> (2018, September, 01). [in English].
4. *Directive 2014/24/EU on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC* (The European Parliament and the Council of the European Union) <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024>> (2018, September, 01). [in English].
5. *Directive 2014/25/EU on procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC* (The European Parliament and the Council of the European Union). <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.094.01.0243.01.ENG> (2018, September, 01). [in English].
6. European Commission. Internal Market. Public Procurement. *Official website of the European Union*. <http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/rules_defence_procurement/index_en.htm> (2018, September, 01). [in English].
7. Evaluation of Public Procurement Directives. Markt/2004/10/D. Final Report. Europe Economics. 15 September 2006. *Official website of the European Union*. <http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/final_report_en.pdf> (2018, September, 01). [in English].
8. Guide to the Community rules on public procurement of services other than in the water, energy, transport and telecommunications sectors. *Official website of the European Union*. <https://europa.eu/european-union/index_en> (2018, September, 01). [in English].
9. *Treaty on European Union*. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>> (2018, September 01). [in English].
10. Trepte, P. (2007). EC Public Procurement: Case Law and Regulation. *Common Market Law Review*, 12, 11, 1233-1236. [in English].
11. Winter, A. (1991). Public procurement in the EEC. *Common market law review*, 08, 28, 78-82 [in English].

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Bohdan Ferens

*Diplomatic Academy of Ukraine,
Chief consultant, Secretariat of the Committee on European Integration
of the Verkhovna Rada of Ukraine*

POLITICAL SPACE OF THE EU. THEORETICAL FRAMEWORK

The article is devoted to the important issue of the theoretical conceptualization of the EU political space. The space of socio-political interaction is complicated, the principles and mechanisms are changing, and the role of information influence on social and political behavior, on social consciousness is intensified. There is a necessity to understand the causes of diversity, firstly, based on the theoretical framework in the field of functioning and development of political interactions. Analyzing the different types of theoretical approaches, we determined the basic trends and interconnections that directly impact the understanding of such a new phenomenon as the political space and its connections with the dynamics of integration inside and outside the EU.

Keywords: political space, transnationalization, EU, political system, political orientation, democratic institutions, integration.

Analysis of the current global changes cannot carry out without taking into account the various theoretical and methodological approaches in the conceptualization of the political space. In this regard, it is important to take into account the system / system-historical approach, institutionalism, constructivism, and communicative approach. Particular attention should be paid to organizational theory and transnationalism since these theoretical paradigms make it possible to study the specifics of the formation and transformation of the European political space with its national party systems, supranational institutional superstructures, regional integration projects, and cross-border cooperation.

The systematic approach has become relevant in the theory of international relations since the mid-50s of the twentieth century, firstly, thanks to the achievements of scientific and technological progress. Precisely, a lack of a sound theoretical basis that would allow us to verify the empirical evidence prevented the balanced assessment of global political transformations to be properly conducted. Using of the system approach allows us to consider the object of study as an integral set of elements in the context of relationships between them. It is possible to consider the system at the same time as a whole, and as a subsystem of add-ons due to the integrity. The definition of criteria for hierarchy, which can be observed at least in the ratio of two elements, allows us to trace the level of subordination. Especially this form of interaction is reflected in the functioning of organizations consisting of managers and managed subsystems.

Another important tool for a systematic approach is structuring. In particular, the process of functioning of the system is primarily due to the properties of the structure itself, and not of its individual elements.

It is also worth considering the conditions that influenced the formation of the system, the stages of its development, the current state and possible perspectives in the future. To do this, it is necessary to apply a system-historical approach. It was designed to reveal a variety of relationships that take place both within the object under study and in its interaction with the environment at different stages of its development.

There is a claim that proponents of realism and neo-realism also use the category of "political space" in their research, but identify it with the political system¹.

¹ Ferguson, Y.H., Jones, Barry R.J. (2002). *Political space: The Frontiers of Change and Governance in a Globalizing World*, 46-48.

To consider the above-mentioned, political space can be stated as a place where force is concentrated, and spatial perception is used to determine its functioning and organization.

Realists are able to see in the political space the real length of the territory to which extends historically conditioned political system or its political influence. Political space fulfills three functions: 1) the preconditions of political life; 2) the goals of political activity of states (geopolitics); 3) the ecological environment of the existence and development of various forms of political life. Therefore, some researchers believe that one of the prerequisites for the victory of democracy in Western Europe was the spatial openness of the borders of European states.

It is also useful to apply the theory of multilevel governance, the individual elements of which are traced in western studies (multi-level governance 12). Multi-level governance is defined as "a complex political process that combines sub-state, state and supranational levels, as well as the activities of governmental and non-governmental actors"¹. The theory of multilevel governance postulates the identity of approaches to the study of political relations at each territorial-political level, but suggests differences in these approaches, depending on the qualitative specificity of each level. The theory of international relations, within this approach, can be considered as part of the general theory of multilevel governance, where the object of research serves the global political system and relations between national states².

This theory is intended, first, to help understand the complex multidimensional political space that exists in the European Union. The stimulus of its development was the need for the conceptualization of relations between states within the framework of the European Union, taking into account the complex internal political context of most states. In contrast, the blurring of interstate barriers, there is an intensification of regionalism, which is reflected in the desire to preserve its identity.

Political institutions and political communities are considered along with the political systems at each level. Triad "institute – system – community" is investigated with anchoring to a place, a certain localization. Integration of rather disparate approaches is possible due to the use of concepts of space, vertical hierarchy and systematic approach, which can be applied to the following levels:

Concepts of the development of "horizontal" levels:

- global political system;
- national political system;
- regional political system;
- local political system.

Concepts of relations between territorial levels:

- between global and national systems;
- between national and subnational (regional and / or local) systems;
- between regional and local systems.

Consideration of the political system in the context of the spatial approach is the probability of facing the need to address the problems of territorial levels and geographical boundaries. At first glance, the territory can easily be recognized as a political system, especially if we associate systems and institutions. The formal legal approach allows considering any internally structured territory as a system because its structure appears at the expense of only an internal administrative system and a distinction from other similar in terms of the level of territories. However, the generally accepted multilevel administrative-territorial division does not make by itself territory systems. It must be ensured that the territory is capable to function as a system.

The system approach is largely due to just criticism in modern political science. At the same time, as shows the analysis of sources, critics do not deny the very existence of political systems. Rather, they tend to distance themselves from naturalism and structuralism, considering political systems as one of the structures³.

Structuralism is oriented, first, to the identification of stable and orderly phenomena, which have the property of repetition and form the structures of social life. Dilemma of the relationship between structure and agent, which is known in the social sciences as a whole, and in political science, in particular, is solved in favor of an impersonal structure.

¹ Heywood, A. (2005). *Politics*. Palgrave. Second Edition. Unity. Moscow, 126.

² Туровский, Р.Ф. (2007). *Центр и регионы: проблемы политических отношений*. Москва: Издательский дом ГУ ВШЭ, 51.

³ Туровский, Р.Ф. (2007). *Центр и регионы: проблемы политических отношений*. Москва: Издательский дом ГУ ВШЭ, 51.

K. Hay divides political theories into two groups: structuralist (in which important structure and context) and intentionalist, or voluntarist (in which important agent is "live" actor). Both approaches in their extreme variants deliberately simplify social reality, each in its own form. Structuralism underestimates the actors that do not pay attention to the subjectivization of processes, while forming a rather false perception of the subtle role of actors, leveling behavioral political influence.

Criticism of structuralism has led to another extreme, when the motivation, emotions, and self-consciousness of actors who are able to assess their motives, are at the forefront, but usually act at their own discretion.

The opposite vision of the role of personality in political processes exists in supporters of constructivism. They use the notion of space, showing interest in the personality and identity problems, and believe that "as a social entity, space is formed by models of exchange in social life, the formation of civil society and models of social solidarity. A sense of identity is a factor that is based on these processes and, in turn, strengthens their territorial attachment"¹.

Constructivists, whose field of study are international relations, emphasize the social nature of these special relations. Thus, there are processes of interaction of agents (actors) that create social reality: only through the interaction of agents creates, reproduces and transforms the international system in the focus of the American theorist-constructivist Alexander Wendt².

However, the knowledge of the phenomenon of political space cannot occur without taking into account other theoretical and methodological approaches. In particular, the category of identity appears in supporters of the communicative approach, which is partly based on the ideas of P. Bourdieu.

The space of socio-political interaction is complicated, the principles and mechanisms change, the role of information influence on social and political behavior, on social consciousness is intensified. There is a need to understand the causes of diversity, first, social character, in the field of functioning and development of political interactions.

Communication is a necessary component, which is intended to establish contacts and ensure the interaction of all segments and levels of political space. In the practical sense, it's the communicative relationship that plays the role of stabilizing elements that provide the political space with the ability to preserve integrity and order. There is an acquisition of properties for self-organization, which can serve as a protection against unfavorable conditions of development.

One of the first persons who proposed to consider the political system as an information and communication environment was K. Deutsch. Within developing of the communicative theory of the nation, K. Deutsch drew special attention to such a sign of the communicative process as complementarity. "The community," he said, "which makes it possible for a common history to lead to the accumulation of shared experiences, is a community of complementary communicative habits and means"³.

A rather interesting approach in the understanding of communicative ties suggested the founder of cybernetics N. Wiener, who saw in the notion of "message" the quality of the basic structure of the unit of communicative flows. This point of view is due to the fact that, according to the cell theory (most plants and animals consist of units – cells that possess many properties of independent living organisms), the stability of cell structures and their modifications depend on the complexity and content of the interrelationships and information exchange between them⁴.

However, returning to considerations regarding the conceptualization of political space, it is necessary to take into account the existence in the minds of people who have been assimilated in the course of socialization, norms and behavioral rules in the context of political activity, ways of mental perception of political culture, and constructed political hierarchy. According to G. Pushkareva, "Differences in the position of the individual in the system of political relations provide political space with multidimensionality: political stratification defines its vertical cut, and the differentiation of political positions – cut horizontal"⁵. The application of an institutional approach facilitates the perception of

¹ Китинг, М. (2003). Новый регионализм в Западной Европе. *Логос*, 6 (40), 73.

² Wendt, A. (1999). *Social theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press; In: *The Agent – Structure Problem in International Relations theory. Source: International Organization, Vol. 41, No 3, 335-370*.

³ Дойч, К. (2000). Народи, нації та комунікація. *Націоналізм: Антологія*. Київ: Смолоскип, 546-566.

⁴ Винер, Н. (2011). *Кибернетика и общество*. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1958.

⁵ Пушкарева, Г.В. (2011). Политические идентичности и политическое пространство. Политическая идентичность и политика идентичности. В 2 т. Т. 2. *Идентичность и социально-политические изменения в XXI веке*. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 106.

political space by the category of political governance. Institutional theory has its origins since the formation of sociology and associated with the distinction of the "social institution" as the main element of practical reality and theoretical construct.

"Institutionalization" should be understood as the formation of new institutions, legal and organizational consolidation of certain public relations. And the institutional approach should be interpreted as a methodology of scientific knowledge and practical activity, which examines the mechanisms of interaction and communication of subjects of social relations, evaluates their behavior in the implementation of norms (formal and informal) and gives an assessment of the effectiveness of structures (institutions). It is also worthwhile in this context to harmonize the notions of "institutions" and "organizations", which eliminates the question of the difference between the relevant approaches in the study of social processes. Thus, during a certain period of their development, institutions are separated from organizations (institutions), since the latter are social forms, in which, in the end, certain institutions are consolidated and implemented. Thus, organizations in a certain sense are the product of the activity of institutes. Such a distinction makes it possible to clearly distinguish between two scientific approaches during the research: organizational and institutional. The latter is defined as a general method of public administration research, which, by focusing on the structural and functional principles of building executive power systems and the formal and legal characteristics of the political system, enables one to explore the interdependence and interconnection between changes in the institutional structures of state administration and the content of state policy¹.

Along with discussions among scientists on whether the institutional environment is something external to management or that is not at all influenced by the state, it is advisable to have an alternative approach in which the management phenomenon itself is viewed through the prism of social institutions. Thus, the institutional approach as providing new opportunities for cognition becomes relevant both for the scientific analysis of state-management relations and for the practical realization of the functions of political governance as an institutional complex². There is also a somewhat critical assessment in relation to the institutional approach, which is not fully focused on microanalysis and socio-cultural aspects.

The concept of institutes as "cognitive schemes," that is, the mental models by which actors perceive and interpret the world around, are best suited to study the political space using the institutional approach: Cognitive schemes are deeply rooted in the consciousness of members of a social group, perceived as something undoubtedly, obviously, is self-evident. Because they are shared by members of the social group, it allows the latter to engage in regular interaction³. However, in the applied analysis, political institutions are considered more broadly: both as organizations that construct rules and norms, and as institutional practices. It is precisely neo-institutionalism, especially in such areas as historical, sociological and discursive, overcoming the rigid opposition of the organization and mental phenomena.

For a deeper understanding of the functioning of organizational structures in the spatial dimension, it is advisable to consider the organizational theory as conceptualizing organizations as a social environment. An organization is a social entity that functions within certain limits, guided by the purpose and principles of internal administration. The study of various manifestations of socio-political human life in the prism of the organizational theory requires an analysis of the factors directly affecting it. It is necessary to identify the main motives of actors, the behavior of which depends on the level of interaction between them. The most important elements in such section are the internal structure, hierarchy, political culture, interaction of internal and external character.

The basis of the classical theory of organization is based on the results of the research A. Fayol and M. Weber. They tried to highlight the general characteristics and patterns of management of any organization. For the purpose of their research, they set the allocation of "universal management principles", which can be used to ensure the success of the organization.

The most clearly behavioral approach in the organization's theory was formulated in the writings of Professor Michigan University R. Lickert. Studying the results of many large business organizations in order to clarify issues that make their work more effective, he concluded that organizations that were

¹ Малиновський, В.Я. (2005). *Словник термінів і понять з державного управління*. Київ: Атіка, 240.

² Ильченко, Н.М. (2010). *Методологія дослідження проблем державного управління: інституційний підхід*. УГК 35, 2. <<http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>>.

³ Панов, П.В. (2011). *Институты, идентичности, практики: теоретическая модель политического порядка*. Москва: Российская политическая энциклопедия, 51.

oriented towards a bureaucratic model were less effective than organizations that paid more attention to the creation of working groups, behavioral and social aspects of the activities of organizations.

Modern organizational theory is characterized by focusing on the organization as an open system, which interacts on a permanent basis with the external environment. Survival and prosperity largely depend on the effective adaptation of the organization to the external environment, which is to obtain the necessary resources to eliminate external threats.

The key elements of the organizational theory are such categories as an organization, organizational field and organizational paradigm. States remain key players in the political process, but in today's conditions, this paradigm does not provide an adequate understanding of the transformations that are taking place in the world. Organization at this stage is more appropriate to consider as a complex of relationships between individuals¹.

According to the researcher I. Prokhorenko, the organizational theory allows typologizing of the international organizations and organizational fields of global governance, revealing the course of structuring the fields, establishing the subjects of structuring, the type and configuration of the interactions of participants within the fields. Application of the managerial concept in the context of the functioning of international organizations increases the understanding of the nature of public space, whose prism addresses issues of paramount importance.

The organizational field is essentially somewhat different from the traditional hierarchical organization. Therefore, I. Prokhorenko's hypothesis that the European Union is more appropriate to consider the organizational field of a number of participating states rather than a traditional hierarchical organization is useful and also helps to explore the nature of the functioning of closed forums of global governance of such like G7, G20.

However, within the framework of the topic of the dissertation work, it is also necessary to determine which interaction is intended to contribute to the formation of common political space between the different institutional forms in its nature. The theoretical approach that was developed by researchers Di Maggio and U. Pael makes it possible to find out that the process of institutional structuring of the organizational field takes place in four directions: the expansion of the interaction between organizations in the field; the emergence of rigidly determined inter-organizational structures of domination and models of the coalition; increasing of the information load to which organizations in the field must withstand; development of mutual awareness among participants of organizations involved in joint actions².

Interestingly, however, organizations are not limited in their ability to change their goals and objectives, to introduce new practices. New organizations can enter the organizational field. But in the long run, organizational actors create an environment that limits their ability to further develop. Organizations included in the organizational field over time become similar in structure and essence.

Thus, the importance of connectedness (the existence of formal and informal transactions and relationships between organizations on a regular basis) and structural equivalence (the similarity of the positions of organizations in the network structure) are of paramount importance in the idea of the field.

We can stand out the dominant organization (or organizations) in the organizational field, field actors who have different forces and therefore different social status in this field, share consensus on the collective strategic direction of action, that is, agree on the principal issues, acting on the basis of agreed positions, adhere to its practice of general norms, principles, standards and rules of conduct³.

Usually, organizational fields are spaces of communication, actions and interactions. They appear not only as a horizontal cross-sectional relationship between several or many organizations, but also as separate organizations, which can be organizational fields, but in a vertical extent⁴.

It is worth to recall the category of organizational paradigm, which has become more prominent in its use in political science. This paradigm gives undoubted advantages in the study of new influential non-traditional actors in world politics – institutes and forums of global governance, regional integration associations, transnational partnerships in the form of free trade zones. It can also explore the process of institutionalization and the dynamics of development, the problem of adapting international actors to a new reality, the integration of states into the global political space.

¹ Yukl, G.A. (2002). *Leadership in organizations*. 5th ed. New Jersey. Prentice-Hall. P. 16.

² DiMaggio, P.J., Powell, W.W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review*, Vol. 48, No 2, 147.

³ Fligstein, N., McAdam, D.A. (2012). *Theory of fields*. Oxford: Oxford University Press, 11.

⁴ Fligstein, N., McAdam, D.A. (2012). *Theory of fields*. Oxford: Oxford University Press, 22-26.

The growing role of non-state entities, the spread of migratory flows, the virtualization of political life, which is reproduced on the Internet and expanding the national boundaries of communication, form a new reality that needs an adequate scientific knowledge. Supporters of transnationalism best explain the phenomenon of global interpenetration. There is a request for fresh ideas related to the departure from the classical perception of the nation-centric political picture of the world, was mentioned in the late 60's and 70's that of the twentieth century. American scholars J. Nye and R. Keohane made this freshness in the theoretical discourse of international relations researchers, also called the third "great controversy" of supporters of realism and their critics who professed approaches that are more liberal. In their work "Transnational Relations and World Politics", which was published in 1971, they first proposed the conceptualization of transnational and global interactions that are not limited to national boundaries.

The general idea is that, despite the fact that, nevertheless, the leading role of states in building international cooperation, a large part of the interconnections relate to non-governmental actors such as international organizations, transnational corporations, regional entities and mass media. The new format of global multilevel communication ultimately affects the positions and internal policies of states¹.

The proponents of transnationalism, like the realists, singled out the role of states that are important actors in the international system, but argue that the growing economic and political interdependence has reduced the ability of these very states to fully control their own destiny².

Another interesting observation is the strengthening of intergovernmental cooperation through the dissemination of approved rules and procedures for the adoption of certain decisions, which are governed by non-governmental institutions. The main vocation of these institutions is to reduce competition and confrontation between states and, if necessary, to take preventive measures. Some issues of the global agenda can only be solved by combining joint efforts, and sometimes it's necessary to give up the delegation of powers to supranational education.

It is precisely the proponents of transnationalism that most often use the category of political space to understand complex geopolitical transformations without limiting itself to mere territorial bindings.

Transnationalism in general is characterized by numerous connections and interactions that binds not only institutions but also individuals through the borders of national states. Today, countless systems of relations, exchange and mobility are operating intensively and in real time, being widespread around the world. New technologies, especially those related to telecommunications, serve to connect such networks. Despite long distances and despite the existence of borders (and all laws, rules and national peculiarities), intensification of involvement in this process is not quite typical forms of associations, such as international trade union associations or ramified networks of various political foundations.

In some cases, transnational forms and processes serve to accelerate or strengthen the historical patterns of activity, in others – represent, perhaps, new forms of human interaction. Transnational practices and their sequential configurations of power form the world of the XXI century³.

There are several examples from the book "Transnational Relations and World Politics" for a more simplified understanding of transnationalization in action. Transnational relations increase the level of perception of one society with another, thus changing the relations between governments. This point of view can be illustrated by two examples, one from the field of international trade and finance, and others – from the field of the global system of mass communication.

As business decision-making and banking activities go beyond national jurisdiction, small changes in one country's policies can have serious implications for the international system.

Due to the global system of mass communication, different groups belonging to different societies, such as radicals, military, ethnic minorities, have the opportunity to observe the behavior of each other and, if necessary, behave in a similar way.

Interestingly, more than 40 years ago, J. Nye and E. Keohane made an assumption that is becoming more and more relevant every day – "the scale and speed of the spread of transnational ties is the product of the global telecommunication network."

¹ Nye, J.S., Jr., Keohane, R.O. (1971). Transnational relations and world politics: introduction. *International Organization*, Vol. 25, No 3, 329-349.

² Holsti, O.R. (1997). Theories of International Relations and foreign policy: realism and its challengers. In: Kegley Ch.W., Jr. (ed.). *Controversies in international relations theory: realism and the neoliberal challenge*. New York: St. Martin's Press, 35, 43.

³ Kaiser, W, Starie, P. (2009). *Transnational European Union: towards a common political space*. Abingdon. Routledge.

Transnational organizations can also cultivate a new attitude, creating myths, symbols and norms to ensure the legitimacy of their activities or trying to influence the formation of new meanings.

The transnational approach also explains the various forms and practices of intercultural interaction that passes past or through national, state, territorial, and political boundaries. It is the study of intercultural communications and interactions of this nature that allows us to form an idea of the socio-cultural phenomenon of transnationalism, which is embodied in new cultural practices, the search for the identity of new agents of political transformation.

Therefore, it is most expedient to understand the political space of the European Union as a complex system of connections that are established between the participants of political life and take the form of a multidimensional unit. The described theoretical and methodological approaches suggest that the use of the chosen category in the analysis of political processes in the EU is useful for determination this spatial configuration in connection with different forms of stable relationships between people and political institutions, between individual and collective actors as well as understanding the multi-level governance.

References:

1. Doich, K. (2000). *Narody, naciji ta komunikaciya* [People, nations and communication]. Nationalism: Antpology. Kyiv: Smoloskip. [In Ukrainian].
2. DiMaggio, P.J., Powell, W.W. (1983). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields. *American Sociological Review, Vol. 48, No 2*. [in English].
3. Ferguson, Y.H., Jones, Barry R.J. (2002). *Political space: The Frontiers of Change and Governance in a Globalizing World*. [in English].
4. Fligstein, N., McAdam, D.A. (2012). *Theory of fields*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
5. Heywood, A. (2005). *Politics*. Palgrave. Second Edition. Unity. Moscow. [in English].
6. Holsti, O.R. (1997). Theories of International Relations and foreign policy: realism and its challengers. IKegley Ch.W., Jr. (ed.). *Controversies in international relations theory: realism and the neoliberal challenge*. New York: St. Martin's Press. [in English].
7. Ilchenko, N.M. (2010). Metodologija doslidzhennija problem derzhavnogo upravlinnja: institucijnyi pidhid [Methodology of research problems of state government: institutional access]. *UGK 35*. <<http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>> [in Ukrainian].
8. Kaiser, W, Starie, P. (2009). *Transnational European Union: towards a common political space*. Abingdon. Routledge. [in English].
9. Kiting, M. (2003). Novij regionalizm v Zapadnoj Evrope [The New Regionalism in Western Europe]. *Logos* [Logos], no. 6 (40), 73. [in Russian].
10. Malynovskij, V.Ja. (2005). *Slovyk terminiv i ponjat derzhavnogo upravlinnja* [Dictionary of terms and meanings of state government]. Kyiv: Atika. [in Ukrainian].
11. Nye, J.S., Keohane, R.O. (1971). Transnational relations and world politics: introduction. *International Organization, Vol. 25, No 3*, 329-349. [in English].
12. Panov, P.V. (2011). *Instituty, identichnosti, praktiki: teoreticheskaya modelj politicheskogo poryadka* [Institutions, identities, practices: theoretical model of political order]. Moscow: Rossijskaja politicheskaja enciklopedija. [in Russian].
13. Pushkareva, G.B. (2011). Politicheskije identichnosti i politicheskoe prostranstvo. Politicheskaja identichnost' i politika identichnosti [Political identities and political area. Political identity and politic of identities]: v. t. T. 2. *Identichnostj i social'no-politicheskije izmenenija v XXI veke* [Identity in social-political changes in XXI century]. Moscow: Rossijskaja politicheskaja jenciklopediya. [in Russian].
14. Turovskij, R.F. (2007). *Centr i regeiony: promblemy politicheskijh otnoshenij* [Center and regions: the problems of political relations]. Moscow: Izdatel'skij dom GU VSHJE. [in Russian].
15. Viner, N. (1958). *Kibernetika i obschestvo* [Cybernetics and society]. Moscow: Izd-vo inostr. lit-ry. [in Russian].
16. Wendt, A. (1999). *Social theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. The Agent – Structure Problem in International Relations theory. *International Organization, Vol. 41, No 3*, 335-370. [in English].
17. Yukl, G.A. (2002). *Leadership in organizations*. 5th ed. New Jersey. Prentice-Hall. [in English].

Наталія Перепелиця

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ФРЕНСІС ФУКУЯМА ПРО СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Nataliia Perepelytsia

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

FRANCIS FUKUYAMA ABOUT THE MODERN PROBLEMS OF LIBERAL DEMOCRACY

This article analyzes the views of an outstanding researcher of contemporary issues of liberal democracy on the events of recent years, which mark the challenges and problems of liberal democracy. The list of Francis Fukuyama's recommendations for further development of the Ukrainian independent state on the way of integration into the European community is given. The differences between Samuel Huntington's and Francis Fukuyama's approaches to understanding the political development process are also researched. It is marked what exactly the good functioning of liberal democracy depends on. The conditions for the construction of a balanced model of the state are highlighted.

Keywords: bureaucracy, democracy, liberalism, civil society, political accountability, rule of law, trust, strong state, political system

У Другому томі проекту під заголовком «Політичний порядок в мінливих суспільствах» Ф. Фукуяма міститься спроба аналізу того, як сучасні держави еволюціонували, почавши свій шлях від патримоніального, родового устрою суспільства. Крім того, автор хотів показати, яким чином спрощене розуміння процесів розвитку може привести до згубної політики¹.

Ці два томи, по суті, являють собою певні рамки для розуміння процесу політичного розвитку. Сам проект з'явився в результаті спроб переписати і оновити класичну роботу Самюеля Хантінгтона «Політичний порядок в мінливих товариства» (Political Order in Changing Societies), яка вперше була видана в 1968 році. Тема другого тому Ф. Фукуяма, насправді, збігається з назвою першого розділу книги Хантінгтона, яка, в свою чергу, представляла собою розширений варіант статті, яку він опублікував у 1965 році в журналі World Politics.

Існує чимало відмінностей між підходом Хантінгтона і Фукуяма, основною з них – використання історичного принципу, а не тематичного. Фукуяма вважає, що Хантінгтон був неправий по відношенню до великої кількості ключових пунктів. Так, наприклад, він вважав, що найбільш нестабільними товариствами є ті, які знаходяться в процесі модернізації. Ф. Фукуяма також вважав, що як бідні, так і розвинені традиційні суспільства схильні залишатися більш стабільними. Тенденції, що сформувалися після 1968 року в світовій політиці, це не підтверджують: багато суспільств пройшли період модернізації відносно мирно, і сьогодні існують переконливі емпіричні дані про те, що найбільш нестабільними часто виявляються найбідніші і найменш розвинені суспільства.

Однак, існує ключовий пункт, який демонструє спадкоємність між аналізом Хантінгтона і Фукуяма, про який багато сучасних теоретиків в галузі розвитку, судячи з усього, забули. Головний підсумок книги «Політичний порядок в мінливих товариства» може бути сформульовано таким чином: всі хороші речі одночасно не відбуваються. Коли рівень соціальної мобілізації підігривається соціально-економічними змінами, що перевершують можливості політичних інститутів задовольнити вимоги щодо участі, починається, як вважав Хантінгтон, занепад і нестабільність. Він вказував на «розрив» між очікуваннями нового, середнього класу і реальністю, а також на те, як

¹ Фукуяма, Френсіс *Политический порядок и политический упадок*. <<http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Politicheskii-poryadok-i-politicheskii-upadok-16952>>.

з часів Французької революції цей розрив прискорював руйнування політичного порядку. Він зробив кілька практичних висновків з цих спостережень, в тому числі щодо бажаності встановлення послідовності у розвитку держави і демократії в період «авторитарних перетворень», і ця ідея була пізніше розвинена Фарідом Закарія (Fareed Zakaria), студентом Хантінгтона¹.

Це просте спостереження суперечило основам домінуючої парадигми в американській соціальній науці в середині 20-го століття – теорії модернізації. Як Фукуяма детально пояснив в передмові до видання 2005 року книги «Політичний порядок в мінливих суспільствах», теорія модернізації розглядала різні аспекти модернізації – економічне зростання, зростаючий індивідуалізм, більшу кількість демократії і соціальний розвиток – як єдине ціле, частини якого взаємно зміцнювали один одного. На відміну від цього, Хантінгтон вважав, що політичний розвиток має свою власну логіку, незалежну від економічних і соціальних змін. Він також вважав, що нездатність інститутів розвиватися паралельно може привести до їх руйнування. Його аналіз мав поховати модернізаційну теорію.

Ця фундаментальна концепція продовжує залишатися в центрі уваги двох томів Ф. Фукуями. Він окреслює рамки досліджень з приводу розвитку, головними складовими частинами якого є економічне зростання, соціальна мобілізація, зміни в області ідей і політичний розвиток. Політичний розвиток, в свою чергу, складається з трьох компонентів: держави, верховенства закону і механізмів підзвітності. Всі ці шість вимірювань, на погляд Фукуями, полягають між собою в складних відносинах і, крім того, є суб'єктами своєї власної незалежної логіки і еволюційних змін. Будь-яке суспільство може перебувати на зовсім різних позиціях щодо всіх цих шести вимірювань. Тому Китай має дуже сильну державу, але обмежене верховенство закону і ніякої формальної демократичної підзвітності. Сінгапур схожий на Китай в тому, що стосується швидкого економічного зростання і наявності сильної держави, однак відрізняється від нього, оскільки володіє успадкованою і відносно добре розвинутою судовою системою. І, навпаки, Афганістан має формальний механізм підзвітності (він знаходиться в процесі швидкого саморуйнування), проте дуже слабкий в тому, що стосується верховенства закону, має слабку державу і значно більш повільне економічне зростання. Прогрес в одному з перерахованих вимірювань здатний стимулювати зростання в іншому, однак, як підкреслює Хантінгтон, вони нерідко можуть мати протилежні цілі.

Головна розбіжність, на якій фокусує свою увагу Хантінгтон, існує між соціальною мобілізацією та політичними інститутами. Однак в книзі Фукуями наведено кілька інших відмінностей, що виникли в останні 200 років.

Критичним є потенційний конфлікт між високою за своєю якістю адміністративною державою, з одного боку, і демократією, з іншого боку. Згідно відомим визначенням Макса Вебера, держави є легітимними монополіями примусової сили, тоді як демократії, навпаки, прагнуть обмежити державну владу за допомогою виборів та інших механізмів підзвітності народу.

Добре функціонуюча ліберальна демократія залежить від знаходження правильного балансу між інститутами, концентрує і використовують владу – мова йде про державу – і механізмами обмеження, законами і демократичною підзвітністю. У багатьох частинах світу сьогодні (наприклад, в Росії і в Китаї), а також в історії Заходу головною проблемою політичного розвитку можна вважати зміцнення механізму обмеження сильної держави. Побоювання з приводу концентрованої державної влади, зрозуміло, були і залишаються домінуючою темою в Сполучених Штатах – від революції до «Руху чаювання» сьогодні.

Разом з тим у багатьох країнах, що розвиваються ця проблема має протилежний характер: йдеться про відсутність ефективної держави, здатної забезпечити такі мінімальні суспільні блага як безпеку громадян, суспільну охорону здоров'я, освіту, інфраструктуру, а також інші основні суспільні інтереси. Як сказав Хантінгтон, перш ніж ви зможете обмежити владу, ви повинні бути здатні ввести її в дію, і ми забули про те, наскільки складним і непередбачуваним був процес державотворення в ході історії. Держави тепер поширені всюди на нашій планеті, однак сучасні держави – такі, які характеризуються безособовим ставленням до громадян і не розглядаються як приватні володіння правителів, – такі держави зустрічаються значно рідше.

¹ Фукуяма, Фрэнсис *Политический порядок и политический упадок*. <<http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Politicheskii-poryadok-i-politicheskii-upadok-16952>>.

Тому однією з головних тем другого тому є питання про те, яким чином сучасна держава в процесі свого розвитку віддалялася від патримоніального типу держави (патримоніальна держава вважається особистою власністю правителів, а сьогодні цей термін замінений на неопатримоніальну, оскільки в даний час ніхто відкрито не претендує на те, щоб оголосити своєю власністю державу, проте багато хто веде себе саме так). Перша частина книги (всього там п'ять частин) пояснює, яким чином сучасна держава з'явилася в таких розвинених країнах як Німеччина, Британія і Сполучені Штати, тоді як друга частина присвячена спадщині слабкості держави за межами Заходу після західної колонізації.

В Україні немає іншого вибору, крім інтеграції в європейське співтовариство. Про це на публічній лекції в Києві заявив Френсіс Фукуяма¹.

Перш за все, інтеграція – потужний стимул економічних реформ в країні. Крім того, єдина альтернатива ЄС – це фактично союз з клептократичними державами, вважає вчений. За словами Фукуями, шлях України до Європи буде довгим і непростим, але, швидше за все, у неї знайдуться і помічники.

Модель ефективної держави, на думку Фукуями, включає три складові: держава, система права і система цивільних інститутів, які забезпечують відповідальність влади перед громадянами. "Я не впевнений, що це є в Україні, і цього точно немає в Росії", – зазначив учений.

Однією з умов побудови збалансованої моделі держави є імперсоналізація влади. Філософ нагадав, що назва однієї з його книг російською звучить як "Сильна держава", але це аж ніяк не означає, що він схвалює модель путінської Росії, скоріше – навпаки. На думку Фукуями, в Росії складніше побудувати ефективну збалансовану державу – не в останню чергу через величезні запаси ресурсів. Торгівля ними дозволяє підтримувати певний рівень життя без перетворень в економіці. "У російської влади просто немає приводу, наприклад, підвищувати податки для громадян", – зазначає футуролог.

Фукуяма визнає, що протягом останніх 10 років справи у авторитарних режимів йшли краще, ніж у західних ліберальних демократій. І все ж майбутнє – за останніми, вважає він. Китайська модель, навпаки, не має перспектив, оскільки не збалансована по зазначеній моделі.

Футуролог не береться пророкувати, як саме буде відбуватися демократизація України. У цього процесу є ряд необхідних умов – високий рівень освіти в суспільстві, налагоджений обмін інформацією і контроль над владою, а також стабільність правової системи. Але основна умова – це бажання громадян створити демократичну державу і здатність до самоорганізації з цією метою. Індивідуалізм в цій справі не потрібен, впевнений Фукуяма².

Френсіс Фукуяма визнає, що 2014 рік був не найкращим для демократії. По обидва боки Євразії дві супердержави – Росія і Китай – встановлюють свої правила, на Близькому Сході панує хаос ... Демократія тендітна, і за останні чверть століття всі зрозуміли, як важко створювати демократичні інститути, як важко керувати державами і надавати людям те, що вони очікують, без корупції. Це в наш час рідкість³.

25 років тому, коли рухнув комуністичний блок, Ф. Фукуяма передбачав, що багато нових держав і спільнот візьмуть західну модель розвитку. Він навіть пропонував назвати її "датської". Але чи справді така орієнтація на Захід застосовна до всього світу?

На думку Френсіса Фукуями, такі сподівання притаманні багатьом країнам, але реальність така, що далеко не всі зможуть наблизитися до такого ідеалу. Наприклад, сьогодні всі розчаровані Арабською весною, однак коли вона тільки починалася, це був народний підйом проти тиранії. Щось подібне відбувається сьогодні в Україні, та й в інших країнах. Люди виходять на вулиці, щоб вимагати від влади виконання своїх зобов'язань перед народом. Однак найважча частина – і тут ми підходимо до "датської" моделі – полягає в тому, щоб звернути початковий імпульс в створення міцних демократичних інститутів, і тут-то часто настає збій.

¹ Френсіс Фукуяма: *Єдинственный верный выбор для Украины – ЕС*. <http://news.liga.net/news/politics/898193-edinstvennyu_pravilnyu_vybor_ukrainy_es_futurolog_fukuyama.htm>.

² Френсіс Фукуяма: *Єдинственный верный выбор для Украины – ЕС*. <http://news.liga.net/news/politics/898193-edinstvennyu_pravilnyu_vybor_ukrainy_es_futurolog_fukuyama.htm>.

³ Френсіс Фукуяма: *Трудное время для демократии и упадок США*. <http://www.bbc.com/russian/multimedia/2014/09/140924_v_fukuyama>.

Але ж для того, щоб виконувати свої зобов'язання перед народом, уряд зовсім не обов'язково має бути демократичним ... Взяти наприклад Азію, і зокрема Китай, де демократія – зовсім не обов'язкова умова успішного управління.

Френсіс Фукуяма вважає, що таке твердження вірне. Якщо порівняти Китай з Зімбабве або Північною Кореєю, то всім очевидно, що його авторитарне правління набагато ефективніше. І все ж в довгостроковій перспективі є прямий зв'язок між демократією і здатністю влади добре управляти державою, тому що всі авторитарні влади з часом втрачають зв'язок з народом, оскільки ніхто не примушує їх прислухатися до населення¹.

Але, відмічає вчений, Китай кинув досить серйозний ідеологічний виклик ліберальній демократії, тому що він зміг забезпечити більш ефективне управління, ніж, наприклад, демократична Індія.

Фукуяма багато писав про те, що Америка на власному прикладі і завдяки своїй могутності здатна формувати світ за власним образом і подобою.

Френсіс Фукуяма вважає, що він ніколи не стверджував, що Америка є зразком для наслідування. Його концепція полягає в тому, що в кінцевому рахунку закон превалює над силовою політикою, як в Євросоюзі, в той час як Америка все ще занадто покладається на військову міць. Власне, це і послужило причиною для відступу демократії, адже США вирішили, що зможуть змінити світ силою. Але у Америки немає ні ресурсів, ні волі для того, щоб встановити демократію на Близькому Сході або навіть зупинити громадянську війну в Сирії.

А означає це, що вчений розчарувався в західній демократії і навіть вважає, що вона занепадає. Навіть його книга називається "Політичний порядок і політичний занепад". І головним прикладом такого занепаду служать Сполучені Штати. Всі політичні системи схильні до занепаду, або через негнучкості, або в зв'язку з прагненням еліт захопити політичну владу.

У своєму підході Ф. Фукуяма дуже раціональний, він не вводить в рівняння такі невизначені величини як трайбалізм, релігія, страх і ксенофобія, які притаманні людству, які не вписуються у його викладки але, тим не менш, відіграють важливу роль при виборі політичного устрою.

Вчений з готовністю визнає, що це дуже важливі чинники, і успіх демократії – це не зовсім раціональний процес. Американці такі патріотичні зовсім не тому, що вони уважно вивчили всі інші системи і прийшли до об'єктивного висновку, що їх порядок – найкращий. Просто вони були виховані в таких традиціях. Вся проблема в тому, як прив'язати світогляд до системи демократичних інститутів. Але саме світогляд будується з ірраціональних елементів.

Сьогодні Європа виглядає старою і втомленою, як в політичному, так і економічному плані, але при цьому весь світ схоже, рухається етнічними, релігійними, націоналістичними стимулами. Прикладами є Близький Схід або путінська Росія.

Френсіс Фукуяма вважає, що ми можемо стояти біля витоків авторитарного відродження, що не може не турбувати ... Але у демократії є надійна підмога. Якщо в 1970 році в світі було 35 виборних демократій, то в 2014, незважаючи ні на що, таких демократій було вже близько 110. Так що вже не третина, а дві третини світу живуть в умовах демократії. Так, вченого турбують сьгоднішні тенденції, але він впевнений, що прийняття самого принципу демократії і загальне прийняття принципу глобальної економіки зараз поширене набагато ширше, ніж 50 років тому. Тому він сподівається, що світ стоїть на вірному шляху.

Через 25 років після виходу цієї відомої в усьому світі праці він сказав наступне з приводу викладених у ній підходів та ідей².

"Кінець історії" означає закінчення періоду модернізації, його основних процесів. Тобто наприкінці історії ми повинні чітко ідентифікувати оптимальну й найбільш привабливу модель політичного і державного устрою. Такою є демократична держава з ринковою формою економіки. Навряд чи хтось із серйозних аналітиків стверджуватиме, що взірцем такої моделі можуть виступати сучасні ісламські держави або ж Китай. Що реально змінилося за ці 25 років, то це те, що маємо факт зниження престижу демократії, і причина цього, насамперед, економічні кризи в США і ЄС.

¹ Френсіс Фукуяма: *трудное время для демократии и упадок США*. <http://www.bbc.com/russian/multimedia/2014/09/140924_v_fukuyama>.

² Курбатов, С. (2015). Френсіс Фукуяма: "Євромайдан – це грандіозна битва за розширення демократичних форм правління...". *Дзеркало тижня*. <<http://gazeta.dt.ua/internal/frensis-fukuyama-yevromaidan-ce-grandiozna-bitva-za-rozshirennya-demokratichnih-form-pravlinnya-.html>>.

Крім того, спостерігаємо процес конструювання "антидемократичного меседжу", своєрідного виклику демократії з боку, наприклад, Росії і Китаю. Я не думаю, що цей меседж стане панівним, але демократія, на жаль, переживає зараз далеко не найкращі часи». З приводу того, що попри всі складності реального життя, яке засноване на принципах демократії, вона залишається кращою з можливих форм державного правління Френсіс Фукуяма відповів наступне:

«Я думаю, що процес управління державою має підтримуватися, він передбачає відповідальність перед усім населенням країни, а демократія – оптимальний механізм для цього. Альтернативою може бути тільки використання правителями свого становища для особистого збагачення. Прикладом подібної держави є сучасна Російська Федерація. Навряд чи це та країна, в якій хотіла б жити більшість людей. Тому демократія і є зараз оптимальним політичним механізмом. Однак тут можуть включатися й інші механізми, наприклад націоналізм, який використовує демократичні форми й процедури. Гадаю, сучасна Росія переживає величезну ностальгію за радянським минулим і великою імперією. Небезпечно, коли подібні тенденції камуфлюються демократичною риторикою і процедурами».

Основними викликами сучасної демократії, на думку Ф. Фукуяма, насамперед, є економічні проблеми. Так, ЄС тільки нещодавно пережив серйозну економічну кризу. Наступна група проблем пов'язана з міграцією – зараз вони в усіх на слуху. Це, так би мовити, внутрішньополітичні виклики. Є й зовнішньополітичні, пов'язані передовсім із Росією і Китаєм та зростанням їхніх територіальних амбіцій. І подібні виклики мають отримувати рішучішу, ніж зараз, відсіч з боку світового співтовариства.

Ф. Фукуяма вважає, що доля сучасного світу вирішується нині в Україні, бо саме тут змагаються демократичні моделі управління державою та їхні альтернативи. Він висловив думку, що сучасна держава імперсональна, тобто правителі обстоюють інтереси суспільства, а не свої власні. Виразниками цих підходів є еліти. І зараз, на його думку, спостерігається відверте протистояння Заходу та Росії в цій сфері. Путін побудував режим клептократії, який працює на інтереси впливових людей системи, а не всього суспільства. Для такого режиму характерний високий рівень корупції. Це той тип режиму, який намагався побудувати в Україні Янукович. І Ф. Фукуяма вважає, що ті, хто свого часу вийшов протестувати на Майдан, розуміли, що Європейський Союз є іншим, сучаснішим політичним режимом, і вони хотіли собі такий самий. І тут спостерігається вразливість демократії, адже Янукович був демократично обраним президентом. Те саме спостерігається й у сучасній Росії – більшість населення підтримує Путіна. Тобто формально ці правителі легітимні, але водночас їхнє правління провокує небачену корупцію і самозбагачення уряду.

Помаранчева революція і Євромайдан, як вважає Ф. Фукуяма, стали надзвичайно важливими, позитивними й необхідними подіями. Але проблема в тому, що відбувається після встановлення нового політичного режиму. Головною проблемою України після Помаранчевої революції стали проблеми й протиріччя між силами, які прийшли до влади, насамперед між Ющенком і Тимошенко. Вони були зайняті виключно боротьбою одне з одним, що призвело до розквіту корупції. Тому вони й не змогли подолати впливу олігархів, які поступово повернули собі контроль над країною. Наслідки Євромайдану Ф. Фукуяма оцінює більш оптимістично. Нинішнім керівникам, на його думку, вдалося трохи знизити рівень корупції, а також імплементувати принципи публічного менеджменту у процес управління.

Ф. Фукуяма дуже стурбований перспективами розвитку України, де на його думку, справді проводяться серйозні реформи, є багато неурядових організацій, які активно розвивають громадянське суспільство. У цьому зв'язку він вважає, що США і Європейський Союз надають недостатню підтримку здоровим силам в українському суспільстві, особливо в умовах, коли воно наражається на серйозні проблеми, що зачіпають інтереси всього світового співтовариства.

У Ф. Фукуяма багато хороших друзів у нашій країні. Він вважає Євромайдан грандіозною історичною подією, однією з найзнаменніших у наш час. Його значення виходить далеко за межі України. Це грандіозна битва за розширення сучасних форм демократичного правління. Тому він бажає тим, хто прийшов до влади в цей час, навчитися використовувати її в інтересах країни і всього суспільства.

Отже, політична концепція Френсіса Фукуяма, що вже належить до класиків сучасної політичної і соціальної теорії, витримує іспити часом, а тому має стати дороговказом українському суспільству на шляху ефективних реформ всіх аспектів його життя.

References:

1. Kurbatov, S. (2015). Francis Fukuyama: "Yevromajdan – ce grandiozna bytva za rozshyrennya demokratychnyx form pravlinnya..." [Francis Fukuyama: "EuroMaydan is a grand battle for the expansion of democratic forms of government"]. *Dzerkalo tyzhnya* [Mirror of the week]. <<http://gazeta.dt.ua/internal/frensis-fukuyama-yevromaydan-ce-grandiozna-bitva-za-rozshirennya-demokratichnih-form-pravlinnya-.html>>. [in Ukrainian].
2. Francis Fukuyama: *trudnoe vremya dlja demokratii i upadok SShA* [Francis Fukuyama: a difficult time for democracy and the decline of the United States]. <http://www.bbc.com/russian/multimedia/2014/09/140924_v_fukuyama> [in Russian].
3. Francis Fukuyama: *Edinstvennyj vernyj vybor dlja Ukrainy – ES* [Francis Fukuyama: The only right choice for Ukraine is the EU]. <http://news.liga.net/news/politics/898193-edinstvennyj_pravilnyy_vybor_ukrainy_es_futurolog_fukuyama.htm> [in Russian].
4. Francis Fukuyama. *Politicheskij porjadok i politicheskij upadok* [Francis Fukuyama. Political order and political decay]. <<http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Politicheskii-poryadok-i-politicheskii-upadok-16952>> [in Russian].

Андрій Шуліка, к. політ. н.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ «BUEN VIVIR» ЯК ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

Andrii Shulika, PhD in Political science

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

CONCEPTUAL BASES OF «BUEN VIVIR» FORMATION AS THE FOUNDATION OF STATE POLICY IN LATIN AMERICA

Political development in the modern world is at the stage of a new scientific understanding: many countries of the world are looking for new forms of political, social, cultural, and economic development. Latin American states have been criticizing the Western form of modernization and political development since the mid-twentieth century. The concept of «Buen Vivir» was formed in Latin America. In these states, «Buen Vivir» has become a part of the state policy on the formation of a new concept of political development. «Buen Vivir» is based on the dependency theory, the concept of Indigenismo, the Latin American form of socialism and the theory of decolonization. This concept implies a balance between traditional forms of indigenous people's life and modern forms of public policy implementation, in particular, participatory democracy and collective political decision-making.

Keywords: Buen Vivir, Sumac Kawsay, political development, dependency theory, Indigenismo, socialism, decolonization.

Латинська Америка є одним з тих регіонів, де з'явилися активна критика глобалізму, культурних, політичних і економічних ідеалів розвитку країн Західної Європи і США.

Концепція «Buen Vivir» (по-іспанськи дослівно «Хороше життя») виникла як відповідь на традиційні стратегії розвитку та їх негативні екологічні, соціальні, політичні та економічні наслідки. «Buen Vivir» це альтернативна концепція розвитку, яка фокусується на досягненні «хорошого життя» в широкому сенсі, досяжного тільки в співтоваристві; суспільстві, яке живе в гармонії з різними соціальними групами і природою¹.

Ця модель аналогічна моделі Валового національного щастя (ВНС), розробленої в Бутані в якості офіційної політики і заснованої на чотирьох основних принципах: стійкий соціально-економічний розвиток (економічна самостійність); збереження і заохочення культурної спадщини; збереження, за умови ефективної взаємодії, навколишнього середовища; і належний рівень державного управління.

Вплив на формування концепцій альтернативного політичного розвитку має поява в кінці ХХ століття різних критичних оцінок політичного розвитку країн Латинської Америки, які були пов'язані з претензіями в економічному, соціальному розвитку та претензії з приводу недостатнього рівня захисту навколишнього середовища². Латинська Америка зіграла важливу роль в створенні альтернативних форм традиційного розвитку, таких як структуралізм або різні акценти на теорії залежності.

¹ Vanhulst, J. (2015). El laberinto de los discursos del Buen vivir: entre Sumak Kawsay y Socialismo del siglo XXI. *Polis Revista Latinoamericana*, 40. <<https://journals.openedition.org/polis/10727>>.

² Caria, S., Domínguez, R. (2015). Ecuador's Buen vivir. A New Ideology for Development. *Latin American Perspectives*, 43, 1, 18-33.

Основа сучасного розвитку альтернативного розвитку в країнах Латинської Америки становить «так званий соціалізм ХХІ століття, новий політичний порядок, який повинен модернізувати капіталізм і будувати нові форми суспільного (корпоративної) життя»¹.

В останні роки були активізовані дискусії з приводу формування концептуальної основи, інститутів, законодавчої та політичної практики в сфері національної політики розвитку. Таким чином, відбуваються два паралельні процеси, по-перше, критика західної форми політичного і економічного розвитку, по-друге, пошук альтернативних форм формування державної політики. З цієї точки зору можна розглядати і концепцію «Buen Vivir».

Ще в межах теорії залежності в середині ХХ століття при розгляді політичного розвитку визнавалось, що у кожній державі повинні існувати чітко визначені національні економічні і політичні інтереси. При цьому національні інтереси згідно теорії залежності можуть бути реалізовані «лише шляхом задоволення потреб бідних верств населення в рамках суспільства, а не шляхом задоволення корпоративних чи урядових потреб»². Виходячи з теорії необхідності забезпечення власних національних інтересів, залежні держави повинні прагнути проводити політику самозабезпечення. Але при цьому досить часто домінування підходів теорії залежності в офіційній політиці розвитку держави може підміняти собою розвиток авторитарних режимів.

Критика розвитку стала підходити трохи з іншого боку, ніж, наприклад, теорія залежності. Нові моделі державної політики ґрунтуються вже не на концентруванні на проблемах, які пов'язуються з впливом більш розвинених держав або проблемами інституалізації демократичних політичних інститутів. Концентрація йде на проблемі формування власної національної політики, необхідності закладення концептуальних основ, в тому числі ідеологічних чи культурних, в основі яких лежить практика традиційного розвитку країн Латинської Америки. «Buen Vivir» не повинна брати на себе роль глобального тренду розвитку, як це сталося з концепцією модернізації в середині ХХ століття»³. Таким чином, «Buen Vivir» не претендує на формування універсальної концепції, яка буде формувати напрямки світового розвитку. Навпаки, концепція «Buen Vivir» протистоїть універсальності модернізації та світового розвитку, особливо в лінійному підході до економічного зростання.

Це викликано тим, що сама концепція ґрунтується на громадських установках в традиційних суспільствах корінних народів Латинської Америки. В Еквадорі концепція «Buen Vivir» тісно пов'язана з традиційними поняттями «Сумак Кавсай» у корінного народу Кечуа, які ґрунтуються на певних громадських (внутрішньоплемінних) зв'язках і зв'язками суспільства (племені) з природою. У Болівії ця концепція зустрічається не тільки в традиціях народу Кечуа, але і з традиціями Сума Каманї у народності Аймара, яка передбачає певну передачу громадських установок з покоління в покоління. Досить показовим фактом є те, що нинішній президент Болівії Ево Моралес є представником саме народності Аймара. Альберта Акоста зазначає, що «аналогічні поняття існують і в інших корінних народів, таких, як Мапуче (проживають на території Аргентини і Чилі), Гуарані (Болівія і Парагвай), Куна (Панама і Колумбія), Шуара (басейн річки Амазонка), а також в традиціях Майя (Гватемала), корінні народи штату Чьяпас (Мексика) і інших»⁴.

Таким чином важливою частиною концепції «Buen Vivir» є спадкоємність традицій, завдяки якій встановлюється тісний зв'язок між традиціями і сучасністю. Так, концепція «Buen Vivir» в Еквадорі зуміла включити в національне будівництво «культурні риси тисячолітніх традицій корінних народів, але оновлені по відношенню до сучасного контексту, який вимагає балансу в цінностях і відносинах між природою, культурою та духовністю»⁵.

¹ Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, Vol. 52, 2, 300.

² Ferraro, V. (2008). Dependency Theory: An Introduction. *The Development Economics Reader*. ed. Giorgio Secondi. London: Routledge. 62.

³ Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, 52, 2, 300.

⁴ Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, 52, 2, 301.

⁵ Aguiar, E.P. (2016). Conceptualizando el Buen Vivir: entre la felicidad y la crítica. *YACHANA Revista Científica*, 5, 1, 58. <<http://revistas.ulvr.edu.ec/index.php/yachana/article/view/281/185>>.

У сучасній Латинській Америці концепція «Buen Vivir» виступає в якості однієї з цілей в сфері розвитку. Вона стає інституціоналізованою, а плани розвитку і соціальна політика спрямовані на надання допомоги окремим особам і громадам в реалізації їх потенціалу для хорошого життя, реалізації можливостей «Buen Vivir». Однак «цілісності «Buen Vivir» як ефективної стратегії розвитку загрожує відсутність всеосяжного розуміння того, що фактично є ціллю цієї концепції в практичному сенсі, а також того, які політичні механізми необхідні для її повної реалізації»¹.

У Латинській Америці особлива увага надається забезпеченню незалежності держави в процесі розвитку. Але на практиці при використанні концепції «Buen Vivir» в державній політиці зберігається продовження орієнтованої на експорт стратегії економічного зростання; державна власність на доходи від природних ресурсів; вводиться податкова реформа, спрямована на збільшення державних витрат на надання соціальної допомоги та перерозподіл доходів через соціальну політику і системи соціального захисту для бідних².

Найбільш активно концепція «Buen Vivir» використовується у державній політиці в Еквадорі і Болівії. У цих державах досвід реалізації «Buen Vivir» є прикладом інкорпорації і включення основних положень традиційних цінностей і потреб в сфері добробуту, які формулюються корінним населенням, в державну політику. Це сприяє встановленню ефективної двостороннього політичного взаємозв'язку між різноманітними підходами до політичного і економічного розвитку.

Тара Руттенберг зазначає, що «в першому національному плані розвитку Болівії (2006-2011 рр.) «Buen Vivir» визначається як всеохоплюючий доступ до матеріальних благ і користування ними; суб'єктивну, інтелектуальну, духовну та емоційну реалізацію самобутності; гармонію з природою, життя в гармонії з навколишньою природою; а також спільність і співіснування в суспільстві»³.

Нові напрямки розвитку державної політики знайшли своє вираження в урядових програмах і в законодавчому закріпленні. Так концепція «Buen Vivir» була окремо прописана в Конституції Еквадору 2008 року і Конституції Болівії 2009 року.

При цьому необхідно відзначити, що в законодавчих актах обох країн присутні деякі відмінності в трактуванні даної концепції. У Болівії вона представлений на іспанською мовою як «Vivir Bien» і включена в розділ, присвячений етичним і моральним принципам, які описують цінності, цілі і завдання держави. Ця концепція виступає як об'єднання різних національних традицій народів, які населяють Болівію. «Ідеї «Buen Vivir» виходять з різних культур, але всі вони представлені разом на одному рівні, без ієрархій»⁴. Таким чином, «Buen Vivir» є однією зі складових основних принципів розвитку суспільства в Болівії і пов'язана з іншими громадянськими законодавчими принципами правової держави як, наприклад, єдність, рівність, гідність, свобода, солідарність, взаємність, соціальна і гендерна рівність, соціальна справедливість, підзвітність державних органів та інше.

В Конституції Еквадору концептуальні рамки є дещо іншими. Хоча «Buen Vivir» і згадується як концепція корінних народів, але описується як «комплекс прав, до числа яких відносяться права на охорону здоров'я, житло, освіту, харчування, навколишнє середовище та ін.»⁵. Таким чином, «Buen Vivir» розглядається не як етичний принцип для держави, як в Болівії, а являє собою складний комплекс з різноманітних прав, більшість з яких зустрічається в традиції законотворчості в Європі, хоча і вписується в дещо інші концептуальні рамки.

¹ Ruttenberg, T. (2013). Wellbeing Economics and Buen Vivir: Development Alternatives for Inclusive Human Security. *PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security*. Vol. XXVIII, 72. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xxviii/article4_Ruttenberg_BuenVivir.pdf>

² Ruttenberg, T. (2013). Wellbeing Economics and Buen Vivir: Development Alternatives for Inclusive Human Security. *PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security*. Vol. XXVIII, 71. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xxviii/article4_Ruttenberg_BuenVivir.pdf>

³ Ruttenberg, T. (2013). Wellbeing Economics and Buen Vivir: Development Alternatives for Inclusive Human Security. *PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security*. Vol. XXVIII, 69. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xxviii/article4_Ruttenberg_BuenVivir.pdf>

⁴ Gudynas, E. (2011). Buen Vivir: Today's tomorrow. *Springer*, 54, 4, 444. <<https://rd.springer.com/article/10.1057/dev.2011.86>>.

⁵ Gudynas, E. (2011). Buen Vivir: Today's tomorrow. *Springer*, 54, 4, 444. <<https://rd.springer.com/article/10.1057/dev.2011.86>>

Основною концепції «Buen Vivir» є форма національного розвитку, важливою частиною якої є розвиток ендогенних виробничих сил, включаючи людські можливості і місцеві виробничі ресурси, а також відповідний контроль за накопиченням та формування суспільних моделей споживання.

Все це повинно супроводжуватися політичним процесом розвитку демократії участі, з тим щоб (особливо в країнах, де центральний уряд не відповідає цьому баченню) були сформовані «контрагенти» (економічні та політичні), які могли б поступово сприяти перетворенням та реформам на рівні держави.

Для цього необхідно сприяти формуванню на місцевому рівні наявності реальних владних повноважень в політичній, економічній і культурній сфері. «З цієї системи місцевих ініціатив можна сформувати зачатки нового державного устрою, нового політичного режиму, а також розробити і побудувати нову форму ринкової економіки в рамках нового соціального співіснування»¹. Такі дії повинні служити основою для нової колективної стратегії, яка повинна будувати загальний життєвий проект, який не може бути просто абстрактним баченням майбутнього. Концепція «Buen Vivir», за задумом основоположників, не повинна нехтувати вже функціонуючими суб'єктами і відносинами, а визнавати їх як реально існуючу даність, не роблячи спроб поліпшити, модернізувати соціально-політичні відносини.

Успішність стратегії реалізації концепції «Buen Vivir», яка спрямована на забезпечення соціального, економічного, культурного, екологічного та політичного переходу до нової форми державної політики, буде залежати від узгодженості державної політики з представниками громадських груп, тобто, перш за все, від ступеня соціальної підтримки.

Реалізація на практиці концепції «Buen Vivir» в якості основи державної політики передбачає демократію участі і прийняття колективних політичних рішень, які можуть бути реалізовані на практиці тільки поетапно, починаючи з низового рівня, «від регіону або регіонів по відношенню до країни, а потім від країни по відношенню до міжнародного політичного простору»². Для успішності ініціатив і рішень на низовому, місцевому рівні перш за все необхідна підтримка центральних органів влади, а також необхідна розробка «автономної регіональної стратегії інтеграції колективних рішень, ідей, поглядів на розвиток держави»³.

З точки зору Еледера Агіара існує шість домінуючих джерел, на основі яких формуються основні концептуальні засади концепції «Buen Vivir»⁴:

- Концепція національного щастя;
- Індихенізм;
- Соціалізм;
- Екологізм;
- Теорія деколоніалізму;
- Фемінізм.

Це не вичерпний список, і, звичайно, є елементи, які впливали на розширення концептуальних рамок концепції «Buen Vivir». Але саме основні положення цих течій можна зустріти в формах державної політики заснованої на реалізації концепції «Buen Vivir».

Так, наприклад, досить сильний зв'язок концепції «Buen Vivir» з традиційними соціальними установками корінних народів Латинської Америки тісно пов'язана з теорією індихенізму, яка останнім часом набула досить важливе значення в політичному житті деяких соціальних і політичних організацій в Латинській Америці. «Дана теорія підкреслює зв'язок між національною державою і корінними народами, корінними меншинами в деяких латиноамериканських країнах»⁵. Іноді теорія індихенізму сприймається як прагнення до «більшої соціальної і політичної інтеграції

¹ Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, 52, 2, 303.

² Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, 52, 2, 302.

³ Acosta, A. (2015) El Buen Vivir como alternativa al desarrollo. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad*, 52, 2, 303.

⁴ Aguiar, E.P. (2016). Conceptualizando el Buen Vivir: entre la felicidad y la crítica. *YACHANA Revista Científica*, 5, 1, 54-64. <<http://revistas.ulvr.edu.ec/index.php/yachana/article/view/281/185>>.

⁵ Coronado, J. (2009). *The Andes Imagined: Indigenismo, Society, and Modernity*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 13.

для корінних народів Північної та Південної Америки, за допомогою реформ на національному рівні або загальнодержавних альянсів»¹. Але природно це нездійсненне завдання для сучасного рівня розвитку міжнародної політичної сфери, тому в першу чергу теорія індігенізму прагне: підтримувати культурні та мовні традиції; захищати права корінних народів; домагатися визнання політичних, культурних, соціальних, економічних прав корінних народів; в деяких випадках, вимагати компенсацію за минулі провини колоніальних і сучасних незалежних держав.

Крім того, великий вплив на концепцію «Buen Vivir» теорія деколоніалізму згідно з якою «процес європейської модернізації, що розпочався в 1492 році, вплинув не лише на знищення населення, а й сприяв утиску прав багатьох соціальних і етнічних груп (корінні народи, представники народів Африканського континенту, жінки та ін.)»². У зв'язку, з цим концепція «Buen Vivir» позиціонується як можливість створення політичного простору для формування, відстоювання, визнання прав корінних народів, інклюзивності громадян і розширення демократії участі.

Е. Агіар зазначає, що про позитивний вплив концепції «Buen Vivir» на визнання політичних прав свідчить поява «нових категорій сприйняття національних ідентичностей в Латинській Америці, наприклад, формування терміну «виходець з Африки», що свідчить про розширення і визнання прав історично ущемлених, невидимих, маргіналізованих, виключених з соціально-політичного простору меншин»³.

Соціалізм в концепції «Buen Vivir» ставить під сумнів сучасну схему накопичення капіталу, тобто неоліберальну форму виробництва, розвитку і розподілу. Так, в Національному плані забезпечення Buen Vivir 2013-2017 рр. в Еквадорі стверджується, що концепція «Buen Vivir» «пропонує перехід до суспільства, в якому життя є вищим благом, тим самим наголошується на важливості самої роботи для людини, що забезпечує розвиток таланту і забезпечення розвитку людського капіталу»⁴.

При цьому концепції «Buen Vivir» необхідно ще довести, що вона є реальною альтернативою неоліберального розвитку і глобалізації. Важливе значення має формування конкретної альтернативної програми розвитку держави та суспільства. Так, «Buen Vivir» активно переосмислює поняття багатства і успішності суспільства, що не трактуються в контексті матеріального накопичення, а швидше в контексті збалансованості потреб і ресурсів, що, можливо, є найбільш важливою політичною частиною концепції «Buen Vivir». При цьому практична реалізація вимагає формування прагнення до рівноваги, створення нових мереж та стратегій співпраці і взаємодії. У зв'язку з цим мова йде не про конкретний суб'єкт, групу, а про процеси суспільного будівництва.

Висновки. Таким чином, концепція «Buen Vivir» є сучасною формою державного розвитку для багатьох країн Латинської Америки. Концептуальними основами є перш за все критика глобалізму і модернізації за західним зразком. Саме індігенізм, теорія деколоніалізму та сучасної форми латиноамериканського соціалізму вплинули на формування концепції «Buen Vivir» як форми державної політики.

Достатньо значний вплив на становлення концепції «Buen Vivir» справили традиційні соціально-політичні традиції корінних народів. В соціально-політичному плані концепція «Buen Vivir» передбачає переоцінку культурної самобутності народу і самостійного підходу до соціально-політичного життя місцевого населення, взаємодію та інтеграцію між народними рухами і соціально-економічну інтеграцію населення.

«Buen Vivir» може виступати як альтернатива, але для більш ефективного розвитку вона потребує узгодженого плану дій, який складно отримати в політичній сфері і, можливо, навіть

¹ Coronado, J. (2009). *The Andes Imagined: Indigenismo, Society, and Modernity*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 55.

² Aguiar, E.P. (2016). Conceptualizando el Buen Vivir: entre la felicidad y la crítica. *YACHANA Revista Científica*, 5, 1, 57 <<http://revistas.ulvr.edu.ec/index.php/yachana/article/view/281/185>>.

³ Aguiar, E.P. (2016). Conceptualizando el Buen Vivir: entre la felicidad y la crítica. *YACHANA Revista Científica*, 5, 1, 59 <<http://revistas.ulvr.edu.ec/index.php/yachana/article/view/281/185>>.

⁴ *Plan Nacional de Desarrollo / Plan Nacional para el Buen Vivir 2013-2017*. Senplades, 2013. Quito, Ecuador. 24 <<https://observatorioplanificacion.cepal.org/sites/default/files/plan/files/Ecuador%20Plan%20Nacional%20del%20Bu%20Vivir.pdf>>.

в економічному сфері. Саме тому для оцінки ефективності використання певних положень «Buen Vivir» в інших державах необхідно намагатися більш точно сформувані складові частини цієї концепції.

References:

1. Acosta, A. (2015). El Buen Vivir como alternativa al desarrollo [Buen Vivir like alternative to the development]. *Algunas reflexiones económicas y no tan económicas. Política y Sociedad* [Some economic and not so economic reflections. Politics and Society], vol. 52, no. 2, 299-330. [in Spanish].
2. Aguiar, E.P. (2016). Conceptualizando el Buen Vivir: entre la felicidad y la crítica [Conceptualizing Buen Vivir: between the happiness and the criticism]. *YACHANA Revista Científica* [YACHANA Scientific Magazine], vol. 5, no. 1, 54-64. <<http://revistas.ulvr.edu.ec/index.php/yachana/article/view/281/185>> [in Spanish].
3. Caria, S., Domínguez, R. (2015). Ecuador's Buen vivir. A New Ideology for Development. *Latin American Perspectives*, vol. 43, no. 1, 18-33. [in English].
4. Coronado, J. (2009). *The Andes Imagined: Indigenismo, Society, and Modernity*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. [in English].
5. Ferraro, V. (2008). Dependency Theory: An Introduction. *The Development Economics Reader*. ed. Giorgio Secondi. London: Routledge. [in English].
6. Gudynas, E. (2011). Buen Vivir: Today's tomorrow. *Springer. December 2011*, 54, 4, 441-447. <<https://rd.springer.com/article/10.1057/dev.2011.86>> [in English].
7. *Plan Nacional de Desarrollo / Plan Nacional para el Buen Vivir 2013-2017*. [National plan of Development / National Plan for the Buen Vivir 2013-2017]. Senplades, 2013. Quito, Ecuador. 602 <<https://observatorioplanificacion.cepal.org/sites/default/files/plan/files/Ecuador%20Plan%20Nacional%20del%20Buen%20Vivir.pdf>> [in Spanish].
8. Ruttenberg, T. (2013) Wellbeing Economics and Buen Vivir: Development Alternatives for Inclusive Human Security. *PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security*. Vol. XXVIII, 68-93. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xxviii/article4_Ruttenberg_BuenVivir.pdf> [in English].
9. Vanhulst, J. (2015). El laberinto de los discursos del Buen vivir: entre Sumak Kawsay y Socialismo del siglo XXI. [The labyrinth of the speeches of the Good one to live: between Sumak Kawsay and Socialism of the XXIst century]. *Polis Revista Latinoamericana* [Polis Latin-American Magazine], no. 40. <<https://journals.openedition.org/polis/10727>> [in Spanish].

Alina Voichuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE FEATURES OF THE INSTITUTE OF PRESIDENCY IN THE SEMI-PRESIDENTIAL REPUBLIC

The article deals with the institute of presidency in the semi-presidential republics. The institute of presidency is an integral element of the political system of most states of the world. The author analyzes features of the semi-presidential form of government. Depending on the ratio of elements of the presidential and parliamentary republics in different countries, the presidential-parliamentary and the parliamentary-presidential varieties of the semi-presidential republic are singled out. The author systematizes the power of the president in the semi-presidential republics in accordance with the main spheres of the state activity – executive, legislative, judicial and foreign policy. The advantages and the disadvantages of the semi-presidential republic are outlined.

Keywords: president, president's institute, institute of presidency, semi-presidential republic.

Due to political changes in the world, the parliamentary and the presidential republics are gradually transformed into the semi-presidential republic. Although the semi-presidential republic has elements these two classical republics but this republic government has some features of the executive power's functioning. It is the duality of the executive power.

The functioning of the institute of presidency in the semi-presidential forms of government is studied by such foreign and domestic researchers as M. Dmitrenko, Yu. Koval, Y. Kolomiyets, N. Kononenko, S. Parechina, V. Sukhonos, and others.

The purpose of the article is to analyze the features of the institute of presidency in the semi-presidential republic.

The main features of the semi-presidential form of government are: the president is popularly elected therefore he has large powers; the forming of the government jointly by the president and the parliament; the dual political responsibility of the government before the president and the parliament; the dualism of the executive branch. It means the division of power between the president and the government; the independence of the president from the government (absence of the institute of counter-signature); the president's right to dissolve the parliament for special reasons; the president's right to legislative initiative¹.

Most countries in the world are the semi-presidential republics. In Europe, the semi-presidential republics are Austria, Bulgaria, Ireland, Iceland, Macedonia, Poland, Portugal, Romania, Slovenia, Finland, France, Croatia. From the former republics of the Soviet Union, this form of government has been introduced in Azerbaijan, Belarus, Kyrgyzstan, Lithuania, Russia, Ukraine.

The semi-presidential forms of government are similar to the parliamentary and the presidential republics. For instance, the many semi-presidential republics are similar to the parliamentary republics by the way of formation of the government. This republic government is similar to the presidential republic by the way of electing of the president by general elections (Austria, Iceland, Lithuania, Poland, Serbia, Slovenia, Finland).

The relation of the branches of the state power in the semi-presidential forms of government has some features. On the one hand, the head of state is the politically irresponsible person, who influences the government due to the participation in its formation, the presiding at the meetings, the dismissal of members of the government. Also, the president counteracts the parliament owing to the putting a veto on laws, the legislative initiative, the dissolution of the legislative. It means that the head of state protects the government as a politically responsible subject from the instability that comes from the parliament. On the

¹ Шляхтун, П.П. (2005). *Конституційне право: словник термінів*. Київ: Либідь, 457.

other hand, the parliament influences the president and the government. For instance, the legislative branch participates in the formation and the dismissal of the government. The parliament may express the vote of censure for the government and overcome the president's veto as well. The legislature does not allow the head of state to turn the government into its administrative apparatus. Such construction of power involves distancing the presidency from the executive.

The tendency of separating the president from the executive branch led to the formation of the concept of the president-arbitrator. It is explained by the logic of the division of state power into legislative, executive and judicial, as well as this is needed for their coordinated interaction. The president calls to coordinate the actions of state bodies, using conciliation procedures to resolve differences between them.

The semi-presidential republic versus the parliamentary republic, where the president is given little power in the executive branch, and in contradistinction to the presidential republic, where he is the head of the executive branch, there is a dualism of the executive power in the semi-presidential form of government, which consists in the constitutional division of the executive power between two centers of power by the president and the government with the prime minister. The duality of the executive may lead to the clash of relations between the head of state and the formed government on the basis of the parliamentary majority. The conflict exists here if the president and the government represent the opposition political forces. This clash of relations decides to obey one of the center of executive power to another: the government submits to the president or the head of state submits to the government, in fact, the prime minister.

It is expedient to systematize the power of the president in the semi-presidential republics in accordance with the main spheres of the state activity – executive, legislative, judicial and foreign policy.

In the sphere of the executive power, the head of state has the right to participate in the formation of the government, to chair its meetings, to dismiss members of the government. The depending on the kind of semi-presidential republic (the presidential-parliamentary and the parliamentary-presidential republics), the power of the president is different. In the presidential-parliamentary republics, the government is subordinated to the president, so the head of state has large powers. In the parliamentary-presidential republics, the president is subordinated to the government and his powers are formal. Apart from, the government is the instrument for realization of the power of the president in the Soviet semi-presidential republics. The government calls the “boy for beating” in these countries¹.

The constitutional powers of the presidents in the legislative sphere include the right to convene the parliament for regular and extraordinary sessions. In addition, in some countries with this form of government, there is a political tradition according to which the head of state opens the first session of the parliament. He has the right to convene the parliament for the first session within the deadline stipulated by the date of the previous parliamentary elections. For example, this term is 15 days in Lithuania, 20 days in Romania and Slovenia, 30 days in Austria, 1 month in Bulgaria, 10 weeks in Iceland, etc. In Russia, the president has the right to convene the parliament for the first session of a predetermined period (30 days). The president may interrupt and close a session of the parliament too when there are certain conditions.

The president has the right to send a message to the parliament or to the people in the legislative sphere. This right of the head of state is the main means of communication between the president and the parliament or between the president and the people. There are examples of presidential messages to the parliament or to the people in the constitutions of the semi-presidential republics, “The President of Romania shall address Parliament by messages on the main political issues of the nation” (Article 88 of the Constitution of Romania of 1991)²; “The President of the Republic of Belarus shall deliver messages to the people of the Republic of Belarus on the state of the nation and on the guidelines of the domestic and foreign policy” (Article 84 (13) of the Constitution of Belarus of 1994)³. In the constitutions, the presence of the corresponding presidential right confirms its significance as a state and political institute.

¹ Сухонос, В.В. (2011). *Институт главы держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти*: Монографія. Суми: Університетська книга, 215.

² *Constitution of Romania of 1991* (the Parliament of Romania). *The official website of the Parliament of Romania*. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=3#t3c6s3> (2018, October, 23).

³ *Constitution of the Republic of Belarus of 1994* (the National Assembly of Belarus). *The official website of the National Assembly of Belarus*. <<http://house.gov.by/en/section-ivthe-president-parliamentgovernment-the-courts-en/>> (2018, October, 23).

The constitutional powers of the president in the legislative sphere include the right to dissolve the parliament. In the semi-presidential forms of government, the president has only the right to dissolve the lower chamber and the unicameral parliament. In case of dissolution of the lower chamber, the powers of the upper chamber of parliament are usually terminated. This right expresses the arbitration function of the head of state. In other words, the president has a real opportunity to restrict the power of the parliament, which seeks to control the government, or which tries to destabilize the political situation in the state. The threat of dissolution of the legislature transforms this element of deterrence into a kind of political and legal blackmail from the side of the president. The French scientist J. Jacques said, that the dissolution of the parliament is an arbitration function of the executive branch. The president uses it when there is a conflict between the executive and the legislature¹.

The right to dissolve the parliament is a very effective means of influencing the executive branch on the legislative, so modern constitutions stipulate a number of conditions that allow the head of state to dissolve the parliament or, on the contrary, establish restrictions that prohibit him to do it. The president may exercise this right when: the parliament does not form the government, or the legislative does not express confidence in the newly formed government, or the parliament does not reject the candidacy of the prime minister repeatedly, or the legislative branch does not approve the government's program of activities and the state budget, or the body of power violates the constitution. In addition, the head of state does not dissolve the parliament during a state of emergency, martial law or war. The legislative body may not be dissolved within the last 6 months (as a rule) of the term of office of the president. The parliament may not be dissolved within a certain period after the beginning of the meeting of the newly elected legislative as well.

In the semi-presidential form of government, the head of state has certain powers, that are connected with the legislative process: signs and promulgations of laws, puts a veto on proposed laws, has the right of legislative initiative, issues acts, that is countersigned by the minister.

The legislative powers of the president include the right to veto on proposed laws. The veto means the head of state's refusal to sign and publish the law. However, in some states (Austria, Iceland, Slovenia, Croatia), the president does not have the right to veto. For example, in Iceland, the law adopted by the parliament is sent to the president for approval no later than 2 weeks. In case he turns down the law, this law will adopt or rebut by a referendum².

The president has the right to sign and publish laws adopted by the parliament (promulgation) too. This right is the final stage of the legislative process. The head of state has to either sign a law or put a veto during a certain period. This period is 8 days in Slovenia and Croatia, 10 days in Belarus and Lithuania, 14 days in Iceland and Russia, 15 days in Bulgaria and France, 20 days in Portugal and Romania, 21 days in Poland, 56 days in Azerbaijan, 3 months in Finland, etc. In Ireland, the president must sign the law not earlier than 5 days and not later than 7 days from the date of submission of the bill to him.

The publication of the law is carried out by the head of state by publishing the text of the law in special official editions. In Poland, for example, the president must sign and publish the law within 21 days in the Journal of Laws of the Republic of Poland. The President of Finland must sign and publish the law within 3 months in the Act in the Statutes of Finland. In Ireland, after signing the law, the head of state must publish it in the *Iris Oifigiúil*. In Bulgaria, after signing the law, he publishes the text of the law in the State Gazette.

In Iceland, Portugal, Finland, the act of promulgation requires counter-signature of the head of government or the corresponding minister, because the government is responsible for the decisions of the president. In Bulgaria, Belarus, Macedonia, Poland, Russia, Romania, France, the act of promulgation does not require counter-signature of the head of government or a member of the government designated by him.

The right of legislative initiative belongs to the constitutional powers of the head of state. Only the presidents of Belarus, Lithuania, Poland, and Russia have such powers. In most semi-presidential republics, presidents do not have this right. For instance, the President of France does not have the right of legislative

¹ Жакке, Ж.-П. (2002). *Конституционное право и политические институты: Учебное пособие*. Москва: Юрист, 295.

² *Constitution of the Republic of Iceland of 1944 (the Althing)*. The official website of the Government offices of Iceland. <<https://www.government.is/Publications/Legislation/Lex/?newsid=89fc6038-fd28-11e7-9423-005056bc4d74>> (2018, October, 23).

initiative. Only the head of government and members of parliament have this right. In Kyrgyzstan, the right of legislative initiative is granted to parliamentarians, government, and groups of voters.

The president has the right to issue legal acts that are bylaw. However, such powers are exercised, as a rule, under the control of the government. The means of exercising such control, the actual subordination of the head of state to the government, is the institute of counter-signature. In the semi-presidential republic, the institute of counter-signature is used to a lesser extent, than a parliamentary one. In the presidential-parliamentary republic, the government is formed by the president and bears political responsibility before him. It has a formal character owing to the actual subordination of the government to the president. But in the parliamentary-presidential republic, where the government is formed by the parliament and does not directly depend on the president, the institute of counter-signature is the mean of influencing the government on the president.

In some states, the president has the right to issue acts, which have the force of law (decree-laws, legislative decrees). For example, in Lithuania, Belarus, Romania, the head of state issues decrees, which should be countersigned by the signature of the prime minister.

The constitutional powers of the president in the judicial sphere include the right of pardon, the right to mitigate and the right to abolish criminal punishments determined by the court. In most states, the head of state has the right to declare an amnesty. Thus, the President of France is vested with the power to grant individual pardons (Article 17 of the Constitution of France of 1958)¹. In Slovenia, the president decides on the granting of clemency (Article 107 of the Constitution of the Republic of Slovenia of 1991)².

In addition, the president has the right to appoint judges or to participate in the procedure of such appointments. In the semi-presidential forms of government, the head of state with the government or a special body appoints judges. There are different denominations of this body. For instance, in Romania, this body is called the Superior Council of Magistracy; in France, it is the High Council of the Judiciary; in Poland, it is the National Council of the Judiciary; in Bulgaria, Portugal, it is known under the denomination of the Supreme Judicial Council; in Macedonia, it is the Republican Judicial Council; in Slovenia, it is the Judicial Council; in Croatia, it is the National Judicial Council; in Kyrgyzstan, it is the Supreme Court.

The head of state has significant powers in the sphere of foreign policy. Besides representing the state in external relations, the president determines the direction of the foreign policy of the state. He appoints and recalls ambassadors and other diplomatic representatives from their post, he accredits diplomatic representatives of other states too. The president has the right to negotiate, to conclude, to ratify international treaties.

In the sphere of defense, the president is the commander-in-chief of the defense forces. The powers of the head of state in this area are the core of the authorities of the president as the guarantor of the independence of the nation and territorial integrity.

There are important powers of the presidents during the state of emergency, martial law or war. The head of state has the right to declare a state of emergency (military, siege, etc.) by the prior and immediate consultation with the parliament, the Supreme Court or other bodies. The authority of the president is large during a state of emergency. In particular, he is entitled to issue decrees, which have the force of law.

Among other powers of the president should also be allocated the right to initiate a referendum. For example, in Romania, after consultation with the parliament, the president may appoint a referendum on matters of national importance (Article 90 of the Constitution of Romania of 1991)³. In Belarus, the head of state appoints a referendum on his own initiative (Article 74 of the Constitution of Belarus of 1994)⁴. Also,

¹ *Constitution of France of 1958* (the National of Assembly of France). *The official website of the French National of Assembly*. <<http://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-english-website-of-the-french-national-assembly#Title2>> (2018, October, 23).

² *Constitution of the Republic of Slovenia of 1991* (the National of Assembly of Slovenia). *The official website of the President of Republic of Slovenia*. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs-eng.nsf/pages/Ustava-in-zakoni?OpenDocument>> (2018, October, 23).

³ *Constitution of Romania of 1991* (the Parliament of Romania). *The official website of the Parliament of Romania*. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=3#t3c6s3> (2018, October, 23).

⁴ *Constitution of the Republic of Belarus of 1994* (the National Assembly of Belarus). *The official website of the National Assembly of Belarus*. <<http://house.gov.by/en/section-iii-electoral-system-referendum-en/>>

the President of the Russian Federation may appoint a referendum on his own initiative (Article 84 (c) of the Constitution of the Russian Federation of 1993)¹.

The semi-presidential republics may allow avoiding some shortcomings of the presidential and parliamentary forms. But it may help to combine the shortcomings of both of these forms without their benefits. It happens in states with the ideological and political separation, where there are no persistent democratic traditions and power is exercised through the opposition of political forces.

In conclusion, the president is the head of state, but he is not the head of government in the semi-presidential republics. However, in this form of government, the president is given large powers, which allow him to influence the policy of the government. In the presidential-parliamentary republics, the government is subordinated to the president, so the head of state has large powers. In the parliamentary-presidential republics, the president is subordinated to the government and his powers are formal. In some countries (France, Russia, and Belarus) the power of the president is wider than the power of the parliament, in others (Austria, Ireland, Iceland) the power of the parliament is wider than the power of the president.

References:

1. *Constitution of France of 1958* (the National of Assembly of France). *The official website of the French National of Assembly*. <<http://www2.assemblee-nationale.fr/langues/welcome-to-the-english-website-of-the-french-national-assembly#Title2>> (2018, October, 23).
2. *Constitution of Romania of 1991* (the Parliament of Romania). *The official website of the Parliament of Romania*. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&parl=3#t3c6s3> (2018, October, 23).
3. *Constitution of the Republic of Belarus of 1994* (the National Assembly of Belarus). *The official website of the National Assembly of Belarus*. <<http://house.gov.by/en/section-ivthe-president-parliamentgovernment-the-courts-en/>> (2018, October, 23).
4. *Constitution of the Republic of Iceland of 1944* (the Althing). *The official website of the Government offices of Iceland*. <<https://www.government.is/Publications/Legislation/Lex/?newsid=89fc6038-fd28-11e7-9423-005056bc4d74>> (2018, October, 23).
5. *Constitution of the Republic of Slovenia of 1991* (the National of Assembly of Slovenia). *The official website of the President of Republic of Slovenia*. <<http://www.up-rs.si/up-rs/uprs-eng.nsf/pages/Ustava-in-zakoni?OpenDocument>> (2018, October, 23).
6. *Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii ot 1993* (Federalnoe Sobranie Rossiyskoy Federatsii). [The Constitution of the Russian Federation of 1993 (Federal Assembly of the Russian Federation)]. *Ofitsialnyiy sayt Prezidenta Rossii*. [Official site of the President of Russia]. <<http://constitution.kremlin.ru/>> (2018, October, 23).
7. Shlyaxun, P.P. (2005). *Konstytucijne pravo: slovnyk terminiv* [The constitutional law: the dictionary of terms]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
8. Suxonos, V.V. (2011). *Instytut glavy derzhavy v umovax respubliky: konstytucijno-pravovyj ta istoryko-teoretychnyj aspekty: Monografiya* [Institute of the head of state in the conditions of the republic: constitutional-legal and historical-theoretical aspects: Monograph]. Sumy: Universytetska knyha. [in Ukrainian].
9. Zhakke, Zh.- P. (2002). *Konstitusionoe pravo i politicheskie institutyi: Uchebnoe posobie* [Constitutional law and political institutions: study guide]. Moscow: Yuristy. [in Russian].

(2018, October, 23).

¹ *Конституция Российской Федерации от 1993* (Федеральное Собрание Российской Федерации). *Официальный сайт Президента России*. <<http://constitution.kremlin.ru/>> (2018, October, 23).

Анатолій Притула, к. ю. н.

Міжнародний гуманітарний університет, Україна

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ

Anatolii Prytula, PhD in Law

International Humanitarian University, Ukraine

STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE

The article discusses the role of the State Border Guard Service of Ukraine in the defense and security sector. The provisions of the current national security legislation are analyzed (Law of Ukraine "On National Security", Law of Ukraine "On intelligence agencies of Ukraine", National Security Strategy of Ukraine etc.). The article also considers the status of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a coordinating body of the State Border Guard Service of Ukraine. By the method of historical reference, the article demonstrates the need to rethink the status of the State Border Guard Service of Ukraine as a special purpose military unit with law enforcement functions subordinated to the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, rather than a law enforcement body with a special purpose, since the rebuff of armed aggression, along with other bodies and departments within the security and defense sector, has become a priority.

Keywords: law enforcement body, the State Border Guard Service of Ukraine, law enforcement activity, security and defense sector, special purpose military unit.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні нестабільна як соціально-політична внутрішня, так і зовнішня безпекова обстановка. На Сході України проводиться операція Об'єднаних сил – фактично ведуться бойові дії. Державний кордон України на Донбасі не перебуває під контролем Державної прикордонної служби України. Контроль за переміщенням осіб, транспортних засобів через лінію зіткнення та/або в її межах здійснюється на таких засадах: протидії тероризму; протидії розвідувально-підривної діяльності іноземних структур; забезпечення права громадян України виїхати з тимчасово неконтрольованої території; посилення контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів на тимчасово неконтрольовану територію. Все це актуалізує питання не лише правового фундаменту діяльності Державної прикордонної служби України, а чіткого визначення її місця в системі оборони й національної безпеки.

Останнє пов'язано з тим, що Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, серед основних завдань у сфері підвищення обороноздатності держави є підготовка держави до відсічі збройної агресії, підвищення здатності органів державної влади, військового управління та органів місцевого самоврядування, сил оборони, системи цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу до функціонування в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду. Це завдання має забезпечуватися, в тому числі шляхом реформи розвідувальних органів України, цілями якої є пріоритетний розвиток розвідувальних спроможностей України, забезпечений на основі узгодженого функціонування розвідувальних органів. Буде прийнята Національна розвідувальна програма, у рамках реалізації якої необхідно: 1) зосередити зусилля розвідувальних органів на пріоритетних напрямках забезпечення національної безпеки; 2) розширити спроможності агентурної розвідки; 3) забезпечити розвиток спроможності технічної розвідки, електронного перехоплення і моніторингу телекомунікацій, а також кіберрозвідки, створення сучасної системи аерокосмічної розвідки на основі нових технологічних рішень; 4) удосконалити інформаційно-

аналітичну діяльність і обробку відкритих джерел інформації; 5) посилити координацію розвідувальних органів та їх взаємодію між собою, зокрема для підготовки узгоджених розвідувальних оцінок; 6) зміцнити взаємодію розвідувальних органів з партнерськими спецслужбами держав – членів НАТО, зокрема вживаючи конкретні заходи для побудови взаємної довіри.

Відповідно до вказаної Стратегії передбачається розвиток Державної прикордонної служби України як військового формування, що має забезпечити ефективну реалізацію політики безпеки у сфері захисту й охорони державного кордону України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, у тому числі шляхом створення системи інтегрованого управління безпекою державного кордону України, удосконалення інформаційної, оперативної, технічної, фізичної складових, упровадження сучасних систем контролю, створення належно оснащених мобільних прикордонних загонів.

Все висловлене актуалізує питання місця та ролі Державної прикордонної служби України в забезпеченні ефективності системи національної безпеки й оборони в умовах фактичної збройної агресії.

Стан наукових досліджень. За роки незалежності України в тому чи іншому ступені присвятили науковій праці О.М. Бандурка, В.М. Білик, І.В. Бондаренко, Ю.А.Ведерніков, А.П.Гель, К.Ф. Гуценко, Й.І.Горінецький, Є.О.Гіда, І.А. Григоренко, В.М. Дубінчак, І.В. Зозуля, А.М.Куліш, А.М. Кучук, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, О.С. Передерій, О.С. Проневич, І.В. Солов'євич, В.Г. Фатхутдінов, М.І. Хавронюк, О.В. Шмоткін, Н.С. Юзікова і т. д.

Разом із тим, не оглядаючись на багатовекторність наукових поглядів на розуміння правоохоронних органів та правоохоронної діяльності, її мети, функцій та структури як окремих предмет дослідження правовий статус, види діяльності, в тому числі потенційна кримінально-процесуальна діяльність майбутніми слідчими Державної прикордонної служби України в науковій літературі не досліджувалась. Проте умови бойової обстановки на Сході України, як ніколи за період незалежності країни актуалізують ці проблеми.

Виходячи з висловленого, метою нашої роботи є обґрунтування необхідності визнання Державної прикордонної служби України як повноважного органу в системі забезпечення національної безпеки й обороноздатності країни.

Виклад основного матеріалу. Розділ IV «Сектор безпеки і оборони» Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначає коло сил безпеки та сил оборони України. Відповідно до статті 12 цього закону сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України. Частина 2 статті 12 вказаного закону визначає склад сектору безпеки і оборони, до якого входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Окремо в статті 17 аналізованого закону визначається призначення в секторі безпеки й оборони Державної спеціальної служби транспорту, що є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України. Разом з тим, Державна прикордонна служба України розглядається в статті 18 «Міністерство внутрішніх справ України». Так, відповідно до частини 6 цієї статті зазначається, що Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Це виглядає доволі алогічним з наступних причин. Крім винятково правоохоронної діяльності Держприкордонслужба України за Законом України «Про Державну прикордонну службу України»

зобов'язана здійснювати розвідувальну, інформаційно-аналітичну й оперативно-розшукову діяльність, а також здійснювати контррозвідувальні заходи в інтересах забезпечення захисту державного кордону України. Для цього в Держприкордонслужбі України створено спеціальний розвідувальний орган, якому Законом України «Про розвідувальні органи України» дозволено здійснення розвідувальної діяльності в сферах прикордонної й імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України й її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні. При цьому вказаним законом розвідувальна діяльність розуміється діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами та методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України, в тому числі у кіберпросторі, зовнішнім загрозам національній безпеці України.

Стаття 20 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII розвідувальні органи України розглядає окремо. При цьому розвідувальні органами України є державні органи або структурні підрозділи у їх складі, уповноважені законом здійснювати розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз. Розвідувальні органи, як суб'єкти забезпечення національної безпеки і оборони України беруть участь у формуванні і реалізації державної політики з питань національної безпеки і оборони у визначених законодавством сферах. Повноваження розвідувальних органів визначаються законодавством України. Міністерство внутрішніх справ не належить до розвідувальних органів.

Контррозвідувальні заходи в інтересах забезпечення захисту державного кордону України спрямовані в першу чергу на виявлення шпигунів іноземних країн у мирний час, коли вони займаються збором інформації про економіку, боєздатність, безпеку держави. Зараз (в умовах збройного конфлікту) ця діяльність проводиться з метою недопущення збору інформації про озброєння та бойовий потенціал України. Інакше кажучи, контррозвідувальні заходи – це діяльність проти розвідувального отримання необхідної інформації. Ці заходи також не здійснюються Міністерством внутрішніх справ, а притаманні СБУ та військовій контррозвідці.

Крім того, головним завданням Держприкордонслужби України є охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму. Для цього в складі Держприкордонслужби України створюється морська охорона, яка складається із загонів морської охорони, й органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини. В період збройної агресії будь-якої держави ці структурні підрозділи Держприкордонслужби України автоматично трансформуються в перший ешелон військової оборони країни. Це скоріше за все має координуватися Міністерством оборони.

До того ж на сьогодні нормативно-правове забезпечення проходження служби у Держприкордонслужби України складають закони України «Про загальний військовий обов'язок та військову службу», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», «Про оборону України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України». Так, Р.М. Ляшук зазначає, що правове регулювання й організація діяльності Держприкордонслужби України мають свою специфіку, яка обумовлюється конституційними положеннями про те, що однією з головних функцій держави є забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів¹.

Отож, вказані моменти ставлять під сумнів статус Держприкордонслужби України з координуванням її діяльності через Міністра внутрішніх справ. Так, Адміністрація Держприкордонслужби відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 533, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

¹ Ляшук, Р.М. (2018). До питання сутності проходження служби в Державній прикордонній службі України. *Сучасні концептуальні підходи щодо управління персоналом у секторі безпеки і оборони України: тези міжвідомчої науково-практичної конференції* (Хмельницький, 19 жовтня 2018 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 44-46.

Напевно, координація діяльності Держприкордонслужби України через Міністра внутрішніх справ походить з часу довоєнної доби напередодні Другої світової війни на теренах Радянського Союзу. Так, в червні 1941 року прикордонні війська Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР перебували під загальним командуванням Л. П. Берії. Вони склалися з 18 прикордонних округів, які налічували 94 прикордонних загони, 8 окремих загонів прикордонних кораблів, 23 окремих прикордонних комендатури, 10 окремих авіаційних ескадрилей і 2 кавалерійських полки. Загальна їх чисельність становила 168135 людей, морські частини Прикордонних військ мали в наявності 11 сторожових кораблів, 223 сторожових катери й 180 рейдових і допоміжних катерів (усього 414 бойових одиниць), авіація Прикордонних військ мала в своєму складі 129 літаків.

Напередодні війни, уживаючи загальні заходи до відсічі можливої агресії керівництво СРСР підвищило щільність охорони західної частини державного кордону держави: від Баренцева до Чорного морів. Цю ділянку тоді охороняли 8 прикордонних округів, які вміщували 49 прикордонних загонів, 7 загонів прикордонних кораблів, 10 окремих прикордонних комендатур і 3 окремі авіаційні ескадрильї. Їх загальна чисельність становила 87459 людей, з яких 80% особового складу перебували безпосередньо на держкордоні, на радянсько-німецькому кордоні – 40963 прикордонників. Із 1747 прикордонних застав, що охороняли державний кордон Радянського Союзу, 715 застав були на західному кордоні країни.

Організаційно кожний прикордонний загін складався з 4-х прикордонних комендатур, у кожній було 4 лінійні застави й 1-на резервна застава, маневреної групи (резерв прикордонного загону з 4-х застав, загальною чисельністю 200–250 прикордонників), школи молодшого начальницького складу – 100 осіб, штабу, розвідувального відділення, політоргану й тилу. Усього загін налічував близько 2000 багнетів. Кожний прикордонний загін охороняв сухопутну ділянку кордону довжиною до 180 кілометрів, на морському узбережжі – до 450 км.

Чотири прикордонні застави склали прикордонну комендатуру. Прикордонна комендатура, як частина прикордонного загону, забезпечувала захист кордону на ділянці до 50 км і займалася безпосереднім керівництвом прикордонними заставами. У коменданта прикордонної комендатури був бойовий резерв – резервна застава чисельністю 42 прикордонника, на її озброєнні було 2 станкові кулемети, 4 ручних кулемета, 34 гвинтівки. Резервна застава мала збільшений боєзапас, вантажний автотранспорт або 2–3 парокінні візки.

Штатна чисельність прикордонних застав у червні 1941 року була від 42 до 64 осіб, залежно від конкретних умов території й інших умов обстановки. Склад застави чисельністю в 42 прикордонника: начальник прикордонної застави і його заступник, старшина й 4 командира відділень, інші рядові прикордонники. На її озброєння був: 1-н станковий кулемет Максим, 3-ри ручних кулемета Дегтярьова й 37-м гвинтівок зразка 1891/30 року; боєзапас прикордонної застави становив: патронів калібру 7,62 мм – по 200 штук на кожну гвинтівку й по 1600 штук на кожний ручний кулемет Дегтярьова, 2400 штук на станковий кулемет, ручних гранат РГД – по 4 одиниці на кожного бійця й 10 протитанкових гранат на всю прикордонну заставу.

Склад прикордонної застави чисельністю 64 прикордонника: начальник застави та два заступники, 1 старшина й 7 командирів відділень. На озброєнні застави: два станкових кулемета Максим, чотири ручних кулемета Дегтярьова та 56 гвинтівок. Відповідно, кількість боєприпасів була більшою, ніж у застави з 42 бійцями. За вказівкою начальника прикордонного загону на прикордонній заставі, де складалася найзагрозливіша обстановка, кількість боєприпасів була збільшена в півтора рази, але наступний розвиток подій показав, що й цього боєзапасу вистачало всього на 1–2 дня оборони. Технічним засобом зв'язку прикордонної застави був телефон. Транспортним засобом застави були два парокінні візка.

У квітні 1941 року в прикордонні округи на західному кордоні Радянського Союзу стали надходити ротні міномети й пістолети-кулемети: надійшло 50 мм мінометів – 357 одиниць, 3517 одиниць пістолетів-кулеметів Дегтярьова й 18 перших протитанкових рушниць.

Кожна прикордонна застава цілодобово охороняла постійну ділянку держкордону довжиною в 6–8 км, залежно від конкретних умов обстановки, місцевості. У підсумку зрозуміло, що склад і озброєння прикордонної застави дозволяв їй успішно вести боротьбу з одиночними порушниками кордону, диверсійно-розвідувальними групами та невеликими загонами ворога (від відділення до 2-х взводів піхотної роти). І проте прикордонні війська змогли гідно протистояти ворогу (військам вермахту), що набагато перевищував їх за чисельністю й озброєнням.

Також слід зазначити, що прикордонні війська були приведені до стану повної бойової готовності 21 червня 1941 року. Вони відрізнялися високою боєздатністю через специфіку своєї служби – небезпека могла загрожувати щодня. Першими, хто виявив ворога та вступив у бойове зіткнення, були прикордонні наряди, що перебували на службі. Використовуючи заздалегідь підготовлені вогневі позиції, а так само природні вкриття вступили в бій з ворогом і тим самим дали сигнал про небезпеку на заставі. Багато з бійців загинули в першому бою, а ті, хто залишилися живими, відійшли укріплені застав і долучилися до оборонних дій. У смузі, де наступали головні ударні угруповання вермахту, їх передові підрозділи супротивника в основному представляли танкові та моторизовані частини, які через свою повну перевагу за чисельністю й озброєнням, могли здолати опір застав порівняно швидко – 1–2 години. До того ж звичайно головні частини не зупинялися, а йшли далі, заставу, якщо не вдавалося взяти її сходу, блокували невеликими силами, потім вогнем долали опір, і добивали тих, хто вижив. Іноді доводилося добивати останніх бійців, що засіли в підвалах, за допомогою саперів, підриваючи фугаси.

Застави, які не були на вістрі головних ударів, протрималися довше, відбиваючи вогнем кулеметів і гвинтівок атаки піхоти супротивника, витримуючи артобстріли й авіанальоти. Резерви комендатур і прикордонних застав, у боях застав майже не беручи участь, зазвичай билися вже в лавах підрозділів Червоної Армії, брали участь у знищенні ворожих десантів, диверсійно-розвідувальних загонів ворога, або гинули в сутичці з ними. Деякі були розбиті під час руху до застав, натрапивши на наступаючі колони вермахту. Але не треба думати, що всі прикордонники полягли в жорстоких боях, деякі застави одержали наказ відійти, прикордонники разом із частинами Червоної Армії, продовжували воювати й брали участь у перемозі над ворогом, у відновленні кордонів СРСР.

Ці історичні дані використані нами для того, щоб засвідчити алогічність координації діяльності тоді через НКВС, а зараз через МВС. Відсутність безпосереднього підпорядкування Головнокомандувачу Збройних сил України зробить безглуздим використання навіть значної за кількістю живої сили і засобів прикордонної служби без включення в загальну військову доктрину оборони нашої країни.

Враховуючи те, що Держприкордонслужба України за законодавством України є правоохоронним органом спеціального призначення, Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII¹ вона віднесена і до сил безпеки (сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України), і до сил оборони (сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави).

Таким чином, враховуючи оперативну обстановку, що склалася навколо країни, використовуючи історичний досвід, Державна прикордонна служба не може координуватися, а тим більше перебувати під керівництвом Міністра внутрішніх справ (від цього радянського досвіду слід відмовитися). Завдання, що покладені сьогодні на Державну прикордонну службу вимагають її подальшого розвитку як особливого збройного формування, що на час війни чи збройної агресії перетворюється в перший ешелон країни. Необхідність ведення повсякденної боротьби з організованою та транскордонною злочинністю покладає на Державну прикордонну службу обов'язки з виконання правоохоронних функцій. Автономність Держприкордонслужби має забезпечуватися у цьому зв'язку можливістю проведення повного циклу досудового розслідування злочинів, що вчиняються на кордоні.

Висновки. Отже, виклики часу та прийняття Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII вимагає переосмислення статусу Держприкордонслужби України як військового формування спеціального призначення з правоохоронними функціями з підпорядкуванням Головнокомандувачу Збройних Сил України, а

¹ Закон про національну безпеку України України 2018 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 31, 241.

не правоохоронного органу спеціального призначення, оскільки сьогодні відсіч збройної агресії разом з іншими органами і відомствами в складі сектору безпеки й оборони має бути пріоритетним завданням.

References:

1. Liashuk, R.M. (2018). Do pytannia sutnosti prokhozhenia sluzhby v Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy. *Suchasni kontseptualni pidkhody shchodo upravlinnia personalom u sektori bezpeky i oborony Ukrainy: tezy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Khmelnyskyi, 19 zhovtnia 2018 roku). Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 44-46. [in Ukrainian].
2. *Zakon pro natsionalnu bezpeku Ukrainy Ukrainy 2018* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, 241. [in Ukrainian].

Ismu Gunadi

Bhayangkara University, Surabaya, Indonesia

CONTEMPT OF COURT REGULATION DISCOURSE IN INDONESIAN JUSTICE SYSTEM

Recently, contempt of court cases became an interesting topic to be discussed. The Contempt of Court cases are reflected on the legislation's draft of justice enforcement, which has both pros and cons in Indonesia society. The pros are the different regulations that protect judges and court officers, while the cons might cause silent speech freedom. This study aims to review the contempt of court particularly in the Indonesian justice and its relevance of regulation. This study used normative-sociology approach. The sociology approach used because judges and other related position and institution need to be protected to guarantee the court administration fairly. Contempt of Court is paramount importance to be regulated to avoid the chaotic situation particularly in Indonesia. Indonesian society needs to understand the history or reasons of the Contempt of Court as it could be seen in advanced countries. Hence, its existence is important to maintain law and enforce justice system.

Keyword: contempt of court, justice systems, court administration, Indonesia, law.

1. Introduction

Contempt of court regulation is still an interesting issue to be discussed whether by a practitioner or academic society. In Legislations context, contempt of court agreement is reflected in legislation drafts about justice enforcement criminal act, which had just been revolved in limited national council legislation to be proposed to National Priority Legislation Program 2016.

The draft of law has pros and cons in our society. The pro one, contempt of court is ruled on different regulations because judges and other court officers have to be protected to guarantee the court implementation process without any intervention and to realize judicial authority which is independent, authoritative and dignified. Whereas, the cons one is considered it unneeded¹. It might cause the silent speech freedom, which is approved by the constitution and because of the fact that contempt of court institution has been ruled in a few legislation regulations².

Although that the legislation draft was canceled, contempt of court concept is still urgent to be discussed. Therefore, this short article reviews about contempt of court, particularly in the Indonesian justice system and its relevance of regulation.

1.1 The basic root and term of Contempt of Court

Contempt of court was delivered firstly in Common law system by its case law. Those were in the United Kingdom and the United States of America. Historically, Contempt or mockery is an action against king's commandment. Since 1742, United Kingdom had applied contempt of court, and then in 1981, there was a renewal by Contempt of Court Act 1981 implementation. While the United States firstly used contempt of court in 1789. The term is derived from English law tradition and other countries practicing common law system.

Additionally, contempt of court was dark ages' ideology that related to England's monarchy. It was stated that kings had the same rights as God. Based on this ideology, they were the representatives and responsibility of God in this world. Every opposition or mockery would explicitly get punishment from the king. This was derived from the king himself not from the monarchy institution. All people had to obey him as the highest authority. King was law and justice source that delegated to the apparatus. Therefore, contempt of court identically was contempt of the king. It is proven and strengthened by English law writer

¹ One of the draft refusal had done by several parties. Such as, Indonesia Justice Monitoring Society FHUI (MaPPI FHUI), Law assistance institution Press and Institute for Criminal Justice Reform (ICJR).

² Taba, A.S. (2016). *Menyoal Pengaturan Contempt of Court*. <<http://id.beritasatu.com/home/menyoal-pengaturan-contempt-of-court/137141>>.

in ‘There is no greater crime than contempt and disobedience, for all person ought to be subject to the king as supreme and to his officer’.

Contempt of court is prospectively derived from “*Contempt*” word. It means to humiliate or mock, while “*Court*” is justice. Hence, this term translated as an intended act to mock justice institution¹. Based on Oemar Senoadji², Contempt of Court was headed or faced to “*Administration of Justice*”, *recht pleging*³

Black’s Law Dictionary stated ‘Contempt of court was any act, which was calculated to embarrass, hinder or obstruct court in administration of justice, or which was calculated to lessen its authority or dignity, or tended to impede, or frustrated the administration of justice, or by one who was under the court’s authority as a party to a proceeding therein, willful disobeyed its lawful order or failed to comply with an undertaking which he had given’⁴.

Syawie in Wahyu Wagiman stated that contempt of court was a genuine deliberate act that could shame the authority and dignity of the court and block the implementation of the court⁵.

Based on those several definitions, it could be concluded that contempt of court is an act done by someone who is involved in a case process or not, whether inside the court or not, actively or not, that aims to shame court’s authority and dignity and blocks court officers to do the justice.

In Indonesia, there is no definition that could be accepted as standard meaning, so as an offense could be categorized as contempt of court. “Offence of justice execution actually has a wider scope than contempt of court. However, it is not only done in the early council but in all court process execution (offense against the administration of justice). The mockery could happen at investigation, prosecution and check stage in court council or execution court. Apparently, Criminal Law Legislations has ruled relevant offense in court execution.

1.2 Contempt of Court in Several Countries

A few countries below give rule about contempt of court in a particular legislation, like the United Kingdom and America and other countries.

a. United Kingdom

Contempt of Court was a law regulation that appeared in the common law system around the 13th century. Generally, contempt of court goal was to keep the court process integrity by avoiding jury’s prejudice. Thus, it would disadvantage the defendant because of mass media news before, after, and during the case court execution process.

Contempt of court was ruled by two kinds of rule. First is contempt of court Act 1981 that had ruled as to contempt of court by journalists through their news making. Based on contempt of court Act 1981, the act considered as the contempt of court was news published at the first execution. It meant there was detention, indictment, bail or commandment to summon a defendant to court⁶.

Second, Common Law Contempt in contempt of court Act 1981, news that could be categorized as contempt of court was news published in the first act of execution. Then, Common Law Contempt was a rule that encircles before the act started or canceled. If the news was contempt of court prosecuted under the Common Law, then public prosecutor had to prove that editor intended to create prejudice.

b. America

Legislation as to contempt of court had been applied for a long time in America, whether in states or federal government to be the judge’s standard reminding that the form of contempt was varied. Federal Government had ruled Contempt of Court since 1831 by *Act of March 2, 1831*. Then, it was revised in 1873

¹ Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta, 5.

² Senoadji, Omar, Indriyanto, S. (2007). *Peradilan Bebas Negara Hukum dan Contempt of Court*. Jakarta: Diadit Media.

³ Translation: *Contempt of Court* is a shameful, blockful deed or decrease the honor or dignity viewed in the court implementation. It is genuinely done by a person who violates deliberately or the court implementation vainly, with someone who is under the court authority as the convict, disobeyed the court deliberately or unfulfilled yhe obligation.

⁴ Black, H.C. (1979). *Black’s Law Dictionary*. West Publishing Cooperation: St. Paul. Minnesota, United Stated of America, 390.

⁵ Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta, 5.

⁶ Mappi, a *Contempt of Court*. <<http://pemantauperadilan.com>>.

and 1964. Each state had ruled Contempt of Court in particular legislation. Generally, legislation ruled when a judge could act harassment actor directly at a time or through regular procedure¹.

Contempt of Court was divided into two:

1) Direct Contempt is that which occurs in the presence of the presiding judge (*in facie curiae*) and may be dealt summarily; the judge notifies the offending party that he or she has acted in a manner which disrupts the tribunal and prejudices the administration of justice. After giving the person the opportunity to respond, the judge may impose the sanction immediately.

2) Indirect Contempt occurs outside the immediate presence of the court will be accused of indirect contempt by the party for whose benefit the order was entered. A person cited for indirect contempt is entitled to notice of the charge and an opportunity for hearing of the evidence of contempt and, since there is no written procedure, may or may not be allowed to present evidence in rebuttal.

c. Japan

Japan has particular legislation about contempt of court. That is Law to Maintain Order in Court Rooms, etc. inside Criminal Law Legislation Guide. Verse 1 stated that legislation aimed to maintain the order at court and so forth. Also, honor the court decree to keep the law prestige in democratic society.

Verse 2, ruled about offense pattern and law. It is said that when a person processes a court for criminal acts, whether by ignoring the commandment, block the court implementation, disadvantage the court decree (likes, profanity, violence, noise, chaos or other inappropriate attitudes inside or outside the court, would threaten by confinement act, with no more than 20 days or 30.000 yen fine both altogether.

Contempt of court act, court official or police could arrest the perpetrator at a site. If the court does not act the arrested in 24 hours, then the placement must be ended soon. Contempt of court case act is similar with the usual act. Before the court gives decrees, the evidence and witness' checking is needed. If it is burdened criminal, then all or part of court fee is given to the convict.

d. Hong Kong

Contempt of Court as follows:

- Insult a judge or justice, witness or officers of the court.
- Interrupts the proceedings of the court.
- Interfere with the course of justice.
- Misbehaves in court (e.i., Use of mobile phone or recording devices without permission).
- Juror who leaves without permission of the court during proceedings.
- Disobeying a judgment or court order
- Breach of undertaking
- Breach of a duty imposed upon a solicitor by rules of court.

e. India

Contempt of Court deeds as follows:

– Willful disobedience to any judgment, decree, direction, order, writ or other process of a court or willful breach of an undertaking given to a court.

– Disobedience to any judgment, decree, direction, order, writ or other processes of a court or willful breach of an undertaking given to a court The publication (whether by words, spoken or written, or by signs, or by visible representation, or otherwise) of any matter or the doing of any other act whatsoever which : (i) Scandalizes or tends to scandalize, or lowers or tends to lower the authority of, any court, or (ii) Prejudices, or interferes or tends to interfere with the due course of any judicial proceeding, or (iii) Interferes or tends to interfere with, or obstructs or tends to obstruct, the administration of justice in any other manner.

1.3 Contempt of Court deed qualification

Several references concluded that contempt of court is divided into two main forms. First is Civil Contempt. Civil Contempt is used to describe disobeyed Contempt towards civil law court decree. Civil Contempt deviation is caused by the court commandment failure to another party advantage.² In this case, the act does not against the court honor but disadvantages another party. Therefore the court issued a commandment or mandate to the party who refused court commandment to do the mandate.

¹ Mappi, a *Contempt of Court*. <<http://pemantauperadilan.com>>.

² Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta.

Punishment given to civil contempt perpetrator is coercive nature in which it will be stopped if the perpetrator does the court commandment. The given punishment protects the winning party and also protects the court administration implementation effectiveness, by showing that court commandment would be done.

Second is criminal contempt of court, *Black's Law Dictionary* defined Contempt of Court as the disrespectful court act and process that aimed to block and disturb the court process or tended to disrespect the court dignity. Thus, criminal contempt was a violation of the court process¹. Regarded to this, Muladi stated that criminal contempt was a deed that tended to block the court administration. That deed considered to oppose the paramount importance institution which struggled for the public prominence.

The given punishment to criminal contempt perpetrator is punitive punishment. *Common law* countries, the perpetrator can be convicted by fee or jailed. The goal is to make them cured and it would not be imitated by others. The criminal contempt perpetrator conviction is important to protect the court authority and dignity. Whether, it is country, government, court and relevant society towards the court implementation (the due administration of justice)².

Common law, criminal contempt shortly used to call "*offenses against the administration of justice*". Barda Nawawi Arief classifies forms or criminal contempt as follows³:

a) Disturbance inside or right in the courtroom.

This kind of Contempt called contempt in the face of court, direct contempt or contempt *in facie*. Contempt directly happens inside the courtroom, when judicial process is happening. Thus, the act can be happened at any court, whether press conference or law enforcer. This kind of criminal contempt is protected by the court process. The protected one is the process court. It is caused by court administration needed to protect the public rights and guarantee that court implementation would not be disturbed.

b) Any acts to impact the court process parties.

This criminal contempt happens outside the court. It is called as contempt out of court or indirect contempt or contempt *ex facie*. These include, threats, intimidation, bribery or an attempt to impact others, such as judge, panel and witnesses, like 1) the private communication to impact a decision with a judge, 2) comments in a magazine, newspaper, television or a process case, and 3) publication of something which takes sides and impacts a process or future court.

c) Shameful or scandalized acts for court

Scandalizing the court included into contempt of court, but aimed to decrease the judge or court honor. Thus, there are principles of court name contamination and maintenance of court dignity and protection of the society from humiliating the court trial. Contempt by scandalizing is stated as decreasing authority and influencing the court goal.

d) Disturbs the court officials

Law order can be achieved freely and independently by court authority including the court officials. The society expected a balance of social order expects the court as one facility to keep the law balance and order in society. Therefore, the court official must get protection from the duties disturbance. Thus, can be the relevant parties or indirect parties.

e) Retaliation to any deeds done during the court process.

This contempt is aimed at witnesses. The revenge is done by punished parties or unsatisfied court decree. It is caused by a punished party who felt that the witness burden them. The deeds can be in the form of attacking, threatening or intimidating

f) The obligatory violation by court officials

Law authority relates to justice activity done by court. In each law country, every person has the right to get justice from the prosecution. Therefore, every court officers must act as the applied rule. The obligation violation by "*king officer*" is "*the oldest form of contempt*". The included deeds are such as the document detention by a correctional institution or criminal's letter that sent to their lawyer.

¹ Black, H.C. (1979). *Black's Law Dictionary*. West Publishing Cooperation: St. Paul. Minnesota, United States of America, 390.

² Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta.

³ Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta.

g) Violation by lawyer

A lawyer is tied to the professional ethics and rules of their job. Therefore, a lawyer must be responsible to keep righteous and respectful to court officials, client or court institution itself. Contempt of Court by advocate such as:

1. Conducting agreement to an enemy party of an assisted party, whereas it is known that the deeds could disadvantage the assisted party.
2. Trying to win the assisted party, asking reward by influencing the witness, linguists, investigator, public prosecutor or relevant case judge.

1.4 Indonesian Contempt of Court Regulation Discourse

Indonesian contempt of court emergence in legislations firstly on point 4 No. 14 Legislations 1985 about the Supreme Court stated:

‘..... In order to assure the best situation for court implementation on *Pancasila*, it is needed to make legislation to rule an act towards attitude, performance or utterances, which could lower and undermine the authority, honor and respect of law institution. Thus, are known as contempt of court’

Although it has been mandated by Legislations No. 14 1985 above, in fact, there was no relevant contempt of court¹ legislation, until published the new legislation about Supreme Court which replaced the legislation above. That was Legislations No. 5 2004. Then, contempt of court included to one draft in National Legislations Program 2005-2009 n.83, by “Draft about contempt of court. Even though, the national legislation program ended, this draft is never legislated.

Then, the contempt of court was not included in National Legislations Program 2010-2014. Contempt of court reissued as National Legislations Program Draft 2015-2019 n.61, by “Humiliation in court draft (contempt of court)”. Finally, the CoC draft is made by IKAHI (Indonesia Judge Society) with “Justice Enforcement criminal act (contempt of court)”. Recently, there is a new CoC draft legislation, which called the revision by IKAHI version with the title “Criminal act justice execution and humiliation outside the court (contempt of court). However, this draft has not been accepted by People Representative Council.

The first time reading CoC draft Legislation, the most interesting are clauses 20 and 25. Those stated:
Clause 20

- a) Every person who mocks or attacks the judge integrity or relevant court officials, whether oral or written, will be convicted at maximally 8 years or a maximum fine of one billion rupiahs.
- b) If it is done by published, written, or electronic/printed media, they will be convicted at maximally 10 years or a maximum fine of five hundred billion rupiahs.

Clause 25

- a) Every person who published or allowed to publish the court process, or the case court process, which could impacts the independent or impartial a judge, will be convicted at maximally 5 years or a maximum fine of one million rupiahs.
- b) Every person that commented the court decree before the decree had the confirmed law power, that could tend to impact the convicted court independent, would be jailed maximally 5 years or a maximum fine of one million rupiahs.

Contempt of court in a few countries has been applied for a long time such as in England and America. However, Indonesian Contempt of court legislation has not been existed or even refused from the society. Moreover, normatively Contempt of court legislation ideally is very good and needed. It is expected that Contempt of court law and justice can be achieved uprightly².

However, the Supreme Court Puslitbang result shows that between the judges, there are still many disagreements about Contempt of court legislations, although there are more who agree. From the Supreme Court Puslitbang research, there were 611 questionnaires given to 611 judges. Apparently, there were 260 disagree judges contempt of court ruled in their own legislation. Honestly, this is a very surprising

¹ Based on 14 Legislations 1985, published by *Surat Keputusan Bersama* (SKB), Head of Supreme Court and Ministry of Judges in Indonesia Republic. n: KMA/005/SKB/VII/1987 and n: M. 03-PR’08.05 1987 about supervision guide, enforcement and law advisory self-support. By this SKB published, then the aim of n.14 Legislations 1985 had undertaken, but it was not as expected. That was in legislations form.

² Hasibuan, O. (2015). Contempt of Court Di Indonesia, Perluakah? [Contempt of Court in Indonesia, is it Required?]. *Jurnal Hukum dan Peradilan, Vol. 4: 2, 267-274.*

result. Actually, all judges must agree with rules, because it is very useful to protect the judges from contempt of court. Therefore, it needs to be reviewed further as to the judges' disagreement reason.

Unfortunately, the research only used the judges as the respondents and did not ask advocates, prosecutors and justice seeker society. Therefore, that research must be reviewed further to get a comprehensive and representative result.

From the explanation above, contempt of court existence is very important to be legislated. The goal is to maintain law and enforce justice.

References:

1. Black, H.C. (1979). *Black's Law Dictionary*. West Publising Cooperation: St. Paul. Minnesota, United Stated of America. [in English].
2. Hasibuan, O. (2015). Contempt of Court Di Indonesia, Perlukah? [Contempt of Court in Indonesia, is it Required?]. *Jurnal Hukum dan Peradilan*, Vol. 4: 2, 267-274. [in Indonesian].
3. Senoadji, Omar, Indriyanto, S. (2007). *Peradilan Bebas Negara Hukum dan Contempt of Court*. Jakarta: Diadit Media. [in Indonesian].
4. Taba, A.S. (2016). *Menyoal Pengaturan Contempt of Court*. <<http://id.beritasatu.com/home/menyoal-pengaturan-contempt-of-court/137141>>. [in Indonesian].
5. Wagiman, W. (2005). *Contempt of Court Dalam Rancangan KUHP 2005*. Elsam, Jakarta. [in Indonesian].
6. Waluyo, B., Andi, H. (1988). *Delik-delik Terhadap Penyelenggaraan Peradilan (Contempt of Court)*. Penerbit Sinar Grafika, Jakarta. [in Indonesian].
7. *The Law No. 14/1985 about tentang Supreme Court*. [in English].
8. *Position Paper Advokasi RUU KUHP Seri № 2*. Contempt Of Court dalam Rancangan KUHP. [in Indonesian].
9. Mappi, a *Contempt of Court*. <<http://pemantauperadilan.com>>. [in Indonesian].

Микола Кравчук, к. ю. н.

Український вільний університет,

Тернопільський національний економічний університет, Україна

ДЕРЖАВА ТА АРМІЯ УНР В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Mykola Kravchuk, PhD in Law

Ukrainian Free University,

Ternopil National Economic University, Ukraine

THE STATE AND THE ARMY OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC DURING THE DIRECTORATE AND THEIR LEGAL FIXATION

The article describes the process of state creation during the Directorate of the Ukrainian People's Republic, in particular, the specified stages of its creation and activities. The peculiarities of formation and conditions of functioning of the UPR's Directorate are revealed. The defining features of the formation of the Directorate's Army, the content of its policy in the military sphere, organizational activities, staff structure, recruitment procedures, legal support for the operation of the troops during the specified period are singled out. An analysis of the development of the Directorate's Army compared with the periods of the Ukrainian Central Rada and Hetmanate was carried out. The significance of the state building of the Directorate for the modern political leadership is outlined, the errors and miscalculations of the then statesmen and the value of their lessons for contemporaries are indicated.

Keywords: state building, Directorate, Ukrainian People's Republic (UPR), military development, the Army of the UPR, state and military development during the Directorate, creation of the Directorate's Army.

Постановка проблеми. На сучасному етапі українського державотворення важливим є недопущення у цьому процесі помилок і прорахунків. Оскільки аналогічний стан у розбудові власної держави українцями мав місце на початку ХХ ст., що внаслідок упущень національного політичного проводу призвело до її втрати, тому цей досвід є повчальним для нинішніх українських державників і його аналіз є запорукою від втрати своєї держави. Адже подібні загрози для функціонування Української держави існують і сьогодні, зокрема, анексія частини її території, Криму, північною сусідньою державою і ведення нею "гібридної" війни на Сході України, Донеччині і Луганщині. Оцінка тодішніх обставин через аналіз архівних документів, матеріалів статей і монографій вказують, що події столітньої давності у великій мірі підтверджуються нині, особливо подібні тенденції дій країни-агресора. Тож-бо актуальність і значимість обраної теми дослідження є незаперечними.

У цьому плані В. Яблонський зазначив: "Особливості поточного моменту, нестабільність політичного та соціально-економічного розвитку дають змогу порівнювати сучасні тенденції в нашому державному житті з перипетіями державного будівництва часів Директорії (1918-1920 роки), коли у діалектичних суперечностях викристалізувалася і стверджувалася ідея української державності. ...І цілком закономірно, що в стратегії і тактиці сучасного державного будівництва з необхідністю мусить враховуватися досвід Директорії, мають вивчатися її помилки, щоб гарантовано уникати їх повторення"¹.

На важливість дослідження обраної теми вказав і М. Ковальчук, зокрема, він підкреслив: "як не парадоксально, сьогодні ми знаємо більше про початок чи завершення Визвольних змагань 1917-

¹ Яблонський, В. (2001). *Від влади п'ятьох до диктатури одного*. Київ: Адльтерпрес, 7-8.

1921 рр. аніж про її вирішальний стан 1919 р., коли доля молоді Української Народної Республіки цілковито залежала від успіху української зброї. Наші знання про перебіг подій на фронтах української визвольної боротьби в 1919 р. здебільшого вичерпуються загальним баченням, побудованим радше на уявленні про ті події, аніж на їх ретельному історичному дослідженні”¹.

Стан наукової розробки проблеми. Сучасні дослідники внесли певний вклад у розробку даної теми, але повномасштабної праці, яка б всебічно і повно висвітлювала дану фазу українського державотворення ще не створено. Поза увагою дослідників залишилися правові аспекти діяльності Директорії та особливості військового будівництва.

Дана тематика державного і військового будівництва у зазначену добу досліджувалась у працях сучасних вчених: В. Верстюка, Б. Гнатевича, В. Голубка, Л. Дециньського, Л. Зінкевич, Р. Іванченко, О. Копиленка, І. Крип’якевича, В. Кульчицького, А. Папіяна, О. Ресента, О. Рубльова, О. Мироненка, П. Музиченка, В. Солдатенка, О. Сурілова, О. Тимошука, Я. Тинченка, Б. Тишика, О. Шевченка, Б. Якимовича, Д. Яневського, українських вчених – учасників тих подій: В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, П. Скоропадського, З. Стефаніва, О. Удовиченка та ін.

З огляду на вищезазначене **метою** даної наукової розвідки є дослідження основних рис державного будівництва і формування Армії Директорії у 1918-1920 рр., окреслення основних його етапів, встановлення організаційно-правових засад функціонування означеного державного утворення, зокрема, у військовій сфері та оцінка встановленого історико-правового досвіду для розвитку сучасних Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. З огляду на нинішні наукові праці, які відтворюють “кризовий період Української революції щодо відновлення Української Народної Республіки в період Директорії”, доречно врахувати їх оцінку, що “це найскладніший за перебігом подій відтинки революції і до того ж найменше вивчений історіографією”².

Тож-бо головною особливістю державотворення в добу Директорії було те, що воно відбувалося в стані боротьби за свою державність з різними, переважно зовнішньополітичним силами: більшовиками, білогвардійцями, Польщею, Антантою. Доба Директорії була процесом розбудови Української держави, започаткованої Українською Центральною Радою у республіканській формі правління та продовженої гетьманом П. Скоропадським в авторитарній формі, і стала її третьою фазою розвитку власної держави. Директорія виникла як «орган повстанської влади» для боротьби з режимом гетьмана П. Скоропадського. Гетьманська влада, підтримуючи заможні верстви населення, породила масові селянські протести, які нерідко завершувались їх збройними виступами та невдоволенням національно-свідомої інтелігенції. Ці радикально налаштовані сили (селянська спілка, самостійники-соціалісти), а також опозиційні гетьману політичні партії (УСДРП, УПСР) та інші інституції, створили Український Національний Союз (далі – УНС), що виступив за збройне повалення гетьманату. Після захоплення влади Директорія перетворилася на вищий законодавчо-виконавчий орган.

Отже, 13 листопада 1918 р. Українським Національним Союзом (інституцією порятунку української державності) була обрана Директорія у складі: голови – В. Винниченка, членів – С. Петлюри, Ф. Швеця, А. Макаренка, П. Андрієвського, яка й очолила повстання проти гетьмана П. Скоропадського. 15 листопада п.р. Директорія звернулася до громадян із закликом до збройного повстання проти гетьмана “як насильника й узурпатора народної волі”. У цей же день у Києві був створений Український військовий революційний комітет, як представництво Директорії і організатор боротьби з гетьманською владою у місті, у складі: М. Авдієнка, В. Чехівського, А. Пісоцького, З. Висоцького, М. Галагана, Н. Завгороднього, М. Марченка. А сама Директорія передислоковується у Білу Церкву, де С. Петлюра видає Універсал про початок повстання проти гетьмана, “оголошеного Директорією поза законом за утворені ним злочинства проти самостійності Української республіки”³. Крім того, був створений Повстанський оперативний штаб у складі:

¹ Ковальчук, М. (2006). *Невідома війна 1919 року: українсько-більшовицьке збройне протистояння*: Наукова монографія. Київ: Темпора, 5.

² Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). *Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.*: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. *Том 1*. Київ: Видавництво ім. О.Теліги, 5.

³ Верстюк, В., Дзюба, О., Репринцев, В. (1995). *Україна від найдавніших часів до сьогодні. Хронологічний довідник*. Київ: Наукова думка, 286-286.

начальника штабу – ген. О. Осецького, начальника оперативного відділу – полк. В. Тютюнника, адміністративного відділу – полк. В. Кедровського, а також представників Січових Стрільців – п/полк. А. Мельника і сот. Ф. Черника¹.

Збройне повстання було проведене Директорією за активної участі військового формування Січових Стрільців та загонів селянства в період з 15 листопада до 14 грудня 1918 р. У цей же час для контролю за діяльністю державного апарату Революційним комітетом була створена спеціальна Рада комісарів у складі 17 осіб під головуванням В. Чехівського, яка діяла до 24 грудня 1918 р. Завдяки діяльності Ради комісарів у складних умовах зміни влади в Україні політичному проводу вдалося втримати управління країною в своїх руках².

Для дослідження даної важливої фази державного будівництва України доречно використати ефективний інструментарій методології – авторську періодизацію. Відповідно до неї, будівництво власної держави у добу Директорії охопило п'ять періодів: перший період – з 14 грудня 1918 р. до 5 лютого 1919 р. – розпочався з дати зречення гетьмана П. Скоропадського влади і завершився датою залишення Києва військами Директорії УНР; другий період – з 5 лютого до 15 липня 1919 р. – завершився переходом УГА р. Збруч і об'єднанням двох українських армій для боротьби з більшовизмом; третій період – з 15 липня 1919 р. до 5 грудня 1919 р. – закінчився прийняттям урядового рішення про доцільність від'їзду С. Петлюри до Варшави і Наказом головного отамана про призначення командуючим армією ген. М. Омеляновича-Павленка, з наступного дня розпочато “Зимовий похід”; четвертий період – з 5 грудня 1919 р. до 5 травня 1920 р. – ознаменувався днем закінчення “Зимового походу”, початком спільних фронтових дій армією УНР з 6-ою польською армією; п'ятий період – з 5 травня 1920 р. до 14 листопада 1920 р. – завершився днем остаточного залишення Урядом Директорії УНР власної землі і переїздом на територію Польщі (*дет. див. Кравчук М. Етапи військового будівництва в період УЦР: історико-правове дослідження Держава, право і юридична думка у Балтиморському регіоні: історія та сучасність: матеріали XXVI Міжнародної історико-правової конференції 27-29 квітня 2012 р., м. Одеса. С.390-398*).

Отже, як уже підкреслювалось, Директорія зорганізувалася для повалення Гетьманату, але виконала важливу державотворчу місію, а саме: здійснила формування механізму держави. З цього приводу В. Верстюк зазначив: “При створенні Директорія мислилася як орган для керівництва повстанням, підзвітний Українському національному союзу, але вже в першій своїй відозві 15 листопада 1918 р. вона називає себе “ми, Директорія самостійної Української Народної Республіки”, тобто вищим державним органом. У декларації 26 грудня 1918 р. Директорія титулує себе: Верховна Влада Української Народної Республіки. Очевидно в умовах повстання саме так і мало бути. Директорія не намагалась узурпувати владу і підкреслювала, що її завданням є повернути всі соціальні і політичні здобутки революційної демократії, після чого Українські Установчі Збори візьмуть процес оформлення держави у свої руки. У декларації 26 грудня 1918 р. місце Установчих Зборів посів Конгрес трудового народу України, який отримав всі верховні права і повноважність рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки”³.

На думку науковців, “ні в Директорії, ні у вищих політичних колах, не було одноставності у поглядах на перспективи державно-національного будівництва. Єдине, що згуртовувало навколо Директорії політичні партії, що входили до Українського національного союзу і повстанські селянські загони – це ідея боротьби з гетьманським режимом”⁴.

Тут доцільно зазначити, що на державній нараді УНР (12-14 грудня 1918 р.) у м. Вінниці за участю Директорії, представників політичних партій та громадських організацій, що входили до Українського Національного Союзу, обговорювалося питання про форму влади і вищий представницький орган УНР. Нарада розділилась на два табори: один відстоював парламентарну

¹ Крип'якевич, І., Гнатевич, Б., Стефанів, З. та ін. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.* 4-те вид., змін і доп. Львів: Світ, 450.

² Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. *Том 1*. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 8.

³ Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. *Том 1*. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 6-7.

⁴ Смолій, В.А. (ред.) (1996). *Історія України: нове бачення: у 2-х т.* Київ: Україна, Т. 2, 77.

систему влади, а інший – радянську¹. Цей факт підтверджує великий вплив більшовицької пропаганди на українське державотворення.

Для упорядкування розбудови державних органів 26 грудня 1918 р. Директорією прийнято декларацію (своєрідну тимчасову конституцію УНР), в основу якої було покладено трудовий принцип, що увібрав кращі риси радянської та парламентської систем та слугував підґрунтям формування уряду. “Влада в УНР, як вказувалося в декларації, повинна належати лише класам працюючим – робітництву і селянству”. Практика підтвердила, що це був не найкращий варіант рішення. Після довгих узгоджень і консультацій усі українські політичні партії, що входили до Національного союзу, послали своїх представників до уряду². До сформованого первинного складу уряду УНР входило 19 міністрів, зокрема: О. Мицюк – міністр внутрішніх справ; М. Шаповал – міністр земельних справ; О. Осецький – виконуючий обов’язки міністра оборони; П. Холодний – виконуючий обов’язки міністра освіти; С. Шелухін – виконуючий обов’язки міністра юстиції; В. Мазуренко – виконуючий обов’язки міністра фінансів; І. Сніжко – виконуючий обов’язки державного секретаря та ін. міністри, голова уряду, він же міністр іноземних справ – В. Чехівський. На початку січня 1919 р. І. Сніжка змінив М. Корчинський, П. Холодного – І. Огієнко, О. Осецького – генерал О. Греков. На уряд “покладались завдання забезпечити трансформацію політичної систем та державного управління України. Процес оновлення управлінських структур набув масового характеру, оскільки відповідно до постанови Директорії від 14 січня 1919 р. зі своїх посад підлягали звільненню урядовці як центральних, так і місцевих інституцій, призначених на ці посади гетьманською адміністрацією. Урядова діяльність була скерована відповідно до визначених головою Директорії на спільному засіданні пріоритетів роботи уряду: боротьба зі спекуляцією; з урядовими зловживаннями; поліпшення становища робітничого класу, постачання армії, а також найшвидше впровадження земельної реформи та ін.³

24 грудня 1918 р. наркомат закордонних справ РСФРР повідомив у пресі (газета “Ізвестія”), що, у зв’язку з анулюванням Брестського мирного договору, Росія більше не визнає Україну як самостійну державу і припиняє діяльність всіх представницьких установ України на своїй території. Разом з тим, оголосити пряму агресію своїх військ в Україну більшовики не наважилися і тому інспірували створення в Курську маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України. З приводу наступу військ більшовицької Росії уряд УНР 31 грудня 1918 р. скерував ноту протесту уряду РСФРР, а 3-4 січня 1919 р. була направлена друга нота протесту уряду Росії, у зв’язку з вторгненням її військ на територію України. РНК РСФРР 6 січня 1919 р. у своїй відповіді на ноту протесту уряду України від 3-4 січня зазначила, що ніякого війська більшовицької Росії в Україні немає. Воєнна акція на українській території в цей момент проводиться поміж військом Директорії і військами українського радянського уряду, який є цілком незалежний. Далі 9 січня 1919 р. Київ дає відповідь уряду УНР на ноту уряду РСФРР від 6 січня, в якій спростовувалося твердження Москви, що в Україні діє військо незалежного робітничо-селянського уряду України: “В районі Харкова оперує регулярне військо російської армії. Складається воно переважно з китайців, латишів, мадяр, почасти руських, та запитувалось, чому уряд Росії “явно ухиляється від прямої відповіді на поставлене йому урядом України запитання про мету наступу на Україну, який провадить російське військо”. Уряд УНР заявив, що умови, висунуті в ноті від 6 січня про запровадження в Україні диктатури пролетаріату, є неприйнятними. Директорія погоджується при цьому на мирні переговори, якщо РНК РСФРР припинить воєнні дії проти України і виведе свої війська з її території”⁴. Дані ноти підтверджують факт прихованої військової агресії більшовицької

¹ Верстюк, В., Дзюба, О., Репринцев, В. (1995). *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник*. Київ: Наукова думка, 287.

² Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). *Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 1*. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 8.

³ Верстюк, В., Дзюба, О., Репринцев, В. (1995). *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник*. Київ: Наукова думка, 288-289; Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). *Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 1*. Київ: Видавництво ім. О.Теліги, 10-12.

⁴ Верстюк, В., Дзюба, О., Репринцев, В. (1995). *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник*. Київ: Наукова думка, 290-291.

Росії проти УНР на початку ХХ ст., яка застосовується аналогічно Росією і сьогодні, через століття від тих подій, в ході анексії Криму, “гібридної” війни, яка ведеться російськими бойовиками на Сході України, в Донецьку і Луганську. Тому історичний досвід захисту своєї Батьківщини є безмежно цінним для нинішнього покоління. За словами авторів навчального видання: “Це був явний й нахабний обман. Українська Народна Республіка, ще не ставши на ноги, опинилася між двома вогнями”¹.

На їх думку, “до зовнішньополітичних труднощів додалися внутрішні. Селянство, що становило більшість населення республіки, не зробило належних висновків з подій 1917-1918 рр. у плані створення власної держави. У постановах різноманітних з’їздів воно начебто підтримувало ідею української державності, коли ж виникала необхідність стати на її захист, виявило цілковиту індиферентність. Анархічний менталітет українського селянина, доброго землероба й політичного неука, брав гору над загальнонаціональними інтересами. Ця риса далася взнаки восени 1918 – взимку 1919 р. Створивши на хвилі боротьби з режимом гетьмана кількасоттисячну армію УНР, селяни-повстанці з поваленням гетьманського режиму почали розбігатись “по домівках”. Армія УНР виявилася абсолютно небоєздатною проти більшовицьких військ, легко піддавалася їхній агітації”².

На ефективність українського державотворення вплинуло ряд важливих подій: 16 січня 1919 р., у зв’язку з наступом російських більшовицьких військ на Київ, Директорія оголосила війну більшовицькій Росії; 22 січня відбулося проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР в єдину соборну Україну. У цей же день прийнято Постанову Директорії про одноосібне вирішення всіх військових питань членом Директорії, головним отаманом С. Петлюрою; і ще, у Києві відбувся Конгрес трудового народу, в якому взяло участь 400 делегатів, з них 36 представників ЗОУНР, та який висловив довіру Директорії і ухвалив закон про форму влади в Україні та звернувся до народу України з універсалом; 9 лютого п.р. дві провідні українські партії (УСДРП, УПСР), посилаючись на зміну міжнародної ситуації відносно України, відкликали своїх членів з уряду та Директорії, що призвело до виходу В. Винниченка із Директорії, а С. Петлюри і Ф. Швеця – до виходу із своїх партій. 13 лютого Директорія призначила новий склад Ради Народних Міністрів на чолі з прем’єр-міністром С. Остапенком та міністрів: військових справ – О. Шаповал, внутрішніх справ – Г. Чижевський, міністром фінансів – С. Федак та ін. Концепція діяльності уряду С. Остапенка “від самого початку була нежиттєздатною”. Його уряд зосередився на трьох найголовніших напрямках зовнішньої і внутрішньої політики: на пошуку шляхів до визнання та підтримки Антантою; на консолідації демократичних несоціалістичних соціальних груп та політичних сил, які бажали будувати незалежну Україну; на організації Української Армії, підвищені її боєздатності. Проте строк урядування С. Остапенка був таким же недовготривалим як у попередників³.

9 квітня 1919 р. у м. Рівне С. Петлюра надіслав телеграму Б. Мартосу, в якій запропонував йому негайно приступити до формування Ради Народних Міністрів. Того ж дня були видані Наказ і Постанова Директорії УНР про відставку С. Остапенка і призначення Головою Ради Народних Міністрів і міністром фінансів Б. Мартоса, заступником голови РНМ і міністром юстиції А. Лівичького, міністром внутрішніх справ І. Мазепу, виконуючого обов’язки військового міністра Г. Сиротенка та ін. міністрів. 12 квітня уряд Б. Мартоса оголосив “програмну декларацію”, якою закликав до боротьби як проти більшовиків, так проти поляків. Уряд заявив, що відмовляється від використання чужоземної військової допомоги, а у зв’язку з цим взяв на себе зобов’язання особливо дбати про забезпечення армії та сімей військовослужбовців. А в галузі внутрішньої політики уряд брав на себе зобов’язання щодо зміцнення демократичного ладу на основі утворення трудових робітничо-селянських рад”⁴. За твердженням В. Верстюка: “і цього разу декларація не стала реальністю. Українським політикам так і не вдалося об’єднати національні сили в єдиний фронт.

¹ Смолій, В.А. (ред.) (1996). Історія України: нове бачення: у 2-х т. Київ: Україна, Т. 2, 80.

² Смолій, В.А. (ред.) (1996). Історія України: нове бачення: у 2-х т. Київ: Україна, Т. 2, 80.

³ Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 1. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 12-14.

⁴ Верстюк, В., Дзюба, О., Репринцев, В. (1995). *Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник*. Київ: Наукова думка, 299.

Та й самій Директорії бракувало єдності. О. Андрієвський та Є. Петрушевич не визнавали новостворений уряд Б. Мартоса. Між ними і С. Петлюрою та А. Макаренком виникли гострі суперечності¹. Необхідно підкреслити, що після призначення Директорією уряду Б. Мартоса, різко погіршилися стосунки між наддніпрянськими і галицькими політиками. ...О. Андрієвський називав уряд Б. Мартоса, з огляду на спосіб його створення, неконституційним, пробільшовицьким і нефаховим, закликав його відійти від державної роботи¹.

Отже, період розвитку УНР продовжився з 19 грудня 1918 року, коли Директорія вступила до Києва. Відразу була відновлена назва держави – Українська Народна Республіка, сформований уряд на чолі з В. Чехівським. Становище нової влади було дуже тяжке, оскільки Україна виявилася оточеною ворогами з усіх боків. Україна мала велику потребу в збройних силах. Стан був такий важкий впродовж всієї фази функціонування Директорії до 21 листопада 1920 р. На це вказує також зміна чотирьох урядів Директорії.

Стосовно розбудови армії необхідно констатувати, що вона була найбільш надійним гарантом існування УНР. З цього приводу В. Яблонський вказав, що в “умовах відсутності дієвої зовнішньої політики Директорії та не завжди ефективного вирішення нею внутрішніх проблем, єдиним засобом, завдяки якому утримувалася УНР від передчасної загибелі була армія”².

Армія – це універсальний інститут захисту суверенітету держави. Саме стан армії, збройних сил, війська, її боєздатність слугує індикатором, визначником життєстійкості держави. Про хід військової політики і військового будівництва Директорії зазначив В. Яблонський: “Спосіб захоплення і творіння влади Директорією диктував умови і механізми формування державних інституцій. Не була винятком і армія. Вона сама потерпала у тій ситуації. В ході постійних воєнних дій військо було цементуючим стрижнем, який обростав іншими інституціями. Під час повстання і після нього в Україні напівстихийно утворювалися повстанські загони, відділи, сотні, курені, полки. Чисельність часто не відповідала їх назві і призначенню новоствореної військової одиниці. Командири загонів на загал були політично заангажовані та досить рівнополярно налаштовані, відповідно орієнтуючись на різні сили в центрі. Тому найголовніше завдання центральної влади полягало в тому, щоб звести ці формування в єдину боєздатну армію з належною дисципліною”³.

Загальна кількість військ Директорії доходила до 150 тис. чоловік, однак це були суто повстанські, нашвидкуруч сформовані загони, які так само швидко почали і розпадатись. Однією з причин стало те, що переважну частину повстанських загонів становило селянство, яке мріяло, швидко отримавши землю, господарювати на ній. Утримання 150-тисячної армії було також непосильним для Українського уряду. Всі ці причини довели до того, що в січні 1919 року в армії залишалось не більше 50 тис. чоловік особового складу (*дет. див. Кравчук М. Збройні сили у період Директорії (1918-20 рр.). Актуальні проблеми правознавства: науковий збірник ЮІ ТАНГ. Вип. 1. Тернопіль, 2000. 54-63*).

Але війна, яку в кінці листопада – грудні 1918 року знову розпочали загони Червоної армії, стала найголовнішою перешкодою у становленні УНР. Для вирішення проблеми нестачі збройних сил Директорія 27 листопада 1918 року прийняла закон “Про мобілізацію”. Але через відсутність військової структури установ і засобів для її проведення, мобілізація успіху не мала. Тому 13 січня 1919 року був прийнятий ще один закон – “Про заклик військових до дійсної служби”, який мав велике значення, тому що він створював правову основу мобілізації (*дет. див. Кравчук М. Збройні сили у період Директорії (1918-20 рр.). Актуальні проблеми правознавства: науковий збірник ЮІ ТАНГ. Вип. 1. Тернопіль, 2000. 54-63*).

Позитивно вплинув на процес державного будівництва та зміцнення армії Універсал Директорії УНР до трудового селянства від 10 січня 1919 року, де зазначено: “...Пошануйте тих, хто пішов на велику боротьбу в таку лиху годину, і хай від Вашого імені завзяті козаки нашої Республіканської Армії отримають народну нагороду за пролиту кров і тяжкі труди. Директорія призначила допомогу і нагороду козакам Республіканської Армії, що до кінця стоятимуть вірою і

¹ Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 1. Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 19, 20.

² Яблонський, В. (2001). *Від влади п'ятьох до диктатури одного*. Київ: Альдтерпрес, 110.

³ Яблонський, В. (2001). *Від влади п'ятьох до диктатури одного*. Київ: Альдтерпрес, 111.

правдою за Українську Республіку, і хай увесь народ щирою душею подякує тим, хто й свого життя не пожалів та пішов обороняти всенародну волю й землю”¹.

Доречно підкреслити, що в Армії Директорії на той час панувало дезертирство. На подолання цього явища був спрямований наказ Головного отамана військ УНР Ч. 52 від 3 лютого 1919 року. В ньому вказано, що “держава, згідно з постановою Трудового конгресу, основну свою увагу звертає на організацію та забезпечення потреб міцного народного війська. ...Між тим, мною помічено випадки, коли козаки і старшини покликані по мобілізації для захисту своєї батьківщини від ворогів, вояки, яких держава озброїла і одягла, мало того, що зрадницьки залишають фронт, а ще й повертаються додому зі зброєю і одягом, і спокійно приймаються сільськими громадами. ...Ні управи, ні громадяни не звертають на це сумне й злочинне явище належної уваги”². У зв’язку з цим, Головний отаман наказав усім повітовим комендантам, повітовим і волостним народним управам пильно стежити за всіма, хто повертається з війська. Від усіх негайно відбирати всю зброю і військове майно та передавати найближчому повітовому комендантові. Самих же вояків арештовувати і направляти (через повітового коменданта) до судової відповідальності за дезертирство чи крадіжку і розтрату військового майна відповідно до закону “Про надзвичайні військові суди” від 26 січня 1919 року³. Цей наказ був спрямований на підвищення дисципліни і порядку, стабілізацію матеріального стану армії та зменшення дезертирства у військах.

Основне ядро армії складалось із Запорізького корпусу, Корпусу Січових Стрільців, дивізії сірожупанників, Чорноморського Коша (корпусу), багатьох малочисельних частин, для закінчення формування яких треба було ще немало часу, та двох Юнацьких шкіл⁴.

Директорія планувала реорганізувати Армію у складі II корпусів.

Структурно кадрові корпуси мали бути укомплектовані до штатної чисельності за рахунок мобілізаційного контингенту і відповідного вишколу.

Крім юридичного оформлення організаційно-штатної структури війська УНР, командно-посадової системи (наказ № 22 від 1 січня 1919 р., наказ № 28 від 8 січня 1919 р.), важливим заходом було впровадження статутів – нормативної основи життя військовиків. У цьому плані був розроблений і введений в дію Дисциплінарний статут.

Важливим для підняття духу війська був закон Директорії “Про поліпшення стану військ”, відповідно до якого козакам, підстаршинам, старшинам і урядовцям, які захищають незалежність УНР, видавали від держави: все харчування, зброю і одяг натурою (одяг стає власністю військовослужбовця через шість місяців служби у війську), щомісячну платню, добові гроші, грошові допомоги. Платню військовослужбовцям цим законом поділяли на два види: для військовиків у бойових частинах і запасних частинах. Наприклад, козак (рядовий) отримував при службі у бойових частинах 300 крб., у запасних –100 крб., відповідно командир полку – 1200 і у запасному полку – 750 крб. Закон передбачав й інші пільги. Цей закон є підтвердженням розуміння Директорією значимості власних збройних сил для будівництва держави та піклування про її стан⁵.

Однією із причин поразок Наддніпрянської Армії протягом зими – весни 1919 р. можна вважати нестачу в повстанських загонах Директорії підготовлених старшинських кадрів, негативне відношення до кадрових офіцерів. Внаслідок цього 15 лютого 1919 р. на нараді завідуючих організаційно-інструкторськими відділами було відзначено, що 3/4 армії Директорії не відповідають своєму призначенню⁶. Поліпшити це становище мала розпочата ще в грудні 1918 року робота над створенням системи термінового навчання старшин протягом 6 тижнів. Справами організації військових навчальних закладів займалася Головна Шкільна Управа. 31 грудня 1918 року наказом Головного управління ГШ створена Військова академія. Також розроблялися плани створення юнацьких старшинських шкіл.

¹ Державний архів Вінницької області. Ф. Д 55. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 14, 14 зв.

² Державний архів Вінницької області. Ф. Д 55. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 11, 11 зв.

³ Державний архів Вінницької області. Ф. Д 55. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 11, 11 зв.

⁴ Удовиченко, О. (1995). *Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр.* Київ: Україна, 51.

⁵ Державний архів Вінницької області. Ф. Д 55. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 16, 16 зв.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 152.

Українська армія змушена була відступати крок за кроком з тяжкими втратами через переважаючі сили ворога. І тільки значний протирадянський рух повстанців в Україні відвернув трагічний фінал долі УНР та її Збройних Сил. З метою піднесення бойового духу війська, скорочення штатів управлінь і військових частин, реорганізували військову структуру. Наказом по Армії УНР від 21 лютого 1919 року була затверджена замість корпусів нова організація – Кіш. Вводили і кошову структуру військ. Це свідчить про спробу військового командування знайти власний, український шлях у будівництві збройних сил, використовуючи козацькі військові традиції. Але умови війни показали недоцільність такого запровадження (*дет. див. Кравчук М. Збройні сили у період Директорії (1918-20 рр.). Актуальні проблеми правознавства: науковий збірник ЮІ ТАНГ. Вип. 1. Тернопіль, 2000. 54-63*).

Аналізуючи систему вищого військового управління, необхідно відзначити в першу чергу те, що очолював цю систему Головний Отаман. Був затверджений розподіл обов'язків між Військовим Міністром, який відповідав за проведення військової політики в мирні часи, і між Наказним Отаманом, який командував Дієвою Армією, керуючи військами, що вели бойові дії. У цей період було створене Морське відомство УНР, відповідальне за розбудову ВМС. Важливим було впровадження в цій системі служби інспекції військ, яка контролювала функціонування будь-якого роду збройних сил. Заслугове схвалення також робота вищого військового командування зі скорочення штатів у різних тилових установах штабів.

На зміцнення дисципліни у війську був спрямований і наказ військового міністерства Ч. 77 від 13 квітня 1919 року, що засуджував єврейські погроми. У ньому вказано, що “чорносотенці, більшовики, куркулі та просто грабіжники проводять поміж нас шалену агітацію за те, щоб нищити і грабувати єврейське населення, яке є немовби виною того, що твориться на Україні. ...Козаки! Слава бити озброєного ворога, хто б і який він не був, а не воювати з жінками, дітьми та дідами, на що Вас хочуть штовхнути вороги, щоб заплямувати перед світом наш Нарід і нашу Державу.

Надалі наказую: всіх, хто тільки проводитиме погромну агітацію поміж козаками, затримувати і негайно віддавати до надзвичайного суду. Спроби погромної агітації у військових частинах негайно подавляти”¹.

Після квітнево-травневої поразки було створено Військову Раду, в функції якої входило обговорення всіх правових справ, розгляд і вирішення найважливіших фінансово-господарських питань; обговорення найголовніших питань про стан військ, флоту, військових шкіл. Військова Рада підпорядковувалася безпосередньо Директорії. До цієї Ради входили Голова та 7-10 призначених членів. У цілому на Військову Раду був покладений контроль за діями військ та узгодження питань між військовою і цивільною владою, що значно поліпшувало правопорядок у державі.

З метою створення правової бази для будівництва Збройних Сил Директорії розробили і прийняли ряд статутів: Муштровий статут (23 червня 1919 р.), Статут залогової служби (10 липня 1919 р.), Статут внутрішньої служби (30 липня 1919 р.). Ці статути відіграли важливу роль у розбудові збройних сил, оскільки затверджували юридичну основу Української Армії (*дет. див. Кравчук М. Збройні сили у період Директорії (1918-20 рр.). Актуальні проблеми правознавства. Тернопіль, 2000. 54-63*).

У липні 1919 року відбулися певні зміни в структурі військового управління у зв'язку з об'єднанням Наддніпрянської Армії з УГА, хоча воно було формальним, кожна з армій продовжувала функціонувати за своїми законами, зберігаючи власну структуру і своє військове командування.

Крім юридичного закріплення мобілізації до Армії УНР, проводили різноманітні заходи. У першу чергу, було сформоване вище військове командування. З метою перевірки надійності особового складу в армії було проведено роботу щодо з'ясування відношення посадових осіб до відродження УНР.

Українські численні формування не мали єдиної структури, що поряд з відсутністю дисципліни, вишколу, озброєння, матеріального забезпечення, старшинських кадрів загрожувало швидкою втратою боєздатності й повною ліквідацією військ. Основою формування армії УНР були Січові Стрільці, які відновили своє існування ще в часи Гетьманату і розпочали вишкіл та реорганізацію численних загонів, груп повстанців.

¹ Газета “Дзвін” – щоденник Інформаційного бюро Армії У.Н.Р. Ч. 4. 24 квітня. 1919.

За твердженням В. Верстюка: “Не зважаючи на несприятливі умови, в травні-червні командуванню вдалося реорганізувати армію УНР за регулярним принципом. 13 травня 1919 р. було ухвалено закон про державну військову інспекцію, її очолив полк. В. Кедровський. Інспекція сприяла якісним змінам в армії. Вже на початку червня Армія УНР перейшла в контрнаступ на радянські війська і до кінця червня уряд УНР повернувся на свою територію”¹.

Висновки. Отже, *по-перше*, досвід державного і військового будівництва в добу Директорії підтвердив невід’ємність цих двох процесів, оскільки вони забезпечують, гарантують суверенітет народу, держави, тобто суспільну життєздатність країни.

По-друге, єдність нації, народу, яка ґрунтується на досягненні важливої ціннісної суспільної мети є важливим фактором для соціального розвитку, безпеки буття.

По-третє, ефективність, успішність функціонування державної влади у повній мірі залежить від стану Збройних Сил, продуктивності економіки, успішності міжнародної політики, міжнародних відносин. *Жаль, що наші “політичні провідники” забувають про історичні уроки на другий день після приходу до державної влади. І тому сьогодні внаслідок нехтування державотворчим досвідом прадідів українському суспільству приходиться розплачуватися життям кращих синів і дочок.*

References:

1. Yablonskyu, V. (2001). *Vid vlady pyatyokh do dyktatury odnogo* [From the power of the five to the dictatorship of one]. Kyiv: Alderpress. [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, M. (2006). *Nevidoma vjyna 1919 roku: ukrajins ko-bilshovytske zbrojne protystoyannya: monohrafiya* [Unknown War of 1919: Ukrainian-Bolshevik Armed Conflict: Monograph]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
3. Verstyuk, V. ta in. (2006). *Dyrektoriya. Rada Narodnykh Ministriv Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky. Lystopad 1918 – lystopad 1920 r.: Dok. i materialy. U 2-kh tomakh, 3-kh chastynakh. Tom 1.* [Directory. Council of National Ministers of the Ukrainian National Republic. November 1918 – November 1920: Doc. and materials]. Kyiv: Publishing them. Elena Teligi. [in Ukrainian].
4. Verstyuk, V., Dzyuba, O., Repryntsev, V. (1995). *Ukrayina vid naydavnishykh chasiv do sohodennya. Khronolohichnyy dovidnyk* [Ukraine from ancient times to the present. Chronological Directory]. Kyiv: Scientific Opinion, 284-286. [in Ukrainian].
5. Smoliiy, V.A. (1996). *Istoriya Ukrayiny: nove bachennya: u 2-kh t. Vol. 2.* [History of Ukraine: A New Vision]. Kyiv: Ukrayina. [in Ukrainian].
6. Krypyakevych, I., Hnatevych, B., Stefaniv, Z. ta in. (1992). *Istoriya ukrajinskoho viyska (vid knyazhykh chasiv do 20 – kh rokiv XX st.)* [The history of the Ukrainian army (from the princes times to the 20th years of the twentieth century.). Administrator B.Z.]. 4th edition, amended. Lviv. [in Ukrainian].
7. *Derzhavnyy arkhiv Vinnytskoyi oblasti* [State Archives of Vinnytsya Region (hereinafter referred to as DAVO)]. *D 55. Op. 1. Spr. 120. Ark. 14, 14 zv.* [in Ukrainian].
8. *Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (dali TSDAVOU)* [The Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine (hereinafter referred to as the Central Executive Committee)]. *F. 1078. Op. 1. Sp. 36. Arch. 152* [in Ukrainian].
9. *Hazeta “Dzvin” – shchodennyk Informatsynoho byuro Armiyi U.N.R.* [The newspaper "Dzvin" – the diary of the Information Bureau of the Army U.N.R.] Ch. 4. April 24. 1919. [in Ukrainian].

¹ Верстюк, В. та ін. (упоряд.) (2006). Директорія. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 р.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. *Том 1.* Київ: Видавництво ім. О. Теліги, 20.

Наталя Єфремова, к. ю. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ВСЕВОЛОД КОРНІЛІЙОВИЧ ДЯБЛО – ВІХИ ЖИТТЯ ТА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ПРАВОНАВЦЯ ДО 1939 РОКУ

Natalia Yefremova, PhD in Law

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

VSEVOLOD KORNILYOVICH DIABLO – THE WAY OF LIFE AND SCIENTIFIC CREATIVITY OF THE LEGIST BEFORE 1939

Today we can talk about an execution of the individual scientific direction within the limits of historical and legal science of Ukraine, which studies issues concerning formation and development of the domestic law school, scientific heritage and legal biography of outstanding representatives of this school. The experience of their activities can become instructive to contemporaries, it will help find starting points of the existence of scientific institutions and promote the creation of an effective system of law science in higher education. Among outstanding scholars of constitutional justice, international and administrative law, that are almost forgotten today, the figure of the Ukrainian scientist, Vsevolod Korniliyovich Diablo, takes up a special place. He had received a law degree from the Kharkov Imperial University in 1917 and then, being the native of Poltava, he continued his education in Kyiv and Moscow. Under the new economic policy, he defended his thesis in 1927 and devoted his scientific work to three areas: state law, international law and administrative law. Our research is dedicated to the study of his biography and scientific achievements, which is reflected in a cycle of successive articles, among which, this one is the initial. The materials of the article are based mainly on archival materials of Ukraine, the normative-legal base of the Ukrainian SSR, the RSFSR and the USSR, materials of the private archive of the family V.K. Diablo in Odesa (Ukraine), as well on the scientific works of Ukrainian and Russian scientists on the history of the formation and development of legal education in the Soviet period.

Keywords: Ukrainian scientist Vsevolod Korniliyovich Diablo, legal biography.

Постановка проблеми. У Національному університеті «Одеська юридична академія» вже достатньо тривалий час здійснюються наукові розвідки юридично-біографічного та науково-історичного спрямування, які висвітлюють становлення та розвиток правової науки в Одесі, а також наукові здобутки представників Одеської школи права, їх вплив на розвиток національної правової думки. В наш час ми можемо говорити про оформлення окремого наукового напрямку в межах історико-правової науки України, в якому досліджуються питання становлення та розвитку вітчизняної школи права, наукова спадщина та юридична біографістика видатних представників цієї школи. Досвід їхньої діяльності може стати не тільки повчальним для сучасників, але й допоможе відшукати та визначити основні напрямки і особливості доктринальної думки, відповідні пункти існування та функціонування наукових установ в контексті формування відповідної школи права та сприятиме створенню ефективної системи юридичної науки у вищій школі, що базується на суттєвому та оригінальному історико-правовому фундаменті.

Аналіз досліджень і публікацій. Організація юридичної науки в радянській Україні була предметом численних досліджень. Хоча більшість із них присвячені історії університетської чи академічної науки, але кафедри права в літературі згадуються лише побіжно, зокрема, у працях А. Й. Рогожина, В. Я. Тація, В. В. Сташиса, І. Б. Усенка, І. Й. Бойка, В. С. Кахніча, Л. В. Міхневич, О. Є. Музичко, В. В. Левченка, Т. Р. Короткого, Л. П. Арнаутової, А. та ін. Однак, дослідженню

біографічних даних та науково-педагогічної діяльності професора В. К. Дябла окремих розвідок фактично не присвячували.

Постановка завдання. Ставлячи за мету висвітлити віхи життя та науково-педагогічної творчості вітчизняного правознавця, вченого конституціоналіста, відомого фахівця з конституційної юстиції радянської доби – Всеволода Корнілійовича Дябла, будемо реалізовувати це в контексті історії становлення юридичної освіти в Україні та Росії радянського періоду, де він навчався і працював до 1939 року.

Виклад основного матеріалу. Всеволод Корнілійович Дябло народився 26 червня 1894 року в місті Полтава, в родині земського службовця – Дябла Корнілія Даниловича (з селянсько-козацького роду Полтавської губернії). На передодні революції його батько працював завідувачим страхового відділу Полтавської губерніяльної управи. У 1917 році Всеволод Корнілійович закінчив юридичний факультет при імператорському Харківському університеті із золотою медаллю, після захисту роботи з державного права. В молоді роки він був членом партії українських есерів та есерів-боротьбистів, але членом комуністичної партії не став.

У 1917–1918 р. В.К. Дябло займав посаду мирового судді в Полтаві, а з восени 1918 і до 1919 року займався науково-педагогічною діяльністю в Київському університеті, де в той час працював відомий київський юрист – О. Ейхельман, який з 1905 р. був деканом юридичного факультету Київського університету Св. Володимира. Відомо, що О. Ейхельман брав участь у Комісії з підготовки тексту конституції Російської імперії, що працювала під головуванням імператора Миколи II та в 1918–1919 рр. розробив проект конституції УНР доби Директорії. Професор О. Ейхельман був одним із головних теоретиків конституційного устрою УНР та провідним розробником концепції федералізації України, формування самостійних адміністративних одиниць – «земель» та прихильником ідею конституційної юстиції. Імовірно, що саме праці цього вченого наклали значний відбиток на формування наукових поглядів молодого В.К. Дябла.

Тим часом, в умовах гострої боротьби за владу, загальна ситуація на Наддніпрянській Україні погіршувалась. Тож мрія талановитого юнака про викладацьку кар'єру та про продовження наукової діяльності в галузі юриспруденції не мала чітких перспектив. У той же час, для керівництва народною освітою при РНК УСРР був створений Народний Комісаріат Освіти УСРР (29 січня 1919 р.), першим наркомом якого став В. П. Затонський. Для вирішення справ вищої освіти у складі НКО УСРР було створено Відділ вищої школи, якому безпосередньо підпорядковувалися всі вищі навчальні заклади республіки¹. Згідно з декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України «О передаче всех учебных заведений в ведение Отдела просвещения» від 21 січня 1919 року всі вищі навчальні заклади переходили на державне утримання², а відповідно і під повний контроль революційної влади.

У галузі вищої освіти більшовицьким урядом відразу було введено нові законодавчі акти. Так, наприклад, в декреті РНК УСРР «О вступлении в высшую школу» від 2 березня 1919 р. скасовувалась необхідність подання диплома чи свідоцтва про середню освіту, крім посвідчення особи, оскільки мали право вступати всі особи, що досягли 16 років. У декреті від 4 березня повідомлялось про скасування платні за навчання у вищих школах з 1 березня 1919 року³. З весни 1919 року почалися суперечливі процеси «пролетаризації» вищої школи. З університетів тоді було звільнено значну кількість професорів, особливо правознавців, які не поділяли комуністичних ідеалів нової влади. В умовах «військового комунізму» «вичищення» підлягали і студенти «ворожих класів».

У перші місяці діяльності нова влада не мала чіткої освітньої політики. Вона спрямувала свої зусилля передусім на ліквідацію старої системи вищої освіти та націоналізацію всіх внз, надання жінкам прав нарівні з чоловіками, формування нового апарату управління, пролетаризації студентства, залучення до участі в революції професорсько-викладацького складу тощо⁴. Отже, більшовики активно впроваджували «найдемократичнішу» реформу системи вищої освіти в УСРР.

¹ Статут про Народний комісаріат освіти (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 95.

² ДАОО. ф. Р-1359 «Одесский ордена Трудового Красного Знамени государственного университета имени И. И. Мечникова. 1944-1990 гг.», оп. 1, спр. 19 *Переписка с учебными заведениями и учреждениями*, арк. 4.

³ Декрети по справах Вищих Шкіл (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 87.

⁴ Декрети по справах Вищих Шкіл (1919). *Народна освіта*, Ч. I (липень), 87.

Незважаючи на велику кількість урядових декретів, постанов та розпоряджень, більшовицький уряд на той час був зовсім інертним до виправлення реального академічного й економічного становища вчз. Уся його увага була сконцентрована на реальних боях за Україну.

Відчуваючи політичну нестабільність та загрозу закриття Київського університету, зимою 1919 року В.К. Дябло повертається до Полтави де працює членом колегії Полтавського губернського відділу юстиції та головою Ради народних суддів м. Полтави, здійснюючи організацію судового апарату на Полтавщині до 1921 року. З 1919 і до кінця 1920 року він викладав загальну теорію права і держави на історико-філологічному факультеті Педагогічного інституту в Полтаві. 12 січня 1920 року його кандидатуру було затверджено членом колегії юридичного відділу Полтавського губернського ревкому та призначено завідуючим контрольно-слідчої комісії. З невідомих нам причин, у грудні того ж року його було заарештовано¹. Але йому пощастило, він уник розстрілу і всупереч життєвим випробуванням зберіг бажання вивчати право.

1920 року його було залучено до роботи в апараті Наркомату юстиції УСРР, яку він продовжував поєднувати з викладацькою діяльністю, але з 1921 року вже на правовому факультеті Харківського Інституту народного господарства (далі – ХІНГ – Н.С.). На восени 1921 р. там було засновано кафедру Проблем сучасного права. Метою її діяльності була реалізація наукових, педагогічних та практичних задач. До їх кола входило теоретичне освітлення окремих питань радянського права та відверта політизація правової науки. В той же час, співробітники кафедри визначилися з темами наукових досліджень, про що було зазначено в звітній документації вчз.

Так, наприклад, професор М. І. Палієнко планував дослідження державного устрою Німеччини новітнього періоду, конституцій Чехословаччини і Польщі та змін, що відбувалися в устрої інших держав Європи і Америки, з метою виявлення еволюції державних форм нормативного матеріалу². Цей напрямок був близьким до наукових інтересів Всеволода Корнілійовича, який з початку 1921 року став асистентом кафедри Проблем сучасного права ХІНГ і, викладаючи там державне та адміністративне право, одночасно вчився в аспірантурі цього вчз. Одночасно з працею в ХІНГ, В.К. Дябло працював спочатку завідуючим організаційним відділом, а потім консультантом Наркомюсту УСРР³.

Молодий вчений досліджував зміни державного устрою західноєвропейських держав та систематизував теоретичні матеріали з державного права. За результатами цих пошуків ним було підготовано матеріали за напрямком «Анализ Конституции Германии». За підтримки свого наукового керівника, професора М. І. Палієнка в 1922 році він звітував про завершення 3-річної праці «Анархизм, как система философии и политики права»⁴.

Згідно тогочасних вимог професори та аспіранти юридичного факультету ХІНГ вели педагогічну діяльність, були постійними учасниками семінарів підвищеного типу, працювали в правовому кабінеті, керували студентськими роботами. Викладачі факультету залучалися до наукових досліджень кафедри, щоправда офіційно її співробітниками вони не були.

У вирішенні кадрового питання кафедри Народний Комісаріат Освіти стояв на позиції брати осіб «близьких духу радянського юридичного будівництва», отже, перевагу мали надавати не працівникам і випускникам вишів, а юристам-практикам⁵. Тож не є дивним, що факультет встановив тісний зв'язок кафедри з наркоматом юстиції⁶, а В.К. Дябло, як молодий аспірант з досвідом практичної роботи активно залучався до викладацької діяльності в ХІНГ.

¹ Несвицкий, А.А. (1995). *Полтава в дни революции и в период смуты 1917-1922 гг.: Дневник*. Полтава: ил. Государственный архив Полтавской области. *Полтавское краевое объединение Всеукраинского общества "Просвита" им. Т. Шевченко*.

² ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет за первое полугодие 1922 г. аспиранта Всеволода Корниловича Дябло», арк. 22.

³ Автобіографія В.К. Дябла. (20.04.1954 р.). *Матеріали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

⁴ ЦДАВОВ, ф. 166 «Міністерство освіти України», оп. 2, спр. 476 «Отчет за первое полугодие 1922 г. аспиранта Всеволода Корниловича Дябло.», арк. 22.

⁵ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Выписка из протокола заседания Президиума Научного комитета НКО от 19/III – 24 г.», арк. 85.

⁶ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет руководителя научно-исследовательской кафедры «Проблемы современного права» проф. В.М. Гордона за полугодие до 1/1 – 1924 г.», арк. 94.

При цьому важливо зазначити, що лише окремі співробітники отримували зарплатню. Керівник кафедри, керівники секцій і один дійсний член отримували 50% зарплатні, ще один дійсний член (М. М. Лозинський) – 100% і лише 4 із 18 аспірантів мали стипендію (один – 150 крб., та 3 – по 100 крб.)¹ Через фінансові труднощі більшість аспірантів заробляли на життя, працюючи в різноманітних установах, що відволікало їх від систематичної наукової праці. Водночас скрутний матеріальний стан ХІНГ не давав змоги організувати на належному рівні ані колективну, а ні індивідуальну працю науковців кафедри.

Враховуючи складне матеріальне становище, В. К. Дябло вже в листопаді 1922 р. клопотав про відрядження його до факультету суспільних наук (далі ФСН – Н.Є.) при 1-му Московському університеті для продовження наукової праці². Аналізуючи аспірантський склад кафедри Проблем сучасного права ХІНГ станом на 1 січня 1924 р. ми бачимо, що В.К. Дябло серед 6 аспірантів – О. С. Компанієць, О. М. Одарченко, І. Л. Рахмілевич, Г. А. Соколовський, А. В. Соколовський, В. М. Натансон не значився³.

З 1922 року Всеволод Корнілійович переїхав до Москви, де мав постійну прописку, про що свідчить виписка з домової книги. «Жильцы домов Обыденский 2-й переулоч (7 июня 1922 года) Квартира № 14 – Дябло Всеволод Корнеевич, Верх. суд СССР, НКВД, Ассоц. Исслед. Ин-тов, 4-11-05»⁴. У Москві, в 1923 році він вступив до аспірантури Московського Інституту Радянського права, а вже з 1924 по 1932 роки працює старшим консультантом при Верховному суді СРСР, консультантом Держбанку СРСР, Наркомморфлоту СРСР, Наркомторгу СРСР (1934–1936), Наркомюсту СРСР до 1939 року. Стосовно його подальшої наукової діяльності доцільно зазначити, що вона природно була пов'язана вже з Московськими науковими закладами.

Нагадаємо, що на восени 1920 року при Раднаркомі РСФРР була організована комісія з підготовки докорінної реорганізації викладання суспільних наук у вищій школі. Найважливішим підсумком діяльності комісії стала підготовка трьох декретів РНК РСФРР, що визначили основні напрямки реорганізації викладання суспільних наук у вузах: 1. «Про заснування інститутів Червоної професури» (11 лютого 1921 р.); 2. «Про план організації ФСН російських університетів» (4 березня 1921 р.)⁵; 3. «Про встановлення загального наукового мінімуму» (4 березня 1921 р.)⁶.

У березні 1921 року було розпочато реорганізацію ФСН: історичне відділення було перетворено на суспільно-педагогічне, а політико-юридичне – на правове. Перед факультетами ставилося завдання створення кадрів науково-підготованих практичних працівників соціалістичного будівництва. До стандартного складу ФСН повинні були входити 3 відділення: економічне, юридико-політичне і суспільно-педагогічне. У науковій літературі вказується що з вересня 1921 року в РСФРР діяло 9 факультетів суспільних наук з правовими відділеннями. Однак, на практиці, на цих факультетах викладалися основи політичної грамоти⁷.

З переходом до неп починається новий етап у розвитку юридичної освіти в СРСР. Аналізуючи загальний стан юридичної освіти в СРСР професор Ленінградського університету М.М. Ісаєв, доводячи необхідність виділення самостійних факультетів, де б велася підготовка юристів, писав: «Возродившийся рыночный обмен, появление и развитие банковской сети, цепь учреждений финансового ведомства (бюджетных, налоговых), развернувшаяся деятельность судов, следственного аппарата и нотариата, внешняя торговля, установление дипломатических связей с буржуазными государствами, растущее значение и деятельность кооперации, потребность

¹ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 8, спр. 433 «Звіт Харківської науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» за 1927–28 академічний рік», арк. 45.

² Міхневич, Л. (2016). Кафедра «Проблеми сучасного права»: досвід організації юридичної науки ранньої радянської доби. *Підприємництво, господарство і право*, 5, 103.

³ ЦДАВОВ, ф. 166, оп. 2, спр. 476 «Отчет руководителя научно-исследовательской кафедры «Проблемы современного права» проф. В. М. Гордона за полугодие до 1/1 – 1924 г.», арк. 83.

⁴ Вся Москва. <rusgenealogy.clan.su>.

⁵ Декрет СНК от 4 марта 1921 г. «О плане организации факультетов общественных наук российских университетов» *СУ РСФСР* 1921, №19, 117.

⁶ Летопись Московского Университета. В 3-х томах (2004). Т. I. 1755–1952. Москва, 288.

⁷ «Об установлении общего научного минимума, обязательного для преподавания во всех вузах РСФСР». (1921). *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР*. Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 19.

статистического и финансового учета – все это требовало создания учебных заведений, выпускающих для этих отраслей более подготовленных специалистов. Кроме того, рост законодательства, уточнение экономических отношений породили такое количество необходимого для изучения материала, усвоить который в 1 ½ – 2 года, отводимых ФОНом для своих отделений было невозможно»¹.

Після обговорення питання про долю вищої юридичної освіти в спеціалізованих комісіях при Народному Комісаріаті Просвіти у 1925 році, РНК РСФРР прийняв рішення про ліквідацію ФСН і організацію факультетів радянського права. В межах РСФРР факультети радянського права утворювалися тільки у 3 університетах – Московському, Ленінградському та Казанському².

15 травня 1924 року було створено Російську Асоціацію науково-дослідних інститутів суспільних наук (РАНІСН) при 1-му Московському державному університеті, до якої увійшли 7 науково-дослідних інститутів соціально-економічного профілю, утворених раніше при ФСН університету³. Серед них був і Інститут радянського права, де В.К. Дябло працював науковим працівником 1-го розряду до вересня 1930 року. Нагадаємо, що саме назва цієї асоціації фігурує в домовій книзі з московською пропискою В.К. Дябла. Розпочата в 1922 р., ця домовна книга містила записи-уточнення стосовно мешканців дому, які там проживали.

Створення асоціації інститутів багато в чому зумовлювалося браком марксистських кадрів і необхідністю контролювати і координувати діяльність суспільно-наукових підрозділів. У функції РАНІСН входила організація і проведення наукових досліджень, пов'язаних з потребами державного життя країни, підготовка науково-викладацьких кадрів, пропаганда марксистських знань в області суспільствознавства, координаційно-методичної роботи.

В процесі реорганізації 1926–1927 років, до складу РАНІСН було включено ще декілька інститутів гуманітарного профілю. До завдань РАНІСН входили: організація наукових досліджень з суспільних наук, вивчення окремих питань в цій галузі, висунутих потребами держави, підготовка наукових кадрів та популяризація наукових знань з суспільних наук.

Ці роки показали неможливість негайної відмови від правових методів розподілу і очевидну необхідність розвитку і зміцнення пролетарської держави, основу якого становила система Рад. Саме тому наукове узагальнення практичного досвіду радянського будівництва під кутом зору марксистсько-ленінської теорії держави, вивчення всіх галузей радянського управління і місцевого господарства, а також сприяння поширенню наукових знань з цих питань повинно було стати першочерговим завданням юридичної науки в СРСР⁴. Отже у період непу науково-дослідна та практична діяльність В.К. Дябла активно поєднувались ним в умовах переходу від революційної доцільності перших років до революційної, а пізніше соціалістичної законності. Все це ставило на порядок денний питання про розширення досліджень в області радянського права. У 1930 році до складу Інституту вливається Інститут права РАНІСН⁵. З цього часу Інститут радянського будівництва і права стає провідним юридичним науково-дослідним центром СРСР.

Однак, на наш погляд, вивчення автобіографії В.К. Дябла тих часів без пояснень окремих позицій державної політики уряду з питань підготовки наукових кадрів в країні, була б досить невиразною. Тож на уточнення потребує певні аспекти, з якими він безпосередньо стикався особисто. Мова йде про створення радянської ратифікаційної (схвалювальної) системи наукових звань. Як відомо, 1918 року дореволюційна інституційна інфраструктура науки (установи, функціональні ієрархії, ступені і звання, порядок їх присудження та ін.) була ліквідована в рамках завдань революції та знищення станових привілеїв. У ті часи, заступник наркома освіти М.Н. Покровський склав тези, що визначили політику режиму в сфері науки і освіти.

Суть програми Покровського полягала у введенні безкоштовного навчання, знищенні дипломів як документального свідчення привілеїв (відтепер дипломи не були потрібні для вступу

¹ Исаев, М. (1927). О высшем юридическом образовании РСФСР. *Советское право*, 6, 115.

² Лагно, А.Р. (2009). Факультет общественных наук Московского университета как школа подготовки специалистов для советского государственного аппарата. *Ученые труды факультета государственного управления МГУ им. М.В. Ломоносова*, Вып. 7, 303-304.

³ Чанбарисов, Ш.Х. (1973). *Формирование советской университетской системы (1917-1938 гг.)*. Уфа: Башкирское книжное издательство, 237.

⁴ Положение об Институте советского строительства (1925). *СУ РСФСР*, 35, 246.

⁵ Протокол заседания секретариата ЦИК СССР N 39 от 16 мая 1930 г., п. 22.

до університету, так само, не видавались при закінченні університету), знищенні вчених ступенів, відкритому конкурсі для заміщення посад на кафедрі, виборності професури на термін не більше 5 років, колегіальності управління як університетом, так і всіма його установами, обов'язкової участі учнів в управлінні університетом, обов'язкової участі університету в поширенні «наукової освіти» серед широких мас, створення факультетів суспільних наук для розробки і поширення ідей наукового соціалізму та ін.¹

Ліквідація дореволюційної системи гратифікації наукових та викладацьких кадрів (від лат. gratificatio – англ. primage – нагородження) переслідувала головну мету – розформувати буржуазний професорсько-викладацький корпус, шляхом впровадження принципу всеросійської конкурсної виборності викладачів, а разом з цим – ліквідувати буржуазні програми та лекційні курси з суспільних наук, замінивши їх марксистськими. Першим законодавчим кроком по цьому напрямку був декрет Раднаркому від 1 жовтня 1918 року «О некоторых изменениях в составе и устройстве государственных ученых и высших учебных заведений Российской республики»². Всім особам, самостійно ведучим заняття у ВНЗ, автоматично надавалось звання професорів, іншим – викладачів. Приват-доценти, які пропрацювали на цій посаді не менше трьох років, також отримували статус професорів.

Дуже скоро виявилось, що відсутність єдиних правил оцінки наукової кваліфікації викладачів і науковців породжувало плутанину і знижувало загальний рівень наукової і викладацької роботи. Починаючи з середини 1920-х років, робляться перші кроки по створенню нової, радянської інфраструктури науки.

З 1925 року вводиться інститут аспірантури, який не передбачав обов'язковості обговорення і захисту дисертаційної роботи. Остаточо, чітку систему наукових ступенів і звань буде встановлено лише 1934 року.

Перший офіційний перелік науково-дослідних інститутів і ВНЗ СРСР, що мають право вести підготовку аспірантів, був затверджений постановами ДВР (Державна Вчена Рада. – Н.С.) від 24 червня і 3 липня 1925 року. Отже, аспірантура, як «система масової планової підготовки науково-педагогічних кадрів в певний термін і за державний рахунок», виникла з 1925/1926 навчального року. Звідси, за таких обставин, Всеволоду Корнілійовичу, як і іншим аспірантам з 1921–1925 рр. треба було пристосовуватись до нових вимог. Згідно «Положения о руководстве делом подготовки научных работников» від 30 червня 1925 р. до справи підготовки науково-педагогічних кадрів було внесено централізовану планову парадигму діяльності. У той же час було затверджено «Инструкцию о порядке подготовки научных работников в НИИ и вузах по прикладным, точным и естественным наукам». Нею встановлювався термін підготовки аспірантів в 3 роки. За час навчання аспірант повинен був вивчити іноземні мови і пройти педагогічну практику. Крім освоєння теорії за обраною дисципліною, аспіранту необхідно було вирішувати завдання практичного застосування отриманих в ході свого дослідження результатів.

Не пізніше 4-го півріччя навчання аспірант повинен був намітити узгоджену з науковим керівником тему дисертації та захистити цю дисертацію до кінця 3-го року навчання. Виконана наукова робота за рекомендацією предметної комісії факультету представлялася на захист, який відбувався на відкритому засіданні предметної комісії³.

Саме за такими вимогами, 3 червня 1927 року В.К. Дябло здійснив публічний захист своєї дисертації, яку він готував в аспірантурі РАНІСН приблизно з 1923 року. Про факт захисту дисертації згадується в автобіографії В.К. Дябла⁴. На підтвердження цього факту виступає і особистий запис В.К. Дябла на першому аркуші його монографії «Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР», виданої в Москві 1928 року⁵. З цієї інформації

¹ Чанбарисов, Ш.Х. (1973). *Формирование советской университетской системы (1917-1938 гг.)*. Уфа: Башкирское книжное издательство, 98.

² «О некоторых изменениях в составе и устройстве государственных ученых и высших учебных заведений Российской Республики» (1918), № 789. *Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР*. М. : Изд-во народного комиссариата юстиции, 72.

³ Васильев, Д. (2005). Так выращивались научно-педагогические кадры высшей школы. *Alma mater (Вестник высшей школы)*, 9, 46-47.

⁴ Автобіографія В.К. Дябла 20.04.1954 р. *Матеріали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

⁵ Дябло, В.С. (1928). *Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР*. Москва: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 118.

виходить, що захист дисертації відбувся «...в публичном засіданні Інститута Советского права 3.06.1927 г. При защите диссертации моими оппонентами – В.И. Дурденевским и Н.И. Челяповым¹ были сделаны весьма ценные указания, за которые считаю своим долгом выразить им благодарность». Сама монографія була видана за підтримки РАНІСН. Факт захисту дисертації було також визнано і на засіданні Президії РАНІСН від 24 червня 1927 р. У протоколі № 131 того засідання було позначено, що у зв'язку із захистом дисертації В.К. Дябла зарахувати його науковим співпрацівником I розряду Інституту Радянського права²

Юридична процедура присудження наукових ступенів тоді ще не була затверджена. Першим юридичним актом, що узаконив поділ науково-освітніх градацій на наукові ступені і вчені звання, була Постанова СНК СРСР «Об учёных степенях и званиях», від 13 січня 1934 року³. У ньому передбачалась можливість присвоєння вченого звання доцента і професора без попереднього отримання відповідного наукового ступеня, але на підставі «заслуг» перед наукою (наявність наукових робіт) або народним господарством. На практиці, це давало широкі можливості займати посади професорів, доцентів і завідувачів кафедрами особам, які не мали не тільки вчених ступенів, але часом і вищої освіти. Тільки в постанові РНК СРСР від 20 березня 1937 року «Об учёных степенях и званиях» вказувалося, що звання професора присвоюється особам, які мають вчений ступінь доктора і здійснюють при цьому викладацьку або керівну дослідницьку роботу у ВНЗ або в науково-дослідних установах⁴. Однак постанова містила ряд застережень, які фактично дозволяли стати кандидатом наук без аспірантури, а доктором наук – не маючи ступеня кандидата і без захисту дисертації. А виконання вимоги мати ступінь доктора для зарахування на посаду професора було відкладено на два роки⁵.

До кінця 1930-х років формування інфраструктури радянської науки фактично завершилося. Викладання відкривало можливість отримання звання професора навіть без аспірантури (нагадаємо, що з 1918 року це звання надавалося всім особам, самостійно ведучим заняття у ВНЗ – Н.Є.).

У загальних положеннях постанови «Про вчені ступені і звання» 1934 року встановлювалися дві єдині для науки і освіти наукові ступені – кандидата і доктора наук, а також такі вчені звання: асистент (для науково-дослідних установ – молодший науковий співробітник), доцент (для науково-дослідних установ – старший науковий співробітник), професор (для науково-дослідних установ – дійсний член). Наукові ступені визначали наукову кваліфікацію даної особи з точки зору його спеціальності, обсягу знань, ступеня самостійності його наукової роботи і наукового значення останньої. Вчені звання визначали посадову наукову функцію (педагогічну або науково-дослідну), причому звання асистента, що не припускало наявності обов'язкового наукового ступеня, було попереднім шаблем для отримання наукового ступеня та вченого звання.

Атестаційна система того часу мала відповідати цілям народно-господарського будівництва. Тож не є дивним, що суспільні науки, на відміну від технічних, залишилися «на узбіччі» наукової атестації: відзнаки в суспільних науках присвоювалися переважно на підставі заслуг у боротьбі на ідеологічному фронті. До кінця 1934 року вищими атестаційними органами не було затверджено жодного професорського звання по соціальним і гуманітарним наукам⁶.

¹ Всеволод Иванович Дурденевський 1889 р. н., з 1922 р. – професор Московського ун-ту. У різні роки викладав в Іркутському і Білоруському ун-х, в Свердловському юридичному ін.-ті. З 20-х рр. він набуває відомості як державознавець і адміністративіст, пізніше стає одним з визнаних авторитетів в області міжнародного права – Н.Є.; Микола Иванович Челяпов 1889 р.н. – юрист, професор, 1922-1925 рр. – ректор Московського Ін-ту Народного господарства, а з 1928 р. – директор і член президії Ін-ту радянського права РАНІСН; у 1927 р. – завідувачий відділом ВНЗ Головного управління профосвіти (Главпрофобр) – центральний орган управління професійною освітою в РСФРР у 1920-1930 рр. – Н.Є.

² Коия Выписки из протокола № 131 заседания Президиума Ранион от 24 июня 1927 года. *Материали приватного архіву родини В.К. Дябло*. Одеса, рукопис, 1.

³ «Об ученых степенях и званиях». (1934). Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР, Ст. № 30. Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 3.

⁴ «Об ученых степенях и званиях». (1937). Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства РСФСР, Ст. № 83 Москва: Изд-во народного комиссариата юстиции, 21.

⁵ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 153-154.

⁶ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

Професура і доцентура фактично мали статус посад, а не вчених звань. Отже, незважаючи на введення інституту захисту дисертації, і разом з ним визнання автономності внутрішньої наукової експертизи, створена в 1930-ті роки в СРСР система атестації наукових кадрів мала в значній мірі імітаційний характер і використовувалася в якості наукового аналога адміністративно-політичних чинів¹. З наведеного ми бачимо, що наукові ступені кандидата або доктора юридичних наук в 20-30-х роках ХХ ст. в СРСР найчастіше присвоювалися без захисту дисертації. Іноді, в тому випадку, коли звання професора (або навіть посада) вже було присвоєно, вчений ступінь доктора, а іноді кандидата і доктора, присуджувалася як би «навздогін», – оскільки цього вимагали нормативи і статус відповідальної посадової особи².

Доцільно також нагадати, що наукова діяльність В.К. Дябла, як молодого ученого, у 20-х роках ХХ ст. відбувалась в умовах, коли радянська влада активно змінювала кадровий склад вчн. Звільнялася стара професура, а наприкінці 1920-х рр. серйозно скоротилися можливості для публікацій результатів наукової діяльності. Закривалися кооперативні видавництва, в яких раніше друкувалося багато юридичних праць учених-праників, та фактично припинився випуск багатьох журналів юридичного профілю³.

1928 року В.К. Дябло видав монографію «Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР» (Москва, 1928). В цьому відношенні треба зазначити, що в період галузевої реконструкції вищої освіти головну роль відігравали технічні науки, що мали зв'язок з відповідними Наркоматами або галузями народного господарства. Видання ґрунтовної наукової праці у ті часи фактично дорівнювалось із захистом дисертації. Отже на нашу думку, власно цю монографію окремі дослідники діяльності В.К. Дябла помилково прийняли за дисертацію.

В названій монографії вперше містився науковий аналіз інституту судового конституційного контролю, з урахуванням діяльності вже утворених на той час Конституційних Судів Австрії та Чехословаччини, а також практики Верховного Суду СРСР, який згідно з Конституцією СРСР 1924 року, був наділений правом розглядати питання конституційності нормативних актів, діючи при цьому як допоміжний, консультативний орган Президії ЦВК СРСР. Аналітичні судження В.К. Дябла, зокрема, ідея перетворити Верховний суд СРСР в орган конституційного контролю, були доволі прогресивними, а в тогочасних умовах і досить сміливими. Вчений написав ще низку праць про судовий конституційний контроль, де відобразились його погляди на Верховний Суд СРСР.

Дискутуючи на цю тему у 1928 році, він виступив і з пропозиціями щодо вдосконалення перевірки конституційності правових актів. Найважливішою проблемою перегляду Положення про Верховний Суд СРСР, з його точки зору, було питання про порядок контролю за конституційністю постанов і розпоряджень наркоматів і інших центральних органів СРСР. Цей порядок повинен був істотно відрізнитися від нагляду за конституційністю діяльності органів союзних республік. Якщо Президія ЦВК СРСР не може передоручати своє право скасування республіканських актів будь-яким органам Союзу, і зокрема Верховному Суду, то в цій частині «вполне целесообразно представить Верховному Суду право опротестовывать в Президиум ЦИК по своей инициативе неконституционные акты союзных республик, без права ... их приостановления»⁴.

Стосовно ж питання про скасування постанов наркомату, В.К. Дябло зазначав, що не існує конституційних перешкод для Президії ЦВК передоручати свої повноваження Верховному Суду СРСР для прийняття остаточних рішень з правом оскарження до Президії ЦВК СРСР⁵. Результати дискусії 1928 року позначилися на перспективах судового конституційного нагляду.

¹ Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

² Козлова, Л.А. (2001). «Без защиты диссертации...»: статусная организация общественных наук, 1933–1935 годы. *Социологический журнал*, 2, 156.

³ Ящук, Т.Ф. (1999). Юридические журналы 1920-х годов как источник по истории советского правоведения. *Вестник Омского университета*, 1, 111.

⁴ Дябло, В. (1928). О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). *Вестник Верховного Суда СССР*, 3, 9-12.

⁵ Дябло, В. (1928). О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). *Вестник Верховного Суда СССР*, 3, 9-12.

Однак наукові роботи В.К. Дябла були піддані критиці, адже радянська влада не мала на меті розвивати засади правової держави. В той же період часу В.К. Дябло працював в 1-му Московському університеті на курсах банківських працівників. У 1932–1933 рр. був консультантом Держбанку СРСР, а з 1934–1936 рр. – консультантом Наркомторгу СРСР, 1937 р. консультантом наркомату водного транспорту, а з 1937–1940 рр. науковим співробітником Інституту юридичних наук в Москві.

В період 20-х – 30-х років В.К. Дябло підготував цілу низку наукових публікацій. З виявлених нами було складено наступний список:

1. Дябло В.К. Конституционный контроль законов за границей и в СССР / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1925. – № 3(15). С. 77–93.
2. Дябло В.К. Обнародование, его юридическая природа и организация в Западной Европе и Союзе ССР / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1925. – № 6(18). С. 46–52.
3. Дябло В.К. Рецензия на книгу: Рейснер М. Право, наше право, чужое право, общее право. – М.: ГИЗ, 1925. // Советское право, 1925, № 5(17). С. 84–88.
4. Дябло В.К. Обзор важнейших постановлений VI и VII пленарных заседаний Верховного Суда Союза ССР / В. К. Дябло // Революционная законность. – М., 1926. – № 15 – 18 (22 июля). С. 98–100.
5. Дябло В.К. Обзор деятельности Пленумов Верховного Суда Союза ССР в области конституционного контроля в течение 1925 г. / В. К. Дябло // Революционная законность. – М., 1926. – № 1 – 2 (январь). С. 41–44.
6. Дябло В.К. Развитие конституции Союза ССР в процессе конституционной практики (соотношение элементов статики и динамики в советской союзной конституции) / В. К. Дябло // Советское право. – М.; Л., 1926. – № 3(21). С. 27–42.
7. Дябло В.К. Буржуазная законность, советская законность и революционная целесообразность / В. К. Дябло // Советское право, 1926, № 6(24). С. 20–40.
8. Дябло В.К. Территория Союза ССР и союзных республик / В. К. Дябло // Советское право. – М., 1928. – № 5. С. 13–30.
9. Дябло В.К. Судебная охрана конституций в буржуазных государствах и в Союзе ССР / В. К. Дябло. – М., 1928. 118 с.
10. Дябло В. О порядке отмены неконституционных актов наркоматов и других центральных органов Союза ССР (в порядке дискуссии). / В. Дябло // Вестник Верховного Суда СССР. 1928. – № 3. С. 9.
11. Дябло В.К. Нужна ли нам судебная охрана Конституции / В. К. Дябло // Вестник Верховного Суда СССР и прокуратуры Верховного Суда СССР – 1928 № 4. С. 11–16.
12. Дябло В.К. Судебная система Союза ССР Советский федерализм / В. К. Дябло // Советский федерализм: Сб. статей / Под ред. М.О. Рейхеля. М.–Л.; Госиздат, 1930. С. 173–192.
13. Дябло В.К. Нормативная деятельность наркоматов Союза ССР на новом этапе / В. К. Дябло // Советское государство. – М., 1936. – № 6. С. 50–61.

З вересня 1930 року викладацька кар'єра В.К. Дябла продовжує свій розвиток у надзвичайно складних політичних та психоемоційних умовах сталінського тоталітаризму. Працюючи у названих вище наркоматах, він паралельно здійснював викладацьку діяльність на курсах Головного Управління міліції (м. Москва), на курсах Наркомторгу СРСР, а з 1937 року працював старшим науковим працівником Загальносоюзного Інституту юридичних наук, де він працював над розробкою підручників для вчн.

З 1935 року, з огляду на важливість розробки адміністративно-правових проблем в зв'язку з прийняттям Конституції СРСР, значно поживався інтерес до галузі адміністративного права. У вчн юридичного профілю з 1930 року ця дисципліна фактично зникла, тож згідно нових настанов, в Москві було розпочато підготовку першого підручника з цієї дисципліни для вчн СРСР. Саме в той період, згідно автобіографії ученого, ним було підготовано 5 глав підручника з адміністративного права. Вірогідно, що мова йде про підготовку першого підручника Радянського адміністративного права для вчн, виданого в Юридичному видавництві в Москві 1940 році під керівництвом С. Студенікіна. Однак, це припущення, ще потребує на уточнення. Але з 1937 по 1940 роки, через певні труднощі на роботі, а також маючи статус безпартійного, Всеволод Корнілійович був змушений працювати адвокатом в Московській міській колегії адвокатів.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже підсумовуючи наведене, можна констатувати, що науково-педагогічний шлях В.К. Дябла, розпочатий ним у 1918 році, проходив у надзвичайно важких умовах докорінного «реформування» правової науки та освіти. У період непу науково-дослідна та практична діяльність В. К. Дябла активно поєднувались ним в умовах переходу від революційної доцільності перших років до революційної, а пізніше соціалістичної законності. Необхідно наголосити на тому, що саме в ці нормативні орієнтири йому було важко вписуватись з власними уявленнями про справедливість і законність в країні «...где так вольно дышит человек».

Спираючись на спогади родичів ученого, ми знаємо, що спостерігаючи за реаліями життя вчений дедалі укріплювався думкою про неможливість свого вступу до Компартії, яка з 1937 року стає єдиною політичною партією в СРСР. Можливо розмірковуючи над долею своїх вчителів, як і багатьох інших вчених імперської доби в СРСР у 20-30-х років він неодноразово замислювався над власним призначенням. Перебуваючи під постійною загрозою арешту він вивчав інститут судового конституційного контролю з урахуванням діяльності вже утворених на той час Конституційних Судів Австрії та Чехословаччини, а також практики Верховного Суду СРСР за якою він мав можливість стежити певний період часу безпосередньо. Однак проблеми конституційної юстиції в СРСР навряд чи могли бути цікавими для лідерів Компартії цієї країни на передодні Другої світової війни. Отже його бачення ідеї створення конституційного суду не сприймалось керівництвом СРСР. Разом з тим, В.К. Дябло зумів проявити себе як юрист практик і в процесі підготовки та реалізації програми уряду СРСР щодо реформування вищої юридичної освіти та її подальшого розвитку.

References:

1. Avtobiografiia V.K. Diabla. (20.04.1954 r.). *Materialy pryvatnoho arkhivu rodyny V.K. Diabla*. Odesa, rukopys, 1. [in Ukrainian].
2. Vasil'ev, D. (2005). Tak vyrashhivalis' nauchno-pedagogicheskie kadry vysshej shkoly. *Alma mater (Vestnik vysshej shkoly)*, no. 9, 46-47. [in Russian].
3. Vsja Moskva. <rusgenealogy.clan.su>. [in Russian].
4. DAOO. f. R-1359 «*Odesskij ordena Trudovogo Krasnogo Znameni gosudarstvennogo universiteta imeni I. I. Mechnikova. 1944-1990 gg.*», op. 1, spr. 19 Peregiska s uchebnymi zavedenijami i uchrezhdenijami, ark. 4. [in Russian].
5. Dekret SNK ot 4 marta 1921 g. «*O plane organizacii fakul'tetov obshhestvennyh nauk rossijskih universitetov*» SU RSFSR 1921, №19, 117. [in Russian].
6. Dekrety po spravakh Vyshchykh Shkil (1919). *Narodna osvita, P. 1*, 87. [in Ukrainian].
7. Djablo, V. (1928). O porjadke otmeny nekonstitucionnyh aktov narkomatov i drugih central'nyh organov Sojuza SSR (v porjadke diskussii). *Vestnik Verhovnogo Suda SSSR*, no. 3, 9-12. [in Russian].
8. Djablo, V.S. (1928). *Sudebnaja ohrana konstitucij v burzhuaznyh gosudarstvah i v Sojuze SSR*. Moscow: Juridicheskoe izdatel'stvo NKJu RSFSR. [in Russian].
9. Isaev, M. (1927). O vysshem juridicheskom obrazovanii RSFSR. *Sovetskoe pravo*, no. 6, 115. [in Russian].
10. Kozlova, L.A. (2001). «Bez zashhity dissertacii...»: statusnaja organizacija obshhestvennyh nauk, 1933–1935 gody. *Sociologicheskij zhurnal*, no. 2, 153-154. [in Russian].
11. *Koija Vypiski iz protokola № 131 zasedanija Prezidiuma Ranion ot 24 ijunja 1927 goda*. Materiali privatnogo arhivu rodini V.K. Djablo. Odesa, rukopis, 1. [in Russian].
12. Lagno, A.R. (2009). Fakul'tet obshhestvennyh nauk Moskovskogo universiteta kak shkola podgotovki specialistov dlja sovetskogo gosudarstvennogo apparata. *Uchenye trudy fakul'teta gosudarstvennogo upravlenija MGU im. M.V. Lomonosova, Vyp. 7*, 303-304. [in Russian].
13. Letopis' Moskovskogo Universiteta. V 3-h tomah (2004). *Vol. I. 1755–1952*. Moscow. [in Russian].
14. Mikhnevych, L. (2016). Kafedra «Problemy suchasnoho prava»: dosvid orhanizatsii yurydychnoi nauky rannoї radianskoї doby. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 5, 103. [in Ukrainian].
15. Nesvickij, A.A. (1995). *Poltava v dni revoljucii i v period smuty 1917-1922 gg.*: *Dnevnik*. Poltava: il. Gosudarstvennyj arhiv Poltavskoj oblasti. Poltavskoe kraevoe obedinenne Vseukrainskogo obshhestva "Prosvita" im. T. Shevchenko. [in Ukrainian].
16. «*O nekotoryh izmenenijah v sostave i ustrojstve gosudarstvennyh uchenykh i vysshih uchebnyh zavedenij Rossijskoj Respubliki*» (1918), № 789. Sobranie zakonenij i rasporyzhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 72. [in Russian].
17. «*Ob ustanovlenii obshhego nauchnogo minimuma, objazatel'nogo dlja prepodavanija vo vseh vuzah RSFSR*» (1921). Sobranie zakonenij i rasporyzhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 19. [in Russian].

18. I «*Ob uchenyh stepenjakh i zvanijah*» (1934). Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR, St. № 30. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 3. [in Russian].
19. «*Ob uchenyh stepenjakh i zvanijah*» (1937). Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Rabocheho i Krest'janskogo Pravitel'stva RSFSR, St. № 83. Moscow: Izd-vo narodnogo komissariata justicii, 21. [in Russian].
20. Polozhenie ob Institute sovet'skogo stroitel'stva (1925). *SU RSFSR*, 35, 246. [in Russian].
21. Protokol zasedanija sekretariata CIK SSSR N 39 ot 16 maja 1930 g., 22. [in Russian].
22. Statut pro Narodnyi komisariat osvity (1919). *Narodna osvita, P. I*, 95. [in Ukrainian].
23. TsDAVOV, f. 166 «Ministerstvo osvity Ukrainy», op. 2, spr. 476 «*Otchet za pervoe poluhodye 1922 h. aspyranta Vsevoloda Kornilyovycha Diabla.*», ark. 22. [in Russian].
24. CDAVOV, f. 166, op. 2, spr. 476 «*Vypiska iz protokola zasedanija Prezidiuma Nauchnogo komiteta NKO ot 19/III – 24 g.*», ark. 85. [in Russian].
25. CDAVOV, f. 166, op. 2, spr. 476 «*Otchet rukovoditelja nauchno-issledovatel'skoj kafedry «Problemy sovremennogo prava» prof. V.M. Gordona za polugodie do 1/1 – 1924 g.*», ark. 94. [in Russian].
26. TsDAVOV, f. 166, op. 8, spr. 433 «*Zvit Kharkivskoi naukovo-doslidnoi kafedry «Problemy suchasnoho prava» za 1927–28 akademichnyi rik*», ark. 45. [in Ukrainian].
27. CDAVOV. f. 166, op. 2, spr. 476 «*Otchet za pervoe polugodie 1922 g. aspiranta Vsevoloda Kornilovicha Djablo*», ark. 22. [in Russian].
28. Chanbarisov, Sh.H. (1973). *Formirovanie sovetskoj universitetskoj sistemy (1917-1938 gg.)*. Ufa: Bashkirskoe knizhnoe izdatel'stvo. [in Russian].
29. Jashhuk, T.F. (1999). Juridicheskie zhurnaly 1920-h godov kak istochnik po istorii sovetskogo pravovedenija. *Vestnik Omskogo universiteta, no. 1*, 111. [in Russian].

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Наталя Горло, к. і. н.

Запорізький національний університет, Україна

ІРЕДЕНТИЗМ ЯК ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Natalia Horlo, PhD in History

Zaporizhzhia National University, Ukraine

IRREDENTISM AS THE ETHNOPOLITICAL PROCESS: PRECONDITIONS AND REASONS FOR EMERGENCE

The author considers irredentism as a set of strategies and actions of a kin state and kin groups aimed at their merging in one political organism. The purpose of the paper is to determine the preconditions and reasons for the emergence of irredentism. The precondition of irredentism, which creates the basis for its appearance, is the existence of separate peoples. The role of cultural factors in the emergence of irredentism, including language, common customs, traditions, general ideas about the past and religion, were analyzed. It is proved that the political reasons are related to the actions of the irredentist state, which often acts as the initiator of the policy of irredentism. It is shown that the thesis on the protection of the interests of related ethnic groups may disguise the expansionist aspirations that rely on the project of the rebirth of the Great State. A polyethnic state can stimulate the emergence of irredentist attitudes in national minorities in case of neglecting their interests and discrimination in various spheres of public life.

Keywords: irredentism, the policy of irredentism, national minorities, kin state, polyethnic state, ethnopolitical process, Great State.

Визначальний вплив етнічного чинника на сучасні суспільно-політичні процеси є беззаперечним фактом, свідченням чого є повсюдне поширення процесів політизації етнічності і етнізації політики. Етнічні групи політизуються, прагнучи захистити власну ідентичність, а сучасні держави, приймаючи важливі для суспільства рішення, намагаються врахувати роль етнічності. І політизація етнічності, і етнізація політики мають місце у ході реалізації іредентизму як політичного курсу, спрямованого на об'єднання груп розділеного народу в межах однієї держави. Поява іредентизму співпадає з «епохою націоналізму» (XIX ст.), яка породила розвиток численних національно-визвольних рухів, що призвели до утворення національних держав. За час існування іредентизм трансформувався з суто об'єднаної політики в експансіоністську, яка проводиться з порушенням норм міжнародного права, і у сучасному світі він найчастіше проявляється саме як «політика іредентизму», тобто як певний політичний проект, змістовне наповнення якого забезпечують політики і інтелектуальна еліта, а радикально налаштовані політичні сили намагаються втілити у життя. Заслуговеє на увагу питання про підстави проведення такої політики, а також аргументація, яка розробляється іредентистськими державами.

Іредентизм викликає посилену увагу з боку науковців, адже цей етнополітичний процес можна спостерігати у різних куточках світу, причому кожен його випадок буде мати деякі особливості, які відрізняють його від інших, як, наприклад, «курдський стиль іредентизму»¹. В іредентизмі поєднані і раціональні моменти, які проявляються у цілеспрямованих діях політичних акторів, і ірраціональні, обумовлені виразною дією етнічного чинника, який робить іредентистську

¹ Saideman, S.M., Ayres, Y.R. (2000). Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s. *The Journal of Politics*, vol. 62, №4, 1127.

риторику емоційно забарвленою. Дж. Фюзесі вірно зауважує, що «іредентизм заворожує», адже небагато інших етнонаціональних рухів викликають такі пристрасті і таку готовність до самопожертви¹. Проблеми іредентизму присвячені праці Т. Амбросіо, Р. Бараш, Дж. Гоксека, Д. Горовіца, Дж. Ландау, Д. Мейлла, Є. Рябініна, С. Сайдмана, Н. Чейзен, Д. Ягсиоглу та багатьох інших науковців. Дослідники аналізують статус суб'єктів іредентизму, цілі, які вони переслідують, аналізують шляхи вирішення іредентистських міждержавних конфліктів; досить поширеним у наукових працях є застосування методу case study – вивчення окремих випадків. Однак, на нашу думку, більшою мірою вектор уваги схиляється у бік вивчення наслідків іредентизму, аніж на розкриття його причин. Тому важливе питання щодо природи іредентизму не можна вважати вичерпаним, існуючі уявлення про даний вид етнополітичного процесу вимагають доповнення, адже сучасні випадки реалізації політики іредентизму надають новий емпіричний матеріал для осмислення. Мета статті полягає в аналізі передумов і причин виникнення іредентизму як етнополітичного процесу, що сприятиме кращому розумінню сутності іредентизму.

Вважаємо за доцільне розглядати іредентизм саме як етнополітичний процес, тобто як динаміку етнополітичних явищ чи взаємодій, що вказує на тривалість та повторюваність². Іредентизм постає як сукупність стратегій і дій іредентистської держави (kin-state – «спорідненої держави») і іреденти – національної меншини у складі поліетнічної держави, яка прагне увійти до складу сусідньої держави на основі етнічної і/чи культурної спорідненості. Дж. Фюзесі наголошує на важливості критеріїв взаємності й одночасності, адже без цього іредентизм не існує. Взаємність дозволяє відмежувати іредентизм від проявів територіальної експансії, «забарвленої» націоналістичною риторикою, або від диверсійної війни³. Без «взаємності» з боку іредентистської держави виникає феномен «осиротілих іредент», які позбавлені «батьківської» підтримки і з часом починають змінювати свої вимоги у бік автономії чи сецесіонізму. Одночасність засвідчує обопільне бажання іредент і споріднених держав об'єднатися, і, як тільки обидва учасники переслідують одну й ту ж мету одночасно, виникає іредентизм. Третім учасником іредентистської взаємодії неминуче стає поліетнічна держава, яка може втратити частину своєї території внаслідок реалізації іредентистського проекту, тому вона зацікавлена у попередженні виникнення іредентистських настроїв з боку меншин. Дії поліетнічної держави (наприклад, неефективна етнополітика) формують фон, на якому можлива активізація іредентистських прагнень з боку меншин.

На нашу думку, доцільно виділяти передумови і причини виникнення іредентизму. Особливість передумов полягає у тому, що вони лише створюють ґрунт, на якому може виникнути іредентизм, але його поява залежить також від великої кількості інших чинників і причин. Саме такою передумовою є наявність розділених народів як об'єктивний і незаперечний історичний факт, адже відома формула «один народ – одна держава» є скоріше утопією, ніж реальністю. А. Семченков і Р. Бараш підкреслюють, що з історичної точки зору явище розділених народів не рідкість, навпаки, рідкістю є повна відповідність адміністративних і державних кордонів етнокультурним ареалам⁴. Розділеним є народ, частини якого перебувають у складі двох або більше сусідніх держав і які відокремлені між собою державними кордонами. Компактна локалізація груп розділеного народу зумовлює їхню територіальну близькість, а тому іредентистські наміри живляться згадкою про спільне історичне минуле і історичні зв'язки з «великою вітчизною». Причини і обставини, які призвели до виникнення розділених народів, – найрізноманітніші: війни,

¹ Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>> (2018, March, 04).

² Явір, В.А. (2018). *Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Київ, 7.

³ Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>> (2018, March, 04).

⁴ Семченков, А.С., Бараш, Р.Э. (2009). Проблема разделенных народов в контексте трансформации мирового политического пространства. *Политическая наука*, 1, 137.

агресії, розпад держави, міжкланові, групові, релігійні та інші конфлікти, вимушена міграція тощо¹. Найчастіше історичні передумови пов'язані зі зміною політико-територіального устрою суспільств внаслідок територіальних завоювань і змін державних кордонів як результату укладення міжнародних договорів. Фактично явище розділеності народів існує з тих пір, коли виникла держава як політична організація суспільства, адже постійна боротьба за територію спричиняла неспівпадіння етнічних ареалів і державних кордонів. Проте тривалий час як такої проблеми розділеності не існувало, адже факт розділеності не усвідомлювався народами. Локальна (територіальна) ідентифікація індивіда з конкретним місцем проживання (селом чи містом) тривалий час була домінуючою. Проблема розділеності виникла тільки у XIX столітті, у період активізації національно-визвольних змагань, зростання рівня національної свідомості і формування національних держав.

Історична доля багатьох народів полягала у відсутності власної державності, а внаслідок територіальних завоювань такі народи опинялися у складі інших держав. В європейських суспільних науках існує спеціальний термін «недержавний народ» або «неісторичний народ» для позначення народу, який ніколи не мав власної державності або в ході історичного розвитку не міг захистити свою державу під впливом зовнішньої загрози, внаслідок чого періоди бездержавності були більш тривалими, аніж життя у власному політичному організмі. Прикладом може бути курдський народ, який вже довгий час веде боротьбу за утворення власної держави, але зараз розділений кордонами аж чотирьох політичних утворень. Але «недержавність» не є тавром, і в ході національно-визвольних змагань такий народ може сконцентрувати зусилля заради створення власної держави. Зокрема, до недержавних народів у XIX столітті відносили й українців, але національно-визвольні змагання на початку XX століття призвели до утворення на теренах України незалежних УНР і ЗУНР.

Зміна кордонів внаслідок укладення міждержавних територіальних договорів – ще одна причина появи розділених народів. Причому процедура делімітації, як правило, практично завжди залежала від волі найбільш впливових держав. Прикладом може слугувати переформатування Європи після Першої світової війни, коли політичні міркування держав-переможниць не враховували етноісторичних чинників, внаслідок чого державні кордони не співпадали з етнічними ареалами, і у нових політичних одиницях виникла проблема національних меншин, які почали орієнтуватися на споріднену державу. Доцільно навести влучний вислів Я. Верменич про те, що кордони – це майже завжди «шрами історії», які мають здатність до роз'ятрення за несприятливих умов². Очевидно, саме так сприймають кордони своєї державі угорці, які є розділеним народом з часу розпаду Австро-Угорської імперії. Недаремно існують поняття «тріанонський синдром» або «тріанонська травма», що до сьогодні засвідчує болюче сприйняття угорським етносом стану своєї розділеності. Утім, після укладення Тріанонського договору загострилася проблема розділеності і інших народів Балканського півострову, що ще більше збурило цей регіон.

На особливу увагу заслуговує процес появи розділених народів у Європі. Становлення держав-націй у Європі є продуктом тривалого історичного розвитку: воно почалося в епоху Нового часу, але більш активно процеси грецького, італійського, німецького, французького націотворення відбувалися вже у XIX столітті. Поява феномену розділеності народів у Європі якраз і пов'язана з проблемою оконтурювання нових держав, яка, проте, відіграла різну роль у житті різних європейських народів. Як зазначає І. Бусигіна, для формування єдиної Франції проблема розділеності ніколи не була центральною: майже всі кордони з'явилися «по факту» і були загальноновизнані³, тобто Франція одразу формувалася як національна держава. Для Німеччини ж, навпаки, ця проблема виявилася дуже актуальною, проявившись у вигляді тривалого існування кількох німецьких держав. Велику роль у появі феномену розділеності відіграли міста як центри розвитку капіталізму, які були політично автономними та виступали центрами князівств і королівств. Прагнення зберегти свою автономію виявилось досить сильним, тому ці територіальні утворення перешкоджали формуванню великих територіальних систем (національних держав).

¹ Разделённость этноса: концепции, проблемы, подходы (2000). *Латинская Америка*, 6, 63.

² Верменич, Я.В. (2015). Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*, 1(520), 110.

³ Бусыгина, И.М. (2006). *Политическая регионалистика: учебное пособие*. Москва: МГИМО; РОССПЭН, 17.

Сильні німецькі князівства розвивалися за власним сценарієм, поки у другій половині XIX століття не почався процес їх об'єднання.

Оскільки процес динамічного політичного структурування суспільств не зупиняється й досі, феномен розділеності народів переходить у розряд постійного явища. Утворення нових політичних одиниць внаслідок розпаду великих державних утворень постійно актуалізує проблему розділеності. Наприклад, в СРСР цієї проблеми не існувало, але з його зникненням з політичної карти світу частини одного етносу опинилися по різні боки кордонів у новоутворених державах. Саме цей факт обумовлює посилений інтерес з боку вищого політикуму Російської Федерації до життя споріднених груп за кордоном, який у підсумку призвів до анексування українського Криму у 2014 році.

З позицій органіцизму етнос можна розглядати як своєрідний соціальний організм, наділений колективною пам'яттю та волею, тож характеристики, які об'єднують членів етносу в одну спільноту, в умовах розділеності не зникають. Залишається спільна ідентичність, яка досить стабільна і важко піддається трансформації. За своєю природою це групова (колективна) ідентичність, і, відповідно, що в силу певних обставин вона може обумовити тяжіння до об'єднання етносу не тільки в ментальному плані, але й реально – у фізичному просторі. Досить популярна у сучасному суспільствознавстві проблема рубіжності дозволяє розглядати етнічну групу як спільноту, для якої характерна спільна ідентичність; кожен представник етносу усвідомлює себе як частину спільноти, як одного з «нас». Якщо є «ми», то інші етноси – це «вони», тож неминуче виникає явище культурної дистанції. О. Кривицька зауважує, що опозиція «ми»/«вони» є головним параметром у соціокультурних ареалах порубіжжя. Ставлення до інших як до «чужинців» означає наявність кордонів, які втілені в цінностях, способах поведінки, традиціях, ментальних матрицях. Але, на думку дослідниці, «чіткою демаркаційною лінією етнічний кордон стає за умов «накладання» культурних відмінностей на історичні, ідейно-політичні, конфесійні та лінгвістичні матриці розвитку спільнот»¹.

Слід зауважити, що у формуванні іредентистської стратегії меншин і споріднених держав важливу роль відіграють культурні чинники, серед яких мова, звичаї, традиції, спільні уявлення про історичне минуле і релігія. Український вчений В. Старосольський вважав, що за певних умов саме культурний чинник дозволяє зв'язати в єдине націю, яка роз'єднана великою кількістю держав². В аналітичній записці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави» (2015 р.) зазначено, що «мова є найбільш показовим та ефективним індикатором приналежності до етнічної групи, конкуренцію якому може скласти лише віросповідання, але не кровно-біологічні ознаки»³. Важливе значення мовного чинника для обґрунтування іредентистських гасел засвідчує італійський іредентизм у XIX ст.; у програмних засадах політичних партій, які проголошували іредентистські гасла, чітко простежувалося прагнення приєднати до Італії всі суміжні землі з населенням, яке розмовляло італійською мовою. Власне, мовний чинник відіграє вагомий роль і у російській іредентистській політиці, адже керівництво Російської Федерації до співвітчизників, яких треба захищати, відносить не тільки етнічних росіян, але й російськомовних. Як зазначає М. Кармазіна, одним із засобів впливу зарубіжних держав на політичну свідомість громадян України є своєрідне «перевизначення» понять і категорій, як це сталося з «руським миром», до якого почали залучати усіх, хто володіє російською⁴.

Політика іредентизму базується на спільному сприйнятті історичного минулого іредентистською державою і спорідненою групою, тож великий вплив на формування іредентистського світогляду роблять історики. Наприклад, російські науковці проводять думку про російський народ як розділений, українські землі як території, підвладні Росії, а український народ –

¹ Кривицька, О. (2015). Дихотомія «свій»/«чужий» у контексті теорій кордонів та порубіжжя. *Наукові записки ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса*, 2(76), 205.

² Стряпко, І.О. (2014). Теорія нації Володимира Старосольського. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*, т. 22, вип. 24 (2), 192.

³ Горбатенко В.П. (керівник авт. кол.), Шемшученко Ю.С., Кресіна І.О., Стойко О.М. (2015). *Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 33.

⁴ Кармазіна, М. (2015). Громадянські ідентичності в Україні у контексті зовнішньополітичних впливів. *Між історією і політикою*. Київ: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 286-287.

як частину «русского народа». Ці тези втілюються у шкільних підручниках, тим самим у молодого покоління формується уявлення про те, що національний проект не буде повністю реалізований без приєднання необхідних територій і народів. Аналіз наповнення російських підручників здійснив український історик Ф. Турченко, який зауважив, що «складається враження, що усі країни, національні регіони і області, що входили до складу Російської імперії, – це не просто приєднані у свій час до неї країни з власною багатоміліонною історією і власним етнічним складом, а власне – Росія»¹. Більше того, потрібне бачення історії транслюється і до закордонних споріднених груп через поширення наукової і публіцистичної літератури, вплив на освітню і культурну сфери регіону, у якому проживає споріднена група, а особливо завдяки ЗМІ.

Не менш вагома роль в політиці іредентизму відводиться релігійному чиннику, адже релігія є важливою умовою формування етносу. Цей чинник актуалізується у країнах, які знаходяться на так званих цивілізаційних розломах. Релігійні вірування, відмінні від тих, яких дотримується більшість населення поліетнічної держави, дозволяють етнічним меншинам більш успішно протистояти асиміляції. Найбільш стійкий спротив асиміляції дають саме етноконфесійні спільноти². Наприклад, розкол у Косово поглиблюється тривалим релігійним протистоянням між православними сербами і албанцями-мусульманами, а у міждержавному вірмено-азербайджанському конфлікті щодо Нагорного Карабаху присутні глибокі протиріччя між вірменами-християнами і азербайджанцями-мусульманами.

Отже, саме наявність розділених народів є основною передумовою появи іредентизму. Але взаємодія груп розділеного народу цілком може здійснюватися у межах міжнародно-правових норм і не передбачати створення іредентистського проекту. Наприклад, у Больцанських рекомендаціях ОБСЄ (2008 р.) прописані форми взаємодії, серед яких надання привілеїв національним меншинам за кордоном (маються на увазі культурні і освітні можливості, пільги на поїздки, дозвіл на роботу і полегшений доступ до отримання віз); підтримка освіти за кордоном, підготовка вчителів, надання стипендій, підручників і шкільного обладнання; підтримка культурних, релігійних чи інших неурядових організацій за умови дотримання законодавства і за згоди держави, у якій зареєстровані й діють ці організації; транскордонне мовлення, крім передач з використанням мови ворожнечі, і тих, які підбурюють до насильства, расизму чи дискримінації мовлення³.

Отже, чи оформиться в дійсності іредентистський рух, залежить від комплексу інших причин. Історія показує, що не всі розділені народи формують іредентистські рухи, очевидно, для цього мають виникнути певні причини, які будуть сильно зачіпати самопочуття представників розділеного народу та стимулювати їх до вибору об'єднавчої стратегії. Такі причини пов'язуються з політичними, соціально-економічними і культурними процесами, у які виявляється втягнутим розділений народ. На думку Є. Рябініна, причини, які можуть прискорити процеси іредентизму, такі: етнічне пригнічення з боку центральної влади; соціально-економічні інтереси держави етнічної більшості, які спрямовані на можливість отримання найкращих економічних показників; реалізація державою етнічної більшості проекту «великої держави»; втручання впливових акторів міжнародних відносин на переформатування регіону, наприклад, створення незалежного Курдистану, створення нового Близького Сходу чи нової Центральної Азії; розпад держави (СРСР, Югославія) та намагання етнічної групи приєднатися до країни етнічної більшості (БіГ, Косово, Нагірний Карабах, Придністров'я)⁴.

На нашу думку, основні причини політичного характеру пов'язані з діями іредентистської держави, яка найчастіше й ініціює іредентистську стратегію. Поява іредентистських планів обумовлена впливом націоналізму як ідеології, яка створює ідейну основу для національно-визвольних рухів або обґрунтовує іредентистський вектор зовнішньої політики держави. Тоді

¹ Шаповал, Ю. (заг. ред.) (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ПІЕНД, 424.

² Б. Попов, В. Піддубний, Л. Шкляр, С. Здіорук та ін. (1993). *Етнос і соціум*. Київ: Наукова думка, 96.

³ The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations & Explanatory Note June 2008 (2008). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. <<https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations?download=true>> (2018, March, 04).

⁴ Рябінін, Є. (2014). Поняття та типологія іредентизму: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми науки та освіти: збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ*. Маріуполь: МДУ, 407.

націоналізм проявляється саме як культурний (етнічний). Однак іредентистська зовнішня політика може проводитися у тих державах, які формують політичну націю і де розвивається громадянський (державний) націоналізм. Як показує практика багатонаціональної Росії, у цьому випадку практично не звертається увага на інші етноси, які всередині держави можуть мати досить низький соціально-економічний статус, оскільки держава послідовно проводить ідею збирання груп титульного етносу – російського народу як розділеного, хоча у той же час у партійній риторичі ЛДПР досить пафосно звучать слова про «Русский дом», у якому гарантується успішний розвиток для всіх народів Російської Федерації.

Слід звернути увагу на неодмінно присутню в іредентистській риторичі тезу про захист інтересів споріднених етнічних груп за кордоном. Якщо форми захисту не порушують законодавство держави, у якій проживають етнічні групи, вони цілком виправдані. З іншого боку, як зазначає О. Транка, іредентистські претензії стосовно території іншої держави можуть виправдовуватися необхідністю захистити виживання спорідненої етнічної групи¹, тобто проголошення гасла захисту споріднених груп є своєрідною формою легітимації територіальних претензій. У цьому контексті доцільно навести типологію іредентизму, запропоновану Дж. Ландау, який пов'язує іредентизм з політичним курсом держави і виділяє два його різновиди: поміркований, метою якого є захист етнічно спорідненого населення від асиміляції і дискримінації, та радикальний, спрямований на приєднання (анексію) територій, на яких проживають споріднені групи². Фактично мова йде про два варіанти політики іредентизму – «м'який» і «жорсткий». Однак межа між ними нечітка, і у випадку радикалізації суспільних настроїв в іредентистській державі можлива переорієнтація на експансіонізм. Саме тому держава, у якій проживає іредента, повинна контролювати форми взаємодії споріднених держав і споріднених груп, аби вони залишалися у прийнятних правових рамках.

Ще одна причина виникнення іредентизму пов'язана з формуванням в іредентистській державі проекту відродження «Великої держави», який полягає у відновленні контролю над територіями, що раніше входили до складу великого державного утворення. У цьому випадку етнічний компонент стає другорядним, а на перше місце виходить територіальний чинник. Як правило, цю ідею підтримують радикальні націоналістичні політичні сили, але у випадку їх перемоги на виборах вона буде впроваджуватися в життя. Великодержавницька ідея відіграє надзвичайно важливу роль в реалізації політики іредентизму, стимулюючи державу до застосування різних засобів заради приєднання територій, що визнаються «незвільненими». Нині існують ідеї «Великої Албанії», «Великої Румунії», «Великої Угорщини», «Великої Сербії», а великодержавницька ідея у Російській Федерації є багатоаспектною, адже втілюється в кількох концепціях: «русского мира», «захисту співвітчизників за кордоном», «російського народу як розділеного» та інших.

Поліетнічна держава може стимулювати виникнення іредентистських настроїв з боку меншин-іредент у випадку ігнорування їх інтересів та дискримінації у різних сферах суспільного життя. Врахування етнонаціонального фактору у внутрішній політиці держави є важливим чинником легітимності державної влади, тож держава зацікавлена у проведенні ефективної етнополітики. Д. Ягсиоглу зауважує, що мета держав-націй – формувати і підтримувати одну націю в одній країні, довести всіх членів однієї національної чи етнічної групи в єдину політичну структуру і асимілювати або інтегрувати інших³. Варіантів співіснування меншини і держави безліч, починаючи від повної асиміляції до надання автономного статусу. Причому обидва ці варіанти можуть влаштовувати меншину, навіть асиміляція може не викликати спротиву, як це сталося з поляками у Німеччині. Неефективна етнополітика призводить до того, що меншини, маючи низький політичний, економічний чи культурний статус, починають орієнтуватися на сусідню державу.

Вірогідність появи іредентистських настроїв у поліетнічній державі посилюється в умовах політичної нестабільності, кризи та/або низьких темпів розвитку національної економіки. Цю тезу

¹ Tranca, O. (2006). La diffusion des conflits ethniques: une approche dyadique. *Études internationales*, vol. 37, n. 4, 508.

² Landau, J.M. (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press.

³ Yagcioglu, D. (1996). *Irredentism: An Inevitable Tendency of Ethnic Nationalism*. <http://www.academia.edu/1029408/Irredentism_An_Inevitable_Tendency_of_Ethnic_Nationalism> (2017, July, 13).

підтверджує той факт, що активізація іредентистських рухів у країнах Південно-Східної Європи відбулася саме на початку 1990-х років, коли з політичної карти зникали одні держави і з'являлися нові. Новоутворені держави стикалися з проблемами оптимізації політичної системи, переформатування економічного простору, вирішення міжетнічних проблем, а паралельно з цим якраз і відбувався процес відродження великодержавницьких ідей у сусідніх державах і виникнення іредентистських прагнень у представників національних меншин.

На нашу думку, саме причини політичного характеру є основними, а економічні і культурні обставини лише доповнюють політичні, адже іредентизм – це завжди певний політичний проект, який має ідеологів, очільників і виконавців. Саме політичні лідери, які переймаються метою приєднати споріднені групи до складу іредентистської держави, вирішують, до яких саме культурних чинників варто апелювати у процесі проведення політики іредентизму: можливо, буде робитися наголос на мові або ж на спільному історичному минулому, або ж настійно проводитися думка про ущемлення прав споріднених груп (яке, до речі, може бути реальним або вигаданим). До того ж кожен окремий випадок іредентизму може базуватися на особливих причинах, як, наприклад «курдський стиль іредентизму» пов'язує з правом на самовизначення, саме тому національно-визвольні змагання курдського народу викликають розуміння і підтримку з боку міжнародної спільноти.

Таким чином, історичні передумови появи іредентизму пов'язані з фактом існування розділених народів. Сучасна система міжнародного права закріплює прийнятні форми відносин між спорідненими групами, але у будь-якій «материнській», спорідненій державі може виникнути іредентистський проект, якщо під приводом захисту інтересів споріднених груп ця держава починає проявляти посилену зацікавленість у добробуті меншин. У поміркованому варіанті іредентизм виступає як захист меншини від дискримінації, а у радикальному – як анексування території. Ідея «Великої держави» живить політику іредентизму і надає їй більш радикального спрямування. У цілому ж увесь комплекс причин політичного, економічного і культурного характеру створює підстави для виникнення іредентизму, що можна побачити вже на прикладі перших іредентистських рухів в Італії, Греції й Німеччині у XIX ст. Безумовно, кожен окремий випадок іредентизму характеризується власною специфікою, що й актуалізує проведення подальших досліджень з метою з'ясування підстав, на яких виникають сучасні іредентистські проекти.

References:

1. Busygina, I.M. (2006). *Politicheskaja regionalistika: uchebnoe posobie* [Political regionalistics: study guide]. Moscow: MGIMO; ROSSPJeN [in Russian].
2. *Etnopolitychna bezpeka Ukrayiny: polityko-pravovi mexanizmy protydyi etnopolitychnij dezintegraciyi derzhav` : naukova zapyska* (2015) [Ethnopolitical security of Ukraine: political and legal mechanisms of counteraction to the political disintegration of the state: a scientific note]. Gorbatenko V.P. (kerivny`k avt. kol.), Shemshuchenko Yu.S., Kresina I.O., Stojko O.M. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koreczkogo NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Popov, B., Piddubnyj, V., Shklyar, L., Zdioruk, S. ta in. (1993). *Etnos i socium* [Ethnos and society]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>>. (2018, March, 04) [in English].
5. Karmazina, M. (2015). Gromadyanski identychnosti v Ukrayini u konteksti zovnishnopolitychnyx vplyviv [Civic identities in Ukraine in the context of foreign policy influences]. *Mizh istoriyeyu i politykoyu* [Between history and politics]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 262-290 [in Ukrainian].
6. Kryvyeczka, O. (2015). Dy`xotomiya «svij»/«chuzhy`j» u konteksti teorij kordoniv ta porubizhzhya [The dichotomy of «his» / «alien» at the context of theories of borders and borderlands]. *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa* [Scientific notes of the I.F.Kuras Institute of political and ethnic studies], no. 2(76), 196-208. [in Ukrainian].
7. Shapoval, Yu. (red.) (2013). *Kultura istorychnoyi pamyati: yevropejskij ta ukrajynskij dosvid* [The culture of historical memory: European and Ukrainian experience]. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].
8. Landau, J.M. (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press [in English].
9. Razdeljonnost' jetnosa: koncepcii, problemy, podhody [Separation of the ethnos: concepts, problems, approaches]. *Latinskaja Amerika* [Latin America], no. 6, 58-67. [in Russian].
10. Ryabinin, Ye. (2014). Ponyattya ta typologiya iredentyzmu: teoretychnyj aspekt [The concept and typology

- of irredentism: the theoretical aspect]. *Aktualni problemy nauky ta osvity: zbirnyk materialiv XVI pidsumkovoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi vykladachiv MDU* [Actual problems of science and education: a collection of materials of the XVII final scientific-practical conference of teachers (Mariupol State University)]. Mariupol: MDU, 405-408 [in Ukrainian].
11. Saideman, S.M., Ayres, Y.R. (2000). Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s. *The Journal of Politics*, vol. 62, no. 4, 1126-1144. [in English].
 12. Semchenkov, A.S., Barash, R.Je. (2009). Problema razdelennyh narodov v kontekste transformacii mirovogo politicheskogo prostranstva [The problem of separated nations in the context of the transformation of the world political space]. *Politicheskaja nauka* [Political science], no. 1, 137-167 [in Russian].
 13. Stryapko, I.O. (2014). Teoriya nacyi Volodymyra Starosolskogo [Nation theory by Volodymyr Starosolskyj]. *Visnyk Dnipropetrovskogo universy'tetu. Seriya: Filosofiya. Sociologiya. Politologiya* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Philosophy, Sociology, Political science], vol. 22, issua 24 (2), 190-197. [in Ukrainian].
 14. The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations & Explanatory Note June 2008 (2008). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. <<https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations?download=true>> (2018, March, 04) [in English].
 15. Tranca, O. (2006). La diffusion des conflits ethniques: une approche dyadique [Diffusion of ethnic conflicts: a dyadic approach]. *Études internationales* [International Studies], vol. 37, n. 4, 501-524 [in French].
 16. Vermenych, Ya.V. (2015). Donbas u konteksti teorij porubizhzhya: sociogumanitarny`j analiz [Donbas in the Context of Borderlands Theories: Socio-Humanitarian Analysis]. *Ukrayinskyj istorychnyj zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], no. 1(520), 108-134. [in Ukrainian].
 17. Yagcioglu, D. (1996). *Irredentism: An Inevitable Tendency of Ethnic Nationalism*. <http://www.academia.edu/1029408/Irredentism_An_Inevitable_Tendency_of_Ethnic_Nationalism> (2017, July, 13) [in English].
 18. Yavir, V.A. (2018). *Etnopolity`chna integraciya ta dezintegraciya u suchasnomu sviti: polity`ko-pravovy`j koncept*: Special`nist` 23.00.05 – etnopolitologiya ta etnoderzhavoznavstvo: avtoreferat dy`sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya doktora polity`chny`x nauk. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets`koho NAN Ukrayiny [Ethnopolitical integration and disintegration in the modern world: a political and legal concept: Speciality 23.00.05 – ethnopolitics and ethnic-state studies. Thesis to obtain the scientific degree of Doctor of political science. Institute of State and Law. V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

Svitlana Koch, PhD in Political science

Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

BORDERLAND GROUPS BETWEEN POLITICAL CENTRES: NATIONAL INFLUENCE AND LOCAL PRACTICES IN BESSARABIA

The article considers the conditions, under which ethnic groups form the necessity in lobbying of group socio-economic and political interests. The attention is focused on the leading role of ethnic groups in the processes of integration and disintegration of the region, regional policy of national development.

The process of acquisition of subjects` of socio-economic and political relations function by local ethnic groups both within the State and in the international arena is demonstrated on the example of ethnic groups of Bessarabia in Ukraine and Moldova.

The paper illustrates the acquisition of active capacity by ethnic groups while protecting cultural and social rights, as well as participation in global international processes. This problem acquires the special relevance in regard with the developed institutional and integrational crisis in Ukraine at the end of 2013 – beginning 2014. The “Ethnic map” at this conjuncture acquired additional functions as by the side of ethnic groups and in the managerial political projects of leading geopolitical players in the region (Romania, Moldova, Ukraine, Russia, Turkey, etc.).

Keywords: region, regional identity, ethnic group, national priorities.

Problem statement. The local groups of borderland, in sequence of the special structuring of the social space, within which they function, form the specific composition of adaptative everyday practices. Among the significant practices and strategies that determine a socio-political capacity of the local groups: preservation of capable regional identity in addition to national and ethnic; transcultural practices, including polyglottism and biculturality, as the space for fast socio-cultural transformation; readiness for transboundary cooperation under the condition of network structure of the ethnocultural groups.

The purpose of the paper is to analyse the conditions under which local groups of the borderland acquire the ability to act as parties of socio-political process on the level of regional processes as well as on the level of transboundary systems. **The object of the analysis** of the present research is ethnocultural groups of Bessarabia in Ukraine and Moldova and their practices of participation in regional and transboundary socio-political processes.

Analysis of the recent researches. The majority of the researchers consider the “borderland” as space of interaction of multilevel players: central and regional powers, local groups, transnational systems, etc. Social infrastructure of such spaces became an object of studies of R. Brubaker¹, O. Brednikov, E. Chekidze², A. Crosby³, Je. Lozanskij,⁴ etc. In the works of Beck, U., the borderland space is considered as a place with “biography” that allows local groups to contrast themselves with humanity⁵. The space as a “place”, in which the everyday practice of person is realized had been considered in the works of E. Husserl, M. Heidegger, A. Schutz, etc.

¹ Брубейкер, Р. (2000). «Дiasпоры катаклизма» в Центральной и Восточной Европе и из отношения с родинами. *Дiasпоры*, 3, 6-32.

² Бредников, О., Чекидзе, Е. (1998). Армяне Санкт-Петербурга: карьеры этничности. *Конструирование этничности*. Санкт-Петербург, 227-259.

³ Crosby, A. (2002). Introduction. *The Local Historian*. Vol.32, 2. May. <[http://www.balh.co.uk/publications/tlh_volume32_copy\(2\).html](http://www.balh.co.uk/publications/tlh_volume32_copy(2).html)>. (2018, October, 09).

⁴ Лозанский, Э. (2004). *Этносы и лоббизм в США. О перспективах российского лобби в Америке*. Москва. 272.

⁵ Бек, У. (2001). *Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию*. Москва: Прогресс-Традиция, 304.

The idea to consider the “borderland” as “symbolic”, a self-forming structure that is able to dictate conditions of development for the participants of this system, is presented as a concept of “experience of the area” by Pierre Bourdieu¹. Therein the reality is predetermined by formed conformism, “perception of the social world” that acts as symbolic power in the form of social resource fixed to the group.

The analysis of the socio-cultural practices of local ethno-social groups in Bessarabia have been conducted by a lot of historians and ethnographers (O. Ganchev, I. Grek, M. Guboglo, O. Kvilinkova, O. Prigarin, O. Uvarova, P. Khristov), however, the practices itself have not been an object of specific political analysis.

Paper main body. The regional system in the South – North Ukraine is a unique social structure that demonstrates the ability to generate the rules and social statements throughout history, due to which the process of transmission of traditions, as inherited actual social experience, is provided.

The region has been formed as a stable systematic borderland: between civilizations, economy and cultural centers, informational and geopolitical areas. Bessarabia is an area of vital interests of many geopolitical players, classic limitrophe, multipolarity and marginality of which are predetermined by geography². Regional area of Bessarabia throughout history has maintained an unstable political influence, an absence of sustained cultural basis, enclave settlement of peoples in the region. Here “the experience of the area” (Pierre Bourdieu’s concept) appears as a composition of social practices and models of behavior, provided not only the ability to maintain a tolerant multi-ethnic environment but also a traditional pragmatic relation to national idea.

Bessarabia is the borderland region, located in the area of Ukraine and Moldova and within the zone of permanent geopolitical attention by the side of Romania, Turkey and Russia. Throughout the long history, Bessarabia has been considered by all participants of regional relations as a potential source of different resources: geographical, agricultural, demographical, transit, etc.

Bessarabia received the status of “disputed territory” due to the history: during the period of antiquity this lands had been the borderland between Daco-Thracian and Iranian tribes of Scythians and Sarmatians; during the period of the great migrations it was the corridor, that successively had been inhabited by peoples that had moved from the steppes of the South – East Europe to Middle Europe and to the Balkans. Here have been located the borders of the Eurasian Empires: the Ancient Hellas, the Roman Empire, Byzantium, the Bulgarian Kingdom, the Kievan Rus, Lithuania, the Golden Horde, Genoa, Moldavian and Wallachian principalities, Ottoman and Russian empires, the Soviet Union and Romania, modern Ukraine.

This territory was marked on the West Europe maps as “*Loca Deserta*”, “*Loca desolata*”. Gradually it had been transformed in stable “disputed territory” for the border-states; “undeveloped”, that means free for settlement; “marginal” – far from centres of culture and political influence. On the maps of XVII century, created by the Polish engineer Guillaume Levasseur de Beauplan, the interfluvium between Dniester and Prut had been marked as a borderland within which had been needed to build boundary and defensive structures. The visible signs of this frontier land have been preserved by remains of “Serpent’s Wall” and “Trajan’s Wall”. In the collection of 1903, it is stated that the Walls of South Bessarabia created vast redoubt, included the “whole region”³. A lot of modern towns in the region were founded as defensive fortifications – fortresses: Bilhorod-Dnistrovskiy (Akkerman), Izmail, Bender (Tighin), Kiliya, Savran, etc. Virtually all Bessarabian fortresses had performed the function of transit centres in ancient times, provided the trade with the barbaric world of the Black Sea region. In II-III centuries AC Rome, on the periphery of which were the lands of Bessarabia, actively provided the patronage to the local merchants by granting the right on free trade. Later in X – XIII centuries the part of trade route lied through the Danube Delta and the Snake Island – “The trade route from the Varangians to the Greeks”. The role of contact zones had been performed by the Greek and Genoese colonies, later by Turkish fortresses. They had connected the Mediterranean region and countries of Central and West Europe. Trade route through Crete – Constantinople – Kiliya – Suceava – Kamenetz – Lviv had been formed in XVII century. In the same time

¹ Бурдые, П. (2007). *Социология социального пространства*. Санкт-Петербург: Алетейя, 87-96.

² Коч, С., Узун, Ю. (2012). Диаспоры юга Украины в системе региональных геополитических отношений.

Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія, Філософія. Політологія. Збірник наукових праць, вип. 4, 140.

³ *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник (1903)*. Москва: Бессарабед.

Kiliya, Izmail, Akkerman transformed into the transit trade points with a corresponding ethno-social structure of the population.

The modern development of the region by all subjects of regional policy appeared as potentially promising. The interfluvies of Dniester, Prut and Danube are still the area of vital interests of Turkey, Romania, Russia, Moldova, Ukraine, and Bulgaria. There is a significant number of projects, the aim of which is to use the transit resource and to integrate the region to one of the global regional systems: European or Eurasian.

Four International transport corridors pass through Bessarabia. Two of them: the corridor No.9 – “The trade route from the Varangians to the Greeks” and revived “Silk Road” – TRACECA are officially recognized by international organizations as natural transit bridges. The significant transit potential of the region is concentrated in the triangle Reni (Ukraine) – Galati (Romania) – Giurgiulesti (Moldova). Herewith, every state owns its “key” to the region: Ukraine controls port, Romania – Danube channel – the Black Sea, Moldova – railroad sidings. The cooperation within the Euroregion “Lower Danube” is directed to the regulation of transboundary cooperation between Ukraine, Romania and Moldova. The autonomy part of Moldova – Gagauzia also sees itself as an independent participant of transport corridor¹ Association of the European Border Regions Euroregion “Lower Danube” as a legal entity has an ability to attract financing from the European Union Funds for strategic infrastructural projects.

However, these and other perspectives did not rid Bessarabia of the economic depression conditions, in which it has come at the turn of XX – XXI centuries. This fact in combination with geopolitical seismicity traditionally underlines the political instability and peripherality of the region, concerning all possible economic investments. The crisis of XXI century transforms the area of Bessarabia into the “island”, depriving it of its merits as a transit system and possibilities to be a geopolitical “corridor”. Thus, the “island” status of Ukrainian part of Bessarabia becomes a reality. Bessarabia is dependent on all vital resources: gas, water, electricity, roads. Region is connected to the “mainland” by two roads, one of them passes through the territory of Bessarabia, that makes passage through it “conditionally free”; the other road passes through the bridge above the mouth of the Dniester that makes it “strategically vulnerable”.

Nevertheless, the modern politicians traditionally consider Bessarabia as a “connecting element” between two geopolitical areas. In 2007 Mayor of the City of Athens on the meeting with the President of Moldova noticed, that “Moldova and Greece are the states, where religions and civilizations meet, where West and East converge”². Ukrainian politician I. Plachkov claimed: “The Danubian Bessarabia, due to its geopolitical position, is “the solar plexus” of a geopolitical and geoeconomic axis of the EU – Ukraine – Russia”³. Such approach is traditional and relevant.

The activity and capability of regional system are largely determined by its political capacity during the long historical period. From XVII century, the names “Bessarabia”, “Budjak” appeared in international treaties and documents, maps of Moldavia, Wallachia, Poland, the Ottoman Empire, Crimean Khanate, Venice, Russia, etc.⁴; these names have been used in administrative divisions of the Ottoman and Russian empires; mentioned in historical descriptions, demonstrating the significant level of actual autonomy and regional capacity⁵. Remoteness from the centres of political power determined the attractiveness of the region for fugitives from social pressure and absolutism from the Danubian principalities, Russia and

¹ Румыния не пускает Гагаузию к участию в Еврорегионе «Нижний Дунай». *Basarabia. MD*, 27.01.2014 <<http://www.basarabia.md/rumyniya-ne-puskaet-gagauziyu-k-uchastiyu-v-evroregione-nizhnij-dunaj>>. (2018, September, 16).

² Старыш, К. (2007). Молдова-Греция: политический роман. *Независимая Молдова*. 15.06.2007 <<http://www.nm.md/article/moldova-greciya-politicheskiy-roman>>. (2018, September, 18).

³ Плачков, И. (2012). *Бессарабское экономическое чудо*. <<http://bessarabiainform.com/2012/07/ivan-plachkov-bessarabskoe-ekonomicheskoe-chudo/#ixzz2sq2jzduC>>. (2018, September, 05).

⁴ Мустафа, А. (1986). *Турецкие документы об истории Румынии 1791-1821*. Бухарест, 293.; Jorga, N. (1899). *Studii istorice asupra Chiliei și Cetații Albe*. București, 220; Сосса, Р. (2007). *Картографування території України*. Київ. Либідь. 76-77.

⁵ Шевальс, П. (1993). *Історія війни козаків проти Польщі з розвідкою про їхнє походження, кранну, звичай, спосіб правління та релігію; другою розвідкою про перекопських татар*. Пер. с франц. Ю. Назаренко. Київ: Томіріс. 224; Челеби, Э. (1961) *Книга путешествия: (Извлечение из сочинения турецкого путешественника XVII в.)*. Вып. 1: Земли Молдавии и Украины Москва: Восточная литература. 338.

Poland in XV – XVII centuries¹. However, in XVIII century Bessarabia, in fact, was divided into Moldovan, Turkish, and Nogai zones of administration.

The ethno-social structure has been forming exactly during this period and in the later historical periods it became typical for this region. During the period of Russian-Turkish wars from 1711 to 1812 in Bessarabia, the ethno-confession structure of the population and all socio-cultural environment had been gradually restructured. After Bessarabia had joined the Russian Empire the process of settling the territory by Christians – farmers began, they were: Moldovans, the descendants of the Cossacks, Bulgarians, Serbs, Albanians, Greeks, Armenians, Germans, etc. The frame of mental image has been formed due to the “special” status of the region during the so-called “period of illusions” and subsequently caused the formation of a sustainable socio-cultural and political image of the region².

Social regional system has been formed in result of the cooperation of self-contained ethnic communities (autochthonous and emigrant ethnic groups), that created the mechanism of retention of the part of social space, which is necessary for their development.

The principle of ethno-social segmentation has been formed, due to which the borders of social group coincide with the borders of ethnic or confessional groups. This mechanism has been forming for decades. Social structure with expressed “horizontal” ethnic systems has already been inherent in the region during the period of the Ottoman influence. During the period of the economic development of the territory by the Russian Empire this mechanism had been supported by protectionist policy of the state in regard to the agricultural colonies as well as by the system of socio-economic and legal benefits in regard to the new settlers – *coreligionists* (Greeks, Bulgarians, Gagauzians, Albanians) and *foreigners* (Germans and Swiss; Jews from Poland and Belarus)³. During this period, the cultural differences had been supported by socio-economic mechanisms and by the time became their hostages⁴. Furthermore, the ethnic culture of migrants became the basis for legal regulation of their statuses⁵.

Therein, if geopolitical conditions generate and organize regional practices, the schemes of perception of centre-periphery relations convert the external conditions into the models of action that are realized on the level of group and individual practices.

The acts of “symbolic appropriation” of the space, its marking as “own” (orthodox / agricultural / Russian / Turk / Greek / Balkan / Soviet / Ukrainian etc.) perform as an “argument” for presence during the competition between groups and political actors for the right to be the “owners” and to make socially significant decisions. The “Iconography of the region”, as a system of symbols, images, public actions, is able to demonstrate the group solidarity and to create “the border of locality”⁶. The glocal “biography” of Bessarabia allows local groups, that set their, to form the functionally-active, hierarchical system of identifications, which is able to quickly and significantly modify⁷.

Thus, the geopolitical structure, features of demographic and communicational resource, socio-cultural segmentation set by the conditions of “settlement” and needs of “central government” became conditions for the regional development.

¹ Гончарова, Н.О. (упоряд.) (2013). *Джерела історії Південної Бессарабії з давніх часів до кінця XIX ст.* Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 191.; Паламарчук, С. (2005). *Територіальні структури Дунай-Дністровського межиріччя (кінець XIV – середина XVII ст.)*: Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук. Одеса: Одеський національний університет імені І.І.Мечникова.

² Коч, С. (2014). Этническое лоббирование как социальная практика в пограничье (на материалах исследования Бессарабии). *Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского Пограничья*, 1-2, 46-65.

³ Уварова, О. (2007). *Російська «політика покровительства» щодо греків-іммігрантів в кінці XVIII першій третині XIX ст. (на матеріалах Херсонської губернії)*: Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук. Одеса: Одеський національний університет імені І.І.Мечникова.

⁴ Коч, С. (2011). Социально-экономические модели адаптации этнических групп (на примере «старых» и «новых» диаспор юго-западного региона Украины). *Предупреждение насильственных конфликтов в мультикультурных сообществах и формирование культуры мира*. Киев: ЧП «Золотые Ворота», 61-71.

⁵ Красняков, Н. (2009). Закрепление политико-правового статуса Бессарабской области в составе Российской империи: опыт применения конституционализма. *Вопросы управления*, 6. <<http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2009/01/19/>>.

⁶ Gottmann, J. (1952). The Political Partitioning of Our World: an Attempt at Analysis. *World Politics*, 4, 512-519.

⁷ Бек, У. (2001). *Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию*. Пер. с нем. А. Григорьева. Москва: Прогресс-Традиция, 304.

The ethno-cultural structure of Bessarabian population is characterized by such features as: 1) poly-culturalism and poly-confessionalism – there are more than 130 nationalities that profess *different denominations of Christianity, Judaism and Islam in the region*; 2) *enclave settlement: historically formed compact settlements of ethno-cultural groups that have the defined structure “of cluster resettlement” with own “centres”*; 3) *absence of status of “indigenous people” upon conditions that every regional group have an ability to act as a “settler” that colonized and rendered habitable this territory*; 4) *unstable status of the titular nation that in different time belonged to Tatars, Greeks, Russian, Romanians, Ukrainians*¹.

The concept of group adaptation and strengthening of collective rights on the vital space became the condition of the social structure segmentation on the ethno-cultural principle that caused the transformation of ethno-cultural groups into the parties of socio-political process.

The formation of the modern ethnic map of the region occurred simultaneously with “economic development” of the new lands while maintaining the traditional characteristics of the transitional area of the region. That predetermined the consolidation of special economic niches of the groups and long-term preservation of traditional agricultural sector.

The process of economic and cultural adaptation for all inhabitants of the region became the basis for the formation of:

1) ethno-economic presentation realized in the form of usage of ethno-cultural resources for “gaining a foothold” in the social space;

2) practices of “gaining a foothold” on the socio-economic space by the group as the realization of the right on inhabitation that reflected in the toponymy and iconography of the region. Such socio-cultural “recognized” spaces have been set by German, Greek, Jewish, Russian, Bulgarian, Gagauzian, Moldovan communities, etc. That is the system of ethnographical and sacral objects that nowadays allows not only to preserve social practices of these groups, develop ethnographical tourism, but also to act as groups of socio-political influence (for example, demands for the implementation of the Law on languages 2013). The institutionalized ethnic communities are orientated on the “gaining a foothold” in the landscape of cities and countries “places of memory”, memorial complexes, that in historical perspective will enable groups to strengthen their presence in the region;

3) the practices of allocation of local vital space within the region, that became the part of the ethnic identity of ethnic groups (“Bessarabian”, “Bessarabian Bulgarian”, “Bessarabian German”, “Bessarabian Greek”, “Moldovan schismatic”);

4) the practices of conscious demonstration of being involved in the local ethnic groups, that is a condition for formation on their basis the groups of influence (lobbying), the activity of which is directed on the assistance to the development of economic and social projects, initiated by the members of these groups. Such practice has been convenient and promising as for the historical ethnic groups, and for the “new” ethno-social groups, forming in the region (Chinese, Vietnamese, Arabic, Chechen, Armenian, etc.)

The usage of self-identification signs in the landscape of the region always has the aim: “gain a foothold” in the social space, presentation of a desired semantic image that demonstrates the capability of the subject. The establishment of the “symbolic system” allows to set up a concept, that is fundamental for conformally stable relationship of social integer².

The majority of ethnic groups within the region (Greeks, Germans, Jews, Armenians, Russian, Ukrainians, etc.) have their “Nominative spaces”. There are the marks of presence: toponymical objects, historical memorial complexes, informational resources, sightseeing tours, systems of cultural and educational complexes, sacral objects, etc.

The demonstration of success and influence of ethnic groups in historical retrospective is an argument for its social capability nowadays. That is why the representatives of ethnic communities actively promote and represent their social statuses. The symbolic history, iconographical images are the resource that enables a person to realize their own place in the system, due to being included in the network of senses that are accumulated in the memory, forming a fundament for social cooperation. This resource assumed the interconnection of three moments “place”, “network” and “memory”³.

¹ Коч, С. (2011). Социально-экономические модели адаптации этнических групп (на примере «старых» и «новых» диаспор юго-западного региона Украины). *Предупреждение насильственных конфликтов в мультикультурных сообществах и формирование культуры мира*. Киев: ЧП «Золотые Ворота», 61-71.

² Бурдье, П. (1993). Социальное пространство и символическая власть. *THESIS. Альманах, Вып. 2*, 140.

³ Preston, P. (1997). *Political / Cultural Identity. Citizens and Nations in a Global Era*. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications.

The preservation of “places of memory”, building/destruction of memorial and architectural complexes, cemeteries, protection of sacral centres, creation of museum collections, books, names of the cities and streets, names – all of that in complex is a historical reality for the residents of Bessarabia. The main task is to choose the strategy of memory, the aim of which is to put the focus on significant moments of history. In the same time, such form of culture presentation is “artificial”, because any analysis and description of tradition is a way of its interpretation and “rewriting” into modern language¹. However, while the world, which consists of a number of realities, gives a preference to one of them – the daily life, the “historical memory” is only a projection of the present into the past that gives the opportunity to modernity to find a background for legitimacy in the “past”.

The ambiguity of socio-cultural identity in Bessarabia is explained by its peripheral position in the system of communicational spaces of researched groups, by the presence of national and local cultures, the borders of which have never been fully contacted.

Multidimensionality of communicational spaces demonstrates an ability of a social system to be functionally transformed under the conditions of political and national instability. Communication socio-cultural systems in the region can be classified by ethnic, language or confessional belonging, economic specialization, geopolitical orientation.

Turk layer of culture in the region is represented in historical geography, marked by toponymical objects, history of Nogai presence, Ottoman influence and by the part of this ethnic space – Gagauzia, ethnos, whose ethno-genesis is connected with this territory.

The significant communication system in the region is *Balkan culture* or culture of *Transdanubia colonists* that is represented by the group of peoples, moved from the Balkans. These peoples are Albanians, Greeks, Bulgarians, Gagauzians. Especially it should be highlighted the area of *Greek culture*, that includes several historical and socio-cultural layers of history (Greek city-colonies of antiquity, Byzantine civilization, Phanariotes rule and Greek colonists). The history has determined the expanded interpretation of ethnonym “Greek” as a person of “Greek religion”. That explains the frequent replacement of the terms “Greek”, “Christian”, and “Balkan migrant”. This fact explains the availability of transition from “Greek” self-identification to the identity of any other Christian ethnos during the process of forced reidentification and deportation in the XX century.

The legacy of the Roman Empire in architecture, toponymy, and language is represented by *the Roman culture*. Its successors are two peoples: Moldovans and Romanians. They are perceived as “indigenous” people, of one faith with Christians – migrants, but unlike the last one, they have never had the status of colonists.

The Slavic culture is represented by groups of Ukrainians, Bulgarians, Russian Nikonians and Old Believers. This group was not socially homogeneous, because Bulgarians and Old Believers had the statuses of colonists, and Ukrainians and Russian Nikonians referred to the category of state peasants. Their resettlement in the region mostly had been spontaneous.

The migrants from the West and Central Europe, Germans, Swiss, French, should be allocated in a separate communication system. The appearance of technological forms of agriculture, mechanical engineering, intensive forms of land use is connected with their appearance in the region.

The criterion that has predetermined the formation of the ethnic map of the region, was a religion. The migrants considered Bessarabia as a territory, where lived “co-religionists” – Christians, that predetermined their choice under the conditions of Islam influence. The Albanians, Bulgarians, Gagauzians moved from the territory of the Ottoman Empire were perceived as “friends” and that is why they quickly adapted to the local population. The religious tradition was laid on the basis of the use of exonym “Khokhol”. Following the Old Believers, all Orthodox Nikonian population is called “Khokhols” here, that is why this exonym is widely used in the daily life.

Institutional environment and vector of social development have formed such social category as *colonists*. This status united Albanians, Gagauzians, Greek, Russians, Old Believers, Bulgarians, Germans and Swiss into one social space. The development of this group has a rigorous algorithm in the dynamic of the political and legal status and socio-economic opportunities during two decades.

¹ Бергер, П., Лукман, Т. (1995). *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. Москва: Медиум, 323.

Ethno-economic niches should be allocated as a communicational space, based on the multi-structurality of regional development of Bessarabia. Such niches form the system and mechanism of vital resource allocation (material, social, symbolic, informational).

Thus, Moldovans, Gagauzians, Tatars, Bulgarians, Albanians, Russians, Ukrainians are usually referred to as to the rural population, the economy of which is based on agriculture, animal husbandry and horticulture. The urban environment usually has cosmopolitan, ethnically and confessionally diverse structure. However, the urban citizens, who provided trade infrastructure of the cities, mostly were Jews, Armenians, Greeks, Italians and peoples, whose political centres pretended on this land: Russians, Ukrainians, Turks, Romanians.

Interconnection of communicational spaces has been strengthened by language practices. The situation of functional polyglossia is a distinguishing feature of this region, that allows to easily manipulate socio-communicational spaces by language. The mass bilingualism is determined by the features of political socio-cultural history. Diglossal situations are different by their origin: 1) by birth (knowledge of languages of both parents); 2) territorial bilingualism (as a result of interference of languages because of mixed settlement of the native speakers); 3) social determinism (forced knowledge of two languages or pragmatically conditioned knowledge, acquired as a result of studying) and etc.¹. It is worth to consider also the state programs of official language determination that had been applied by different political centres. As regional languages with a public status have been recognized: Greek, Turkish, Russian, Romanian, Ukrainian. Last three of them are available for the regional intercultural communication nowadays. Furthermore, each of them is represented as a language of intercultural communication in different generation groups.

Manipulation of language spaces is used not only in the communicational practice of individuals but also as a method of demarcation of political borders, implementing different national strategies in the region. If previously the assimilation policy had been realized by language and education, nowadays, writing systems are involved in this process. Thus, the Moldovan and Gagauzian writing had been converted to Latin system, wherein by manifestation act was preserved the Cyrillic alphabet for Moldavian language in Trans-Dniester.

Important is that every communicational space presumed the existence of the “own centre” and “periphery”, that caused the creation of the network structures (*from relations between countrymen to transnational systems*), which are based on the specific contacts (*the channels of information and semiotic systems*), that united the participants. The most important task of such iconographical signs (J. Gottman) and Simulacra (J.n Baudrillard) is to demonstrate group solidarity and presence in the social space of the region.

The represented communication systems are not single-dimensional, they have a plurality of intersections. However, the important element of communication is polyglossia creation of images of “friends” and “foes”. The aim of any communication system is to regulate the behavior of subjects and programming the development of social structure. The capability and necessity of involving an individual or a group in one of the systems demonstrate their socio-cultural choice and allows in the situation of political and national uncertainty to preserve the identificational and social stability.

Social strategies of borderland groups always have been directed on the maintenance of positive identity that is an argument for maintenance of socio-cultural border. The mythologizing of “bygones”, the creation of local-group, and regional chronotope allow to fix the group in the regional space and to create the argumentation for its social capability. Thus, the constructing of “myths” on the topic of migrations, contribution to the process of development of the region, cultural and social patronage give an opportunity to interpret the regional history in favour of group or centre of political influence.

Turning back to the characteristic of the conditions of current social system in Bessarabia, it should be noticed, that ethno-groups traditionally cooperate with each other within several dimensions of the system: cultural – communicational, value-semiotic, rational and pragmatic.

Thus, the geopolitical attractiveness of the region provided the “special treatment” by the side of the main competitors. The citizens of Bessarabia have had the special statuses in different times, that provided: the right on free trade, tax exemptions (Roman and Byzantium Empire); protectionism policy by the side

¹ Коч, С. (2008). Динаміка етномовної ситуації на території Півдня Бессарабії у XVIII – XX ст. *Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин: перспективи реалізації в Україні*. Одеса: Друкарський дім, 145-157.

of Empire centres during the period of the Ottoman Empire, tax exemptions for the farmers – migrants – colonists; special regime of administrative-territorial governance and legal regulation (Russian Empire); etc.

Poly-cultural environment is considered by all participants of the regional relations as a resource, as a potential source of influence and power, as an opportunity to act. And if the presentation of ethnic culture is considered by the local ethno-cultural groups as a way to “gain a footnote” on vital space and to provide social capability, for the centres of geopolitical influence ethnicity acts as a resource for establishment of social and political institutes for implementation their manipulation practices in the space of their states.

Considering the region as a geopolitical resource, governments of the borderland-states besides being loyal to the process of spontaneous colonization of the region, participated in the constructing of this space. The historically known projects of development of the territory evidenced about that. The special place shall be given to the project of XVIII century of creation “the New Byzantium” of the era of Phanariotes on the lands of Wallachia, Moldavia and Bessarabia that had been supported by the “Greek project” of Catherine II. The main aim of this project was to establish the Greek Empire under the rule of the Russian crown¹. Also, there was the project of agricultural colonization of Siberia and Bessarabia, suggested by the A. O. Kornilovich², the project of the “Greater Romania”, formed on the basis of anti-Turkish and anti-Phanariotes sentiments, the original purpose of which was to achieve national independence. At the beginning of XX century the uniting of all “Romanian historical provinces” within the unitary Romanian state became the task of the World War I³. Its modern version presumed the reconstruction of the “Greater Romania” within the borders before 1940⁴. The project “Greater Moldavia”, being anti-Romanian, has been orientated on the reconstruction of the borders of the Medieval Principality of Moldavia⁵.

The “Bessarabian issue” always has appeared as an element of solving the “Balkan problem”⁶. Generally, the Bessarabia has been often considered as a part of Balkan world, the distinctive feature of which is deep peripherality and problematic identity⁷.

Among the modern geopolitical constructs, it should be noted the projects of “Budjak Republic”, “Republic of Gagauzia”, “Transnistria republic”, “Federal Moldavia”. The actualization of this geopolitical constructions mostly occurs through the public organizations and political Parties: “Our Bessarabia”, “Our Country” (Ukraine), “Civil platform “Acțiunea-2012” (Romania), “Patriots of Moldova” (Moldova), each party realizes the political potential of the space of Bessarabia.

The ethno-cultural history of Bessarabia has a great number of examples that poly-ethnicity, as an inner resource has a significant potential for political activity. Nowadays, there are synchronous, but opposite by their sense, social processes, that accompanying the destruction of the old and establishment of the new state borders in the region. The uncertain-provocative status of Bessarabia has been preserved, that is evidenced by the statements of officials and media. Romania, represented by President T. Basescu, strongly advocated the return of the “occupied Romanian districts” – Bessarabia and Bukovina. These claims have been strengthened by the events in Ukraine of 2013 – 2014. Thus, on the website of the weekly *Adevarul* on the 27th of January had been made the statement that “the activity of Euromaidan and the fact, that it still has not being destroyed by the armed forces of Ukraine are the sufficient reason for the armed invasion”⁸. The geopolitical uncertainty has strengthened due to the active policy of Gagauzia that sees

¹ Маркова, О. (1958). О происхождении так называемого греческого проекта (80-е гг. XVIII в.). *История СССР*, 4, 52-78.

² Оганян, Л. (1985). Декабрист А. О. Корнилович и его проекты развития Сибири и Бессарабии. *Сибирь и декабристы*, вып. 4, 67.

³ Узун, Ю. (2013). Румынский унионизм как фактор «внутренней» и «внешней» геополитики: к проблеме государственного управления региональным развитием. *Постфактум: историко-антропологічні студії*, 3, 51.

⁴ В Румынии раздаются призывы воспользоваться ситуацией в Украине для возврата «своих» территорий (2014). *Мультимедийное информационное агентство OMEGA 25.01.2014*. <<http://omg.md/ru/114390/>>. (2016, September, 25).

⁵ *Фундамент Великой Молдовы. Как рождается новая национальная идеология* (2008). Сборник статей. Кишинев, 164. <<http://common.regnum.ru/documents/moldova-foundation.pdf>>.

⁶ Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии. *Документы и материалы* (1996). Москва: Индрик. 380.

⁷ Карастоянов, С. (2002). *Особенности на съвременното политикогеографско положение на балканските страни*. Балканите. Политикогеографски анализи. София, 144.

⁸ *Adevarul* (2014). 27 января 2014: *Сайт еженедельника*. <<http://adevarul.ro/news/>>. (2015, June, 15).

in Romania a threat to its autonomy and national identity. According to the legislation of Moldova, in case of disappearance of Moldova as an independent state, Gagauzia shall become independent that is evidenced by the referendum in Gagauzia on February 2, 2014¹. Russia and Turkey are ready to act as guarantors of Gagauzia independence. During the visit to Moldova on October 18, 2018 the President of Turkey Recep Erdogan suggested to Gagauzians “love that extends borders” meaning the extension of the “Turkic world”². Russia, in its turn, involves Gagauzia into the “Orthodox Christianity”. However, in this case, the vector of integration of Gagauzia coincides with the intention of unrecognized Transnistrian Moldovan Republic³. Such conditions of development of the region explain the maintenance of the system of local identities that due to their “ability to transform” can ensure social order and retain capability upon the conditions of political uncertainty.

Local identity is convenient to use in socio-political practice, because it enables groups to adapt to different geopolitical transformations without significant changes in their identity, maintaining the main elements of socio-cultural system. In the same time, the formation of multiple identities within ethnic communities is caused by the following necessities: to combine several cultural and national reference points, to maintain the opportunity to activate the specific vectors of culture according to the need, to maintain the positive identity and internal complementarity in the region due to the minor exterior modelling. For example, the respondents, who have been identified as members of only “Greek” or only “Bulgarian” group, in other version – only “Bulgarian” or only “Gagauzian” group, in third version – only “Moldovan” or only “Romanian” group, cannot clearly explain the differences between these groups.

Conclusions. Social capability of the local groups in Bessarabia became a result of the settlement of the region when socio-cultural borders of the group act as a basis for settling social statuses.

Geopolitical conditions of region’s development and political instability during two and half centuries have preserved and fixed the practices of social lobbying and social reservation by groups that became conditions of preservation and sustainability of the local regional system. Dynamic of the transformation of centre-peripheral systems predetermined the formation of specific models of transcultural behavior on the level of group and individual practices.

The ethnic groups of Bessarabia have formed ability to act as a “lobbyists”, “guides” of interests of their groups in metropolis⁴ or vice versa to act as a “foreign lobbyists” and to become an instrument of influence on political and economic institutes of the state of residence. Such activity has a number of preconditions: involvement of the ethnic groups into the international network, created by the representatives of their people; presence of a systematic connection with the metropolis. The culture of the ethnic groups and their connection with their metropolis are significant diplomatic resources. In accordance with that, it should be mentioned about the relations between Moldova and Greece, which positions on the periphery of the European Union have many similar problems. However, the government of Greece supported the European intentions of Moldova⁵. The similar situation is in the Gagauz-Turkish union. Ankara tried to take under control political and social processes in Gagauzia autonomy. Although Gagauzia has made a statement of its intention to integrate into the Customs Union, Turkey still has been an active “Maecenas” in cultural and educational spheres; Turkey forms the instrument of influence on the political processes in Transnistria, Moldova and South Ukraine. While the Turkish presence in the region is realized through the systematic support of the ethnically related people – Gagauzians and Gagauzia autonomy and interests of Bulgaria are represented by the institutes of Bulgarian ethnic groups, Russia and Romania consider as an object of their interest the whole region.

¹ Референдум в Гагаузии: итоги 04.02.2014 г *Международная организация по наблюдению за выборами CIS-ЕМО* <<http://www.cis-emo.net/ru/news/referendum-v-gagauzii-itogi>>. (2015, September, 15).

² Выступление Реджепа Тайипа Эрдогана в Комрате 21.10.2018 (2018). <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=43274&fbclid=iwar1occcvripwcsxb-jl3z92j_a0vjemkrpxb0wedg_v_oenrcgnpusqnn50> (2018, November, 08).

³ *Указ об утверждении Государственной стратегии экономической безопасности Приднестровской Молдавской Республики 2013* (Президент Приднестровской Молдавской Республики). *Официальный сайт Президента Приднестровской Молдавской Республики*. <<http://president.gospmr.ru/ru/news/ukaz-prezidenta-pmr-no558-ob-utverzhdenii-gosudarstvennoy-strategii-ekonomicheskoy-bezopasnosti>>. (2015, August, 18).

⁴ Коч, С. (2014). Этническое лоббирование как социальная практика в пограничье (на материалах исследования Бессарабии). *Перекрёстки. Журнал исследований восточноевропейского Пограничья*, 1–2, 46–65.

⁵ Старыш, К. (2007). Молдова-Греция: политический роман. *Независимая Молдова*. 15.06.2007 <<http://www.nm.md/article/moldova-greciya-politicheskiy-roman>>. (2018, September, 18).

Usually the borderland regions have an ability to maintain their features, regardless of changes of the political centre, moreover, they have an ability to situationally “choose” the centre that acts as a guarantee of social tasks realization. The current multidimensionality of cultural base and “the practice of presence” in Bessarabia determine the formation of structural model and behavior scheme in the region that enable it, in spite of systematic decentralization, “to save face”.

References:

1. Adevarul (2014). January 27, 2014. <<http://adevarul.ro/news/>> [in Russian]. (2015, June, 15).
2. Beck, U. (2001) *Chto takoe globalizacija? Oshibki globalizma – otvety na globalizaciju* [What is Globalization? The Mistakes of Globalism – the Answers to Globalization]. Moskva: Progress-Tradicija. [in Russian].
3. Berger, P., Luckmann, T. (1966) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday & Company, New York. [in English].
4. Bessarabija Graficheskij, istoricheskij, statisticheskij, jekonomicheskij, jetnograficheskij, literaturnyj i spravochnyj sbornik. (1903) Redakija P. Krushevan. [Bessarabia. Graphic, Historical, Statistical, Economic, Ethnographic, Literary and Reference Collection. (1903) Edited by P. Krushevan]. Moskva: Bessarabec. [in Russian].
5. Bessarabija na perekrestke evropejskoj diplomatii. Dokumenty i materialy (1996). [Bessarabia as Crossroads of European Diplomacy. Documents and Materials]. Moscow: Indrik. [in Russian].
6. Bourdieu, P. (1993). *Social'noe prostranstvo i simvolicheskaia vlast'* [Social Space and Symbolic Power]. Thesis. *Al'manah* [Thesis. Almanac]. 2, 137-150. [in Russian].
7. Bourdieu, P. (2007) *Sociologija social'nogo prostranstva* [Sociology of social space]. SPb: Aletejja, 87-96. [in Russian].
8. Brednikov, O., Chekidze, E. (1998) Armjane Sankt-Peterburga: kar'ery jetnichnosti [Armenians of Saint Petersburg: Careers of Ethnicity] *Konstruirovanie jetnichnosti* [Construction of Ethnicity]. SPb., 227 – 259. [in Russian].
9. Brubaker, R. (2000) “Diaspory kataklizma” v Central'noj i Vostochnoj Evrope i ih otnoshenija s rodinami [“Diasporas of Cataclysm” in Central and Eastern Europe and their Relationship with their Homeland] *Diaspory* [Diasporas]. 3, 6 – 32. [in Russian].
10. Chelebi, Je. (1961) *Kniga puteshestvija. Vyp. 1: Zemli Moldavii i Ukrainy*. [Book of Travels. Ed. 1: Lands of Moldova Ukraine]. Moscow: Vostochnaja literatura. [in Russian].
11. Crosby, A. (2002) Introduction. *The Local Historian*. Vol.32, 2. May. <[http://www.balh.co.uk/publications/tlh_volume32_copy\(2\).html](http://www.balh.co.uk/publications/tlh_volume32_copy(2).html)>. [in English] (2018, October, 09).
12. Dzherela istorii Pivdennoi Bessarabii z davnih chasiv do kincja HIH st. (2013). [Sources of History of South Bessarabia from Old Times to the End of XIX century] Uporjadnik: N.O. Goncharova. Izmail: RVV IDGU. [in Ukrainian].
13. *Fundament Velikoj Moldovy. Kak rozhdaetsja novaja nacional'naja ideologija (2008)*. [Foundation of Greater Moldova. How does the new National Ideology Born]. *Sbornik statej* [Collection of Articles], *Chisinau* <<http://common.regnum.ru/documents/moldova-foundation.pdf>>. [in Russian]. (2015, August, 17).
14. Gottmann, J. (1952). The Political Partitioning of Our World: an Attempt at Analysis. *World Politics*, 4, 512-519. [in English].
15. Jorga, N. (1899). Studii istorice asupra Chilieii și Cetații Albe. [Historic Studies of Chilia and Cetatii Albe]. Bucuresçi. [in Romanian].
16. Karastojanov, S. (2002) Osobenosti na sovremennoto politikogeografsko polozhenie na balkanskite strani [Features of Modern Political and Geographical State of Balkan Countries]. *Balkanite. Politikogeografski analizi* [Balkans. Political and Geographical Analysis]. Sofia. [in Bulgarian].
17. Koch, S. (2008) Dinamika etnomovnoï situacii na teritorii Pivdnja Bessarabii u XVIII – XX st. [Dynamics of Ethnolinguistic Situation on the Territory of South Bessarabia in XVIII – XX centuries]. *Evropejs'ka Hartija regional'nih mov abo mov menshin: perspektivi realizacii v Ukraïni*. [The European Charter for Regional or Minority Languages: Perspectives of Realization in Ukraine]. Odesa: Drukars'kij dim, 145-157. [in Ukrainian].
18. Koch, S. (2011) Social'no-jekonomicheskie modeli adaptacii jetnicheskikh grupp (na primere “staryh” i “novyh” diaspor jugo-zapadnogo regiona Ukrainy). [Socio-Economic Models of Adaptation of Ethnic Groups (on example of “Old” and “New” Diasporas of South-West Region of Ukraine)]. *Preduprezhdenie nasil'stvennih konfliktov v mul'tikul'turnyh soobshhestvah i formirovanie kul'tury mira*. [Prevention of Violent Conflicts in Multicultural Societies and Formation of Culture of Peace]. Kyiv: ChP “Zoloti Vorota”, 61 – 71. [in Russian].
19. Koch, S. (2014) Jetnicheskoe lobbirovanie kak social'naja praktika v pogranich'e (na materialah issledovanija Bessarabii) [Ethnic Lobbying as a Social Practice in the Borderland (on materials of the research of Bessarabia region)] *Perekrjostki. Zhurnal issledovanij vostochnoevropejskogo Pogranich'ja* [Crossroads. The journal for the studies of Eastern European borderland] 1–2, 46 – 65. [in Russian].
20. Koch, S., Uzun, Ju. (2012) Diaspory juga Ukrainy v sisteme regional'nyh geopoliticheskikh otnoshenij [Diaspora of South Ukraine in the System of Regional Geopolitical Relations] *Naukovij visnik mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. Serija: Istorija, Filosofija. Politologija. Zbirnik naukovih prac'*. [Scientific Bulletin

- of the International Humanitarian University. Series: History, Philosophy. Political science. Collection of scientific papers.] Vip.4. Odesa, 139 – 148. [in Russian].
21. Krasnjakov, N. (2009). Zakreplenie politiko-pravovogo statusa Bessarabskoj oblasti v sostave Rossijskoj imperii: opyt primenenija konstitucionalizma. [Assignment of Political and Legal Status Of Bessarabian Region within the Russian Empire: Experience of Constitutionalism Application] *Voprosy upravlenija* [Issues of Government], 6. <<http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2009/01/19/>>. [in Russian].
 22. Lozanskij, Je.D. (2004) *Jetnosy i lobbizm v SShA. O perspektivah rossijskogo lobbi v Amerike*. [Ethnoses and Lobbyism in the USA. About the Perspectives of Russian Lobby in America]. Moscow. [in Russian].
 23. Markova, O. (1958) O proishozhdenii tak nazyvaemogo grecheskogo proekta (80-e gg. XVIII v.) [About Origin of So-called Greek Project (80s of XVIII century)]. *Istorija SSSR*. [History of the USSR] 4, 52–78. [in Russian].
 24. Mustafa, A. (1986). *Tureckie dokumenty ob istorii Rumynii 1791-1821*. [Turkish Documents about History of Romania 1791-1821]. Bucharest. [in Russian].
 25. *Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj strategii jekonomicheskoy bezopasnosti Pridnestrovskoj Moldavskoj Respubliki 2013 (Ukaz Prezidenta PMR №558)* [About Adoption of the State Strategy of Economic Security of the Transnistrian Moldovan Republic 2013 (Resolution of the President of the TMR No.558)]. *Oficial'nyj sajt Prezidenta Pridnestrovskoj Moldavskoj Respubliki* [Official web-site of the President of the Transnistrian Moldovan Republic]. <<http://president.gospmr.ru/ru/news/ukaz-prezidenta-pmr-no558-ob-utverzhdenii-gosudarstvennoj-strategii-ekonomicheskoy-bezopasnosti>>. [in Russian]. (2015, August, 18).
 26. Oganjan, L. (1985) Dekabrist A. O. Kornilovich i ego proekty razvitiya Sibiri i Bessarabii. [Decembrist A. O. Kornilovich and his Projects on Development of Siberia and Bessarabia] *Sibir' i dekabristy* [Siberia and Decembrists], Irkutsk, 1985. Vyp. 4, 67. [in Russian].
 27. Palamarchuk, S. (2005). Teritorial'ni strukturi Dunaj-Dnistrovs'kogo mezhirichchja (kinec' XIV – seredina XVII st.) [Territorial Structures of Danube-Dniester Interfluve (end of XIV–middle of XVII centuries)] *Disertacija na zdobuttja naukovogo stupenju kandidata istorichnih nauk*. [Dissertation for scientific degree of PhD in historical sciences]. Odesa: Odes'kij nacional'nij universitet imeni I.I.Mechnikova. [in Ukrainian].
 28. Plachkov, I. (2012) *Bessarabskoe jekonomicheskoe chudo* [Bessarabian Economic Miracle]. <<http://bessarabiainform.com/2012/07/ivan-plachkov-bessarabskoe-ekonomicheskoe-chudo/#ixzz2sq2jzduC>>. [in Russian]. (2018, September, 05).
 29. Preston, P. W. (1997) Political / Cultural Identity. Citizens and Nations in a Global Era. *London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications*. [in Russian].
 30. Referendum v Gagauzii: itogi 04.02.2014 g [Referendum in Gagauzia: Results of 04.02.2014] *Mezhdunarodnaja organizacija po nabljudeniju za vyborami CIS-EMO* [International Election Monitoring]. <<http://www.cis-emo.net/ru/news/referendum-v-gagauzii-itogi>>. [in Russian]. (2015, September, 15).
 31. Rumynija ne puskaet Gagauziju k uchastiju v Evroregione “Nizhnij Dunaj” [Romania Prevents Gagauzia to Participate in Eurorigion “Lower Danube”]. *Bessarabia. MD, 27.01.2014*. <<http://www.basarabia.md/rumyniya-ne-puskaet-gagauziyu-k-uchastiyu-v-evroregione-nizhnij-dunaj>>. [in Russian]. (2018, September, 12).
 32. Sheval'ye, P. (1993) *Istorija vijni kozakiv proti Pol'shhi z rozvidkoju pro ihne pohodzhenija, krainu, zvichai, sposib pravlinnja ta religiju; drugoju rozvidkoju pro perekops'kih tatar*. [History of Cossacks War against Poland including the Research of their Origin, Country, Traditions, Methods of Government and Religion; Second Research of Perkop's Tatars]. Kyiv: Tomiris. [in Ukrainian].
 33. Sossa, R. (2007) *Kartografuvannja teritorii Ukraini* [Cartography of the Territory of Ukraine] Kyiv. Libid'. [in Ukrainian].
 34. Starysh, K. (2007). Moldova-Grecija: politicheskij roman [Moldova – Greece: Political Affairs]. *Nezavisimaja Moldova [Независимая Молдова] 15.06.2007*<<http://www.nm.md/article/moldova-greciya-politicheskij-roman>> [in Russian]. (2018, September, 18).
 35. Uvarova, O. (2007). Rosijs'ka “politika pokrovitel'stva” shhodo grekiv-immigrantiv v kinci XVIII pershij tretini XIX st. (na materialah Hersons'koi gubernii) [Russian “Policy of Protectionism” in regard to Greeks-Migrants in the end of XVIII – first third of XIX century (on the materials of Kherson gubernia)] *Disertacija na zdobuttja naukovogo stupenju kandidata istorichnih nauk*. [Dissertation for scientific degree of PhD in historical sciences]. Odesa: Odes'kij nacional'nij universitet imeni I.I.Mechnikova [in Ukrainian].
 36. Uzun, Ju. (2013) *Rumynskij unionizm kak faktor “vnutrennej” i “vneshnej” geopolitiki: k probleme gosudarstvennogo upravlenija regional'nyh razvitiem*. [Romanian Unionizm as a Factor of «Internal» and «External» Geopolicy: in regard to the Issue of State Government of Regional Development] *Postfaktum: istoriko-antropologichni studii*. [Postfactum: Historical and Anthropological Studies] 3, 47 – 56. [in Russian].
 37. V Rumynii razdajutsja prizvyvy vospol'zovat'sja situaciej v Ukraine dlja vozvrata “svoih” territorij. [In Romania the Calls to Use the Situation in Ukraine for Return of “Own” Territories are going up]. *Mul'timedijnoe informacionnoe agentstvo OMEGA 25.01.2014* [Multimedia News Agency OMEGA 25.01.2014] <<http://omg.md/ru/114390/>> (2016, September, 25). [in Russian].
 38. Vystuplenie Redzhep Tajip Jerdogana v Komrate 21.10.2018 (2018) [Speech by Recep Tayyip Erdogan in Comrat 21.10.2018] <http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=43274&fbclid=iwar1occcvpcwsxb-jl3z92j_a0vjemkrpxb0wedg_v_oenrcgnpusqnn50> (2018, November, 08) [in Russian].

Світлана Вовк, д. політ. н.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

РОЗКОЛ СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ВЛАДИ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Svitlana Vovk, ScD in Political science

Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine

THE SPLIT OF SOCIETY AS A FACTOR OF CHANGE OF POWER DURING THE CIVIL WAR

The article analyzes the territorial, geographical, economic, socio-political, religious, confessional and ethnic factors, determining horizontal and vertical splitting of society (between "tops" and "bottoms", between "tops", and splitting of the whole society) on the eve of civil war.

In a civil war, there is a violent change of the dominating elite power through the transition from one layer / group into another, contrary to the existing legal mechanisms, on condition that the power was seized by a party which had no carrier status and turned into the dominating elite from the beginning of the armed struggle. Therefore, the cyclic nature of elite development after the civil war is shown, on the one hand, as the transition of one social group to the layer which possesses the power and has domination function, and on the other – the destruction of the competing forces in the political arena.

Keywords: change of power, horizontal and vertical split of society, civil war, circulation of elites.

The civil war is not only a period of large-scale confrontation of alternative models of social development but also a period of acute political struggle, which is essentially a struggle for the supreme state power. The opposing forces seek to seize state structures in order to change the direction of development of society or to obtain direct economic benefits through the mechanism of state power. Consequently, the civil war acts as a model of illegal change of power, the transition of the latter from one carrier of the supreme power (the ruling elite) to another as a result of political struggle for power or in accordance with the existing mechanisms in the state and the regulatory framework, or in violation of existing legislation.

Any illegal change of power is connected with the split of society, which leads to the struggle between the individual layers of social groups. Political history proves that the split of society has several types: 1) the horizontal split of society into "top-bottom", which generates a war between the layers that have different socio-economic, political status or political ideology, religious and confessional affiliation; 2) the split of elites, the conflict between the elites, which affects all layers, but the weakness of the crack does not destroy the latter; 3) the split of society through all layers – the whole society is in vertical split; 4) the division of the lower social classes, where they struggle between each other and it does not affect the interests of other groups of the state¹.

The struggle for power during the civil war is due to the split of society, which actualized by territorial-geographical, economic, socio-political, religious-confessional and ethnic factors.

The territorial-geographical type includes factors originating from the history of the formation of the country's borders, administrative-territorial units and peculiarities of the state structure, which is reflected through the imperfection of the legal mechanisms of interaction of power structures in States with a complex national-state structure. There is a violation of the principle of equal representation and,

¹ Каретников, И.И. (2016). *Пульс России и Англии расколами обществ. Геометрия живописи и общества*. Пермь: Книжник, 15.

accordingly, the fundamental principle of equality of all citizens. In turn, the establishment of state borders in the past without taking into account the factor of ethnic groups 'residence or contrary to the geographical, landscape-climatic and historical conditionality of ethnic groups' settlement leads to the aggravation of the problem of ethnic groups 'access to water, fertile land and energy resources.

The borders of modern African States are based on the formula "*uti possidetis juris*", according to which colonial borders were recognized as legitimate. The formula was adopted unanimously at a meeting of the Organization of African States, only two countries announced a special position – Morocco and Somalia. However, history has found a contradiction between the formula and the reality: the artificial division of ethnic peoples has led to an aggravation of territorial claims. As a result, there are a number of confrontations caused by the desire to achieve ethnic unity. As an example, irredentist movement of Somalis, who, seeking to unite all Somalis in one state, accuses Ethiopia's occupation of Somali territories.

The economic type includes factors based on the difference in economic development of different population groups or territories, wealth or lack of materials or food resources, differences in climatic and economic-geographical conditions. This type includes a different standard of living of the population and the gap in the quality of life of the population of the state, the ability to meet the consumption and out consumption, that is, satisfaction in various life benefits: food, clothing, housing, transport, utilities and household services, education, health care, cultural, educational and leisure activities. In the country, the gap grows between social groups, which differ from one another by such criteria: the presence of private property, the state of professional activity (employees, managers, unemployed, etc.), income level, the distribution of the total amount of cash income. As a result, there is an accumulation of social discontent caused by the socio-economic distress of a certain part of the population.

The socio-political factors include factors based on the clash of interests of political actors, the desire to overcome social inequality, to gain access to government, to change its political system. So, there should be a social class or several social classes that are dissatisfied with the existing distribution of political power; this is usually due to a mismatch of their real significance and their legitimized political position feel illegally restricted in their economic activity or in their participation in political decision-making¹.

This group includes the following factors: a) the contradiction between the status of social groups and claims to the ruling status, the ability to gain access to the distribution of wealth; b) the desire of counter-elite groups to create new or modernize old power structures; c) the introduction of democratic models of governance incompatible with the remnants of the traditional social order; d) the repressive policy of the political regime; e) political and ideological confrontation between political forces.

Confessional and religious factors include those based on identity and unity in the approach to the world model, moral values, and a certain religion. There is a politicization of religion; the latter is in the social, political, cultural sphere of life in the form of an idiom that directs the forces of "good" against "evil". Religion penetrates vigorously into the sphere of ideology, politics, social and political institutions².

To the factors of this group we can include: a) the government of the state discriminatory policy against certain religious or confessional groups; b) the uneven representation of religious groups in the public authorities, as well as the promotion by the government of political irregularity to representatives of individual religions or confessions; c) the desire of a particular religious group to political domination in the state; d) imposition by the ruling elite of a negative religious stereotype in the form of a schematized image of "one's" and "another's" religion or denomination, the content of which is purposefully laid certain models of behavior with representatives of another religion in a certain situation.

To the society division factors in Lebanon on the eve of the war in the 70-ies of the XX century we can include the attempt of right-orthodox political forces to establish relations with Western Europe and Israel, its performances against the Palestinian presence in the country. Muslim communities supported the idea of Arab integration and supported the Palestinian resistance movement in the Arab-Israeli conflict. The situation was complicated by the confessional principle of separation of powers and the preservation of the traditional communal structure in the country.

¹ Гарт, Т.Р. (2005). *Почему люди бунтуют*. Санкт-Петербург: Питер.

² Малышева, Д.Б. (1991). *Религиозный фактор в вооруженных конфликтах современности: Развивающиеся страны Азии и Африки в 70-80 гг.* Москва: Наука, 11.

The racial, ethnic and national type includes factors that are based on the fact that an individual feels belonging to one ethnic group, which for an individual is the highest achievement, the best people on earth. All people of the same nationality for him were brothers and sisters. People of other nationalities cannot be equal to him, they are different¹. There is a situation in which the ethnic group is closed exclusively to internal communication and begins to conflict with other ethnic groups. The factors of this group can be called, firstly, a protective reaction of the ethnic community to the superiority of the values of the dominant or ethnic enemy, and secondly, the formation of a sense of second-class or representation of national inequality.

These groups of reasons include: a) mental or real violation of the quantitative and qualitative composition of ethnic groups and national groups; b) violent or natural assimilation; c) displacement of persons of non-indigenous nationality from the state administration, armed service; infringement of national dignity; d) restriction of rights on national grounds; e) the presence of tension or conflict between certain ethnic groups field of multiethnic state; f) manifestations of domestic nationalism; g) irrational xenophobia caused by differences in ethnic culture; h) focus on the "historical injustice" regarding the fate of the ethnic group.

Factors of this type construct two dimensions: horizontal, reflecting the relationship between individual ethnic groups; vertical, reflecting the relationship between an ethnic group and a state headed by a particular ethnic group. Most of the factors of this species have historical roots associated with the subconscious and historical memory of man. The main reason is uneven access to social benefits of different ethnic groups and matures over time.

Ethnic and religious factors are often intertwined. Dogmatic and religious differences in interaction with ethno-cultural has led to an increase in the elements of irrational behavior of members of society. The level of tension depends on the extent to which religious and ethnic differences are linked to the economic and political or other important interests of the political elite and enter into armed struggle.

Consequently, the action of factors should be considered in a holistic manner, firstly, on the principle of a systematic approach, according to which all elements of the system are complementary and interdependent and lead to the rejection of existing political relations, the political regime as a whole by various social, ethnic, religious groups. The energy of the opposing side is provided by the anticipation of obtaining political power, access to the resources of the state, obtaining the appropriate prestige, for the representatives of the old government, the restoration of the opposing side, the energy is given to the fear of losing power, power, the upcoming harm.

In Nigeria, the split factors in the second half of 60-ies of XX century were intensified by the social and economic competition between industrial groups and intellectuals living in different parts of the country. The issue of the new administrative division of the state became a factor of aggravation. With the new division of the Eastern region, states of Nigeria that were rich in oil would be outside the borders of the Igbo people, that is, within the borders of other ethnic groups. Without oil, a small overpopulated state of the Igbo people would be doomed to a miserable existence entirely dependent on the Federal government; Igbo Industrialists, in the end, did not want to give up their "oil money"².

The line of the fundamental political, social, economic or social split at the group or individual level of society is directly determined by the prevalence of one of the outlined types of factors that affect the primary, fundamental values and interests, the degree of satisfaction/violation of which the majority of belonging to a particular segment will be determined with their loyalty to the further identification of themselves with the society of the state concerned. In addition, it is worth noting that for the split that leads to civil war, the presence of certain factors is not enough, a necessary condition is a high level of antagonism between the divided parts of society. Objective deeply antagonistic contradictions lead to the fact that armed violence is perceived as the most acceptable way to achieve the goal (to seize power), and the parties of the divided society are sure that they have enough strength for this.

The split factors lead us to the conclusion that before the civil war there was a horizontal split of society between the "top" and "bottom" (the civil war in Russia in 1917–1921), the split of the "top" (the civil war in the Dominican Republic in 1965) and the split of society across all strata (the civil war in Lebanon in 1975-1990). At the same time it is the structuring of elements into certain segments separated from each other, whose members confidently identify themselves with belonging to this segment; secondly,

¹ Антонян, Ю.М. (2004). *Этнорелигиозные конфликты: проблемы, решения*. Москва: ЩИТ-М, 26.

² Глушченко, Е. (1993). *Первая республика в Нигерии*. Москва: Наука, 143-144.

the “demarcation“ of social boundaries between different segments took place. Consequently, political parties, interest groups, means of communication, schools, voluntary associations tend to organize along lines that repeat the existing borders within the society¹.

As a result of the civil war the change of power occurs when the power was won by a party which at the beginning of the armed struggle did not have the status of its carrier, but sought to possess this power. In this case, there is not only a change of administrative power but also the transformation of the "winner" into the elite, which has a dominant force. The latter corresponds to the cyclical nature of the development of elites.

The process of origin and formation of the elite has three internal periods:

1. The transformation of any social groups into a force capable of fighting for power, then the transition to a state of the ruling power, the formation of an elite group as a consolidated layer.

2. The development of the elite, characterized by the deployment of the essence of the elite and the achievement of maximum potential opportunities.

3. Degradation of the elite, the stage of "death" of the elite, perceived as a rapid loss of systemic qualities.

Thus, the end of the civil war marks, on the one hand, the transition of a social group into a stratum that wields power and exercises the function of domination, and on the other – the destruction on the political arena of competing social forces with which it is somehow necessary to share power or whose interests must be taken into account in their policies.

Taking into account the peculiarities of the split of society and the cyclical development of elites, the civil war as a way of changing power can be described as follows.

In the case of a horizontal split of society, the transition of state power comes from one class, layer, social group to another. For example, after the English bourgeois revolution of the XVI century during the civil war, when the struggle took place between the bourgeoisie and the feudal lords, and each camp had its own government, its governing bodies, the army, the result of the struggle was the transition of state power from the feudal to the bourgeois class.

In the case of a vertical split, the division of society in a civil war is not based only on socio-economic grounds, but on ethnic, religious and confessional grounds.

According to the circulation of elites in both cases, there is a social circulation, which is a change in the social substrate of the elite. Elites as a subject of social process are changed qualitatively or significantly modified under the influence of political changes². Social circulation reflects the change in the recruitment pool of the ruling elite. For a new elite group, a new philosophical and ideological justification is being formed, new social practices are emerging, taking into account the new system of moral coordinates. The former power elites after the civil war are completely removed from the system of power relations.

The Spanish civil war (1936-1939) led to the transition of state power from a socio-political force (Republicans and socialists) that represented democracy and the freedom of dictatorship that established a military regime. The civil war in Spain is a transition of power from one to another carrier, it is a historical struggle between the right and left forces in Spain, which still has a tense character³.

During the civil war in Cambodia (1967-1975), the Central government was overthrown and the forces came to power, which declared a course for a total change of society and the state in accordance with the principles of the Maoist concept to build a "Communist society". That was a transition of state power from the government headed by Lon Nol to the "Khmer Rouge", the ultra-left flow of the agrarian sense in the Communist movement, established in 1968.

The civil war in Laos (1960-1973), as a result of the struggle between the government of the state and the partisans Patet Lao, when the warring parties were supported by the USA and the USSR, led to the proclamation of the Lao People's Democratic Republic, the abdication of king Sawang Vathan in December 1973 and the resignation of Suvan Phum. State power as President was headed by Sufanu Wong, and the actual ruler was Kaysone Phomvihane.

¹ Лейпхарт, А. (1992). Многосоставные общества и демократические режимы. *Полис. Политические исследования*, 1-2, 217-225.

² Мохов, В.П. (2014). Циркуляция элит: проблема критериев процесса. *Власть и элиты*, 1, 8-19.

³ Борик, А.И. (2014). Социалисты и консерваторы Испании как политические суперники. *Право и управление. XXI век*, 2, 147-151.

In the case of a split of the society elites the transition of power occurs within a single class (the struggle for power between separate factions, the struggle between Gaius Julius Caesar and Sulla, and later between Pompey and Caesar in the years to 49-45 B. C.); one social stratum (the war between the dynasties of Lancaster and York in the years 1455-1485); the military elite (the civil war in Nigeria in 1967-1970 years).

The change of the elite, in this case, corresponds to the political circulation, which reflects the process of change of the group within the ruling elite. The political circulation does not concern the most social type of elites. The result is a change of the ruling elite group, a change in the role of subelite groups but usually there is no change in the form of domination in society, such as social practices, political regime.

After the change of power, the new bearer of power and the elite representing its interests seek to rebuild power and even the entire society on the principles enshrined in the programs and declarations. The restructuring of the entire society, in turn, leads to a break in the continuity of social development, all traditions and the abandonment of the former social order.

The struggle for power during the civil war is due to the split of society. Analysis of the determination of the civil war leads to the conclusion that during the civil war there is a horizontal split of society between the "top" and "bottom" (the civil war in Russia), the split of the "top" (the civil war in the Dominican Republic) and the split of society through all layers (the civil war in Lebanon).

The change of power occurs when the power as a result of the civil war was won by a party that at the beginning of the armed struggle did not have the status of the carrier but sought to possess this power. In this case, there is not only a change of power but also the transformation of the "winner" in the elite, which has a dominant force. The latter corresponds to the cyclical nature of the development of elites. In this case, the basis of the circulation of the elite is shifting in the system of governance, which are generated by the desire of social groups to seize power in order to create conditions conducive to their existence.

The process of origin and formation of the elite has three internal periods:

1. The transformation of any social groups into a force capable of fighting for power, then the transition to a state of the ruling power, the formation of an elite group as a consolidated layer.
2. The development of the elite, characterized by the deployment of the essence of the elite and the achievement of maximum potential opportunities.
3. Degradation of the elite, the stage of death of the elite, perceived as a rapid loss of systemic qualities. The period is characterized by the process of elite groups losing their status associated with global social dysfunction. The elite group cannot manage the previous methods, and also is not able to offer new methods.

Thus, the end of the civil war marks, on the one hand, the transition of a social group into a stratum that wields power and exercises the function of domination, and on the other – the destruction in the political arena of competing social forces with which it is somehow necessary to share power or whose interests must first be taken into account in their policies.

Given the peculiarities of the split of society and the cyclical development of elites, the civil war as a way of changing power can be described as follows.

In the case of a horizontal split of society, the transition of state power comes from one class, layer, social group to another. For example, after the English bourgeois revolution of the XVI century during the civil war, when the struggle took place between the bourgeoisie and the feudal lords, and each camp had its own government, its governing bodies, the army, the result of the struggle was the transition of state power from the feudal to the bourgeois class.

In the case of a vertical split, the division of society in a civil war is not based on socio-economic grounds, but on ethnic, religious and confessional grounds.

According to the circulation of elites, in both cases there is a social circulation, which is a change in the social substrate of the elite. Elites as a subject of social process are changed qualitatively or significantly modified under the influence of political changes¹.

Social circulation reflects the change in the recruitment pool of the ruling elite. For a new elite group, a new philosophical and ideological justification is being formed, new social practices are emerging, taking into account the new system of moral coordinates. The former power elites after the civil war are completely removed from the system of power relations.

¹ Мохов, В.П. (2014). Циркуляция элит: проблема критериев процесса. *Власть и элиты*, 1, 8-19.

Thus, the change of power, which is caused by social contradictions and horizontal or vertical split of society, is characterized by neglecting of the state mechanism of continuity of power and regulatory framework, is a violent change of the ruling elite, which is not associated with any evolutionary changes in social and economic relations, as it leads to "artificial" transformation of social relations by means of actions of the citizens involved in the political struggle.

References:

1. Karetnikov, I.I. (2016). *Pul's Rossii i Anglii raskolami obshhestv. Geometrija zhivopisi i obshhestva* [Pulse of Russia and England by splits of societies. Geometry of painting and society]. Perm: Knizhnik, 15. [in Russian].
2. Garr, T. R. (2005). *Pochemu ljudi buntujut* [Why men rebel]. Saint-Peterburgh: Piter. [in Russian].
3. Malysheva D. B. (1991). *Religioznyj faktor v vooruzhennyh konfliktah sovremennosti: Razvivajushhiesja strany Azii i Afriki v 70-80 gg.* [Religious factor in the armed conflicts of modern times: Developing countries of Asia and Africa in 70-80]. Moscow: Nauka, 11. [in Russian].
4. Antonjan, Ju.M. (2004). *Jetnoreligioznye konflikty: problemy, reshenija* [Ethno-religious conflict: problems and solutions]. Moscow: ShhIT-M. [in Russian].
5. Glushhenko, E. (1993). *Pervaja respublika v Nigerii* [The first Republic in Nigeria]. Moscow: Nauka. [in Russian].
6. Lejphart, A. (1992). *Mnogosostavnye obshhestva i demokraticheskie rezhimy.* [Multi-component societies and democratic regimes]. *Polis. Politicheskije issledovanija* [Political researches], no. 1-2, 217-225. [in Russian].
7. Mohov, V.P. (2014). *Cirkuljacija jelit: problema kriteriev processa* [Circulation of elites: the problem of the criteria of the process]. *Vlast' i jelity* [Authority and Elites], no. 1, 8-19. [in Russian].
8. Borik, A.I. (2014). *Socialisty i konservatory Ispanii kak politicheskije superniki* [Socialists and conservatives of Spain as political rivals]. *Pravo i upravlenie. XXI vek* [Law and Administration in 21st century], no. 2, 147-151. [in Russian].
9. Mohov, V.P. (2014). *Cirkuljacija jelit: problema kriteriev processa* [Circulation of elites: the problem of the criteria of the process]. *Vlast' i jelity* [Authority and Elites], no. 1, 8-19. [in Russian].

Олександр Безрук

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна*

МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Oleksandr Bezruk

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

MOBILIZATIONAL POTENTIAL OF SOCIETY IN SYSTEMIC CRISIS: POLITICAL ASPECTS

The role of the mobilizational potential of societies in conditions of instability and systemic crisis is analyzed. It was found that during the period of global political tension mobilizational potential serves as the basis for the maintenance of the normal functioning of social and political systems. The definition of the mobilizational potential of society is proposed, qualitative and quantitative indicators are characterized. The factors influencing the qualitative and quantitative characteristics of the mobilization potential are presented. The state of modern civil society in the EU in the context of the problem under investigation is analyzed. It has been established that the systemic crisis has an ambivalent effect on the state of the mobilization potential of society. The relationship between mobilization potential and adaptation is considered.

Keywords: mobilizational potential, systemic crisis, civil society, adaptation.

Актуальність обраної теми зумовлена наявністю загальносвітових кризових явищ та процесів, які визначають сучасний порядок денний та погіршують ступінь передбачуваності подальшого розвитку (чи регресу) людства та створених ним систем. «Невизначеність», «розмитість», «крихкість», «мобільність», «плинність», «ризик» – цим набором понять, мабуть, найбільш релевантно можна описати сучасну загальну ситуацію в світі на різних рівнях взаємодії. Певний оптимізм, щодо глобалізації, кін. XX–поч. XXI ст. не виправдався, оскільки неподолані глибинні суперечності в політичній, економічній, гуманітарній та інших сферах діяльності переросли у системну кризу.

Системна криза визначається як «динамічний процес трансформаційних змін базисних компонентів відповідної системи, наслідком якого є перехід з однієї історично обумовленої конфігурації в іншу або припинення її існування в даній системній якості»¹.

Неусталеність політичного світового порядку виступає одним з чинників збільшення ступеня невизначеності. Чинні доктринальні документи деяких держав «ядерного клубу», (а саме – США, Китаю, Росії, Франції), в галузі національної безпеки свідчать про зростання напруженості в міждержавних відносинах. США відверто зазначають, що Китай та Росія є країнами, які намагаються змінити існуючий світовий порядок, а це може загрожувати національним інтересам США².

У війсьній доктрині Росії вказується, що основними загрозами для країни є просування блоку НАТО (читай – США) до її кордонів та діяльність «агентів впливу» у внутрішньополітичному процесі³.

¹ Левенець, Ю. (ред.) (2011). *Політична енциклопедія*. Київ: Парлам. вид-во, 412.

² Селдин, Д. Трамп: новая стратегия национальной безопасности США. *Голос Америки*.

<<https://www.golos-ameriki.ru/a/trump-national-security-strategy/4168347.html>>. (2017, грудень, 18).

³ Как создавалась военная доктрина Российской Федерации, её концепция и особенности. *WARWAYS.RU*. <<https://warways.ru/geopolitika/voennaya-doktrina.html>>. (2018, січень, 10).

У Білій Книзі Китаю стверджується, що Третя світова війна є невідворотною¹.

Франція готова відстоювати власні інтереси на теренах своїх колишніх колоній, у тому числі, і воєнним шляхом, а у планах французького політичного та воєнного керівництва – активна діяльність щодо збільшення парку стратегічної авіації².

Усі вказані країни декларують власне право і готовність на використання ядерної зброї.

Такий ситуація, деякою мірою, нагадує обстановку напередодні Першої світової війни, коли спостерігалось поглиблення суперечностей між великими державами на тлі активізації мілітаристських настроїв та геополітичних амбіцій; а тривалість конфліктів в Україні та Сирії свідчить про нездатність міжнародних організацій та світового співтовариства реанімувати норми міжнародного права і впливати на великі держави, стосовно їхнього дотримання.

Відомо, що глобалізація розвиває національний суверенітет сучасних держав. Проте, політична практика переконує, що не всіх. З. Бжезінський справедливо зазначав, що в сучасному світі головною ознакою суверенності є національна безпека, забезпечити достатній рівень якої здатні не усі держави³.

Можна стверджувати, що параметр «сили» знову стає визначальною рисою світової політики. Також, беручи до уваги схему О. Тоффлера⁴ про трансформацію влади («сила – гроші – знання»), можна дійти висновку, що відбувається «зняття», діалектичне коло замикається – знання переходить в силу, виводячи останню на якісно новий рівень.

Важливим аспектом «сили» держави виступає мобілізаційний потенціал суспільства. Пропонуємо його визначати, як здатність суспільства до оперативної самоорганізації та зосередження власних ресурсів з метою подолання актуалізованої небезпеки. Мобілізаційний потенціал суспільства слід відрізнити від мобілізаційного потенціалу держави. Останній стосується, перш за все, самоорганізації правлячої еліти та політичних інститутів.

Якісно-кількісні характеристики мобілізаційного потенціалу суспільства залежать від низки чинників, серед яких:

- характер політичного режиму;
- особливості політичного процесу;
- специфіка політичної культури;
- рівень економічного розвитку країни;
- наявність ефективного зворотного зв'язку між суспільством та політичною системою;
- релігійний чинник;
- морально-психологічний стану суспільства тощо.

Під якісно-кількісними характеристиками слід розуміти демографічні та економічні показники, а також наявність активної меншості здатної до прийняття рішень в умовах невизначеності та/або підвищеного ризику, координуючи власні дії із чинною владою або у відсутності такої координації.

Стає очевидним, що вивчення мобілізаційного потенціалу суспільства в умовах демократичного політичного режиму актуалізує проблематику саме суспільства громадянського. Узагальнюючи канонічні підходи до визначення цього феномену, необхідно підкреслити, що його базовими атрибутами, у контексті основного питання, виступають наступні:

- це суспільство власників;
- вони здатні до самоорганізації;
- вони артикулюють та лобіюють власні інтереси попри державний тиск, виступаючи, таким чином, противагою владного впливу;
- громадянське суспільство виникає та функціонує в державах із усталеною демократією.

¹ Небренчин, А.С., Небренчин, С.М. (2017). *КНР – сверхдержава XXI века: российско-китайские перспективы*. Москва: АНО ЦСО и П., 27.

² Шаповалов, А. Основные положения военной доктрины Франции. *Зарубежное военное обозрение. Fact Military*. <http://factmil.com/publ/strana/francija/osnovnye_polozenija_voennoj_doktriny_francii_2018/33-1-0-1313>.

³ Бжезінський, З. (2006). *Вибір: світове панування чи світове лідерство*. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 7-9.

⁴ Тоффлер, Э. (2009). *Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века*. Москва: АСТ МОСКВА, 17-18.

На нашу думку, стан громадянського суспільства в сучасних розвинених демократіях (перш за все у ЄС) є неоднозначним з огляду на вплив глобальної системної кризи.

Перш за все слід відзначити тенденцію до зростання диспропорції у чисельності між корінним населенням та іммігрантами з Близького Сходу та Азії в країнах «старої» Європи. Така тенденція не лише впливає на етно-демографічні характеристики громадянського суспільства, а й розмиває соціальний габітус його представників.

Політика мультикультуралізму, як і будь-яка інша модель соціально-політичної взаємодії, тривалий час забезпечувала країнам Заходу стабільний, в першу чергу – економічний розвиток, але, зважаючи на загострення міжетнічних проблем, доводиться робити висновок, що хронометраж її ефективного використання добігає кінця. Консервативна частина суспільства США прореагувала на цю проблему обравши Д. Трампа президентом. Праві партії набрали парламентської більшості в деяких країнах Центральної та Східної Європи (Австрія, Угорщина, Польща). Певні протестні настрої мають місце і у Західній Європі, але судячи із всього, уряди цих країн опинилися в патовій ситуації: продовжувати політику мультикультуралізму стало ризиковано, а відмова від неї означає заперечення гуманістичних європейських цінностей плюс імовірність підвищення рівня хвилювань в іммігрантському середовищі, що може призвести до непередбачуваних наслідків: від окремих протестів до збільшення кількості терористичних актів, навіть повномасштабного громадянського протистояння. При збереженні status quo у цій сфері, збереження громадянського суспільства в класичному гегелівському розумінні ставиться під питання. Це поглиблює кризу довіри в громадянському середовищі до владних структур та соціальних інститутів, а довіра є основою співпраці влади та громадянського суспільства.

Як зазначає В. Холод: «Криза демократії – це криза громадянського суспільства, коли, кажучи словами Гегеля, особлива мета за допомогою співвідношення з іншими не надає собі форму загалом. Іншими словами, в ньому переважає стихія неупорядкованості, яка меншою мірою притаманна ліберальним демократіям, ніж традиційним суспільствам, що трансформуються»¹.

Наступний момент полягає у наявності тенденції збільшення соціальної нерівності в розвинених країнах. Наприклад, за даними дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) «Разом: чому чим менше нерівності тим краще всім» спостерігається стрімка концентрація ресурсів у верхніх прошарках соціальної структури. До «десятки» країн з поглибленням нерівності потрапили США, Велика Британія, Греція, Естонія, Португалія².

Така тенденція може негативно вплинути на стан громадянського суспільства, взагалі – на збереження середнього класу, як основи західних демократичних суспільств. Відповідно, показники мобілізаційного потенціалу суспільства також погіршаться.

З іншого боку, навпаки – системна криза сприяє консолідації та мобілізації громадянського суспільства. Так події 2014 р. в Україні призвели до виникнення волонтерського руху і згуртували активну частину суспільства під час активної фази протистояння на Сході країни, що дало привід стверджувати про «паростки» громадянського суспільства в державі. Тим не менш, ситуація з наявністю цього феномену в Україні залишається неочевидною, оскільки контекст політичної динаміки в Україні та країнах Заходу все ж таки різниться.

Отже, умовно позитивна сторона кризи (та інших загроз стабільності систем) полягає в тому, що вона активізує потенціал системи до самозбереження та поліпшення власних характеристик. Н. Таліб визначає цю особливість як «антикрихкість»: «властивість системи, за якої зіткнення з перешкодами будь-якого характеру не лише дозволяють їй залишатися неураженою, а й еволюціонувати у більш досконалу форму існування»³.

Антикрихкість сприяє підвищенню адаптивних здібностей суспільства, відповідно і підвищенню якості мобілізаційного потенціалу. Таким чином, мобілізаційний потенціал, особливо в умовах системної кризи, пов'язаний з параметром адаптації, який доцільно розглянути на рівні діючих суб'єктів (акторів).

¹ Холод, В. (2004). *Феномен парapolітики: идеи, свершения, результаты*. Сумы: «Университетская книга», 152.

² 10 развитых стран с самым высоким неравенством в доходах. <<http://expert.ru/2015/05/22/desyatka-razvityih-stran-s-samoj-shirokoj-propastyu-mezhdu-bednyimi-i-bogatyimi>>.

³ Требін, М.П. (ред.) (2015). *Політологічний енциклопедичний словник*. Харків: «Право», 39.

Адаптація – це складний і багатомірний процес-результат пристосування до дійсності. У сучасних дослідженнях її пропонується аналізувати в різних контекстах – від її особистісного змісту до колективних норм та правил її здійснення в сучасних суспільствах.

Насамперед, слід відзначити, що адаптація необхідна індивідові для нормального співіснування з іншими членами суспільства, отримання доступу до духовних і матеріальних цінностей, задоволення власних потреб, продуктивної взаємодії із системою, забезпечення її функціонування. Адаптація передбачає, насамперед, прийняття індивідом вимог соціальної чи політичної системи і їхнього дотримання. Сучасне суспільство має низку інститутів, що контролюють особистість на її різних життєвих етапах і забезпечують певний рівень її адаптації: родина, освіта, церква, армія, юриспруденція та інші. Випробовуючи їхній вплив, особистість одержує інформацію про вимоги суспільства й адекватно або неадекватно реагує, тим самим пристосовуючись до системи.

Аналізуючи політичну реальність, як вимір повсякденності пропонуємо розглянути низку елементів, що безпосередньо віддзеркалюють як процес адаптації суспільства на рівні окремих акторів та груп. Мобілізаційний потенціал детермінується наступними аспектами:

1) формою політичної активності як актуалізованої уваги до суспільно-політичного життя. Процес соціальної адаптації вимагає активної позиції особистості, її уваги до дійсності, аналізу дійсності, оскільки повсякденність наповнена нескінченною низкою соціальних змін, що відбуваються всі частіше. Аналіз дійсності дозволяє індивідові вживати певних заходів, що сприяють його адаптації до існуючої політичної системи;

2) домінації певних установок на відмову від усякого сумніву в тому, що політична дійсність насправді інша й відрізняється від тієї, котра відбивається у свідомості діючого індивіда. Такі установки сприяють мобілізації внутрішніх ресурсів і перешкоджають їхньому нерациональному використанню в період адаптації. Незважаючи на те, що сприйману реальність неможливо повністю вивчити, пояснити деякі явища й процеси, установки спрощують сприйняття, аналіз і систематизацію дійсності суб'єктами;

3) практичної діяльності, як однієї з основ накопичення політичного капіталу. Практична діяльність – це типовий адаптивний процес, що відбувається з індивідом. Активна діяльність дозволяє особистості зайняти свій статус у соціальній структурі, взяти участь у процесах виробництва й розподілу матеріальних і культурних благ, інтегруватися в поле Інших, ідентифікувати себе з певними спільнотами й політичними групами;

4) сприйняття «Я» – як єдиної нефрагментованої особистості. У контексті пристосування й сприйняття механізмів мобілізації цілісність особистості, єдність психічних, ментальних структур, інтеріоризація соціальних цінностей і норм, відсутність внутрішнього конфлікту, що руйнує усередині особистісні структури – мінімізує ступінь неприйняття певних моментів політичної реальності в процесі спроб підвищення політичного статусу.

Ще одним з важливих аспектів адаптації є комунікативний. У контексті розвитку ідей символічного інтеракціонізму (Дж. Міда, Ч. Кулі) механізм цього процесу можна представити як формування в індивіда певного комплексу соціальних почуттів, установок, моральних норм, наявність яких є необхідною умовою соціальної адаптації. Слід зазначити, що адаптація несе в собі істотний когнітивний момент, тому що пізнаючи навколишній світ особистість пристосовується до нього й змінює його. Ч. Кулі виділяє два фундаментальних типи пізнання, властивих загальній соціальній еволюції:

1) Просторове (матеріальне) пізнання – перетворення почуттєвих контактів у знання речей.

2) Особистісне (соціальне) пізнання – результат контактів зі свідомістю інших за допомогою комунікації¹.

Через комунікацію з іншими, особистість отримує набір вимог від політичної системи. Правильне розуміння й здатність адекватно реагувати – ще одна складова успішного мобілізаційного процесу. Інформація надходить до адресата в символічному вигляді, тому перед індивідом встає необхідність її релевантної, у даному контексті, умов розшифровки. Пропонуємо

¹ Кулі, Ч.Х. (2000). *Человеческая природа и социальный порядок*. Москва: «Идея-Пресс», «Дом интеллектуальной книги», 118-119.

таку схему розшифровки, яка може відбуватися в кілька етапів і поширюється на політичну структуру:

1. Діючий індивід (актор) отримує певну кількість інформації, що містить вимоги зовнішнього соціального середовища, що аналізує через призму власного «Я», тобто в контексті внутріособистісної системи ментальних структур і моральних імперативів.

2. Актор усвідомлює необхідність у дії для реалізації отриманих приписань і представляє певний алгоритм, що, на його думку, вважає найбільш оптимальним для здійснення дії.

3. Актор розуміє, що за його дією відбудеться відповідна реакція системи, виражена через інших.

4. Актор зіставляє розроблений ним алгоритм із очікуваннями «інших», тобто уявляє собі, як оцінюють «інші» його наміри і як вони прореагують на його дії, зрештою, як би «інші» діяли на його місці.

Якщо актор допускає, що «інші» схвалюють його дії, то він приймає отримані умови, як реальні, розроблений їм самим алгоритм, як єдино вірний або найбільш оптимальний, і робить реальні дії, які будуть мати реальні наслідки

Взятий окремо аспект адаптації (зокрема до політичної реальності) на особистісному рівні сприйняття доцільно розглянути в контексті розвитку теорії символічного інтеракціонізму Дж. Міда через такі субпроцеси¹:

– імпульс – елемент зовнішнього середовища, спонукання до дії – освоюючи об'єкт або систему об'єктів навколишнього середовища, що виступають у даному контексті символом спонукання, індивід, що діє, робить низку операцій, що має на увазі його активність, а активність у свою чергу є необхідною умовою адаптації; спонукання до пристосування;

– перцепція – формування уяви про моделі передбачуваної дії – індивід активізує й використовує ментальні й фізичні ресурси власного організму згідно зі сформованою ситуацією, перерозподіляє їх, конструює й вибирає оптимальний варіант дії – дана здатність оперативної оптимізації й узяття під контроль ситуації – характеристика адаптивних можливостей індивіда;

– маніпуляція – активна дія – дія є реалізацією процесу адаптації, оскільки адаптація є процес; під час дії індивід здобуває практичний досвід позитивного або негативного характеру, що згодом інтериоризується, і якщо подібна ситуація виникає знову, актор, залежно від цього досвіду, повторює дану чи дію ні; адаптація – процес;

– консумація – одержання користі – індивід досягає певного результату, одержує набір знань ментального й операціонального характеру, аналізує зроблені дії з погляду ціледосягання, визначає ступінь відповідності між поставленою й реальною метою; на завершальному етапі стає ясно – чи адаптувався актор до ситуації і яким методом: конформізму, зміни, нейтрального ставлення й т. ін.

Адаптивний аспект мобілізаційного потенціалу в межах системи політичних взаємодій висвітлює такі специфічні феномени політичного порядку, як конфлікт та конкуренція. Політичний порядок припускає конфлікт, у який переростає конкуренція по ходу адаптивної діяльності індивіда. Конфлікт є усвідомленим і приймається необхідним у конкретних умовах. Конфлікт як правило виникає через невідповідність інтересів і зазіхань іншого / інших на певні сфери життєдіяльності індивіда. Здатність відстояти сфери впливу й вчасно проявляти агресію властиві особистості й підвищують її адаптивні можливості. Конфлікт – це своєрідна фаза перевірки адаптивних механізмів діючого суб'єкта. Політичний порядок має на меті захистити економічні інтереси особистості / групи, у той же час будучи наслідком економічного порядку.

Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

– в сучасних надскладних умовах розвитку глобального світу мобілізаційний потенціал суспільства виступає основою збереження нормального режиму функціонування суспільства та держави;

– якість мобілізаційного потенціалу залежить від низки чинників: демографічних, політичних, економічних, воєнних тощо;

– мобілізаційний потенціал тісно пов'язаний з параметром адаптації, оскільки є основою пристосування суспільства до ситуації невизначеності.

¹ Давыдов, Ю.Н. (ред.) (1997). История теоретической социологии в 4-х т. Т. 3. Москва: Канон, 269-270.

Аналіз мобілізаційного потенціалу суспільства потребує детального вивчення адаптаційних можливостей сучасних соціальних і політичних систем, оскільки збереження та зміцнення останніх є нагальним викликом в періоди глобальної нестабільності.

References:

1. 10 razvityh stran s samym visokim neravenstvom v dohodah [10 developed countries with the highest income inequality]. <<http://expert.ru/2015/05/22/desyatka-razvityih-stran-s-samoj-shirokoj-propastyu-mezhdu-bednyimi-i-bogatyimi>>. [in Russian].
2. Bzhezinskyj, Z. (2006). *Vybir: svitove panuvannya chy svitove liderstvo* [Choice: World Domination or World Leadership]. Kyiv: VD «Kyievo-Mogylyanska akademiya». [in Ukrainian].
3. Holod, V. (2004). *Fenomen parapolitiki: idei, svershenija, rezultaty* [The Phenomenon of Parapolitics: ideas, accomplishments, results]. Sumy. «Universitetskaja kniga». [in Ukrainian].
4. Davydova, Ju.N. (red.) (1997). *Istorija teoreticheskoy sociologii* [History of Theoretical Sociology] v 4-h t. Vol. 3. Moscow: Kanon. [in Russian].
5. Kak sozdavalas' voennaja doktrina Rossijskoj Federacii, ejo koncepcija i osobennosti [How the Military Doctrine of the Russian Federation Was Created, its Concept and Features]. WARWAYS.RU. <<https://warways.ru/geopolitika/voennaya-doktrina.html>>. [in Russian].
6. Kuli, Ch.H. (2000). *Chelovecheskaja priroda i social'nyj porjadok* [Human Nature and Social Order]. Moscow: «Ideja-Press», «Dom intelektual'noj knigi». [in Russian].
7. Nebrenchin, A.S., Nebrenchin, S.M. (2017). *KNR – sverhderzhava XXI veka: rossijsko-kitajskie perspektivy* [China – the Superpower of the 21st century: Russian-Chinese Prospects]. Moscow: ANO CSO. [in Russian].
8. Trebin, M.P. (red.) (2015). *Politologichnyj encyklopedychnyj slovnyk* [Political Encyclopedic Dictionary]. Kharkiv. «Pravo». [in Ukrainian].
9. Levenecz, Yu. (red.) (2011). *Politychna encyklopediya* [Political Encyclopedia]. Kyiv: Parlam. vyd-vo. [in Ukrainian].
10. Seldin, D. Tramp: novaja strategija nacional'noj bezopasnosti SShA [Trump: a new US National Security Strategy]. *Golos Ameriki* [Voice of America]. <<https://www.golos-ameriki.ru/a/trump-national-security-strategy/4168347.html>>. [in Russian].
11. Shapovalov, A. Osnovnye polozhenija voennoj doktriny Francii [The Main Provisions of the Military Doctrine of France]. *Zarubezhnoe voennoe obozrenie. Fact Military*. <http://factmil.com/publ/strana/francija/osnovnye_polozhenija_voennoj_doktriny_francii_2018/33-1-0-1313>. [in Russian].
12. Toffler, Je. (2009). *Metamorfozy vlasti: Znanie, bogatstvo i sila na poroge 21 veka* [Metamorphosis of Power: Knowledge, Wealth and Power on the Threshold of the 21st Century]. Moscow: AST MOSKV. [in Russian].

Георгій Уджмаджурідзе

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ПОСИЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Heorhii Udzhmadzhuridze

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

DETERMINANTS OF PROMOTING OF POLITICAL PARTICIPATION OF THE UKRAINE'S POPULATION

The article is devoted to the searching for influential determinants of the political participation of the population of Ukraine. The article introduces several theoretical approaches to the analysis of the phenomenon of political participation: the system-institutional approach, the conflict approach, the cultural-value approach, the communicative-interactive approach. For the basis of the empirical data is taken the combined data set of the results of the three waves of "Omnibus KIIS": December 2014, December 2015, and December 2016. Through a statistical analysis of the data, the searching for influential determinants of political participation of Ukrainian citizens has been made. The author concludes that the most influential determinants are related to the factors of social distinction and personal cognitive-psychological experience; value-identification and resource factors are much less influential.

Keywords: logistic regression, political participation, Ukraine, determinants of participation.

Постановка проблеми. Феномен політичної участі індивідів є добре відомим маркером розвинутого громадянського суспільства. У такому суспільстві превалює громадянська політична культура, функціонують добровольчі об'єднання, наявний громадський контроль за владою. Ознакою такого суспільства є активне ставлення людей до політичної сфери, їхня готовність брати участь у різних заходах та діях. Для України як для трансформаційного суспільства, траєкторія розвитку якого є демократизація суспільного буття, це питання стало вкрай актуальним за останні роки.

В центрі уваги постають питання позитивних та негативних наслідків політичної участі громадян для всієї соціальної системи. Так, з одного боку, політична участь сприяє розвитку політичних компетенцій громадян, зміцнює та закріплює агентні структури, артикулює запити громадян до політичної системи, посилює модернізацію соціальних інституцій. З іншого боку – дестабілізує політичну систему, посилює конфліктний потенціал соціальних груп, актуалізує лінії соціальних розколів, послаблює владу політичних еліт.

Таким чином, **метою** даної статті є вирішення актуального питання: дослідження чинників посилення політичної участі громадян у сучасному українському суспільстві. Для реалізації заданої мети ми: зробимо огляд теоретичних підходів до визначення сенсу політичної участі індивідів; висунемо дослідницькі гіпотези до аналізу детермінант посилення політичної участі індивідів у сучасному українському суспільстві; створимо масив емпіричних даних через злиття результатів опитування «Омнібус КМІС» за грудень 2014, грудень 2015, грудень 2016 років; оберемо змінні для рівнянь логістичної регресії; проведемо інтерпретацію отриманих результатів статистичного аналізу даних; встановимо висновки.

Огляд теоретичних підходів до визначення сенсу політичної участі індивідів. Дослідження феномену політичної участі здійснені в контекстуальному полі декількох наук, серед них: соціологія, політологія, психологія, економіка та політична економія, філософія. Ми можемо виділити декілька підходів до трактування сенсу політичної участі індивідів:

– Системно-інституційний підхід. У даному підході політична участь трактується як атрибут політичної системи, що наділений інституційними функціями по стабілізації всієї соціальної системи. Т. Парсонс під політичною участю розуміє владний атрибут колективів та їхніх членів над державою та її органами. У сучасних соціальних системах взаємовідносини політичної сфери (у вигляді уряду) та соціальної спільноти (у вигляді колективних добровольчих об'єднань)

відбуваються через «підтримку»: громадських лідерів та ініціатив з одного боку та урядових рішень та потреби в підтримці населення з іншого¹. Г. Алмонд ототожнює політичну участь із процесом артикуляції інтересів індивідів та соціальних груп. У складних політичних системах політична участь дає можливість індивідам та групам виражати вимоги стосовно повсякденних питань та загальнодержавних політик, стратегій, стандартів². С. Хантінгтон бачить в політичній участі константний процес вираження соціальними групами своїх вимог до політичних інституцій. Процеси модернізації збільшують та розширюють політичну участь індивідів та груп – первинним суб'єктом суверенітету стала нація, а політична еліта почала сприйматися легітимним носієм делегованої влади³. Р. Патнем політичну участь бачить як індикатор визначення «громадянськості» індивіда або спільноти. Громадянськість характеризується: громадянською залученістю, політичною рівністю, солідарністю, довірою та терпимістю, наявністю добровільних асоціацій⁴.

– Конфліктний підхід. У даному підході політична участь трактується як процес вираження вимог соціальних груп (класів, спільнот, об'єднань, рухів) до політичної системи в особі політичної еліти, бюрократії та інституцій. С. Липсет бачить політичну участь населення умовою, яка сприяє стабільності демократії. Завдяки політичній участі створюються соціальні об'єднання, які здатні вливатися в політичне життя та вступати в певний конвенціональний конфлікт із владою⁵. Р. Дарендорф суб'єктами політичної участі бачить соціальні групи, які конфліктують заради своїх прав та економічних переваг. Забезпечення доступу індивідів до політичної участі є головною метою політичного розвитку⁶.

– Культурно-ціннісний підхід. У даному підході політична участь трактується як маніфестація культурних та ціннісних патернів поведінки індивідів. С. Верба та Г. Алмонд політичну участь індивідів називають ключовою ознакою громадянської політичної культури. В індивідів із високою політичною компетенцією політична участь є психологічною потребою. Такі індивіди розуміють важливість та необхідність політичної участі для підтримки демократичного режиму правління⁷. Р. Инглхарт та К. Вельцель пов'язують рівень та специфіку політичної участі населення зі специфікою ціннісних орієнтацій суспільства. Емансипативна природа постматеріалістичних цінностей самовираження послаблює авторитет влади й посилює роль участі в суспільному житті. У постіндустріальну епоху традиційні інституційні форми політичної участі поступаються експресивним, спонтанним та протестним формам⁸.

– Комунікативно-інтеракційний підхід. У рамках даного підходу політична участь розглядається як певний тип усвідомленої практичної діяльності акторів по перетворенню навколишнього соціального світу задля задоволення власних потреб та інтересів. М. Олсон здійснює аналіз ролі та функцій політичної участі в контексті апробації теорії становлення держави. Політична участь у суспільстві виражається можливістю боротьби соціальних груп за політичну владу, при цьому така боротьба неможлива без демократії, яка засновується на дотриманні закону, захисті майнових та контрактних прав, наявності системи стримувань і противаг⁹. Е. Гідденс зазначає, що громадяни розвинутих суспільств віддають перевагу прямим формам політичної взаємодії – політичній участі, що реалізується через добровільні об'єднання. Найбільш ефективним засобом реалізації інтересів громадян через політичну сферу є суспільні рухи. Суспільні рухи

¹ Парсонс, Т. (1998). *Система современных обществ*. Москва: Аспект Прес.

² Алмонд, Г., Пауэлл, Д., Стром, К., & Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор: Учебное пособие*. Москва: Аспект Прес.

³ Хантінгтон, С. (2004). *Политический порядок в меняющихся обществах*. Москва: Прогресс-Традиция. <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/huntington-polit_poryadok-ru-a.htm> (2018, листопад, 13).

⁴ Патнем, Р. (1996). *Чтобы демократия сработала. Гражданские традиции в современной Италии*. Москва: Библиотека Московской школы политических исследований. <https://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/113782/mod_resource/content/1/R_Patnem_-_Chtoby_demokratia_srabotala.pdf> (2018, листопад, 13).

⁵ Липсет, М. (2016). *Политический человек: социальные основания политики*. Москва: Мысль.

⁶ Дарендорф, Р. (2002). *Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы*. Москва: Российская политическая энциклопедия.

⁷ Алмонд, Г., Верба, С. (2014). *Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах*. Москва: Мысль.

⁸ Инглхарт, Р., Вельцель, К. (2011). *Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития*. Москва: Новое издательство.

⁹ Олсон, М. (2010). Диктатура, демократия и развитие. *Экономическая политика*, 1, 167-183.

об'єднують інтереси декількох добровольчих об'єднань і здатні спричинити значні політичні та соціальні зміни в суспільстві¹. Ю. Габермас феномен політичної участі вивчає в рамках встановлення генезису творення держав-націй сучасної Європи. Національне саморозуміння трансформувало підданих у політично активних громадян шляхом створення солідарної ідентичності. Політична участь є спонтанною згодою вольових проявів представників однієї нації².

За результатами аналізу розглянутих теоретичних підходів ми можемо запропонувати наступні дослідницькі **гіпотези** до аналізу детермінант посилення політичної участі населення України:

- 1) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з ціннісно-ідентифікаційними чинниками;
- 2) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з ресурсними чинниками;
- 3) Впливові детермінанти посилення політичної участі пов'язані з чинниками соціальних розмежувань.

У якості **масиву емпіричних даних** для аналізу детермінант посилення політичної участі громадян у сучасному українському суспільстві ми використаємо результати трьох хвиль опитування «Омнібус КМІС»: за грудень 2014³, грудень 2015⁴, грудень 2016 років⁵. У з'єднаній масив емпіричних даних⁶ потрапляли лише ті питання (змінні), які зустрічалися в усіх трьох хвилях опитування. Кінцева кількість спостережень для з'єданого масиву склала 6073.

Підготовка масиву для застосування методів статистичного аналізу даних на первинному етапі передбачала зменшення розмірності шкал змінних, об'єднання або видалення сильнокорелюючих змінних. Так, шкали змінних перекодовувалися або до дихотомізованих варіантів, або до порядкових, або створювалися фіктивні дихотомічні змінні. Пропущені значення або перекодовувалися у відповідь «Ні», або замінювалися методом медіани найближчих точок⁷. Вибір набору кінцевих змінних засновувався на результатах процедури бінарної логістичної регресії з використанням методу «Backward Wald» до залежних змінних форм політичної участі. Кінцевий набір змінних описаний у Таблиці 1.

Таблиця 1

Опис змінних для рівнянь бінарної логістичної регресії

<i>Змінна</i>	<i>Індикатор</i>	<i>Шкала</i>	<i>Частота (%)</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Участь у референдумі	Референдум з питання, чи вступати Україні до Європейського Союзу/Референдум з питання, чи вступати Україні до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном	Ні	1783 (29,4)
		Так	4290 (70,6)
Участь у виборах	Якби у найближчу неділю відбувалися вибори до Верховної Ради України, чи взяли б Ви участь у голосуванні?	Ні	3155 (52)
		Так	2918 (48)
Участь у виборчій кампанії	Участь у виборчій кампанії	Ні	4216 (69,4)
		Так	1857 (30,6)

¹ Гидденс, Э. (2004). *Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь*. Москва: Издательство «Весь Мир».

² Хабермас, Ю. (2001). *Вовлечение другого. Очерки политической теории*. Санкт-Петербург: Наука.

³ Думки та погляди населення України: грудень 2014 (ОМНІБУС КМІС 2014/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112558>> (2018, листопад, 11).

⁴ Думки та погляди населення України: грудень 2015 (ОМНІБУС КМІС 2015/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112671>> (2018, листопад, 11).

⁵ Думки та погляди населення України: грудень 2016 (ОМНІБУС КМІС 2016/12). *Національний банк досліджень*. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=118402>> (2018, листопад, 11).

⁶ Тут і надалі для обробки та статистичного аналізу емпіричних даних використовувався пакет SPSS v. 23 для Windows.

⁷ Даний метод використовувався для двох змінних: «Геополітичні орієнтації» та «Ставлення до РФ».

1	2	3	4
Збір підписів	Збір підписів під колективними відозвами (вимогами, закликами)	Ні	5084 (83,7)
		Так	989 (16,3)
Санкціоновані мітинги і демонстрації	Санкціоновані мітинги і демонстрації	Ні	5288 (87,1)
		Так	785 (12,9)
Загроза страйком	Загроза страйком	Ні	5942 (97,8)
		Так	131 (2,2)
Бойкот	Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	Ні	5899 (97,1)
		Так	174 (2,9)
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	Несанкціоновані мітинги і демонстрації	Ні	5921 (97,5)
		Так	152 (2,5)
Участь у страйках	Участь у страйках	Ні	5828 (96)
		Так	245 (4)
Голодування	Голодування протесту	Ні	6018 (99,1)
		Так	55 (0,9)
Пікетування державних установ	Пікетування державних установ	Ні	5933 (97,7)
		Так	140 (2,3)
Захоплення будівель	Захоплення будівель	Ні	6040 (99,5)
		Так	33 (0,5)
Створення незалежних владних структур	Створення незалежних від владних структур збройних формувань	Ні	6033 (99,3)
		Так	40 (0,7)
Стать	Стать Респондента	Чоловік	2323 (38,3)
		Жінка	3750 (61,7)
Телефон: мобільний	Особистий мобільний	Так	3484 (57,4)
Телефон: обидва	І мобільний, і домашній	Так	1712 (28,2)
Телефон: домашній	Тільки домашній	Так	420 (6,9)
Телефон: нема	Немає телефону	Так	401 (6,6)
Геополітичні орієнтації	Як Ви вважаєте, яким напрямком зовнішньої політики має йти Україна	приєднання до Європейського Союзу	3674 (60,5)
		неприєднання ані до Європейського Союзу, ані до Митного союзу	1468 (24,2)
		приєднання до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії і Вірменії	931 (15,3)
Ставлення до РФ	Якими б Ви хотіли бачити відносини України з Росією?	Відносини України з Росією мають бути такими ж, як з іншими державами – із закритими кордонами, візами, митницями	2721 (44,8)
		Україна й Росія мають бути незалежними, але дружніми державами – з відкритими кордонами, без віз і митниць	3163 (52,1)
		Україна й Росія мають об'єднатися в одну державу	189 (3,1)
Досвід: хвороба	Пережити важку хворобу близьких	Ні	5262 (86,6)
		Так	811 (13,4)

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Довід: безпорадність	Відчувати свою безпорадність	Ні	5280 (86,9)
		Так	793 (13,1)
Досвід: війна	Пережити бомбардування, обстріл	Ні	5786 (95,3)
		Так	287 (4,7)
Досвід: інший стрес	Переживати інші стресові ситуації	Ні	4825 (79,5)
		Так	1248 (20,5)
Досвід: без стресу	Жодних стресових ситуацій я не переживав (-ла)	Ні	4010 (66)
		Так	2063 (34)
Мова спілкування	Характеристика мови, якою відповідав респондент	Українська	2884 (47,5)
		Суміш української та російської мови	746 (12,3)
		Російська	2443 (40,2)
Вікова група	Вік	18-29	883 (14,5)
		30-39	1093 (18)
		40-49	920 (15,1)
		50-59	1339 (22)
		60-69	1031 (17)
		70 +	807 (13,3)
Регіон: Західний	Західний	Так	1520 (25)
Регіон: Центральний	Центральний	Так	1955 (32,2)
Регіон: Південний	Південний	Так	1407 (23,2)
Регіон: Східний	Східний	Так	1191 (19,6)
Робітник	Робітник, сільськогосподарський робітник	Так	766 (12,6)
Службовець	Службовець (заняття нефізичною працею, для якої не вимагається вища освіта)	Так	648 (10,7)
Спеціаліст	Спеціаліст (заняття нефізичною працею, для якої вимагається вища освіта)	Так	722 (11,9)
Фрілансер	Зайнятий індивідуальною трудовою діяльністю	Так	210 (3,5)
Підприємець	Підприємець, господар своєї справи, фермер	Так	98 (1,6)
Військовий	Військовослужбовець, службовець правоохоронних органів	Так	29 (0,5)
Фермер	Веду домашнє господарство	Так	529 (8,7)
Пенсіонер	Перебуваю на пенсії (за віком, через інвалідність)	Так	2250 (37)
Студент	Навчаюся (учень, студент)	Так	144 (2,4)
Безробітний	Шукаю роботу (безробітний)	Так	527 (8,7)
Інша професія	Інше	Так	150 (2,5)

Отриманий набір змінних використовувався в процедурах бінарної логістичної регресії з використанням методу «Enter». Даним методом ми можемо одночасно контролювати велику кількість чинників і виділити серед них статистично значимі та впливові детермінанти посилення політичної участі громадян України. Отримані результати для кожної форми політичної участі представлені в Таблиці 2 та Таблиці 3:

Результати бінарної логістичної регресії для залежних змінних: «Участь у референдумі», «Участь у виборах», «Участь у виборчій кампанії», «Збір підписів», «Санкціоновані мітинги», «Загроза страйком», «Бойкот»

	Участь у референдумі	Участь у виборах	Участь у виборчій кампанії	Збір підписів	Санкціоновані мітинги	Загроза страйком	Бойкот
Участь у референдумі		0,956***	0,458***	0,289**	0,38**	0,409	-0,029
Участь у виборах	0,954***		0,835***	-0,064	0,215*	-0,363	0,137
Участь у виборчій кампанії	0,455***	0,841***		1,885***	0,568***	0,176	-0,086
Збір підписів	0,227*	-0,093	1,888***		1,707***	0,92***	1,681***
Санкціоновані мітинги	0,363**	0,187*	0,544***	1,702***		1,244***	0,321
Загроза страйком	0,183	-0,427*	0,154	0,505	1,196***		1,901***
Бойкот	-0,287	0,067	-0,101	1,425***	0,192	1,896***	
Несанкціоновані мітинги	0,184	0,307	-0,273	-0,52*	1,492***	1,274***	1,897***
Участь у страйках	0,643**	0,467**	0,085	-0,563**	0,676***	1,666***	1,328***
Голодування	1,772**	-0,415	0,113	0,266	-0,572	-0,577	2,449***
Пікетування державних установ	0,007	0,063	-0,018	0,639**	0,749**	0,83*	1,364***
Захоплення будівель	0,329	-0,231	-0,532	-0,705	-0,186	0,794	-0,102
Створення незалежних структур	-0,271	0,204	-1,14*	-0,038	0,277	-1,467	0,509
Стать	-0,255***	-0,079	0,01	0,156	-0,308**	-0,606**	-0,126
Телефон: мобільний	-0,17	0,03	0,378	0,328	0,912	-0,746	-0,57
Телефон: обидва	-0,203	0,152	0,199	0,228	1,336	-0,241	-0,272
Телефон: домашній	-0,464	0,035	-0,013	0,318	0,71	-2,215	-0,152
Телефон: нема	-0,662*	-0,239	0,015	0,173	0,875	-0,606	0,67
Геополітичні орієнтації	0,375***	-0,218***	0,009	-0,062	-0,139	0,112	0,174
Ставлення до РФ	-0,585***	-0,167**	0,137*	-0,231**	-0,509***	-0,229	0,321
Досвід: хвороба	0,092	0,016	0,279**	-0,177	-0,076	0,652*	-0,089
Досвід: безпорадність	0,042	0,008	-0,013	0,446***	-0,124	-0,482	-0,068
Досвід: війна	0,118	-0,917***	0,536**	-0,996***	-0,09	0,205	0,245
Досвід: інший стрес	0,223**	-0,309***	0,149	0,019	0,096	-0,287	-0,742**
Досвід: без стресу	0,299***	-0,095	-0,047	-0,227*	-0,347**	-0,565	-0,086
Мова спілкування	0,104*	-0,079	-0,22***	0,107	-0,063	-0,324	-0,404*
Вікова група	0,008	0,139***	-0,003	0,081	-0,056	-0,087	-0,251*
Регіон: Західний	1,009***	0,608***	-0,688***	0,05	0,041	-0,437	-0,204
Регіон: Центральний	0,265*	0,112	-0,67***	0,352*	-0,324	-0,515	-1,304**
Регіон: Південний	0,442***	0,583***	-0,046	0,235	-0,224	-1,753**	-0,977**
Робітник	-0,048	-0,105	0,188	0,653	0,208	0,893	-0,469
Службовець	0,069	-0,03	0,198	0,559	0,03	0,663	-1,072
Спеціаліст	0,214	0,259	0,07	0,904**	-0,095	1,132	-0,791
Фрілансер	0,099	0,427	-0,064	1,429***	0,24	1,431	-1,188
Підприємець	0,228	0,437	0,245	0,98*	0,002	-0,445	-0,035
Військовий	-0,281	0,747	0,226	1,012	-0,449	-95,545	-96,618
Фермер	0,097	0,015	0,117	0,832*	-0,14	0,282	-0,159
Пенсіонер	0,106	0,182	0,299	0,311	-0,369	0,828	-0,405
Студент	-0,062	0,445	0,45	0,58	0,213	0,818	0,068
Безробітний	-0,012	-0,071	0,226	0,667	0,041	1,012	-0,272
Константа	0,384	-1,014*	-2,012***	-4,372***	-2,147*	-3,088	-2,426
R ² Нейджелкерка	18	20,5	24,9	33,9	31,5	41,8	40,2

Примітки: У таблиці наведені значення коефіцієнту регресії B; * – p<0,05, ** – p<0,01, *** – p<0,001.

Таблиця 3

Результати бінарної логістичної регресії для залежних змінних: «Несанкціоновані мітинги», «Участь у страйках», «Голодування», «Пікетування державних установ», «Захоплення будівель», «Створення незалежних структур»

	Несанкціоновані мітинги	Участь у страйках	Голодування	Пікетування державних установ	Захоплення будівель	Створення незалежних структур
Участь у референдумі	0,252	0,695**	1,672**	0,328	1,024	-0,038
Участь у виборах	0,355	0,509**	-0,636	0,216	-0,395	0,023
Участь у виборчій кампанії	-0,253	0,044	0,044	-0,11	-0,775	-1,192*
Збір підписів	-0,173	-0,36	0,565	0,983***	-0,957	-0,11
Санкціоновані мітинги	1,525***	0,712***	-0,687	0,871***	0,515	0,598
Загроза страйком	1,05**	1,643***	-0,614	0,601	-0,013	-3,315**
Бойкот	1,578***	1,299***	2,04***	1,45***	1,304	0,821
Несанкціоновані мітинги		1,782***	0,346	1,387***	1,971**	0,283
Участь у страйках	1,661***		2,523***	1,12***	0,69	0,09
Голодування	0,451	2,575***		-0,761	2,735***	0,733
Пікетування державних установ	1,074**	1,292***	-0,608		2,548***	2,073***
Захоплення будівель	1,774**	0,257	2,617***	2,53***		3,539***
Створення незалежних структур	0,37	0,225	0,832	2,136***	3,958***	
Стать	0,075	0,128	-0,047	-0,593**	-0,699	-1,264**
Телефон: мобільний	-1,185	27,715	25,596	26,668	24,817	24,677
Телефон: обидва	-1,171	27,327	24,875	26,51	25,033	24,798
Телефон: домашній	-1,541	27,243	25,181	26,483	21,317	25,001
Телефон: нема	-1,546	27,233	24,631	24,58	25,785	25,455
Геополітичні орієнтації	-0,276	-0,245	-0,097	-0,209	0,349	0,457
Ставлення до РФ	-0,074	0,129	0,084	0,023	0,539	0,258
Досвід: хвороба	-0,022	-0,548*	-1,185	0,009	-0,423	-0,286
Довід: безпорадність	-0,058	0,429	-0,144	-0,098	-1,161	1,01*
Досвід: війна	-1,25	-2,554*	-26,35	-0,717	-92,646	1,463
Досвід: інший стрес	0,134	0,045	0,177	0,685**	-0,319	0,816
Досвід: без стресу	-0,204	-0,309	-1,054*	-0,217	-0,503	-0,506
Мова спілкування	-0,065	-0,388**	-0,122	-0,026	-0,388	-0,447
Вікова група	-0,071	-0,016	-0,124	-0,252*	-0,239	0,138
Регіон: Західний	-0,367	-0,173	-0,802	1,705**	1,325	26,569
Регіон: Центральний	0,376	-0,8*	-0,671	0,78	1,635	25,235
Регіон: Південний	-0,698	-0,68*	-2,167**	1,653**	2,199	26,139
Робітник	0,911	-0,345	26,068	0,366	38,599	24,991
Службовець	1,123	-0,547	25,74	0,616	40,241	23,946
Спеціаліст	1,083	-0,505	25,361	0,006	39,288	26,519
Фрілансер	0,289	0,056	26,497	0,534	40,419	26,22
Підприємець	2,343*	-0,822	26,162	0,705	40,382	25,209
Військовий	-94,633	0,24	0,976	-26,699	-52,582	27,18
Фермер	0,557	-0,559	24,874	-0,005	40,892	25,357
Пенсіонер	1,463	-1,082*	26,584	0,476	40,561	24,143
Студент	1,446	0,342	26,047	0,402	-54,795	26,352
Безробітний	0,995	-0,207	25,977	0,176	38,501	26,167
Константа	-4,176**	-30,547	-56,334	-31,549	-72,37	-80,752
R ² Нейджелкерка	36,8	35,7	37,8	39,6	58,2	42,4

Примітки: У таблиці наведені значення коефіцієнту регресії B; * – p<0,05, ** – p<0,01, *** – p<0,001.

Отримані результати (моделі) істотно відрізняються своєю якістю, про що свідчить показник R^2 Нейджелкерка. Такий розмах показників якості пояснюється специфікою залежних змінних: превалюють негативні відповіді на можливу політичну участь у майбутньому, тому нормальний розподіл є значно зміщеним. Прийнятна якість моделей забезпечується лише за умови включення інших форм політичної участі до рівнянь бінарної логістичної регресії. Спроби покращення моделей шляхом включення двовимірних ефектів не дали істотного приросту якості.

Перейдемо до інтерпретації отриманих результатів. У якості константи (контрольної групи) для всіх моделей виступають респонденти: які проживають у Східному регіоні, мають іншу професію аніж зазначено в анкеті, є представниками наймолодшої вікової групи, є україномовними, бажають повної незалежності від Російської Федерації, бажають приєднання України до Європейського Союзу, є чоловіками, відмовилися відповісти щодо наявності телефону або стресового досвіду та не готові до жодної з форм політичної участі в майбутньому.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у референдумі наступні детермінанти: готовність до голодування, проживання в Західному регіоні, готовність до участі у виборах. Менший вплив чинить: готовність до участі в страйках, у виборчих кампаніях, проживання в Південному регіоні, наявність домашнього або мобільного телефону. Незначним є вплив: нейтральних геополітичних орієнтацій, готовності до участі в санкціонованих мітингах, відсутності досвіду стресових ситуацій, проживання в Центральному регіоні, готовності до збору підписів, наявності досвіду інших стресових ситуацій та двомовності. Послаблюють натомість: більш позитивне ставлення до Росії та належність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у виборах наступні детермінанти: готовність до участі в референдумі та виборчій кампанії. Менший вплив чинить: проживання в Західному або Південному регіоні, готовність до участі в страйках. Незначним є вплив: готовності до участі в мітингах та належність до більш вікових груп. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, стресовий досвід війни, готовність до участі в страйках, інший стресовий досвід. Незначне послаблення чинять: більш проросійські геополітичні орієнтації та позитивне ставлення до Росії.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у виборчій кампанії наступні детермінанти: готовність до збору підписів, готовність до участі у виборах. Менший вплив чинить: готовність до участі в санкціонованих мітингах, стресовий досвід війни, готовність до участі в референдумі. Незначним є вплив: досвіду хвороби, більш позитивного ставлення до Росії. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, готовність до створення незалежних збройних формувань, проживання в Західному або Центральному регіоні, спілкування російською мовою.

Найбільше посилюють майбутній можливий збір підписів наступні детермінанти: готовність до участі у виборчій кампанії, санкціонованих мітингах, бойкотах, фрилансерська, підприємницька, фермерська та спеціалістська діяльність. Менший вплив чинить: готовність до пікетування державних установ, стресовий досвід безпорадності, проживання в Центральному регіоні. Незначним є вплив: готовності до участі в референдумі. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, воєнний травматичний досвід, готовність до участі в страйках і несанкціонованих мітингах. Не так сильно послаблює: більш позитивне ставлення до Росії, відсутність стресового досвіду, готовність до участі в референдумі.

Найбільше посилюють майбутній можливу участь у санкціонованих мітингах наступні детермінанти: готовність до збору підписів, готовність до участі в несанкціонованих мітингах, готовність до загрози страйком, пікетування державних установ. Менший вплив чинить: готовність до участі в страйках, у виборчій кампанії. Незначним є вплив: готовності до участі в референдумі та виборах. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до контрольної групи, більш позитивне ставлення до Росії, відсутність стресового досвіду, приналежність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутню можливу загрозу страйком наступні детермінанти: готовність до бойкоту, готовність до участі в страйках, у несанкціонованих та санкціонованих мітингах, у зборах підписів, у пікетуваннях державних установ. Меншим є вплив досвіду хвороби. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Південному регіоні, приналежність до жіночої статі.

Найбільше посилюють майбутній можливий бойкот наступні детермінанти: готовність до голодування, до загрози страйком, до несанкціонованих мітингів, до збору підписів,

до пікетування державних установ, до участі в страйках. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Центральному або Південному регіоні, наявність іншого стресового досвіду, спілкування на російській мові, приналежність до більш старших вікових груп.

Найбільше посилюють майбутні можливі несанкціоновані мітинги наступні детермінанти: підприємницька діяльність, готовність до захоплення державних будівель, готовність до участі в страйках, бойкотах, санкціонованих мітингах, готовність до пікетування державних установ та загрози страйком. Приналежність до контрольної групи, натомість, послаблює можливість такої політичної участі.

Найбільше посилюють майбутню можливу участь у страйках наступні детермінанти: готовність до голодування, несанкціонованих мітингів, готовність до загрози страйком, готовність до бойкоту, пікетування державних установ, санкціонованих мітингів та до участі в референдумі. Менший вплив має фактор готовності до участі у виборах. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: стресовий досвід війни, пенсійне забезпечення, проживання в Центральному або Південному регіоні, досвід хвороби та спілкування на російській мові.

Найбільше посилюють майбутнє можливе голодування наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, готовність до участі в страйках, у бойкоті та в референдумі. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: проживання в Південному регіоні та відсутність стресового досвіду.

Найбільше посилюють майбутнє можливе пікетування державних установ наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, до створення незалежних збройних структур, проживання в Західному або Південному регіоні, готовність до участі в бойкоті, у несанкціонованих мітингах та в страйках, готовність до збору підписів та до участі в санкціонованих мітингах. Менший позитивний вплив чинить фактор іншого стресового досвіду. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: приналежність до жіночої статі та приналежність до старших вікових груп.

Найбільше посилюють майбутнє можливе захоплення державних будівель наступні детермінанти: готовність до створення незалежних збройних структур, готовність до голодування, до пікетування державних установ та готовність до участі в несанкціонованих мітингах.

Найбільше посилюють майбутнє можливе створення незалежних військових структур наступні детермінанти: готовність до захоплення державних будівель, до пікетування державних установ та досвід власної безпорадності. Послаблюють, натомість, наступні детермінанти: готовність до загрози страйком, приналежність до жіночої статі, готовність до участі у виборчій кампанії.

Підсумовуючи результати дослідження, можемо виділити наступне: по-перше, в усіх побудованих моделях значимий вплив мають фактори готовності до інших форм політичної участі, водночас коефіцієнт кореляції Пірсона не перевищує значення 0,370 для окремих форм – аналіз особливостей цих зв'язків може бути предметом окремих досліджень. По-друге, домінуючими для більшості моделей виявилися фактори соціальних розмежувань: особливо впливовими є регіональні чинники детермінації політичної участі громадян України; фактори мовного та статевого поділу є менш впливовим у детермінації політичної участі. По-третє, впливовими виявилися чинники переживання стресового досвіду: особливо виділяється досвід переживання бомбардувань або обстрілів, який значимо детермінує форми політичної участі індивідів. По-четверте, ціннісно-ідентифікаційні чинники не продемонстрували такого значимого впливу на детермінацію форм політичної участі, як попередньо розглянуті чинники. По-п'яте, ресурсні чинники майже не продемонстрували значимого впливу на детермінацію форм політичної участі громадян України.

References:

1. Almond, G., Verba, S. (2014). *Grazhdanskaja kul'tura: politicheskie ustanovki i demokratija v pjati stranah* [Civic culture: political attitudes and democracy in five countries]. Moscow: Mysl' [Thought]. [in Russian].
2. Almond, G., Paujell, D., Strom, K., & Dalton, R. (2002). *Sravnitel'naja politologija segodnja: Mirovoj obzor: Uchebnoe posobie* [Comparative Political Science Today: A World Review: Study Guide]. Moscow: Aspekt Pres. [in Russian].
3. Darendorf, R. (2002). *Sovremennyj social'nyj konflikt. Oчерk politiki svobody* [Modern social conflict. Essay on Freedom]. Moscow: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija [Russian political encyclopedia]. [in Russian].
4. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraini: grudен' 2014 (OMNIBUS KMIS 2014/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2014 (OMNIBUS KIIS 2014/12)]. *Nacional'nij bank doslidzen'*

- [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112558>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
5. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraïni: gruden' 2015 (OMNIBUS KMIS 2015/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2015 (OMNIBUS KIIS 2015/12)]. *Nacional'nij bank doslidzhen'* [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=112671>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
 6. Dumki ta pogljadi naselennja Ukraïni: gruden' 2016 (OMNIBUS KMIS 2016/12) [Thoughts and views of the population of Ukraine: December 2016 (OMNIBUS KIIS 2016/12)]. *Nacional'nij bank doslidzhen'* [National Bank of Research]. <<http://ukraine.survey-archive.com/data#user-research@showResearch=118402>> [in Ukrainian]. (2018, November, 11).
 7. Giddens, Je. (2004). *Uskol'zajushhij mir: kak globalizacija menjaet nashu zhizn'* [A sneaking world: how globalization is changing our lives]. Moscow: Izdatel'stvo «Ves' Mir» [Publisher "All World"]. [in Russian].
 8. Habermas, Ju. (2001). *Vovlechenie drugogo. Ocherki politicheskoi teorii* [Involving the other. Essays on Political Theory]. Saint Petersburg: Nauka [Science]. [in Russian].
 9. Hantington, C. (2004). *Politicheskij porjadok v menjajushhihsja obshhestvah* [Political order in changing societies]. Moscow: Progress-Tradicija. <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/huntington-polit_poryadok-ru-a.htm> [in Russian]. (2018, November, 13).
 10. Inghart, R., & Vel'cel', K. (2011). *Modernizacija, kul'turnye izmenenija i demokratija: Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitija* [Modernization, Cultural Change, and Democracy: Consistency in Human Development]. Moscow: Novoe izdatel'stvo [New Publishing]. [in Russian].
 11. Lipset, M. (2016). *Politicheskij chelovek: social'nye osnovanija politiki* [Political man: social basis of politics]. Moscow: Mysl' [Thought]. [in Russian].
 12. Olson, M. (2010). Diktatura, demokratija i razvitie [Dictatorship, democracy and development]. *Jekonomicheskaja politika* [Economic policy], 1, 167-183. [in Russian].
 13. Parsons, T. (1998). *Sistema sovremennyh obshhestv* [System of modern societies]. Moscow: Aspekt Pres. [in Russian].
 14. Patnjem, R. (1996). *Chtoby demokratija srobotala. Grazhdanskije tradicii v sovremennoj Italii* [Making Democracy Work. Civil traditions in modern Italy]. Moscow: Biblioteka Moskovskoj shkoly politicheskijh issledovanij [Library of the Moscow School of Political Studies]. <https://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/113782/mod_resource/content/1/R_Patnem_-_Chtoby_demokratia_srobotala.pdf> [in Russian]. (2018, November, 13).

Iuliia Chystiakova, PhD in Law

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

THE DECENTRALIZATION REFORM IN POLAND AS ROADMAP FOR REFORMS IN UKRAINE

The article is dedicated to the main specific characteristics and concepts of the Polish decentralization reform. The decentralization reform is giving an opportunity to create a real basis for the democratic development of the states and it is part of the global changes of post-socialist states toward new democratic values. Since the socialism as a command and administrative control system had kept rigid the centralization of power and the attack on centralization considered an encroachment on the existence of the state itself, it was important to break such system for newly arisen states. Even though Poland and Ukraine have started their structural reforms mostly at the same time in the 90s of the 20th century, the Polish strategy has succeeded more. That is why the studying of the Polish reform process and its doctrinal foundations is very important for Ukrainian legal doctrine.

Keywords: decentralization, democracy, administrative division, reform, eurointegration, Poland, Ukraine.

The partnership relations between Ukraine and Poland are a unique phenomenon in relations with the former socialist countries of Eastern Europe. It was Poland which took on a difficult mission to be the locomotive of Ukraine in its move to the European Union. It should be noted that our neighbors from the very beginning of the processes of democratization demonstrated the high pace and quality of social transformations, quite successfully applying models of radical changes in the economy and the political strategy that were developed and proposed by the international monetary and financial institutions. A special role in these processes was given to the decentralization of power.

The Polish experience of market transformation is sufficiently widely represented in the Ukrainian scientific community. These are publications by well-known scholars and practitioners of Polish reforms: L. Balzerovich, A. Wildawsky, R. Hortat, M. Dabrowski, L. Kolyarska-Bobynska, A. Levitas, V. Orlovskiy, M. Federovych and others like that. One should highlight such an unsolved earlier component of the success of democratic transformations as the decentralization of power. For Ukraine it is vitally important to improve its system of governance and introduce essentially local democracy for the general success of current reforms.

Starting democratization, Polish political and legal doctrine adhered to the concept of the prominent neo-conservative representative J. Muravchik, who was inclined to the fact that the general support of the democratic path of development would create a "world of an American model that does not look like any of the past – it will be peace, harmony, and not confinement"¹.

This context implies, first of all, the presence of representative and accountable authorities. In this case, the relevant government institutions and structures should be updated periodically on a constitutional basis, and their leaders must be guided solely by the rule of law. Polish model of democracy based on the creation of a social and cultural climate in a society that enables the implementation of precisely this form of democracy. The main thing in practical terms is that the Poles, following the Western model, considered the most important establishment of a democratic system of permanent quality and not to put on a particular leader or party that will support this process and phenomenon.

Significance in this context is given to the formation of the stability of civil society in the understanding of the best representatives of the world's western political thought. In political science and specifically towards the newly independent states with a socialist past, this approach to the definition of democracy was most clearly represented in the writings of M. Halperin and D. Scheffer. They use the term

¹ Muravchik, J. (1992). *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny*. Washington, DC: American Enterprise Institute, 321-322.

"limited constitutional democracy", referring to the impossibility of the immediate and unconditional application and implementation of completed patterns of democracy in the political practice¹.

Ideologists of the Polish variant of development proceeded from the fact that the post-bipolar world in the sense of democracy is divided into two parts:

1. Zone of peace, well-being and democracy.
2. Zone of anxiety, riots, war and development².

Such a division of the contemporary political world makes it possible to consider the second part as perspective, leaving hope that the world will become the only one in the future, built precisely on democratic principles and find ways of transition of the countries in the second group to the first. The supreme principle for both parts of the world is thus called the higher value of man, not of politics, state or things. In this way, the Polish political culture in its higher forms excludes the possibility of sacrificing a person for the sake of territorial or economic achievements.

Calling for caution in the hopes that the zones of democracy and peace will soon cover the whole world, M. Singer and A. Wildawski argue that such a situation will become possible if the concept of supremacy of "sovereignty of the world" is implemented over "national sovereignty". This concept assumes the priority of local and regional authorities as the closest to the person (or authorities of the sovereignty of the world), over the authorities of the central (authorities of national sovereignty).

The Poles had close to Ukrainian starting conditions, as evidenced in particular the nature and circumstances of the first free elections in Poland. They, like in independent Ukraine, were conducted after prolonged tyranny. And again, as in Ukraine, the elections took place on a wave of mass euphoria, the participation of too many parties, most of which were called democratic, and declared their intention to become the only saviors of the nation and the state. Poland looks relatively balanced in this background – 62 parties participated in the first free elections that took place in 1991³. And among them, one can find truly democratic, rather ideologically, "Solidarity" and chauvinists, liberals, and supporters of preserving certain principles of communist rule.

Excessive fractionalization, according to general recognition, complicated the work of parliament and negatively affected the nature and pace of adoption of new laws. Consequently, there is every reason to agree with Professor A. Mokritski of the Polish Academy of Sciences when he calls the paradoxical phenomenon of Polish democracy a clash of its traditional understanding in society with the problems that everywhere and always accompany the revival of the democratic process at the stage of transition to a new system⁴. It should be borne in mind that the proclamation of democratic principles by the majority of Polish parties in 1989 – 1991 was carried out on the basis of divided thinking. On the one hand, democracy was already understood as the participation itself in social protest against socialist totalitarianism and Soviet enslavement, and on the other hand, the elementary pragmatism of politicians, who counted their votes only under the guise of democratic slogans, was signaled⁵.

The consequence of such a split, inherent in our opinion, for many Ukrainian parties today is the frequent and controversial combination of sometimes contradictory concepts, for example, such as "public order" and "freedom". The fact is that the term "order" in this case often carries the imprint of the traditional Marxist-Leninist worldview, in which the supreme value is determined by the state as a power structure, designed to interfere in all affairs of society.

Poland overcame this duality thanks to the decisive decentralization of power, when every citizen, every gmina, each region received an appropriate share of both power and responsibility for its implementation. Thus, taking part in management processes at various levels, the Poles obviously quickly understood the need for the separation of powers not only horizontally on the branches of power,

¹ Halperin, M.H., Scheffer, D.J., Small, P.L. (1992). *Self-Determination in the New World Order*. Washington, DC: CEILP, 89-90.

² *Social Change and Modernization. Lessons from Eastern Europe*. Editor Bruno Grancelli (2005). Berlin – New York, 25-30.

³ Blanchard, O.J. (ed.) (1994). *The Transition in Eastern Europe. Vol. 1: Country Studies*. Chicago: The University of Chicago Press, 62-76.

⁴ *Spain at the Polls, 1977, 1979, and 1982: A Study of the National Elections* (1985). Durham, NC: Duke University Press, 179.

⁵ Сас, О. (2016). Чи було полякам легко робити децентралізацію? *Decentralization*. <<http://decentralization.gov.ua/news/2547>>.

but also vertically – what should the state take care of, and with what better the regional authorities will handle.

Meanwhile, in Ukraine there are cases of idealization of the events associated with the democratization or revival of democracy in Poland, and lack of a careful analysis of the factors contributing to the establishment of democracy. But the problem here exists at the conceptual level. For example, in the case of transition from authoritarian to liberal democracy in the initial phase of post-socialism Polish researchers did not determine which model of democratic states they use – the USA, Swedish, Austrian, French or German. The same thing happened when Polish political thought announced the transition from a command or planned economy to a free market. There was a logical question about which model would be better for Poles: American or German? After all, the differences between them are significant. And finally, in the presentation of the transition from a one-party to a multi-party system, Polish political scientists did not even ask about what is the optimal number of parties in a multiparty system. In particular, the question of the decentralization of power included in itself, in addition to a purely theoretical, also political and cultural aspect, since a decade of domination of communist propaganda formed a settled public opinion, in which there was no place for understanding the benefits of the dispersal of power, since socialism as a command and administrative control system was kept rigid the centralization of power and the attack on centralization considered an encroachment on the existence of the state itself.

Of course, in the case of preparedness of political thought for logical substantiation and conceptualization of the necessity of decentralization and other problems of the transition period, it would be possible to minimize the complexities of the process of the formation of a new system, both in Poland and in Ukraine. Indeed, the so-called "domestic communism" as a serious brake on the path to transition to market relations would have received serious counterarguments even at the initial stage of its transformation into a rather mass phenomenon. At the same time, it is obvious that socialist structures, value orientations and concrete manifestations of human behavior would disappear at the same time.

Turning to the shocking version of the economic reform used in Poland, it should be borne in mind that it resulted in two extremely difficult social years for the Polish population. This happened the first time when liberalization of prices was carried out in January 1990, and the second time after the collapse of trade with the Soviet Union in early 1991. Subsequently, these two circumstances, somewhat later, were equally inherent in an independent Ukraine, led to the failure of state enterprises to adapt to the new situation. As a result, massive closure began with corresponding unemployment. Meanwhile, unlike Ukraine, the Poles elected a model of transparency and openness, solving most of the political issues at the local level, resulted in the relatively rapid pace of formation and development of the private sector.

The first steps of reforming local self-government in Poland took place not after the crisis, but just in the same bad for, ordinary citizens, years. Thus, in March 1990, new legislation was adopted on the functioning of the basic level of local self-government – communities, and already on May 27, the same year, local elections were held on this legislative basis. That is, the first stage of the reform took place – the community began to work. And this very first, a very difficult step has created the foundations for all further reform. Gminas are fortunate because they inherited a lot of facilities of the former state infrastructure. Another thing is that 50 thousand objects went to the ownership of the gminas, the issue was in the ability and expediency of their maintenance, providing the work of the appropriate personnel of these objects.

And then there were obstacles. In 1993, after the political vicissitudes, such as the distrust of the government on the part of the Sejm and the dissolution of both chambers of parliament and government, the pre-term parliamentary elections were held by the president. On the background of the crisis, as expected, the left parties won, they formed the government, and this government delayed the self-government reform that had already begun.

Four years later, in the fall of 1997, in the next parliamentary elections, the left parties lost and were replaced by the right political forces, which restored the process of decentralization and the reform of local self-government. In the spring of 1998, the reform of self-government in Poland continued – legislation was passed, in September 1998 there were elections to three levels of self-government – gminas, powiats and voivodships. Voivodships were enlarged from 49 to 16.

Consequently the administrative reform of Poland, since January 1, 1999, has introduced a three-tier structure of the territorial division of the voivodship-powiat-gmina. Even at the first stage of the reform, the old officials of the former administrations were against any changes and there was a danger of sabotage;

therefore, it was necessary to control the processes on the ground through the authority of the reform authorities in the voivodships¹.

A characteristic feature of the further process of democratization of Poland has become almost completely different from what happened in Ukraine. Declaring the same plans and intentions, our states quickly settled in the pace of reforms precisely because of the decentralization of power in Poland and the preservation of centralism in Ukraine, which led to the shadowing of the domestic economy, the lack of a proper legal basis for the formation of a market economy and the corresponding relations between its subjects etc. In Poland, along with the negative effects of shock therapy, there was a massive occurrence of small and medium-sized businesses. In the six months since the implementation of the stabilization program, the number of private sector employees has doubled, primarily due to the creation of a very favorable investment climate that attracted both domestic and foreign investors. The Polish authorities managed to achieve the main thing – to withstand the course taken, not to get rid of it.

At the same time, the main rate in the political aspect was made on the mass patriotism inherent in the Polish national political culture. Despite the difficulties and difficulties of the transition period, it was possible to follow the chosen course. On the other hand, a very important element of Polish reforms at the initial stage is the lack of blurriness in a political and ideological choice. In all social vicissitudes, market relations and liberal democracy remained the main goal of the country's leadership. Having become a full member of the Organization for Economic Cooperation and Development, Poland has embarked on a course of full membership in the EU. The main difference from the Ukrainian course is the decisive stake in its own potential.

Having made remarkable successes in the field of reforms, the Polish government in 1999 began implementing new aspects of the reformist course. First of all, at the same time as reforming the system of healthcare, education and social protection, the administrative-territorial reform took precedence over the principles of decentralization and subsidiarity. During these reforms, 49 voivodships were replaced by 16 larger and more independent administrative regions and a system of democratic local governance was introduced. At the same time, the level of decentralization in Poland is rather moderate, in particular, it is lower than in most EU countries. Polish gmina still depend on central government funds, since local government revenues account for only 17% of total government revenues. Local taxes are very limited, and local authorities were denied the right to conduct economic activities in areas such as speculative land-purchase. If we measure the level of financial decentralization through the share of local budgets in the total public expenditure and GDP, we will find that Poland is a country with a minimum decentralization. In 1995, local spending reached 7.01% of Poland's GDP and 19% of total government spending. Instead, in Spain, these figures were in 1987. 9.6 and 23.2%, in France in 1993 –10.0 and 32.0%².

The creation of efficient, self-sufficient local authorities has enabled the local elite to operate relatively independently of central government directives. For the first time in decades, small businessmen, local officials and directors of local state enterprises have a chance to take on independent activities. The emergence of local political leaders was facilitated, their initiatives provided comparable freedom in shaping the foundations of the life of the communities concerned. The essence of the systemic change at the local level was the right to distribute budgetary funds in accordance with preferences and needs that were determined at the local level. At the same time, the list of tasks, for which the local authorities are responsible, has undergone a significant expansion. Directly or indirectly, this made it possible to succeed at the local level in three areas: public investment; small business growth; development of civil society at the local level. This, in turn, led to a marked improvement in living conditions for members of territorial entities.

It is no coincidence that these aspects of the decentralization of power in Poland are emphasized. After all, according to the Council of Europe conclusions, domestic legislation needs to improve, first of all, "decentralization at the intermediate level", the principle of subsidiarity (the principle of real decentralization), the division of competences and powers between levels of government, local councils and state executive power, which now is slowly being made³. Ukrainian political thought

¹ Сас, О. (2016). Чи було полякам легко робити децентралізацію? *Decentralization*. <<http://decentralization.gov.ua/news/2547>>.

² Бесчастний, В.М. (ред.) (2005). *Місцеве самоврядування в Україні: проблеми та перспективи*. Донецьк: Донецький юридичний інститут при Донецькому національному університеті, 197.

³ Снісаренко, С. (2012). Принципи муніципального господарювання в країнах Європейського Союзу: досвід для України. *Демократичне врядування: науковий вісник*, 9, 25-29.

clearly answered the question: Is it possible to decentralize power? Yes, but this can be done under the condition of "close coordination with structural reforms in other areas of public life: judicial and law enforcement agencies, housing and communal services, health care, education, pensions, tax and budgetary spheres"¹.

In spite of everything, the reform of the territorial-administrative system and local self-government took place. Poland has made decentralization of power. And according to Jerzy Stepień, former chairman of the Constitutional Court of Poland, one of the "parents" of the Polish self-government reform, among all the reforms that were carried out in the country in the 1990s, it was the decentralization of power that was the best and eventually yielded the best result, although had a number of shortcomings. The main thing is that local communities have become real masters of the territories in which they live. They received the proper legal status, the bulk of local taxes, property that they can dispose of themselves. According to Jerzy Stepień, this allowed Poland to make a civilization leap towards Western democracies and to build one of the most dynamic economies in Europe for two decades. In his interview, he said: "No one will do for Ukrainians such key reform as decentralization of power. It seems to Ukrainians that before making such radical reform, it is necessary that large amounts of money come from the West. But if there is no self-government, the money will disappear"².

Consequently, we can conclude that Ukraine has so little used the successful experience of Eastern European countries, in particular, Poland in the democratization process. Therefore, Ukraine's further promotion to United Europe is possible only if the constitutional reform is completed at the level of the territorial organization of power, and in accordance with the European Charter of Local Self-Government, the transformation of power relations in the state based on the principles of subsidiarity and decentralization.

It should be noted that the Polish experience cannot be transposed mechanically to Ukrainian realities. The main obstacles to this – another administrative division, socio-economic conditions and the political situation in the country.

In the early 1990s there was no need for a change in the administrative division in Poland. The number and boundaries of the communities (about two and a half thousand) were unchanged, their essence changed. In Ukraine, in comparison with the population, today there are more than 11 thousand communities. But only 650 of them could independently and effectively perform tasks typical for the lowest level of self-government.

Starting social and economic circumstances for self-government reform are also different. In Poland, self-governing communities emerged at the time of the dismantling of a socialist state. In Ukraine, in the twenty-seven years of independence, an oligarchic-clan economy has been formed, and corruption has deep roots in all branches of government. This barrier will be difficult to overcome without strong consolidated pressure on the part of society, which should benefit the most from decentralization. It is difficult –but it is possible.

It must be remembered that, among other things, reform is a political process, and the Ukrainian political configuration is not easy. But despite the differences, the Polish experience very clearly shows which principles should be followed to create a really strong government. These principles are as follows:

- a clear division of powers between different levels and branches of government;
 - the level of property and financial rights, adequate to the competence;
 - judicial protection (by a truly independent court) of communities from any restriction of their rights or interference by the central government.
- The absence of any of these three components inevitably leads to the fact that the other two will also not work.

An important factor in the success and advancement of reforms was that the Polish reformers understood that there was no perfect system to which no adjustment would have to be made. The authors of the reforms understand that already during the transformation will have to introduce changes and additions to the legislation in connection with the situations and requirements that arise.

¹ Миланко, О. (2006). Чи можливо децентралізувати владу? *Юридичний вісник України*, 11, 7.

² Сас, О. (2016). Чи було полякам легко робити децентралізацію? *Decentralization*. <<http://decentralization.gov.ua/news/2547>>.

References:

1. Muravchik, J. (1992). *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny*. Washington, DC: American Enterprise Institute. [in English].
2. Halperin, M.H., Scheffer, D.J., Small, P.L. (1992). *Self-Determination in the New World Order*. Washington, DC: CEILP. [in English].
3. *Social Change and Modernization. Lessons from Eastern Europe*. Editor Bruno Grancelli (2005). Berlin – New York. [in English].
4. Blanchard, O.J. (ed.) (1994). *The Transition in Eastern Europe. Vol. 1: Country Studies*. Chicago: The University of Chicago Press. [in English].
5. *Spain at the Polls, 1977, 1979, and 1982: A Study of the National Elections* (1985). Durham, NC: Duke University Press. [in English].
6. Sas, O. (2016). Chy bulo poliakam lehko robyty detsentralizatsiiu? [Was it easy for the Poles to decentralize?]. *Decentralization*. <<http://decentralization.gov.ua/news/2547>> [in Ukrainian].
7. Beschastniy, V.M. (2005). *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Local government in Ukraine: challenges and perspectives]. Donetsk: Donetskyi yurydychnyi instytut pry Donetskomu natsionalnomu universyteti. [in Ukrainian].
8. Snisarenko, S. (2012). Pryntsypy munitsypalnoho hospodariuvannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dosvid dlia Ukrainy [Principles of Municipal Economy in the Countries of the European Union: Experience for Ukraine]. *Demokratychnе vriaduvannia: naukovyi visnyk* [Democratic Governance: Scientific Bulletin], no. 9, 24-30. [in Ukrainian].
9. Mylanko, O. (2006). Chy mozhlyvo detsentralizuvaty vladu? [Is it possible to decentralize power?]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy* [Legal Bulletin of Ukraine], no. 11, 5-10. [in Ukrainian].

Pawel Trawicki

University of Gdansk, Poland

THE EVOLUTION OF A POLITICAL POSITION OF A PRESIDENT IN POLAND

The currently prevailing globalization causes the growth of the importance of the institution. They are a guarantee of maintaining the functionality of all systems. The issue of cooperation between institutions and communication between them is important. The political system of the state is a particularly important system. It regulates the relations between individual institutions. In Poland, several different models of cooperation between individual state institutions can be observed. The relations between the president and the government are interesting. The functioning of the political system depends on how the institutions work. Only well-functioning institutions guarantee good functioning of the state.

Key words: institutionalism, neoinstitutionalism, political system, president, political norms and principles

INTRODUCTION

The aim of this article is an attempt to present the role that a president plays in a country of a parliamentary-cabinet political system. On the example of Poland, a difference between the role of a President which results from the legal regulations and its expansion as a result of personal political activity of a person performing this function is perceived. It is a phenomenon characteristic of so-called young democracies, that is countries in which the idea and practice of the functioning of mutual relations between particular state institutions do not work synchronically.

1. METHODOLOGY

1.1. INSTITUTIONALISM AND NEOINSTITUTIONALISM

The methodological orientation which was assumed in order to tackle the issue is institutionalism. It is assumed that political, social and economic order is a consequence of the existence and functioning of the institution to a great extent. It is a basic category owing to which the explanation of the political reality is done. In the notion of classical institutionalism, the organization of a state is an example of a characteristic institution. Such an approach results from the philosophical considerations of Plato and Aristoteles, who associated the state with the category of an institution. It was a central point of reference to consider the essence of the existence and functioning of political relations. In this sense, the institution of a state has a creative and controlling function over the sphere of politics. It happens due to the state's monopoly to constitute law which is observed in the whole area of the state and in all spheres of activity, that is in administrative, economic and social life. Such institutionalism started to develop dynamically in the second half of the 19th century. Outstanding representatives such as Max Weber, Francis Lieber or Thorstein Veblen recognize it as a mainly European theoretical standpoint. Moreover, important people in American political sciences such as Woodrow Wilson or Abbott Lowell also referred to this methodological orientation. Generally, institutionalism can be found at the source of political sciences in the second part of the 19th century as a recognition and explanation of the state from the point of view of the functioning of its institutions. Classical institutionalism remains connected with law, political and economic sciences. It is a methodological orientation which is characterized by its transparency and regularity. Based on the institution of the state, legality of authorities, principles of the organization of the state and the relations between the state and a citizen are explained clearly and intelligibly. Within the framework of the existing institutions, there is the entirety of political relations which occur between particular subjects of politics. To sum up, the recognition of political reality in institutionalism trend relies on the explanation how certain institutions have an impact on one another within the legal framework.

It assumes the analysis of the norms and principles which in fact regulate the political system and checks whether it is functional.

This article is especially interested in the formal position of the institution of the president within the executive power in the state of a parliamentary-cabinet political system.

In the contemporary political science there is a visible tendency to expand the field of research for an institutional interpretation of political reality. There is also a change in the perception of the institution which is no longer understood as a way of thinking based on traditionally shaped social mentality, customs and various behaviors. A key role is not only assigned to the sanctioning of the political system by legal and social norms respected in a given society.

It is assumed that the process of institutional changes is the main aspect of the following evolutions of the political system. One of the observations is a conclusion that a social and political development occurs as a result of institutional evolutions of the forms of the society which means the necessity of the changes in mentality and legislation adjusting the state to the challenges of the modern world¹.

In the contemporary political science there is a tendency to perceive more broadly the state institutions and interdependencies occurring between them. At present institutionalism is becoming an inclusive methodological orientation taking interdisciplinary assumptions. New research perspective concerning state institutions has been called neoinstitutionalism.

Neoinstitutionalism has appeared as a result of searching for a broader view of the state organization. It has been noticed that a political life does not only happen in a formal framework of legal provisions and that state institutions are not only space within which political decisions and activities are realized. Neoinstitutionalists opt for such an approach which will focus on political customs and traditions as well as direct relations between particular political actors.

In that sense, an essential significance is assigned to political culture characteristic for a given state of its political system. Including the background on which the formal relations and interdependencies between institutions occur to the analysis enables the formulation of more precise conclusions concerning the practice of the functioning of the political system.

Neoinstitutionalism postulates observation of political reality but with some distance which enables to notice a political reality from the perspective revealing a real condition and quality of political practice. The vocation of political science in this theoretical sense is still the analysis of the institutional order but the subject of the reflection is not only the state as an organization but its whole political system.

Within the framework of neoinstitutional approach, there are three types, that is: rational choice, historical and sociological. The specifics of neoinstitutionalism of rational choice are based on the assumption concerning the purposeful, rational functioning of the institution aiming to maximize the benefits of the activity but at the same time minimizing the costs. Historical neoinstitutionalism emphasizes the influence of the political norms, patterns and values which affect the institutions over time. Sociological neoinstitutionalism focuses on standard-setting function of the relation between particular institutions².

The subject of this article, that is the attempt to present the role of the president in a country with a parliamentary-cabinet political system, was presented in the trend of classical institutionalism as an institutional and legal analysis aiming to determine the regulations of mutual relations between the state institutions. It is assumed that the highest form of codification of system norms is the constitution. This issue is presented from a historical point of view indicating the evolution of the position of the president in the system of the executive power in the state with a parliamentary-cabinet political system.

1.2.POLITICAL SYSTEM

Generally speaking, a system is every internally coordinated and showing a particular structure collection of elements. The structure may be defined as a total of relations between the elements conditioned by the belonging of the given elements to this system. A political system is a state apparatus, political parties and organizations as well as formal and informal social groups participating in political activities within a given state and a total of political principles and norm regulating their mutual relations. A political system is understood as an ordered way to organize the political institutions functioning within the legal framework of a state. According to the institutional approach, a political system is the entirety of the functioning political institutions and relations between them as well as the principles of the functioning and normative relations on the base of which they function. The functions of a political system are the activities which aim to maintain and develop the existing system. They rely on the managing the political system according to commonly observed rules, solving the occurred conflicts concerning the contradictions

¹ Nowak, M. (2004). Instytucjonalizm w socjologii i ekonomii. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 189-204.

² Modrzejewski, A. (2011). *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii*. Gdańsk-Elbląg, 102-104.

of group interests, improving the functioning of the institutions and implementing new rules and principles of functioning in the system and beyond it.

There are two characteristic types of a political system in democratic countries, namely a parliamentary-cabinet system and a presidential system. They regulate the dependencies and mutual competencies within the framework of state institutions belonging to the sphere of the executive power. In a parliamentary-cabinet system, the parliament has the creative and controlling function towards the government (cabinet). The government has a significant part of the competencies of the executive power; however, the role of the head of the state (the president) is limited. In a presidential system it is the head of the state who realizes the scope of executive power being the head of the government or like in a semi-presidential system the head of the state indicates the prime minister and affects the activity of the government.

Poland is a European democratic country of a parliamentary-cabinet political system. Its main specificity is expressed in the relations between particular institutions and the state authorities. The cabinet, that is the government, has the main prerogatives of the executive power. It performs tasks and obligations as a collective state authority – council of ministers and works under the management of the president of the council of ministers customary known as the prime minister. In addition, each of the ministers as well as the prime minister are also individual state authorities managing particular ministries and issuing legal acts of lower rank – regulations. The relation between the cabinet and the parliament in this political system indicates the primacy of the parliament. It occurs due to special privileges of the parliament towards the council of ministers. It is the parliament which performs the creative function due to the fact that the parliament forms the government and the controlling function (gives a vote of confidence or motion of no confidence to the prime ministers or particular ministers). Even though the office of the president belongs to the central state (executive) authorities, his or her role is limited. However, there is a certain area of competences, which despite the fact that they do not result directly from the legal regulations, enable the president to expand his or her prerogatives. It depends on the personality and determination of the person as well as the way of interpreting the legal regulations, including the constitution¹.

2. PRESIDENT IN POLAND HISTORICAL REVIEW

The tradition of the office of the president dates back in Poland to the provisions of the constitution from 17 March 1921. Since then until 2015 when the last presidential election took place, the system position and the competences of the president have evolved in particular periods. Generally speaking, we can distinguish: years between the first and the second world war, the period of socialism and the years after the democratic changes in 1989.

2.1. PRESIDENTIAL FIRST PERIOD 1922-1939

The first abovementioned period encompasses the period between 1922 and 1939. Originally, the president was elected by the joint upper chamber of the parliament (senate) and lower chamber (sejm) which formed so-called national assembly. The president, through the ministers responsible in front of the sejm and subjected officials, exercised the executive power. Every official document of the President to be valid required the signature of the president of the council of ministers and a proper minister, who, by signing the document, took responsibility for it. The nominations of the officials from the civil office of the head of the country were countersigned by the prime minister and he was also responsible for their activities in front of the sejm. According to the article 46 of the Constitution, the President was the supreme commander of the armed forces. However, he could not be the supreme commander during the war. The Constitution limited the function of the President to an honorary commander of the armed forces and therefore the role of the president was also limited. Moreover, the weakness of the office of the president was a lack of a legislative veto of the President, a limited right to dissolve the sejm and senate. The president did not have the right to issue decrees and only in order to implement law and with a statutory authorization he could issue executive regulations, orders and bans. The duties of the head of the country also included signing the laws and ordering their announcement in the Journal of Laws. In the sphere of international relations, the President represented the state externally, received the diplomatic representatives of the foreign countries and sent Polish diplomatic representatives. He concluded the international agreements; however, all the most important agreements required the consent of the parliament. Furthermore, the President also needed the consent of the sejm to declare war or make peace. One of the rights of the president was to grant clemency. On 2 August 1926, the March Constitution was amended by

¹ Żebrowski, W. (2015). *Teoria współczesnych systemów politycznych*. Olsztyn, 48-56.

the August Novelization. The Novelization brought about the following changes: the president was entitled to dissolve the sejm and the senate at the same time depriving the parliament of the possibility to dissolve on the basis of their own resolution. The president also received the right to issue legislative decrees. This novelization clearly strengthened the position of the executive power (the president and the government) moving away from the system of the parliamentary government.

The rules of electing the president did not change and they were applied in the elections by the National Assembly on 8 May 1933. However, two years later a significant change occurred. The April Constitution from 23rd April 1935 put the office of the president at the forefront of the supreme state authorities. One of the characteristic system changes was to replace the division of power with the rule of unitary and indivisible power of the president. In the Constitution, the provision concerning the president were included in the articles 2 and 3. Their content allowed to define the position of the president in the country. Article 2 item 1 said: 'There is the President at the forefront of the state'. The provision defined the place of the president in the country. The relation of the head of the country towards the state's authorities was defined in the article 1. The state which has the President at its forefront was presented as common good of all the citizens, a legal order and a moral value, the most supreme and the one to which the attributes of sovereignty were moved from the nation. Placing the president at the forefront of a state defined in such a way is much more than just placing him as the head of the state authorities.

Article 2 and 3 of the Constitution imposed particular obligations on the President, namely the care about the good of the state, defense readiness and position among the world nations. The president was morally responsible for the fates of the state in front of God and history. The state authorities: government, sejm, senate, armed forces, court, state control were all subjected to the leadership of the President. A characteristic feature of the office of the President in the March Constitution is the institution of prerogatives. The sphere of the activity of the head of the country did not require the countersigning. The prerogatives of the President included: indicating one of the candidates for the President and ordering general elections, appointing the deputy of the President for the duration of the war, appointing and dismissing the president of the council of the ministers, the first president of the Supreme Court and the president of the Supreme Chamber of Control, appointing and dismissing the Supreme Commander and the Inspector-General of the Armed Forces, appointing the Judges of the State Tribunal, senators holding their seats due to the selection of the President, appointing and dismissing the Head and the officials of the Civil Chancellery, dissolving Sejm and Senate before the end of the term of office, handing the members of the Government to the Court of the State Tribunal and granting clemency¹.

The Constitution from 1935 assumed a totally new system of appointing the head of the country. The President had the right to present his candidate for the office of the President. The Constitution did not include any provisions limiting the circle of candidates for the president. Theoretically, any person of legal age, at least 21, having full civil rights could become the head of the country. Furthermore, it did not define special qualifications of the candidate running for the president. Therefore, formal requirements for the candidates were very liberal. The elections of the head of the country as the normal procedure were included in the competences of the Electors' Assembly (which in a way replaced the National Assembly in the March Constitution). The Assembly consisted of the Marshal of the Senate as a chairperson, the Marshal of the Sejm as the deputy, the President of the Council of Ministers, the First President of the Supreme Court, the Inspector-General of the Armed Forces and 75 electors elected from the most worthy citizens in 2/3 by the Sejm and 1/3 by the Senate. The Assembly was appointed by the President at least 15 days before the end of his term of office. It was chaired by the Marshal of the Senate or by the Marshal of the Sejm in substitution.

As seen above, in the period between the two world wars, the rights of the presidents were changing. Ultimately, the position of the president as the head of the country was strengthened by the strong position among the executive authorities. The evolution of the position of the president from the parliamentary-cabinet system to the presidential or semi-presidential system became noticeable².

2.2. PRESIDENT IN EXILE 1939-1990

After the invasion of Germany in Poland in 1939, all the state institutions were interned abroad. The provisions of the April Constitution enabling the president to indicate the successor opened another chapter

¹ Ajnenkiel, A. (2001). *Konstytucje Polski 1791-1997*. Warszawa, 8-46.

² Górecki, D. (1995) *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej i urzędu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*. Łódź, 45-57.

in the functioning of the institution of the president of the country in exile. During the second world war and in the period between 1945 and 1989, when there was a non-democratic political system in Poland, the election of the president of Poland in exile happened according to a simplified constitutional procedure. The outgoing president indicated his successor, a candidate consulted with the main political powers. The period of the institution of the president of Poland in exile came to an end on 22 December 1990 when at the Royal Castle in Warsaw, the last president of Poland in exile handed the insignia of his office to the first president of free Poland elected in the general elections¹.

2.3. PRESIDENT DURING SOCIALISM 1947-1952

After the end of the second world war, political institutions of Poland were assigned to the political parties connected ideologically with the USSR. The office of the president functioned in Poland only between 1947 and 1952. On 4 February 1947 the sejm adopted a constitutional law concerning the appointment of the office of the president. The law anticipated the election of the president for the term of office of 7 years. It did not introduce any limits concerning the eligibility of the election of the same person for the next term of office. Before the end of the term of office, the office of the president could be vacated due to: death, renunciation of the function, adopting a resolution by the sejm recognizing the office of the president as vacated (if the President has not performed his function for at least 3 months). On 19 February 1947 the Small Constitution was passed. Its main characteristic was that formally it maintained the tripartition of power but in particular solutions it breached it as the President gained the rights beyond the scope of executive power. The partition of power was defined – the legislative power was given to sejm and the executive power – to the President elected for a 7-year term of office and to the government appointed by the President. The entitlements of the President included: representing the country, summoning and cancelling the sessions of the sejm, appointing and dismissing the members of the government, leadership of the armed forces and the clemency. However, in reality almost all the decisions were taken in the Political Bureau KC PPR. In that case the office of the President played a secondary role in relation to party functions.

The Legislative Sejm was supposed to deal with the development of the new Constitution. In fact, the works were undertaken within the framework of special teams appointed by the Political Bureau. Finally, in a text presented by the sejm to be approved, the institution of the President was not included. They were modelled on model approved by the USSR. On 22 July 1952 the sejm passed the law known as the Constitution of the People's Republic of Poland. Owing to this, the office of the President was removed.

After entering the constitution into force and after the new elections, the function of the President was replaced with the Chairman of the State Council.

2.4. PRESIDENT IN DEMOCRATIC POLAND 1989-PRESENT

Another chapter in the institution of the president started in the downward phase of socialism in Poland. Between 6 February and 5 April 1989 there were Round Table talks. It was a cycle of negotiations between the government and the democratic opposition which resulted in the change of the system in Poland. On 5 April 1989 the compromise by 'the Round Table' included three principles: the rules of future political system, the rules of the elections to the sejm and the rules concerning the election of the President by the National Assembly.

On 19 July 1989, the parliament elected the President of the People's Republic of Poland. The system position of the president as a new state authority was not strong. In addition, the person holding the office aroused controversies as it was the last socialistic leader of Poland. During his term of office, on 31 December 1989 the official name of the country was changed – from the People's Republic of Poland to the Republic of Poland. This was another step of the system change in Poland. The president appealed to the sejm to shorten his term of office along with the draft of the amendment of the constitution which proposed general elections. His term of office was supposed to end on the day of the new President taking over. The sejm adopted a law confirming that the new elections would take place by the end of 1990. On 27 September the sejm passed the law amending the Constitution of the Republic of Poland and the law on the election of the President of the Republic of Poland without adopting any major amendments. On 2 October 1990, after the publication of the journal of laws, the Marshal of the Sejm ordered the elections of the President of the Republic of Poland and established the date – 25 November 1990. It was the beginning of the present political system of Poland which stabilized the system position of the president. The most

¹ Kallas, M. (2018). *Historia ustroju Polski*. Warszawa, 98-102.

important change was the implementation of the rule to elect the president in general elections for the first time. Despite the fact that general elections of the head of the country are more characteristic for the presidential and semi-presidential systems, it was decided to implement it in Poland in order to emphasize the democratic character of the country¹.

The main resolutions concerning the institution of the president were defined in the Constitution Act from 17 October 1992 on mutual relations between legislative and executive powers of the Republic of Poland and the local government. It was so-called the Small Constitution. Under the Constitution, the duties of the president as the most supreme representative of the state in internal and international relations included: appointing the prime minister and the Council of the Ministers upon his request, general leadership in the scope of security and state defence as well as foreign policy, managing the works of the National Security Council, appointing and dismissing the Chief of Defence and other commanders, the right to introduce the martial law and the state of emergency, to ratify and terminate international agreements and many other entitlements. A special position of the president in the system of the executive power was connected with the assessment of the candidates for the ministers of the defence, foreign affairs and internal affairs. In fact, the most important ministers were defined as presidential departments as he has a real influence on their appointments².

The last change in the system position of the president is included in the present Constitution of the Republic of Poland which was adopted by the national assembly (a mutual session of the sejm and senate) on 2 April 1997. Actually, it repeated the resolutions of the Small Constitution which concern the mutual relations between particular authorities and institutions of the state. The basic change is connected with removing president's right to consult, that is a real influence on appointing any ministers. It is a significant weakening of the position of the president in relation to previous solutions. However, the provisions of the Small Constitution giving the president the rights to indicate the candidates for the ministers of defence, foreign affair and internal affairs bear the traits of the presidential or semi-presidential system. Present solutions are a comeback to the entitlements and competences of the president in the country with a parliamentary-cabinet political system. The institution of the president of the Republic of Poland is included in chapter V of the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997³. This chapter consists of basic legal regulations which indicate the position of the president in a Polish political system. The entitlements towards particular types of power are not significant from the system point of view. With regards to legislative power, that is the sejm and the senate, the president calls the parliamentary elections, indicates the senior marshal (the oldest member of parliament who conducts the first session of the chamber in the new term of office), has the right to legislative initiative and the right to veto towards the laws. With regards to the relations inside the sphere of the executive power, that is towards the council of ministers, the competences of the president include: designating the candidate for the prime minister, handing in the acts of nomination and dismissal to the ministers, issuing orders of the laws adopted by the parliament and issuing resolutions but with a countersignature. The president also ratifies and signs the international agreements but he needs the countersignature. With regards to the judiciary power, the president appoints the judges upon a proper request and hands in nominations to the presidents of the courts and tribunals. Generally, the president upholds the constitution, he is the representative of the state abroad and is the leader of the armed forces⁴.

Basically, people performing the office of the president did not go beyond the legal framework of their competences. Depending on the system regulations, the position of the president was much or less stronger.

However, in the present term of office (2015-2020) one can notice a political activity of the president, who expands the scope of his prerogatives which do not result directly from the provisions of law. In Polish conditions after the presidential elections in 2015, a certain political and legal disagreement aroused, which started with the election of new judges of the Constitutional Tribunal by the parliament. The president

¹ Bożyk, S. (1995). *Wybory prezydenckie*. Białystok, 64-86.

² Kallas, M. (1990). *Konstytucja Polski*. Warszawa, 41-63.

³ Opaliński, B. (2014). *Rola prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w procesie stanowienia ustaw na tle praktyki ustrojowej Konstytucji III RP*. Warszawa, 21-37.

⁴ Modrzejewski, A. (2015). Presidency of Aleksander Kwaśniewski in Poland (1995-2005): competence, decision-making, and political thought. Blanka, Richova, Radosław, Kubicki and Aaron Walter (eds). *Rethinking the presidency, challenges and failures*. Trnava, 19-32.

reported a concern whether the judges were elected by the parliament in a correct manner. The crisis was caused by the interpretation of the article 21 of the law of 25 June 2015 on the Constitutional Tribunal: article 21, point 1 says: ‘A person elected as a judge of the Tribunal shall take the oath before the President of the Republic of Poland within 30 days of the election...’. It is a clear definition of the path of an appointed judge – a candidate elected by the parliament takes the oath before the president and then the adjudication commences in the Constitutional Tribunal. According with the legislative science, the provision of law includes a norm, an instruction and a sanction. Generally speaking, taking an oath is an example of a norm. The relation of the judge and the president concerning the oath (taking an oath by the judge and accepting it by the president) is an instruction. A sanction is included in the article 21, point 2 of the same act: ‘the refusal of taking the oath is equivalent to the renunciation of the position of the judge of the Tribunal’. However, the act does not anticipate any sanctions if the president does not accept the oath from the judge. It was the president’s refusal of an oath which started the discussion concerning the rights of the president in Poland. It seems obvious that the assumption of the act was the presumption of the necessity to accept the oath by the president. Despite the fact that it did not result directly from the provisions of law that the president has to accept the oath, the current practice was that after the election of a judge of the Constitutional by the parliament, taking an oath before the president was just a formality. By not accepting the oath, the president acted beyond the framework of the provisions of law and it seems that even though he did not breach the provisions (due to the fact that they did not anticipate such a situation), he acted not in accordance with the intention of the legislator. The reason for the discussion may be the consideration of the issue whether the situation occurred as a result of a poor quality of law or poor quality of a political culture understood as a entirety of the relations between particular elements of the system of the state power¹.

CONCLUSION

In the course of the political history of Poland, the institution of the president has gone through various stages of the hierarchy of the state authorities. As an element of the executive power, the president was legally equipped with limited competences and his election was done by the parliament. Then, a significant strengthening of the system role of the president occurred due to constitutional provisions. At present, a symbolic position of the president as an element of the system of the executive power is stronger as the president is elected in the general elections. It is no less than case that the institution of the president does not have a strong position in the provisions of law. However, the person holding the position of the president somehow expands his competences through an interpretation of law which is proper according to him. It seems that in a country with a parliamentary-cabinet system unlike the presidential or semi-presidential system the political role system significance of the president are limited. Nevertheless, as it is shown in the practice of the political life, the person performing the role of the president may not restrict himself to the role of an observer and has the possibility of a real influence on the state politics.

REFERENCES

1. Nowak, M. (2004). Instytucjonalizm w socjologii i ekonomii. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 189-204. [in Polish].
2. Ajnenkiel, A. (2001). *Konstytucje Polski 1791-1997*. Warszawa. [in Polish].
3. Bożyk, S. (1995). *Wybory prezydenckie*. Białystok. [in Polish].
4. Górecki, D. (1995). *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej i urzędu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*. Łódź. [in Polish].
5. Kallas, M. (1990). *Konstytucja Polski*. Warszawa. [in Polish].
6. Kallas, M. (2018). Historia ustroju Polski. Warszawa, 98-102. [in Polish].
7. Modrzejewski, A. (2011). *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii*. Gdańsk-Elbląg. [in Polish].
8. Modrzejewski, A. (2015). Presidency of Aleksander Kwaśniewski in Poland (1995-2005): competence, decision-making, and political thought. Blanka Richova, Radosław Kubicki and Aaron Walter (eds) *Rethinking the presidency, challenges and failures*. Trnava, 19-32. [in Polish].
9. Opaliński, B. (2014). *Rola prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w procesie stanowienia ustaw na tle praktyki ustrojowej Konstytucji III RP*. Warszawa, 21-37. [in Polish].
10. Skrzydło, W. (2013). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa PWN. [in Polish].
11. Żebrowski, W. (2015). *Teoria współczesnych systemów politycznych*. Olsztyn, 48-56. [in Polish].

¹ Skrzydło, W. (2013). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa PWN, 52-87.

Serhii Horbliuk

Narodowa Akademia Zarządzania Państwowego przy Prezydencie Ukrainy

WDRAŻANIE KONCEPCJI SMART CITY JAKO STRATEGICZNY KIERUNEK ROZWOJU MIASTA STOŁECZNEGO WARSZAWY

Serhii Horbliuk, PhD in Public Administration

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE SMART CITY CONCEPT AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW

Increasing the process of decentralization is the key factor, which influences the designing local self-governments. Some of the cities have learned to manage in an innovative way and developed innovative solutions in urban policy, especially regarding the smart city concept. The purpose of this article is to analyze the urban policy tools to build a smart city, which is a strategic direction for the development of the capital of Poland. The example of the Municipal Office of the Capital City of Warsaw improved that the essential determinant influencing urban policy in order to implement the smart city concept is the active role of local self-government in the field of public transport, natural environment, e-administration, etc.

Keywords: city, urban policy, smart city, strategy, Warsaw.

Debata naukowa dotycząca polityki miejskiej rozwija się niezwykle dynamicznie, adekwatnie do zmian rangi i znaczenia miast w systemach społeczno-gospodarczych. Obecnie około 75 % ludności Europy żyje w miastach, na obszarach podmiejskich lub innych obszarach zurbanizowanych¹ i według prognozy ten odsetek będzie wzrastać. Miasta są centrami wiedzy oraz źródłami wzrostu i innowacji. Jednocześnie jednak występują w nich problemy demograficzne, bezrobocie, segregacja społeczna i przestrzenna, ubóstwo, problemy ekologiczne i in., co świadczy o dużej ilości wyzwań i zagrożeń, które polityka miejska musi rozwiązywać.

Miasta odegrają kluczową rolę w realizacji strategii Europa 2020² w kierunkach założonych celów, zwłaszcza inteligentnego wzrostu gospodarczego. W nich skupia się największy odsetek ludności posiadającej wykształcenie wyższe oraz odnotowuje się większy poziom działań innowacyjnych niż w państwie jako całości. Jednym z nowatorskich rozwiązań w polityce miejskiej jest stosowanie koncepcji „smart city”, czyli inteligentnego miasta. Ta idea powstała ok. 30 lat temu i została po raz pierwszy wdrożona w brazylijskiej Kurytybie. Istotą jest zaproponowanie miasta przyjaznego mieszkańcom w każdym aspekcie swojej działalności za pomocą wykorzystania potencjału technologii informatyczno-telekomunikacyjnych.

Biorąc pod uwagę rosnące znaczenie samorządu terytorialnego w kontekście wdrażania smart rozwiązań oraz umacnianie się roli miast w XXI w., za cel pracy wybrano analizę narzędzi polityki m. st. Warszawy w celu budowy miasta inteligentnego, co jest strategicznym kierunkiem rozwoju stolicy Polski.

W rankingu elitarniej szkoły IESE Business School Warszawa zajęła 54. miejsce wśród najbardziej inteligentnych miast świata, wyprzedzając m.in. Budapeszt, Wilno czy Bratysławę. Wśród ośrodków Europy Środkowo-Wschodniej Warszawa została wskazana jako ta, która w latach 2014-2016 zanotowała najbardziej znaczący rozwój. Cities in Motion Index od czterech lat ocenia miasta w 10 kategoriach: ekonomia, kapitał ludzki, technologia, środowisko, zasięg międzynarodowy, spójność społeczna, mobilność

¹ World Urbanization Prospects 2018. <<https://esa.un.org/unpd/wup>> (2018, Wrzesień, 30).

² Europejska, K. (2010). EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. *Bruksela*.

i transport, system rządów, planowanie przestrzenne i zarządzanie publiczne. W tym rankingu biorą udział 180 ośrodków z całego świata¹.

Idea smart city na szerszą skalę jest stosowana zaledwie od kilku lat. Zgodnie z przedstawianą ideą miasto takie ma tworzyć, poprzez wykorzystanie najnowszych technologii i sprawne zarządzanie, jeden wspólny organizm². Obecnie koncepcja smart city odwołuje się do wielowymiarowej charakterystyki miast. Przyjmuje się, że miasta mogą być definiowane jako inteligentne, jeśli posiadają następujące elementy³:

- inteligentna gospodarka (smart economy) – mierzona przedsiębiorczością i produktywnością miasta, przystosowaniem do zmian, elastycznością rynku pracy oraz współpracą międzynarodową,
- inteligentna mobilność (smart mobility) – mierzona dostępnością w skali lokalnej i ponadlokalnej, dostępnością infrastruktury informacyjno-komunikacyjnej, poprzez rozwój zrównoważonego, innowacyjnego i bezpiecznego transportu,
- inteligentne środowisko (smart environment) – mierzone atrakcyjnością stanu środowiska naturalnego, poziomem zanieczyszczeń, działaniami w zakresie ochrony środowiska i poprzez metody zarządzania zasobami,
- ludzie (smart people) – charakteryzowani poprzez poziom kwalifikacji, uczenie się przez całe życie, różnorodność społeczną i etniczną, kreatywność, otwartość oraz partycypowanie w życiu publicznym,
- inteligentne życie (smart living) – mierzone poprzez istniejące obiekty kulturalne, warunki życia (zdrowie, bezpieczeństwo, mieszkalnictwo), placówki edukacyjne, atrakcyjność turystyczną oraz spójność społeczną,
- inteligentne współrzędzenie (smart governance) – wyrażane przejrzystością zarządzania miastem, partycypacją społeczną, poziomem usług publicznych oraz realizowaniem strategii rozwoju.

Taki podział systemowy miasta inteligentnego widoczny jest także we raporcie „Mapping smart cities in the EU”⁴, w którym zaleca się koordynację polityk miejskich w wymienionych wymiarach.

Każde miasto potrzebuje strategii, czyli określenia tego, jak chce się rozwijać w długim okresie. Ona jest dokumentem ogólnym, określającym wizję oraz cele, które mają doprowadzić do jej spełnienia. Obecnie dla m. st. Warszawy ten dokument ma nazwę Strategia „Warszawa 2030”. W procesie jej przygotowania wykorzystano innowacyjne metody zbierania danych i analiz oraz włączania w prace nad strategią członków społeczności lokalnej i pozostałych interesariuszy. W celu opracowania strategii, przez dwa lata prowadzono prace z udziałem mieszkańców, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, instytucji otoczenia biznesu, przedstawicieli władz miasta reprezentujących różne opcje polityczne, specjalistów z urzędu, ekspertów oraz innych zainteresowanych rozwojem Warszawy. Zebrane opinie i sugestie stanowiły punkt wyjścia do definiowania poszczególnych zapisów dokumentu⁵. Zakres prac nad strategią przedstawia rys. 1.

Według Strategii „Warszawa 2030” wizja definiuje miasto w 2030 roku, określając ją w trzech wymiarach:

- aktywni mieszkańcy – Warszawa to jej mieszkańcy (podążają własną drogą, rozwijają zainteresowania, realizują marzenia i zawodowe ambicje, ale wspólnie angażują się w życie miasta i czują się za nie odpowiedzialni);
- przyjazne miejsce – Warszawa to miasto, w którym każdy czuje się u siebie, wolny i bezpieczny (bogactwo przestrzeni, wynikające z umiejętnego łączenia tradycji z nowoczesnością, środowiska miejskiego z przyrodniczym, lokalności z wielkomięskością, zapewnia wygodę życia i sprzyjające warunki do działania);

¹ Ranking IESE: Warszawa wśród najinteligentniejszych miast. <<http://warszawa.eska.pl/newsy/ranking-iese-warszawa-wsrod-najinteligentniejszych-miast/602866>>. (2018, Wrzesień, 30).

² Grzymała, Z. (2017). *Uwarunkowanie i kierunki rozwoju współczesnej gospodarki miejskiej w Polsce*. SGH, Warszawa, s. 70.

³ Sikora-Fernandez, D. (2013). Koncepcja „smart city” w założeniach polityki rozwoju miasta – polska perspektywa. *Acta Universitatis Lodzianis*. <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_10403/c/06-sikora.pdf> (2018, Wrzesień, 30), s. 15-16.

⁴ Manville, C., Cochrane, G., Cave, J., Millard, J., Pederson, J. K., Thaarup, R. K., ... & Kotterink, B. (2014). *Mapping smart cities in the EU*.

⁵ Strategia „Warszawa 2030”. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://2030.um.warszawa.pl/wp-content/uploads/2018/04/Strategia-Warszawa2030.pdf>> (2018, Wrzesień, 30), s. 10.

Rysunek 1. Schemat prac nad strategią Warszawa 2030

Źródło: Strategia „Warszawa 2030”. Urząd m.st. Warszawy.

<<http://2030.um.warszawa.pl/wp-content/uploads/2018/04/Strategia-Warszawa2030.pdf>>
(2018, Wrzesień, 30), s. 11.

– otwarta metropolia – Warszawa to miasto otwarte na świat (śmiało wychodzące naprzeciw wyzwaniom, inspirujące innych; dzięki swojej różnorodności i nastawieniu na współpracę jest wyjątkowym miejscem do kreowania i rozwijania idei; stanowi ważny węzeł sieci europejskich metropolii).

Wprowadzenie w życie wizji Warszawy będzie możliwe dzięki realizacji czterech celów strategicznych oraz uszczegóławiających je trzynastu celów operacyjnych (rys. 2.). Są wyrazem zintegrowanego podejścia Warszawy do kształtowania polityki rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzenno-funkcjonalnym.

Cele operacyjne są ze sobą powiązane – osiągnięcie jednego wpływa na realizację innych. Wspólnie też tworzą wartość przyczyniającą się do osiągnięcia wizji rozwoju. Zasadniczo cele odzwierciedlają założenia koncepcji smart city, czyli inteligentnego miasta. One zakładają wykorzystanie nowoczesnych technologii i rozwiązań do stworzenia miast jak najbardziej przyjaznych ich mieszkańcom.

Analizując wdrażanie rozwiązań typu smart w mieście, należy na początku spojrzeć na komunikację miejską, która jest wizytówką Warszawy. W ciągu ostatnich dwunastu lat kupiono 311 nowych tramwajów (w tym 281 niskopodłogowych), 1157 niskopodłogowych autobusów (w tym pojazdy z napędem hybrydowym, elektrycznym i gazowym), 35 pociągów metra Inspiro i 28 nowoczesnych pociągów Szybkiej Kolei Miejskiej. Obecnie wszystkie linie autobusowe są obsługiwane przez pojazdy niskopodłogowe, a sukcesywnie rośnie również liczba niskopodłogowych tramwajów. W Warszawie jest obecnie 140 km tras tramwajowych. Unowocześniono nie tylko tabor, ale zadbano też o komfort pasażerów czekających na komunikację. W ciągu ostatnich dwunastu lat ustawiono ponad 2500 nowych, estetycznych wiat dla pasażerów¹.

Pierwsza i druga linia metra to kręgosłup komunikacyjny. Pierwszą linią jeździ ok. 550 tys. osób dziennie, drugą – ok. 150 tys. W marcu 2015 r. uruchomiono centralny odcinek II linii metra, co zrewolucjonizowało warszawski transport. Jest to najszybsze i najwygodniejsze połączenie dzielnic Pragi i Woli z centrum miasta. Druga linia metra to największa inwestycja samorządowa w Polsce, wsparta przez dotację z Unii Europejskiej w wysokości blisko 5 mld zł. W 2023 r. planowany jest koniec wszystkich prac nad drugą nitką metra.

Na obrzeżach stolicy, w pobliżu stacji metra, ważnych węzłów przesiadkowych i przystanków kolejowych uruchomiono 15 parkingów w systemie Parkuj i Jedź, które oferują 4397 miejsc parkingowych dla samochodów i 614 dla rowerów. Można na nich bezpłatnie zaparkować samochód, a następnie szybko i sprawnie przesiąść się do komunikacji miejskiej².

Warszawiacy mogą szczegółowo zaplanować podróż i sprawdzić godziny odjazdów tramwajów i autobusów wyposażonych w nadajniki GPS. Umożliwiają to tablice Systemu Informacji Pasażerskiej (SIP) na ponad 500 przystankach tramwajowych. Planowanie podróży ułatwia także specjalna platforma internetowa SIP (wystarczy zeskanować kod QR lub wejść na stronę) oraz aplikacja mobilna TramBus. Dla tego mieszkańcy korzystają się z sieci hot-spotów z darmowym dostępem do miejskiego, bezprzewodowego Internetu, których na terenie miasta do dyspozycji są ponad 350 hot-spotów.

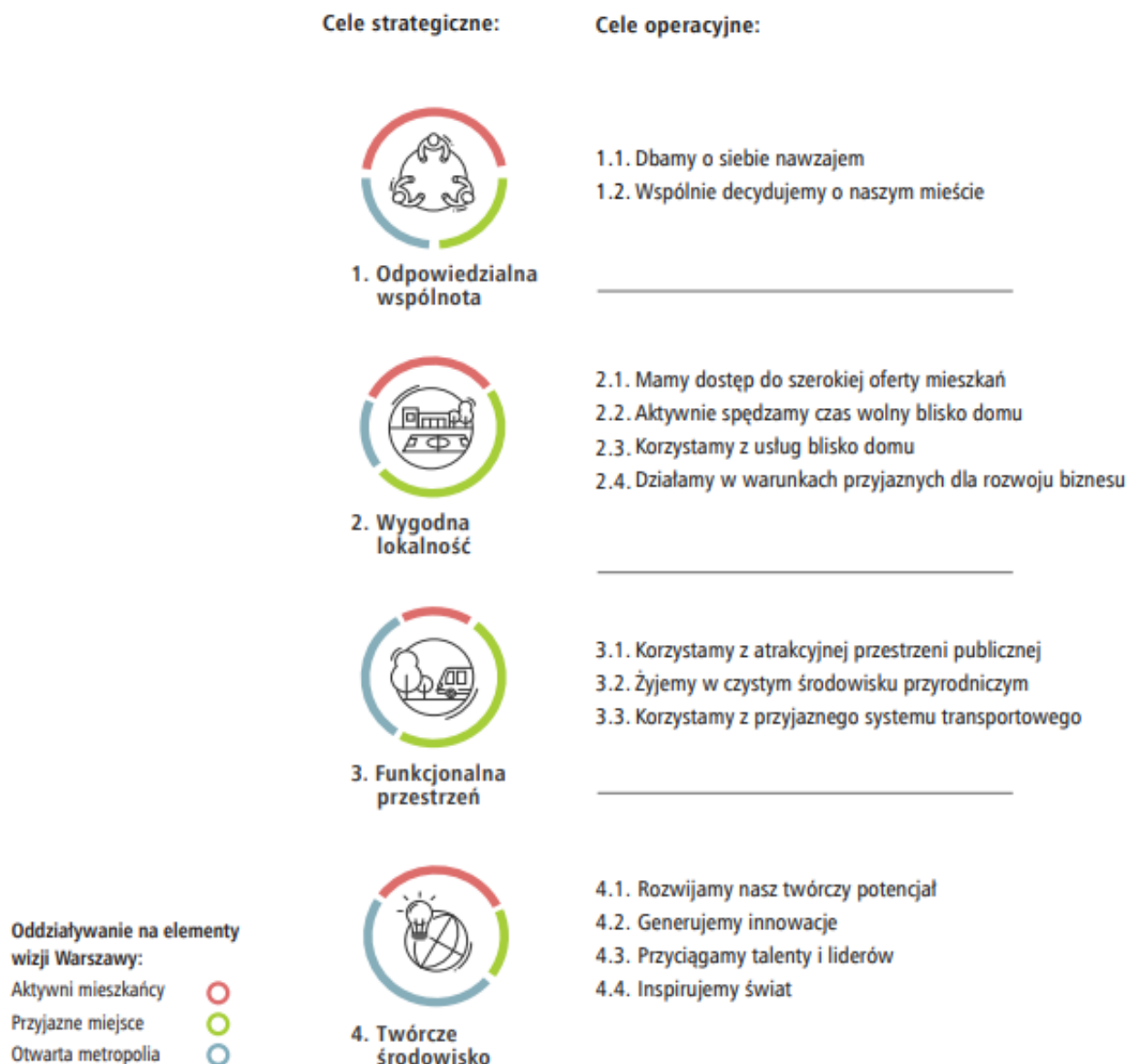
W dzisiejszym czasie telefon komórkowy dla osób korzystających z komunikacji miejskiej przydaje się w każdej sytuacji. Jakdojadę jest jedną z najlepszych aplikacji dla osób poruszających się komunikacją miejską w polskich miastach, których ona obsługuje już prawie 30. Służy ona do wyznaczania trasy z punktu A do punktu B przy użyciu komunikacji miejskiej. Aplikacja proponuje wszystkie przesiadki i dobiera optymalną trasę. Od końca 2017 r. w aplikacji Jakdojadę można kupić bilety warszawskiej komunikacji miejskiej³.

Dla ułatwienia korzystania z warszawskiej komunikacji miejskiej (linie tramwajowe, autobusowe, linia metra oraz szybkiej kolei miejskiej) bilety długookresowe są kodowane na warszawskiej karcie miejskiej, zawierającej imię, nazwisko oraz zdjęcie pasażera. W ramach projektu Zintegrowana Karta Miejska będzie wprowadzona nowa, cyfrowa karta miejska (docelowo projekt ma być wdrożony do 2023 r.). Podobne rozwiązania doskonale sprawdzają się już w innych dużych miastach europejskich – Londynie, Barcelonie czy Kopenhadze. Zintegrowaną Kartę Miejską będzie można przechowywać na różnych typach nośników, takich jak karty chipowe czy urządzenia mobilne (smartfony, tablety, itd.), wykorzystywać we wszystkich miastach, posiadających odpowiednie rozwiązania infrastrukturalne, nie tylko w Warszawie.

¹ Sami zobaczcie. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://samizobaczcie.pl>> (2018, Wrzesień, 30).

² Ibidem.

³ Korzystasz z Jakdojadę w Warszawie? Od dziś kupisz w aplikacji bilety na komunikację miejską. <<https://www.spidersweb.pl/2017/12/jakdojade-bilety-warszawa.html>> (2018, Wrzesień, 30).

Rysunek 2. Cele strategiczne i operacyjne według strategii Warszawa 2030

Źródło: Strategia „Warszawa 2030”. Urząd m.st. Warszawy.

<<http://2030.um.warszawa.pl/wp-content/uploads/2018/04/Strategia-Warszawa2030.pdf>>
(2018, Wrzesień, 30), s. 19.

Pojawi się m.in. cyfrowy asystent podróży dzięki któremu będzie można wybrać i zoptymalizować podróż, „end to end” z wykorzystaniem przewozów różnych przewoźników, w tym również kolejowych. System informacji pasażerskiej obejmie parkingi, rowery miejskie, wypożyczalnie i stacje ładowania samochodów elektrycznych. Zaplanowano także wprowadzenie systemu prostych i wygodnych płatności za przejazdy środkami transportu publicznego, uzależniający opłatę od przebytej odległości. Będzie można rezerwować i rozliczać inne usługi miejskie, powstaną również wspólne programy lojalnościowe¹.

Należy podkreślić, że większa popularność transportu publicznego to mniej prywatnych samochodów osobowych na ulicach, co wpływa pozytywnie na stan środowiska naturalnego. Także na niego dobroczynny wpływ mają rowery. W Warszawie funkcjonuje ponad 530 km tras rowerowych – w tym 401 km dróg dla rowerów, 68 km ciągów pieszo-rowerowych, 62 km pasów i kontrapasów. Niemal 2/3 z nich ma nawierzchnię asfaltową. Co roku powiększamy tę sieć o kolejnych kilkadziesiąt kilometrów. Popularność roweru jako środka transportu stale rośnie – w 2015 r. Warszawskie Badanie Ruchu wykazało, że na rowerze odbywa się 3,8% podróży nie pieszych, podczas gdy w 2017 r. udział ten szacuje się już na 5,5%. W Warszawie funkcjonuje Veturilo, który jest jednym z największych i najpopularniejszych systemów wypożyczalni rowerów miejskich w Europie (obecnie liczy 366 stacji, ponad 5,2 tys. rowerów, w tym 60 rowerów dziecięcych, 45 tandemów oraz 100 rowerów elektrycznych). Mieszkańcy Warszawy chętnie z niego korzystają. Od 2012 r. wypożyczali rowery 13 mln razy, a w systemie zarejestrowało się ponad 610 tys. użytkowników – to oznacza, że w Veturilo zarejestrowany jest niemal co trzeci warszawiak².

Kolejna kwestia – woda dostarczana warszawskimi wodociągami do budynków na terenie miasta, która nadaje się do picia prosto z kranu. Zmodernizowano zakłady uzdatniające wodę tak, aby znacząco poprawił się smak i zapach wody pitnej. Zakłady zaopatrujące warszawiaków w wodę od 130 lat (1886 r.) przeszły gruntowne zmiany – wybudowano tu m.in. stację ozonowania pośredniego i filtrowania na węglu aktywnym. Źródłka z warszawską kranówką pojawiły się w szkołach oraz instytucjach sektora publicznego administrujące budynkami użyteczności publicznej.

Warszawa wdraża wiele nowoczesnych rozwiązań, aby zadbać o poprawę jakości powietrza. Dzięki dotychczasowym działaniom wskaźnik zanieczyszczenia systematycznie spada zbliżając się do normy. Tylko w 2017 r. na ochronę środowiska przeznaczyli w stolicy ponad 2 mld zł. Ponad 1,1 mld zł z tej kwoty wydali bezpośrednio na ochronę powietrza. Z tych środków m.in. rozbudowano II linię metra, inwestowano w nowoczesny i ekologiczny transport publiczny (pojawiło się m.in. 311 nowych tramwajów, 20 autobusów elektrycznych, 4 hybrydowe i 35 na gaz oraz 35 pociągów metra), rozwinięto infrastrukturę rowerową, a także oczyszczono ulice. Dzięki temu mieszkańcy mogą przesiąść się z samochodów – jedna z przyczyn smogu – i skorzystać z szybkiego i wygodnego transportu publicznego. Żeby poprawić jakość powietrza wprowadzono także dofinansowanie na modernizację kotłowni przy jednoczesnej likwidacji kotłów lub pieców węglowych. Warszawiacy mogą otrzymać dopłaty wysokości 7-20 tys. zł.

Jednym z największych bogactw Warszawy jest zieleń, która stanowi blisko 40% jej powierzchni. Są to lasy, parki, zieleńce, ale także zieleń przyuliczna. Do opieki nad miejską zielenią w 2016 r. została powołana specjalna miejska jednostka – Zarząd Zieleni m.st. Warszawy. Do jej zadań, poza prowadzeniem kompleksowych działań w zakresie parków, ogrodów i skwerów publicznych na terenie stolicy, należy również utrzymanie i rozwój zieleni ulicznej, a także dbałość o stan brzegów wód, w tym Wisły. Dzięki jej staraniom przy głównych ulicach stolicy pojawiło się już blisko 1600 drzew. W sumie w ciągu 2017 r. w stolicy posadzono ich niemal 20 tysięcy. Wsparciem jest też aplikacja „Milion drzew”, dzięki której mieszkańcy mogą wskazać miejsce, gdzie powinno być posadzone drzewo (za jej pośrednictwem zgłoszono już miejsca dla niemal 7500 drzew)³.

Proces rozwoju cyfrowego w mieście umożliwia dostarczanie e-usług obywatelom, co odpowiada szybko zmieniającym się stylem ich życia. W ramach projektu „E-administracja – utworzenie portalu e-usług m.st. Warszawy” zostanie utworzony nowy portal e-usług, dzięki któremu w formie elektronicznej udostępniony zostanie szereg wysokiej jakości, nowych lub istotnie

¹ Zintegrowana Karta Miejska dla Warszawy. *Urząd m.st. Warszawy*.

<<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/zintegrowana-karta-miejska-dla-warszawy>> (2018, Wrzesień, 30).

² Sami zobaczcie. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://samizobaczcie.pl>> (2018, Wrzesień, 30).

³ Ibidem.

udoskonalonych usług administracji publicznej skierowanych do obywateli i przedsiębiorców¹. Projekt dofinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020. Przedmiotem projektu jest budowa, w oparciu o technologię chmury obliczeniowej, zintegrowanej platformy e-usług m.st. Warszawy, za pośrednictwem której planuje się udostępnienie 16 wybranych e-usług związanych z działalnością Urzędu. Dotyczyć one mają głównie często załatwianych spraw związanych z obsługą podatków, przyjmowaniem płatności na stronie portalu, obsługą e-faktur, obsługi procesów z obszaru architektury i planowania przestrzennego, obsługą wniosków różnego typu oraz udostępniania danych, w tym informacji publicznej².

Oprócz tego, Warszawa udostępnia 250 zbiorów otwartych danych w 13 kategoriach (transport miejski, projekty społeczne, kultura, historia i religia, edukacja, dane przestrzenne, ekologia, nieruchomości miejskie, bezpieczeństwo i interwencje, sport i rekreacja, dane urzędowe, dane online i inne. Dostępne i otwarte dane to większa przejrzystość i większe zaangażowanie obywateli w życie miasta, które staje się dla nich bardziej czytelne i zrozumiałe³.

Jeszcze jednym z rozwiązań, które wdrożyła Warszawa, dążąc do bycia smart city było stworzenie Miejskiego Centrum Kontaktów Warszawa 19115. To nowoczesne, wielokanałowe centrum kontaktów, na które składają się aplikacja mobilna, telefon, e-mail, czat i powiadomienia SMS. Jest ono dostępne dla mieszkańców 24 godziny na dobę, przez 7 dni w tygodniu. Każdego dnia do dyspozycji mieszkańców czeka zespół konsultantów, którego zadaniem jest przyjmowanie i dystrybuowanie zgłaszanych spraw do odpowiednich komórek merytorycznych samorządu warszawskiego. Codziennie konsultanci przyjmują ok. 1000 próśb o informację lub interwencję. Oprócz udzielania informacji w zakresie m.in. kursowania komunikacji miejskiej czy wyrabiania dokumentów, centrum umożliwia mieszkańcom zgłaszanie problemów, które wymagają interwencji służb miejskich, jak np. Straży Miejskiej. Wszystkie zgłoszenia są rejestrowane w systemie, a ich realizacja podlega stałemu monitoringowi do czasu wyjaśnienia sprawy. Usługa nie obejmuje zgłoszeń dotyczących zagrożenia zdrowia i życia. Dzięki warszawskiemu centrum kontaktów Warszawa 19115 mieszkańcy mogą załatwić sprawę urzędową bez wychodzenia z domu⁴.

Wszystkie wymienione wyżej smart rozwiązania, które w ostatnich latach wdrażano w m. st. Warszawie, zostały przedstawione na rys. 3.

Obecnie kwestia standardu życia mieszkających w miastach ludzi jest odpowiedzialnością samorządu terytorialnego. Niski poziom rozwoju miasta zawsze może spowodować emigrację ludzi, zwłaszcza młodych osób z wykształceniem wyższym oraz dużym potencjałem kreatywności. Na świecie coraz bardziej dramatycznym zjawiskiem staje się wyludnianie małych miast, obszarów podmiejskich i wiejskich. To chyba najważniejszy dowód na korzyść konieczności kształtowania innowacyjnej polityki miejskiej.

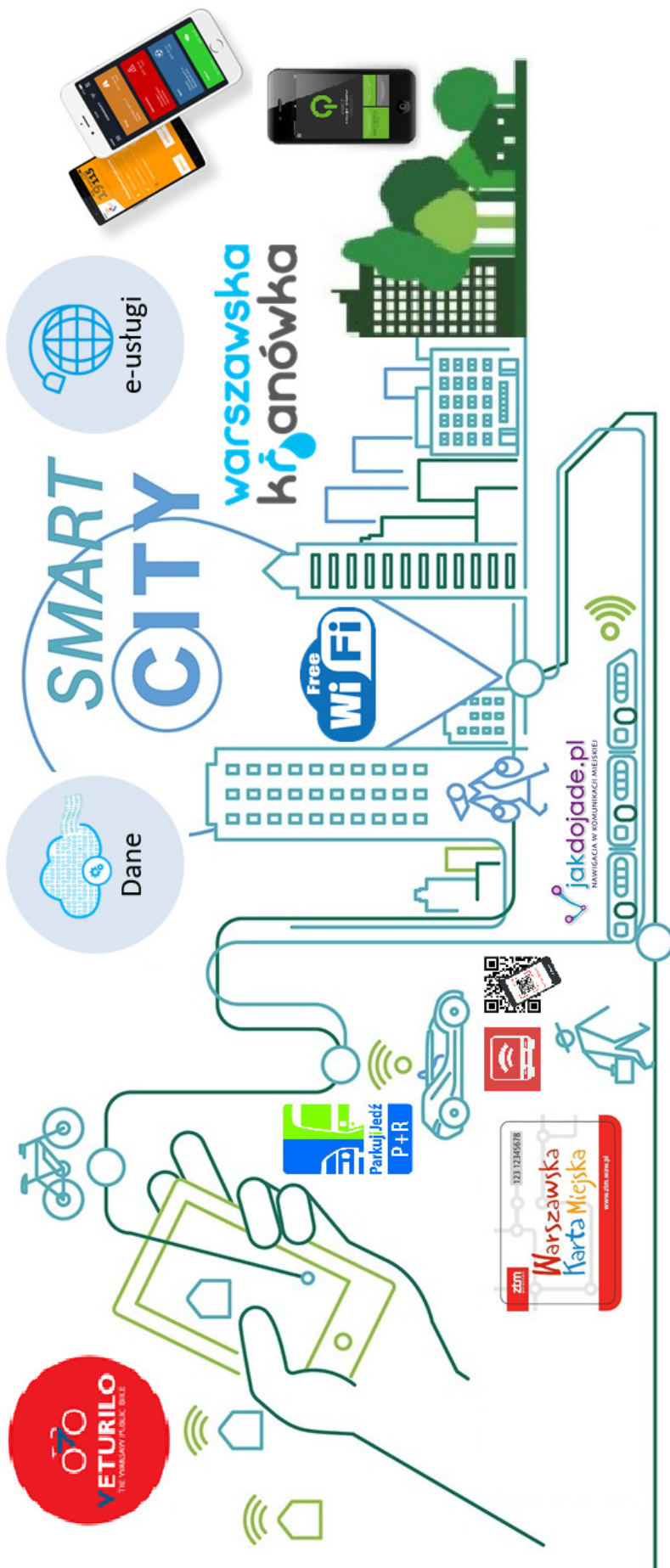
Należy podkreślić, że w m. st. Warszawie istnieje coraz większe innowacyjnych rozwiązań w celu wdrażania koncepcji smart city. Przykładami tego są działania Urzędu m. st. Warszawy na rzecz budowy miasta inteligentnego dzięki nowoczesnym technologiom w zakresie komunikacji miejskiej (warszawskie metro, tramwaje, autobusy, rowery); rozwoju środowiska (dostępność i wysoka jakość wody wodociągowej, tworzenia i utrzymania terenów zieleni miejskiej, poprawa jakości powietrza.); e-administracji (Miejski Centrum Kontaktów Warszawa 19115, portale e-usług i otwartych danych).

¹ Wielomilionowe wsparcie na usprawnienie warszawskiego systemu alarmowego oraz platformę urzędowych e-usług. <<https://www.funduszedlamazowska.eu/aktualnosci/wielomilionowe-wsparcie-na-usprawnienie-warszawskiego-systemu-alarmowego-oraz-platfome-urzedowych-e-uslug>> (2018, Wrzesień, 30).

² E-administracja- utworzenie portalu e-usług m.st. Warszawy. <<http://europa.um.warszawa.pl/projekty-miejskie/e-administracja-utworzenie-portal-e-us-ug-mst-warszawy>> (2018, Wrzesień, 30).

³ Prezentacja „Zintegrowany rozwój cyfrowy warunkiem inteligencji miasta na przykładzie m.st. Warszawy”. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/rozwi-zania-smart-city-musz-zintegrowane>> (2018, Wrzesień, 30).

⁴ Rozwiązania smart city muszą być zintegrowane. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/rozwi-zania-smart-city-musz-zintegrowane>> (2018, Wrzesień, 30).

Rysunek 3. Wdrażanie smart rozwiązań jak składnik innowacyjnej polityki m.st. Warszawy
Źródło: opracowanie własne

References:

1. E-administracja- utworzenie portalu e-usług m.st. Warszawy. <<http://europa.um.warszawa.pl/projekty-miejskie/e-administracja-utworzenie-portalu-e-us-ug-mst-warszawy>> (2018, Wrzesień, 30).
2. Europejska, K. (2010). EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. *Bruksela*.
3. Grzymała, Z. (2017). *Uwarunkowanie i kierunki rozwoju współczesnej gospodarki miejskiej w Polsce*. SGH, Warszawa, s. 70.
4. Korzystasz z Jakdojadę w Warszawie? Od dziś kupisz w aplikacji bilety na komunikację miejską. <<https://www.spidersweb.pl/2017/12/jakdojade-bilety-warszawa.html>> (2018, Wrzesień, 30).
5. Manville, C., Cochrane, G., Cave, J., Millard, J., Pederson, J. K., Thaarup, R. K., ... & Kotterink, B. (2014). *Mapping smart cities in the EU*.
6. Prezentacja „Zintegrowany rozwój cyfrowy warunkiem inteligencji miasta na przykładzie m.st. Warszawy”. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/rozwi-zania-smart-city-musz-zintegrowane>> (2018, Wrzesień, 30).
7. Ranking IESE: Warszawa wśród najinteligentniejszych miast. <<http://warszawa.eska.pl/newsy/ranikng-iese-warszawa-wsrod-najinteligentniejszych-miast/602866>>. (2018, Wrzesień, 30).
8. Rozwiązania smart city muszą być zintegrowane. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/rozwi-zania-smart-city-musz-zintegrowane>> (2018, Wrzesień, 30).
9. Sami zobaczcie. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://samizobaczcie.pl>> (2018, Wrzesień, 30).
10. Sikora-Fernandez, D. (2013). Koncepcja „smart city” w założeniach polityki rozwoju miasta – polska perspektywa. *Acta Universitatis Lodziensis*. <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_10403/c/06-sikora.pdf> (2018, Wrzesień, 30), s. 15-16.
11. Strategia „Warszawa 2030”. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://2030.um.warszawa.pl/wp-content/uploads/2018/04/Strategia-Warszawa2030.pdf>> (2018, Wrzesień, 30), s. 10.
12. Wielomilionowe wsparcie na usprawnienie warszawskiego systemu alarmowego oraz platformę urzędowych e-usług. <<https://www.funduszedlamazowska.eu/aktualnosci/wielomilionowe-wsparcie-na-usprawnienie-warszawskiego-systemu-alarmowego-oraz-platforme-urzedowych-e-uslug>> (2018, Wrzesień, 30).
13. World Urbanization Prospects 2018. <<https://esa.un.org/unpd/wup>> (2018, Wrzesień, 30).
14. Zintegrowana Karta Miejska dla Warszawy. *Urząd m.st. Warszawy*. <<http://www.um.warszawa.pl/aktualnosci/zintegrowana-karta-miejska-dla-warszawy>> (2018, Wrzesień, 30).

Bernadeta Nowak

Uniwersytet Gdański, Polska

OCENA PRACY W POLICJI PRZEZ FUNKCJONARIUSZY KOMENDY MIEJSKIEJ POLICJI W GDAŃSKU W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH

Bernadeta Nowak

University of Gdansk, Poland

EVALUATION OF WORK IN THE POLICE BY OFFICERS OF THE MUNICIPAL POLICE HEADQUARTERS IN GDAŃSK IN THE LIGHT OF SURVEYS

The profession of a police officer has always been associated with an increased level of stress, acting in a state of increased risk, associated with physical exposure to danger, or a direct threat to life. Daily service carries with it constant uncertainty, not only in connection with the tasks performed, but also with organizational changes, or disciplinary or legal-criminal consequences, in the event of a mistake in the service. The situation is also often aggravated by interpersonal relations within the unit, the main source of stress is unfavorable relations with superiors, caused by improper management methods, both at the local and national level. This article presents the results of surveys, which revealed the attitudes and assessments of the officers of the Gdańsk police headquarters in relation to their service. Attention has been paid both to the motives of the police officers and to the problems related to their work.

Keywords: police officer, family relations, stress in the service, relations with the superior.

Wstęp

Ważnym aspektem życia ludzkiego jest bezpieczeństwo. Stąd też państwo od swych początków zorientowane jest na zapewnienie bezpieczeństwa swoim obywatelom. Realizacją potrzeby bezpieczeństwa zajmuje się w nowoczesnych państwach wiele instytucji i wyspecjalizowanych służb, funkcjonujących na różnych poziomach administracji publicznej (państwowej bądź samorządowej), w tym wojsko, straż pożarna i inne służby ratownicze, służba celna i graniczna, agencje wywiadu czy policja. Działalność policji oraz praca funkcjonariuszy jest ważnym elementem systemu bezpieczeństwa publicznego państwa.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie funkcjonowania Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku, egzemplifikującej rolę, jaką pełni policja w systemie bezpieczeństwa publicznego Rzeczypospolitej Polskiej. Zwracam przy tym uwagę na subiektywne postawy i poglądy funkcjonariuszy zatrudnionych w tejże Komendzie, dotyczące obowiązków i problemów, pojawiających się w pracy policjanta, co w mojej ocenie daje pełniejszy obraz znaczenia policji jako elementu systemu bezpieczeństwa. Policja to nie tylko instytucja porządku publicznego, ale także ludzie, którzy kształtują tę instytucję na równi z podstawami prawnymi, na których została umocowana.

W artykule wykorzystano techniki i metody badawcze charakterystyczne dla nauk społecznych, a w tym politologii i nauki o bezpieczeństwie (*Security Studies*). Posłużono się studium przypadku, pozwalającą na szczegółowe przyjrzenie się funkcjonowaniu konkretnej instytucji, organizacji czy zbiorowości. Materiał źródłowy pozyskano drogą badań społecznych poprzez ankietowanie oraz obserwację uczestniczącą – autorka artykułu jest funkcjonariuszką Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku.

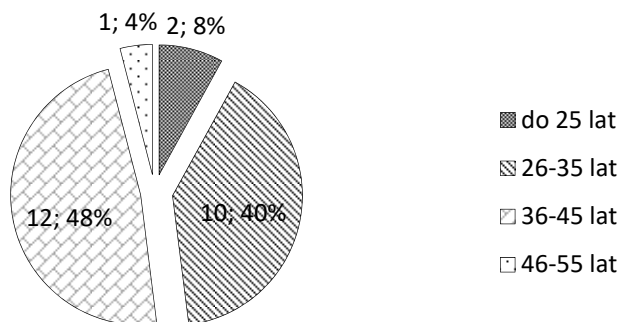
Opis metody badania

Przez pojęcie metody badania można rozumieć zasady i sposób w jaki docieka się w zamierzonym celu jakim jest poznanie obiektywnej rzeczywistości¹. Badanie zostało przeprowadzone na przełomie

¹ Chodubski, A.J. (2013). *Wstęp do badań politologicznych*. Gdańsk.

kwietnia i maja 2018 roku w Komendzie Miejskiej Policji w Gdańsku. W celu jego przeprowadzenia wykorzystano ankietę, zawartą w artykule Andrzeja Dziedzica „Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą.”¹ W badaniu wzięło udział 25 osób – 7 kobiet i 18 mężczyzn, w wieku poniżej 25 do 55 lat. Poniższy wykres przedstawia procentowy udział badanych grup:

Przedział wiekowy badanych

Wykres 1.

Źródło: Opracowanie własne.

Badani mieli za zadanie wypełnienie ankiety rozdawczej, (która jest typem wywiadu pisemnego, gdzie skategoryzowany kwestionariusz wypełnia respondent) składającej się z 20 pytań. Ankiety były bezimiennymi (anonimowe), kwestionariusze nie tylko nie były podpisywane, ale również nie zawierały pytań, które mogłyby ujawnić respondenta w sytuacji, gdyby na nie odpowiedział, co powszechnie sprzyja udzielaniu uczciwych odpowiedzi². Były to kwestionariusze w formie papierowej, występowały w nich pytania jednokrotnego wyboru. Ankieta była jednorazowym badaniem danej grupy, a jej wykonanie zajęło uczestnikom od 10 do 15 minut. Przed wypełnieniem ankiet, osoby badane zostały zapoznane z procedurą badawczą i instrukcją. Podczas badania nie miały miejsca żadne zdarzenia zakłócające, które wpłynęłyby na wypełnienie ankiet. Każdy respondent wypełnił ankietę samodzielnie. Finalnie udało się zebrać 25 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy.

Podstawowym celem badania było poznanie opinii na temat poczucia bezpieczeństwa, odczuwanego niepokoju podczas pełnienia służby i poza nią wśród funkcjonariuszy pracujących w Komendzie Miejskiej Policji w Gdańsku. Prowadzone wywiady mogą umożliwić pozyskanie szerszej wiedzy niż tylko jednostkowych doświadczeń³, dlatego celem badania było również poznanie sytuacji społecznej, oraz zbadanie nastrojów panujących wśród pracowników KMP w Gdańsku.

Szczegółowe cele ankiety były skoncentrowane na aspektach takich jak:

- Poczucie bezpieczeństwa w subiektywnej ocenie funkcjonariuszy w wybranych aspektach służby.
- Subiektywna ocena pracy funkcjonariusza policji?
- Problemy napotykanne w codziennej służbie.

Opis wyników

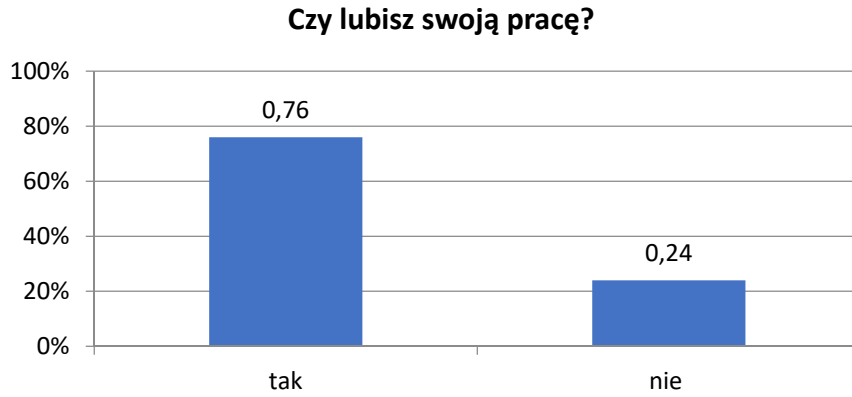
Na podstawie przeprowadzonych badań poniżej przedstawiono surowe wyniki, których analiza znajdzie się w kolejnym podrozdziale.

Jednym z pierwszych pytań skierowanych do ankietowanych było pytanie o to czy lubią swoją pracę. Jak widać na przedstawionym poniżej wykresie, 76% ankietowanych udzieliło odpowiedzi twierdzącej, a 24% stwierdziło, iż nie lubi swojej pracy.

¹ Dziedzic, A. (2013). Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe. *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*, 7, 16-18.

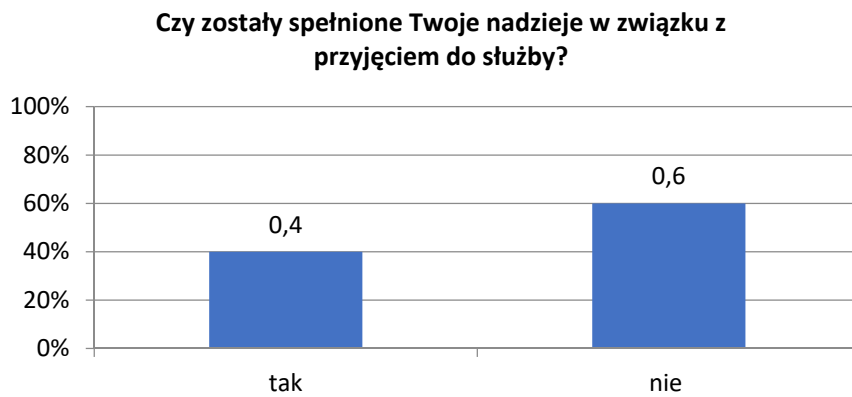
² Dziedzic, A. (2013). Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe. *Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka*, 7, 153-154.

³ Kvale, S. (2012). *Prowadzenie wywiadów*. Warszawa.

Wykres 2

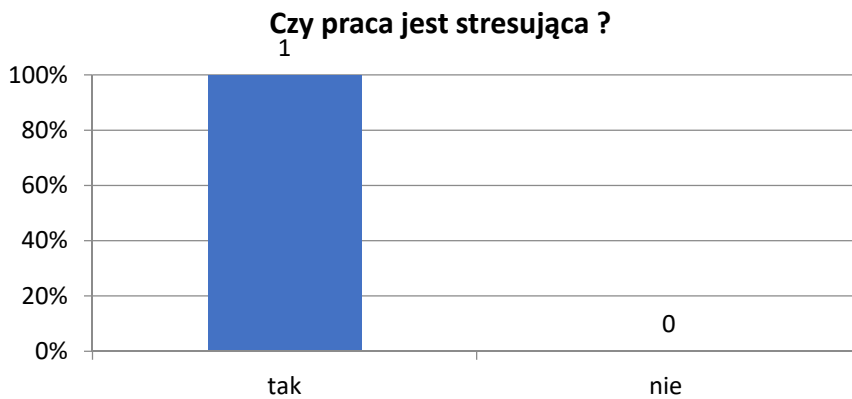
Źródło: Opracowanie własne.

W kolejnym pytaniu policjanci mieli określić czy zostały spełnione ich oczekiwania w związku z przyjęciem do służby w policji, aż 60 % badanych nie spełniło swoich oczekiwań, natomiast 40 % twierdzi, że tak.

Wykres 3

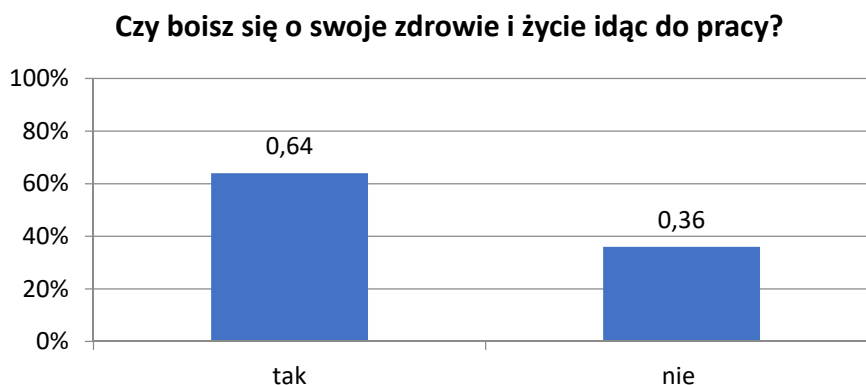
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres nr 4 doskonale obrazuje nam, jak bardzo stresująca jest praca funkcjonariusza policji, respondenci na pytanie czy praca jest stresująca, jednomyślnie odpowiedzieli, że tak.

Wykres 4

Źródło: Opracowanie własne.

Następne pytanie dotyczyło obawy o swoje życie i zdrowie w drodze do pracy, aż 64 % badani potwierdzili, że mają takie obawy, 36 % badanych nie ma takich obaw.

Wykres 5

Źródło: Opracowanie własne.

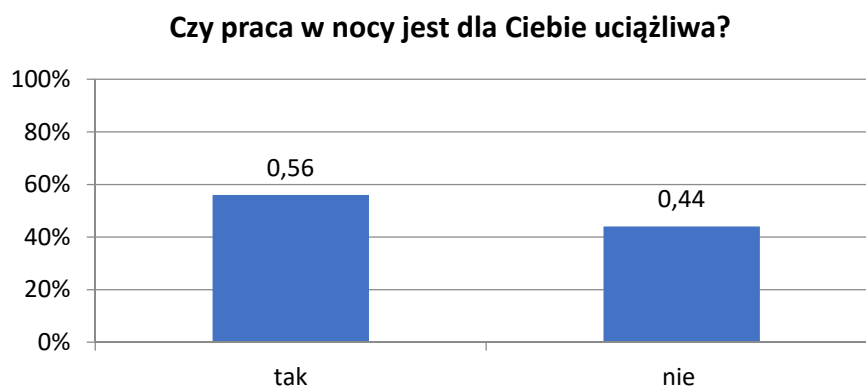
Kolejny wykres obrazuje nam, że w 88% badani odreagowują negatywne zdarzenia, które miały miejsce w czasie pracy, tylko 12 % twierdzi, że nie odreagowuje.

Wykres 6

Źródło: Opracowanie własne.

Nieodłącznym elementem pracy w policji jest praca w trybie zmianowym, 56 % ankietowanych twierdzi, że praca w nocy jest dla nich uciążliwa. Natomiast 44% odpowiada praca w nocy.

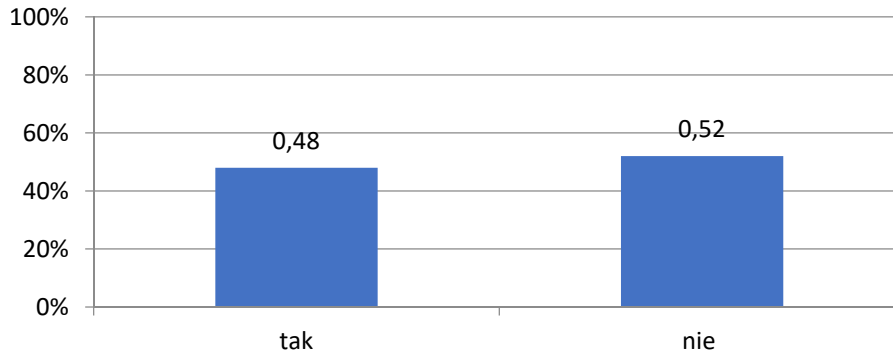

Wykres 7

Źródło: Opracowanie własne.

Problemy, które wynikają z nocnego systemu pracy, mogą dotyczyć między innymi kłopotów ze snem i tak 48 % ankietowany twierdzi, że ma kłopoty ze snem, a 52 %, że nie. Jak wynika z wykresu nr 9, 72 % funkcjonariuszy nie ma snów związanych z sytuacjami w pracy, natomiast w 28 % policjanci potwierdzili, że mają sny związane z sytuacjami w pracy.

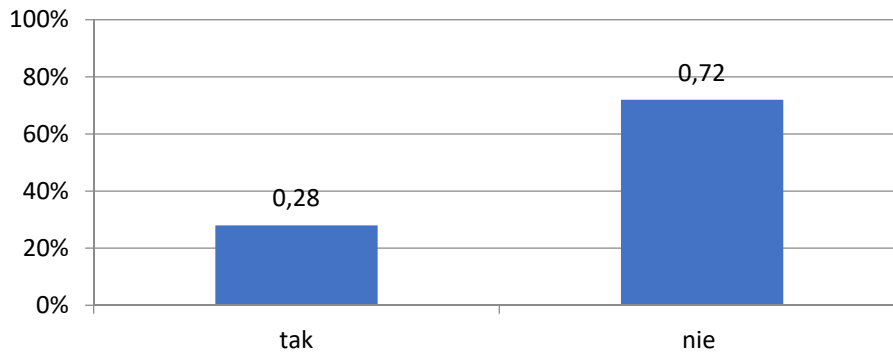
Czy masz problem ze snem(zaśnięciem)?

Wykres 8

Źródło: Opracowanie własne.

Czy śnią Ci się sytuacje z pracy?

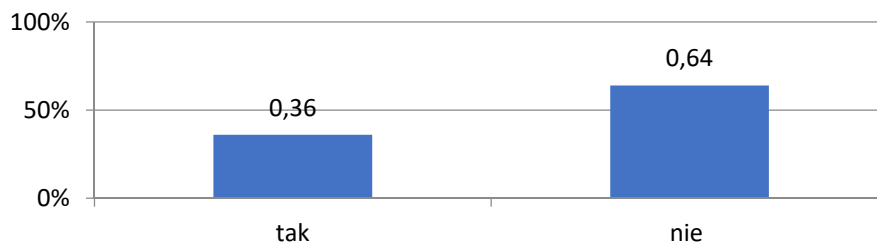

Wykres 9

Źródło: Opracowanie własne.

Ważnym elementem każdej pracy jest poczucie pewności i wiara we własne umiejętności, na pytanie czy bywają sytuacje, które przekraczają twoje kompetencje, aż 36% funkcjonariuszy stwierdziło, że tak, 64 % pytanych stwierdziło, że nie spotkało się z takimi sytuacjami.

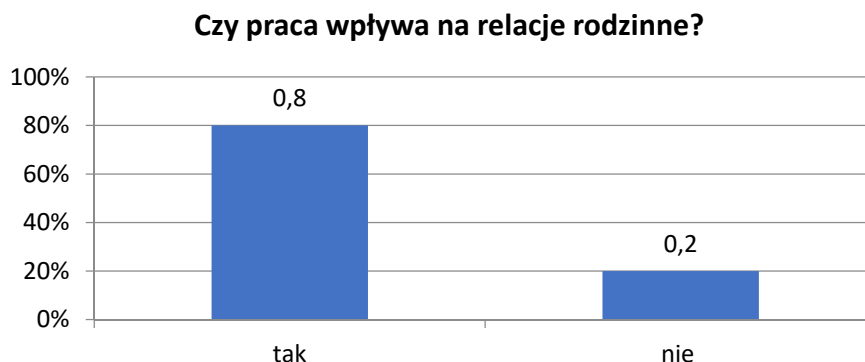
Czy bywają sytuacje, które przekraczają Twoje kompetencje?

Wykres 10

Źródło: Opracowanie własne.

Poniższy wykres pokazuje nam jak praca determinuje relacje w naszym życiu, 80 % badanych, bezsprzecznie stwierdziło, że ich praca ma bezpośredni wpływ na relacje rodzinne, tylko 20 % ankietowanych powiedziało, że nie widzi zależności.

Wykres 11

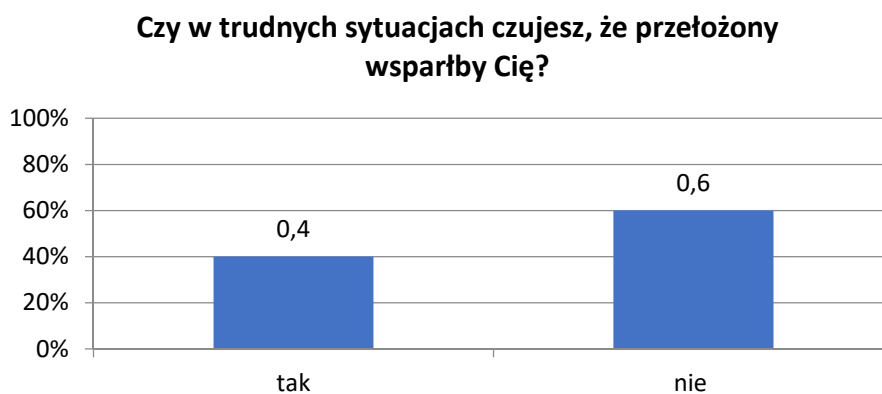
Źródło: Opracowanie własne.

Jakakolwiek praca związana z służbą drugiemu człowiekowi, nie jest prosta, jednym z czynników, który może ułatwić bądź utrudnić sytuację w pracy są relacje z przełożonym. Praca w policji nieodzwrotnie wiąże się z zachowaniem hierarchii, więc czynnik ten jest tu niezwykle istotny. Jak widać na wykresie nr 12, 56% badanych oświadczyło, że nie czuje wsparcia swoich przełożonych, tylko 44% odczuwa to wsparcie. Podobne wyniki uzyskano w pytaniu dotyczącym poparcia przełożonego w trudnych sytuacjach, 60 % ankietowanych nie wierzy, że przełożony udzieliłby mu takiego wsparcia, jedynie 40 % ma przekonanie, że tak (wykres nr 13).

Wykres 12

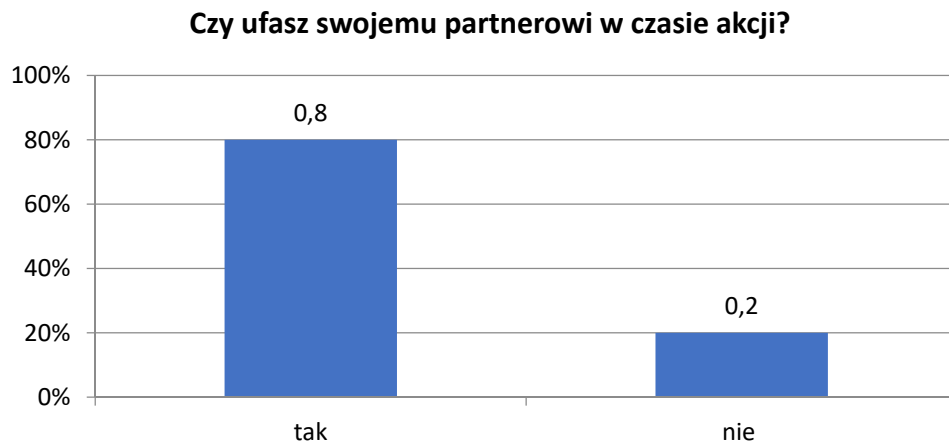
Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 13

Źródło: Opracowanie własne.

W swojej pracy policjanci nie polegają jedynie na swoich umiejętnościach, ważnym aspektem jest współpraca i zaufanie do partnera, w tej kwestii, aż 80 % ankietowanych ma pełne zaufanie do swojego partnera, tylko 20 % nie ma tej pewności.

Wykres 14

Źródło: Opracowanie własne.

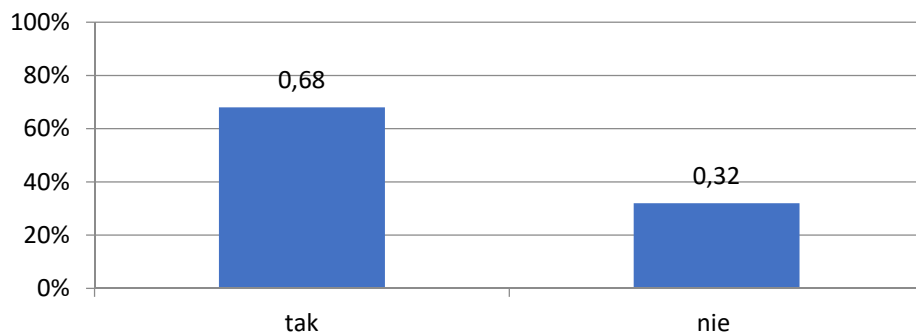
Poniżej wykres pokazuje w jaki sposób funkcjonariusze oceniają swoje zdolności, na pytanie czy jesteś w pełni zdolny, by sprostać stawianym ci zadaniom, 52 % odpowiedziało, że tak, jednak aż 48 % podało odpowiedź negatywną.

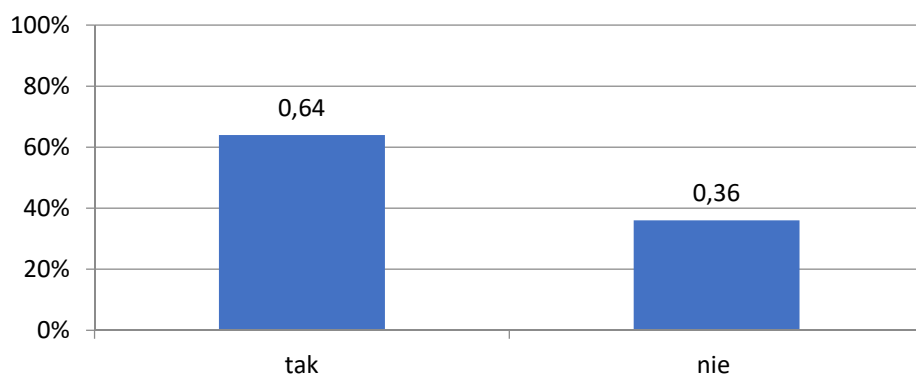
Wykres 15

Źródło: Opracowanie własne.

Praca policjanta nieodzownie związana jest z dobrą kondycją i sprawnością fizyczną, co roku odbywają się testy sprawnościowe dla funkcjonariuszy. Policjanci mają również obowiązek uczestniczenia w zajęciach z taktyk i technik interwencji, które odbywają się raz w miesiącu. Wśród badanych 68% oświadczyło, że regularnie uczestniczy w organizowanych zajęciach, natomiast 32 % nie ćwiczy regularnie. Zbliżone wyniki możemy zauważyć na wykresie nr 17, gdzie na pytanie dotyczące aktywności sportowej poza pracą 64 % badanych potwierdziło, że ma czas na zajęcia sportowe, a 36% nie.

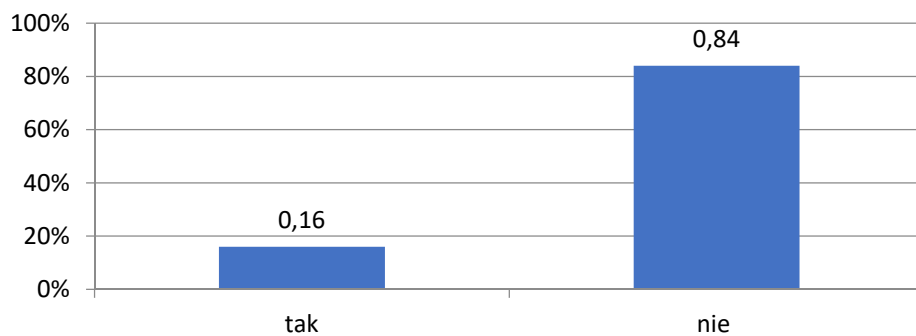
Czy regularnie uczestniczysz w obowiązkowych zajęciach sportowych?**Wykres 16**

Źródło: Opracowanie własne.

Czy poza pracą masz czas na zajęcia sportowe?**Wykres 17**

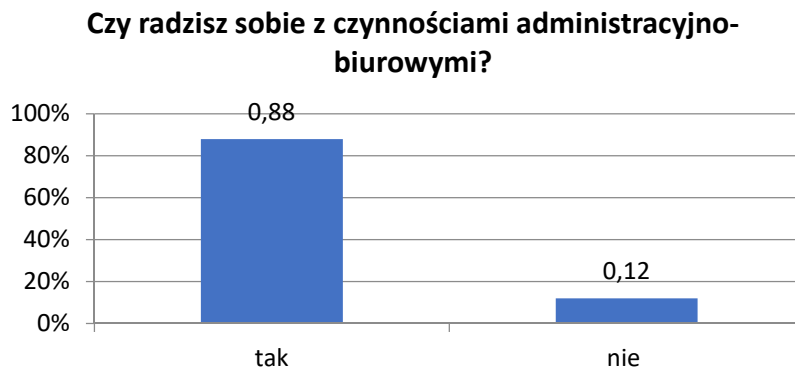
Źródło: Opracowanie własne.

Kolejne pytanie dotyczy ilości zajęć strzeleckich, aż 84 % badanych uważa, że odbywają się w zbyt małej ilości, tylko 16 % stwierdziło, że ilość zajęć strzeleckich jest wystarczająca.

Czy uważasz, że zajęcia strzeleckie są w wystarczającej ilości?**Wykres 18**

Źródło : Opracowanie własne.

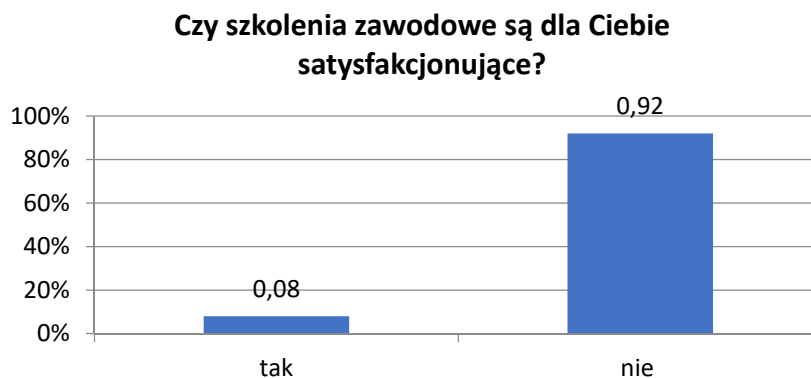
Praca w policji to nie tylko działania interwencyjne, ale również szereg czynności administracyjno-biurowych, policjanci zostali zapytani o to czy radzą sobie z tymi czynnościami, i jak widać na poniższym wykresie, 88 % badanych oznajmiło, że nie sprawiają im problemu, tylko 12 % przyznaje, że mają z nimi kłopot.

Wykres 19

Źródło: Opracowanie własne.

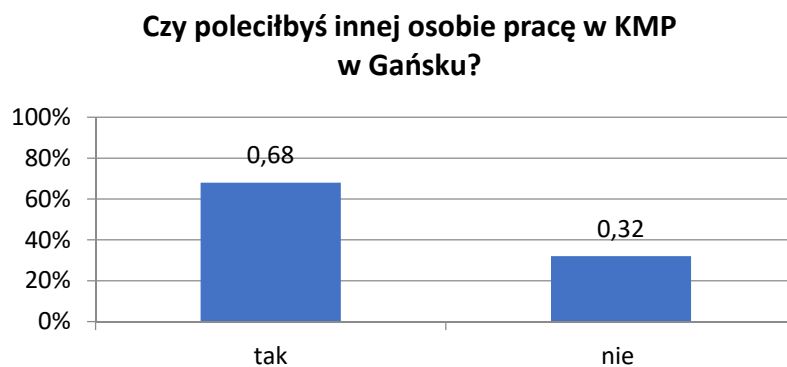
Charakterystyka pracy policjanta, obliuguje go do ciągłego doskonalenia się i podnoszenia swoich kwalifikacji, funkcjonariusze nie są zadowoleni z jakości odbywających się szkoleń, aż 92 % respondentów twierdzi, że szkolenia nie są dla nich satysfakcjonujące.

Wykres 20

Źródło: Opracowanie własne.

Ogólne odczucia policjantów dotyczące pracy w Komendzie Miejskiej Policji w Gdańsku są dobre, aż 68 % z nich poleciłoby innym pracę w tej jednostce.

Wykres 21

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

Z powyższych danych, zebranych za pomocą ankiet oraz rozmów przeprowadzonych z funkcjonariuszami policji pracującymi w Komendzie Miejskiej Policji w Gdańsku, jasno wynika, że służba w strukturach policji jest pracą bardzo stresującą (100%). Wiele czynników wpływa niekorzystnie na opinię funkcjonariuszy na temat swojego miejsca pracy, są to głównie obawa o swoje życie i zdrowie (64 %), niespełnione oczekiwania w związku z przyjęciem do służby (60%). Policjanci żyją w ciągłej obawie przed zagrożeniem bądź też są świadkami dramatycznych sytuacji, co staje się źródłem stresu, zarówno w życiu zawodowym jak i osobistym czy rodzinnym (80%). Stres może powodować zaburzenia snu (48%). Na zlecenie ZW NSZZ Policjantów przeprowadzono ankietę, z której wynika, że ponad połowa badanych uważa, że nie można pogodzić życia zawodowego z prywatnym tak aby osiągnąć satysfakcję¹. Mimo to, znaczna ilość respondentów deklaruje, że lubi swoją pracę (76%), jak wynika z rozmów przeprowadzonych z funkcjonariuszami, główną tego przyczyną jest poczucie niesienia pomocy innym, czy też dobre relacje w pracy z innymi funkcjonariuszami. Tę zależność można zaobserwować w wynikach dotyczących zaufania do partnera w czasie akcji, 80% ankietowanych ufa swojemu partnerowi podczas interwencji.

Przeprowadzone rozmowy pokazują, jak negatywny wpływ na zadowolenie z pracy, ma brak środków do pracy, łatwość zastosowania kary dyscyplinarnej, niejasne zasady oceniania przez przełożonych czy złe relacje z przełożonymi. Funkcjonariusze nie odczuwają wsparcia ze strony swoich przełożonych (56%).

Niejednokrotnie zwrócono uwagę na problem zbyt małej ilości szkoleń strzeleckich (84%) czy szkoleń zawodowych, podnoszących kompetencje. 92 % ankietowanych stwierdziło, że szkolenia zawodowe nie są dla nich satysfakcjonujące. Kwestia użycia broni palnej jest bardzo stresująca dla funkcjonariusza, gdyż ustawa o policji nakazuje użycie broni palnej w taki sposób, aby wyrządzić jak najmniejszą szkodę osobie, przeciwko której została ona użyta².

Główne źródła stresu wymienione przez funkcjonariuszy, w trakcie zbierania ankiet, to, np. surowe konsekwencje popełnianego błędu, niesprawiedliwe traktowanie przez przełożonych, czy poczucie niepewności spowodowane koniecznością działania bez pełnej informacji. Dodatkowym czynnikiem stresogennym jest kwestia dotrzymywania terminów wykonywanych czynności, bez względu na istotne przeszkody. Wielu z nich zaczyna dotyczyć syndrom wypalenia zawodowego, za czynniki, które są za to odpowiedzialne, uważają narażenie życia, konflikty organizacyjne, presja społeczeństwa, warunki służby czy niesatysfakcjonujące wynagrodzenie. Często też przełożeni wymagają stu procentowej dyspozycyjności, co często jest zarzewiem konfliktów rodzinnych.

Funkcjonariusze Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku, nie odbiegają w swoich opiniach od policjantów z innych jednostek³, mimo to sama praca w wyżej wymienionej jednostce oceniania jest pozytywnie, 68 % respondentów poleciło by innym pracę w tej jednostce. Policjanci dobrze też oceniają swoje umiejętności (52%), są pewni, że powierzone im zadania wykonają i nie przekraczają one zakresu ich kompetencji (64%). Gdańscy policjanci sumiennie podchodzą do kwestii umiejętności taktycznych, dlatego uczestniczą w zajęciach z taktyk i technik interwencji (68%), poza służbą również obcują ze sportem (64%), co jak sami przyznają, w dużej mierze pozwala im odreagować stres.

References:

1. Bolesta, S. (1973). *Pozycja prawa Milicji w systemie organów PRL*. Warszawa. [in Polish].
2. Chodubski, A. (2013). *Wstęp do badań politologicznych*. Gdańsk. [in Polish].
3. Cylkowski, T. (2015). Rola policji w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego. *Kultura Bezpieczeństwa: Nauka – Praktyka – Refleksje*, nr 20. [in Polish].
4. Dziedzic, A. (2013). Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe. *Bezpieczeństwo Pracy*, 2013/7. [in Polish].
5. Bardach, J. (red.) (1957). *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*. Warszawa. [in Polish].
6. Hołyst, B. (2009). *Psychologia Kryminalistyczna*, wydanie III wydawnictwo LexisNexis. Warszawa. [in Polish].
7. Kotowski, W. (2004). *Ustawa o Policji. Komentarz praktyczny*, Wyd. Wolters Kluwer Polska – ABC. Warszawa. [in Polish].

¹ Sitek, E. (2013). Czy to da się pogodzić. *Policja*, 19-21.

² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji. Tj. DzU z 2011 r. nr 287, poz. 1687 z późn. zm.

³ Dziedzic, A. (2012). Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe. *Podstawowe zasady bezpiecznej służby funkcjonariusza policji*. Dąbrowa Tarnowska, 75.

8. Kvale, S. (2012). *Prowadzenie wywiadów*. Warszawa. [in Polish].
9. Mirska, A. (2009). *Policja jako podstawowy podmiot w systemie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Bezpieczeństwo Wewnętrzne Państwa Wybrane Zagadnienia*. Warszawa. [in Polish].
10. Misiuk, A. (2008). *Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego Zagadnienia prawno-ustrojowe*. Warszawa. [in Polish].
11. Misiuk, A. (2008). *Historia Policji w Polsce od X wieku do współczesności, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne*. Warszawa. [in Polish].
12. Modrzejewski, A. (2011). *Metodologiczne i filozoficzne podstawy politologii. Zarys wykładu*. Gdańsk- Elbląg. [in Polish].
13. Paździor, M., Szmulik, B. (2012). *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa. [in Polish].
14. Pieprzny, S. (2011). *Policja. Organizacja i funkcjonowanie. wyd. III*. Warszawa. [in Polish].
15. Pieprzny, S. (2003). *Policja w systemie organów bezpieczeństwa i porządku publicznego*. Ura, E. (red.) *Bezpieczeństwo i porządek publiczny: historia, teoria, praktyka*, konferencja naukowa, Hadle Szklarskie, 26 września 2003 r. Rzeszów. [in Polish].
16. Gąsiorowski, A. (red.) (2012). *Policja gdańska na przestrzeni wieków: wybrane zagadnienia*. Gdańsk. [in Polish].
17. Rau, Z. (2002). *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*. Kraków. [in Polish].
18. Schaff, L. (1961). *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*. Warszawa. [in Polish].
19. Sitek, E. (2013). *Czy to da się pogodzić. Policja*. [in Polish].
20. Taracha, A. (2006). *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*. Lublin. [in Polish].
21. Widacki, J., Sarnecki, P. (1997). *Pojęcie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Ustrój i organizacja Policji w Polsce oraz jej funkcje i zadania w ochronie bezpieczeństwa i porządku*. Warszawa-Kraków. [in Polish].
22. *Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych*, Dz. U. poz. 904 1948 [in Polish].
23. *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*; Dz. U. z 2017 r. poz. 2067, 2405, z 2018 r. poz. 106, 416, 650. [in Polish].
24. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks Karny* Dz. U. z 2017 r. poz. 220 ze zm. [in Polish].
25. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r Kodeks Postępowania Karnego* Dz. U. z 2017 r. poz. 1904 ze zm. [in Polish].
26. *Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia*. Dz. U. z 2018 r. poz. 475. [in Polish].
27. *Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. Prawo o ruchu drogowym*; Dz. U. z 2017 r. poz. 1260 ze zm. [in Polish].
28. *Ustawa z 5 lipca 1990 roku – Prawo o zgromadzeniach*; Dz. U. z 2013, poz. 397. [in Polish].
29. *Ustawa z 21 maja 1999 roku o broni i amunicji*; Dz. U. z 2017 r. poz. 1839, z 2018 r. poz. 106, 138, 651, 730. [in Polish].
30. *Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych*, Dz. U. 1997 nr 133 poz. 883, [in Polish].
31. *Zarządzenie Komendanta Głównego Policji Nr 1041 z dnia 28 września 2007 roku w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji*; Dz. Urz. KGP z 2007 r. Nr 18, poz. 135 z późn. zm. [in Polish].
32. *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii*; Dz. U. z 2017 r. poz. 783, 1458, 2439, z 2018 r. poz. 650[in Polish].
33. *Ustawa z dnia 24 maja 2013r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*; Dz. U. z 2017 r. poz. 1120, z 2018 r. poz. 106, 138, 730[in Polish].
34. *Regulamin Komendy Miejskiej Policji w Gdańsku z dnia 10 marca 2009 r z późn.zm L.dz.PB-81/09*[in Polish].
35. *Regulamin Organizacyjny Komendy Rejonowej Policji w Gdańsku*, L.dz. P-780/96[in Polish].
36. *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie*; Dz.U. nr 91 poz. 577[in Polish].
37. *Regulamin organizacyjny Komendy Wojewódzkiej Policji w Gdańsku z dnia 24 grudnia 2015r.* [in Polish].

CULTURAL AND MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL DISCOURSE

Людмила Чекаленко, д. політ. н.

*Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при
Міністерстві закордонних справ України*

Вячеслав Ціватий, к. і. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ІСТОРІЯ ПАМ'ЯТІ АБО ПАМ'ЯТЬ ІСТОРІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Liudmyla Chekalenko, ScD in Political Science

*Hennadii Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine at the Ministry of Foreign Affairs of
Ukraine*

Viacheslav Tsivatyi, PhD in History

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE HISTORY OF MEMORY OR MEMORY OF HISTORY: THE QUESTION OF STUDYING METHODOLOGY

Differential approaches to the study of the phenomenon of memory from the point of view of the historical past forced the authors to address the aforementioned subjects. In the article we have tried to find out the methodology of studying the interaction of memory and history with domestic and foreign scientists, to identify the differentiation of the studied approaches, to understand the classification of existing stratagems.

Ukrainian researchers pay attention to the importance of historical memory for the formation of the identity of the Ukrainian people. They pay attention to the study of historical memory, which became fully feasible only with the achievement of Ukraine's independence. They argue that historical memory becomes a powerful tool for the formation of national consciousness.

Keywords: memory, history, methodology of research, differentiation, classification. Історія і пам'ять.

Поєднані спільною ідеєю ці поняття стали однією з тем широкого обговорення тільки у ХХ столітті. Вирішальним поштовхом до цього, як можна припустити, було усвідомлення людством жаклих катастроф, спричинених Першою і Другою світовими війнами. Однак, наукове дослідження зазначеної тематики розпочалося тільки з другої половини ХХ століття. Які ж причини спонукали зростання наукового інтересу до цього явища? Без сумніву, це і пошук засобів запобігання війнам, відмова від війни, як засобу розв'язання проблем, прищеплення суспільству почуття неприйняття війни, як жорсткого засобу насильства, виховання молодого покоління у дусі толерантності і поваги, що можна зробити через відповідні ідеологічні страгати навічання, де пам'ять і історія або історія пам'яті являють єдине ціле багатогранного процесу виховання. Зауважимо, що звернення до поглибленого дослідження історії пам'яті стало можливим тільки у «вікні» відлиги, в період пом'якшення протистояння двох ядерних блоків, саме на початку 1970-х років – першому етапі розгортання Хельсінкського процесу.

Вмотивовані відповідними настановами демократичного врядування, кредо якого є захист прав людини, учені першочергово звернулися до теми Голокосту, відродження ідеї історичної відповідальності через обов'язок пам'ятати, засудження агресії і покарання агресора. Разом з тим було оновлено дещо призабуті напрями гуманітарної науки: соціальної історії, соціології війни, гуманітарного права та ін.

Однак із часом, із втратою інтересу до позитивізму цікавість до згаданих питань поступово згасає і, як доводять дослідники, «бум пам'яті останніх років був переоціненим»¹.

Тим не менш, **пам'ять залишилась постійною компонентою, що присутня в історіографічному ландшафті.**

Кожен дослідник знає, що чітке визначення уживаних понять і формулювань є запорукою половини успішності наукової роботи. У зв'язку з зазначеним постає питання про чітко визначений понятійний апарат, який відповідає сучасним вимогам і науковим стандартам, а також теоретичним розробкам англо-американської, французької, російської і вітчизняної наукових шкіл.

Найслабкішою ланкою в системі визначень, що підтверджують і наукові публікації, на наш погляд, є понятійне сполучення: «історична пам'ять»². У наукових мережевих порталах з'явилася навіть спеціальна інформаційна рубрика «*Exploring the Past*» (укр. – «Досліджуючи минуле»). Полеміка з цього приводу зайшла у глухий кут і єдиної думки щодо визначення поняття «пам'ять» немає. У такому разі й поняття «історична пам'ять» також доволі складно визначити, хоча дехто з дослідників і намагається це зробити. Більшість учених стверджують, що пам'ять є багатовимірною, і складається з індивідуальної, родинної, колективної і суспільної пам'яті³. Таке визначення межує з описом різновидів одного явища, однак ніяк не є визначенням самого явища. Кожен із згаданих різновидів є багатовимірним. З цими міркуваннями, як видно з публікацій, ніхто і не сперечається.

Наведемо кілька наукових спостережень щодо такої сентенції, як єдність – протилежність історії і пам'яті. Професор Гарвардського університету Джонатан Хансен, який є автором книги з історії Гуантанамо, звернув увагу на розбіжності між історією та пам'яттю. Він стверджував, що існують конкретні зв'язки між історією, пам'яттю та судочинством, але існують і розбіжності між усіма трьома. Пам'ять, переконує вчений, є абсолютною необхідністю існування історії (*якщо ми вирішили забути про минуле, щоби рухатися далі, історія перестане існувати*), але вона є недостатньою, обмеженою та специфічною.

Історія, з іншого боку, може бути упередженою, пропагандистською і елітарною. І все ж, згідно Дж. Хансена, *історія має одну явну перевагу перед пам'яттю: історія розвивається через гіпотезу; пам'ять еволюціонує, але ніколи не розвивається*. З цього положення автор робить висновок, що пам'ять випадкова і несподівана. Люди можуть мати страшні спогади, і те, що ми пам'ятаємо про минуле, може бути затьмарене нашими власними упередженнями і тим, що ми забуваємо поспіль. Крім того, у нас не вистачає здатності вибирати те, що ми хочемо пам'ятати.

Історики можуть використовувати первинні документи, щоби перевірити свої висновки про минуле, але пам'ять людини про події не може бути випробувана таким чином, що ускладнює створення *колективної пам'яті*. Історія має свої обмеження, але через існуючі артефакти вона може виправити свої похибки. Водночас, пам'ять цього не зможе зробити. Отже, ми бачимо глибоке різночитання і диференціацію між історією і пам'яттю, яких важко поєднати в одне ціле.

Інші дослідники, пояснюючи сутність такого явища, як «історична пам'ять», використовують соціологічний підхід і ділять пам'ять на сімейну, релігійну, національну. Критеріями визначення при цьому використовуються накопичені пам'ятні події, факти, явища. Визначають «історичну пам'ять» тільки як феномен, що відноситься до накопичення групами людей конкретних наративів про історичні події. Інші історичну пам'ять називають колективною пам'яттю або соціальною пам'яттю, що, фактично, є підміною існуючих понять. Оскільки соціальна пам'ять формується під впливом:

- сімейної (родинної) пам'яті, яка є спогадами, що створюють сім'ї і передають власний досвід наступним поколінням;

- релігійної пам'яті, якщо релігія в конкретному суспільстві відіграє важливу роль із збереження і врешті створення пам'яті;

¹ Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>.

² *What is historical memory*. <<http://www.greensborotrc.org/intro.doc>>.

³ *Understanding the Differences Between History and Memory*. <<https://pastexplore.wordpress.com/understanding-the-differences-between-history-and-memory/>>.

• національної пам'яті, яка певним чином збігається з офіційною пам'яттю, визнану нацією¹.

Ретроспективний аналіз наукових публікацій, історичних розвідок щодо пам'яті приводить до висновку, що більшість досліджень англо-американської історичної і соціальної шкіл зосереджені на вивченні конкретних документів, що безперечно сприяє аналізу великого стосу різноманітних джерел: текстових, візуальних або усних уявлень про минуле. У пошуках відповідей на поставлені питання автори звертаються до історичних фотографій, архітектурних пам'яток, артефактів в цілому. При тому більшість дослідників визнають, що для вивчення та аналізу найскладнішою є *індивідуальна пам'ять (shellshock)*².

Доволі складним явищем для розуміння і пояснення поза *індивідуальною* виявилась *колективна пам'ять*. Зазначене, як у першому, так і у другому випадку пов'язано значною мірою з диференційним сприйняттям різними людьми здавалось би однакових подій і явищ. Особливо яскраво таке простежується у *дилемі загарбник – жертва*. Цікавий приклад щодо колективної пам'яті наводить Ліндси Додд, що досліджує французьку усну історію про події Другої світової війни. Автор підкреслює доволі дивний феномен пам'яті: бомбардування союзниками території Франції згадується тільки окремими особистостями, однак замовчується на рівні всього суспільства. Таке явище названо автором «*чорною дірою французької пам'яті про Другу світову війну*»³. Інший дослідник Розанна Кеннеді у статті «Пам'ять, історія і закон» досліджує роль судочинства у формуванні колективної пам'яті. При цьому досконально вивчила Нюрнберзькі документи, що, однак, не внесло суттєвих доповнень до колективної пам'яті про Холокост. На думку Петра Новика, «*колективна пам'ять спрацьовує вибірково; це форма мифотворчості, яка формується потребами соціальних груп*»⁴. Історичний підхід до минулого, на думку автора, визнає складність подій, у той час, як пам'ять має тенденцію все спрощувати, «щоби вписатись у залізобетонну форму культурного сценарію».

Цікавить дослідників і *візуальна пам'ять*. Так, Франциска Серафим робить цікавий висновок: зображення функціонують інакше, ніж тексти. Цю думку підтверджує і Джоан Тумблти: образ героїв руху спротиву у післявоєнній Франції культивувався через фільми, які «публічно фінансувались і контролювались урядом»⁵. Такі фільми фактично виконували роль ідеологічних джерел виховання суспільства і функціонували як історичні джерела в умовах відсутності інших писемних матеріалів, що були, як правило, глибоко засекреченими. Автор також розглядає писемну форму пам'яті, яка часто виступає викликом офіційній⁶.

Сьюзан М. Стабіле, що вивчає явище *палімпсесту*⁷ стверджує, що історична пам'ять – це не тільки матеріальний об'єкт, але й метафора пам'яті. Нагадаємо, що *палімпсест* (грец. παλίμψηστον, від πάλιν – знову і ψηστός – соскоблений, лат. Codex rescriptus) походить з давньої Греції і означає рукопис, написаний на попередньо використаному пергаменті. З-за дорожнечі пергаменту попередній напис стирався і писався новий. Це поняття пізніше було розповсюджене і на наскальні рукописи первинного мистецтва, коли на стіну з напівстертими від часу розписами наносили нові зображення. Цей принцип використовували і середньовічні майстри, коли по попередніх давніх розписах у храмах або іконному зображенні малювали нові образи. Згадаймо Кирилівську церков, Софійський собор в Києві та інші.

¹ For the uninitiated, a palimpsest is Paper, parchment, or other writing material designed to be reusable after any writing on it has been erased. *Definition taken from the Oxford English Dictionary*. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1356>>.

² Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>; Яковенко Н. (2007). *Всмысл до истории*. К.: Критика, 2007. <<https://krytyka.com/ua/products/books/vstup-do-istoriyi>>.

³ Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge, 37. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>

⁴ Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge, 57. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>

⁵ Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge, 109. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>

⁶ Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge, 115. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>>

⁷ Hutton, Patrick H. (2004). Memories of trauma: problems of interpretation. *History and Theory*, 43.

Таким чином оригінальний «напис» на тлі історії (сама подія) поступово стирається і забувається, а пережитий досвід зберігається в пам'яті і закладений в переданій інформації. Отже, пам'ять змінюється з кожною *ітерацією*, тобто формується тоді, коли вона згадується. Це згадування якби перезаписується у майбутньому і, як правило, замінюється новою пам'яттю.

Таким чином, роблять висновки дослідники, минуле існує тільки у вигляді фрагменту або загибелі, або як *синеكدохи*¹. Як прийом творення словесного образу синеكدоха відома з античності і означає художній засіб, що створюється перенесенням найменування предмета з його частини на ціле і навпаки. Дослідниця Стабіле на прикладі антикварника XIX-го століття тлумачить потяг до історичних реліквій через збереження якоїсь їх частки, як, наприклад, камінчика, мушлі з ракушняка стіни, шматка мармуру... Таке явище також називається *палімпсестом*, що означає тяга до речей, полишених людьми, через які зберігається і повертається пам'ять.

Як бачимо, у науковому вимірі дискусія між історією і пам'яттю існує й досі. Історик найчастіше скептично ставиться до усних свідчень, надаючи перевагу історичним фактам і археологічним артефактам. На протигагу історії, яка може бути виправлена (переписана), пам'ять (за Хамсеном) не розвивається, а стирається, перетворюючись на свою колишню тінь².

Російська наукова школа – послідовниця радянської системи, зі всіх пам'ятей надає перевагу *соціальної*. При цьому російські автори часто підмінюють соціальну пам'ять історичною пам'яттю.

Наголос же робиться на різних підходах до розуміння терміну «історична пам'ять», а також на значенні історичної пам'яті в сучасному суспільстві. Виконуючи замовлення владних структур щодо посилення патріотичного виховання, російські учені доводять необхідність вироблення єдиної стратегії в питанні формування історичної пам'яті у сучасного покоління з боку держави, школи, інституту і соціальних інститутів. *Для сучасної російської історичної науки історична пам'ять сьогодні є одним з інструментів виправдання і підтримки існуючої владної вертикалі, в яких би формах і проявах вона не відбувалася.*

Назвати російський підхід щодо методології науковим не уявляється можливим, оскільки наукові засади у даному випадку не простежуються, а подані розробки є результатом політико-ідеологічного замовлення влади та рекламно-інформаційних завдань.

Українські дослідники звертають увагу на важливість історичної пам'яті для формування ідентичності українського народу. Приділяють увагу і вивченню історичної пам'яті, що стало повноцінно можливим тільки із здобуттям Україною незалежності. Стверджують, що «історична пам'ять перетворюється на могутній засіб формування національної свідомості»³. Більшість вітчизняних дослідників щодо зазначеної проблеми схиляються до думки про диференціацію історичної пам'яті у різних регіонах країни, що може свідчити про сприйняття цього явища лише як накопичення історичного фактажу.

Оригінальний підхід до дослідження історичної пам'яті, на нашу думку, виявила В. Артюх, що розглядає її як *угоду (культурну, ідеологічну) між різними варіантами локальних моделей пам'яті*⁴, що належать різним соціальним групам та політичним силам, які їх представляють. Хоча у визначення «локальний» необхідно внести ясність: за якими критеріями автор визначає локальність? Згадавши понятійні критерії, В. Артюх упускає географічні, що є важливим фактором формування засад цього явища.

Зі всіх відомих вітчизняних розробок щодо пам'яті науковим підходом і об'єктивністю характеризуються роботи професора Н. Яковенко, на думку якої *«Історична пам'ять – красива метафора й не більше. Адже людська пам'ять про пережите зазвичай не сягає глибше трьох поколінь, тож ідеться про вигаданий образ минулого – певне колективне переживання, яке згуртовує спільноту... В цьому сенсі «історична пам'ять», по суті, тотожна міфіві, бо вибирає*

¹ Синеكدоха. *Вікіпедія*. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>>.

² Ахметшина, А.В. *Понятіе «історическая память» и ее значение в современном российском обществе*. <<https://sibac.info/conf/social/xxxviii/38675>>.

³ Васірук, І. (2012). Феномен історичної пам'яті: історіографічний аспект. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 9, 311-316. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_37>.

⁴ Артюх, В. (2011). *Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій*. <<http://soippo.narod.ru/documents/konf.../artuh>>.

з хаотичного плину сушого лише якісь певні, потрібні спільноті, вартості, а також дає змогу долати тимчасовість і скороминущість життя окремої людини”¹.

З таким висновком, тобто з дещо штучним поєднанням історії і пам'яті в єдине ціле, можна погодитись. При цьому необхідно згадати і політичний компонент, який присутній у «розкрутці» зазначеної теми. Саме на історичну пам'ять звернено увагу ідеологічною системою Російської Федерації, що висунула зазначену тезу в якості засобу патріотичного виховання заради опертя на соціальну масу для свого зміцнення, отримання дивідендів від суспільства і додаткових козирів задля підтримки власного іміджу, який дещо підупав в результаті Чеченської, Грузинської і Української війн. Саме російські владні структури через історичну пам'ять впритул займаються відповідною обробкою та ідеологічним вихованням молодого покоління, а у старшого звернення до історичної пам'яті, пов'язують лише «з жертвами війни за вітчизну». Таким чином, залишають історії і пам'яті тільки нішу «пам'ятати про позитивне минуле», часто блефуючи неіснуючими героями і подіями, повністю викреслюючи негатив....

Об'єктивним дослідникам цієї тематики варто звертати увагу на те, що виокремлювати з історії і пам'яті тільки патріотизм і виховання не є науковим підходом. Необхідно вивчати це явище в цілому, застосовуючи методологію всеохоплюючих методів і підходів різноманітних наукових шкіл, які перебувають на різних континентах і мають різноманітне ідеологічне забарвлення. А там, де починається чиста політика – розгортається нечистою гра на поняттях пам'яті та історії.

Отже, дослідження історичної пам'яті охоплює великий проміжок часу – з XIX століття до сьогодні, однак масштабне систематизоване її вивчення тільки розгортається. Це зумовлено низкою концептуальних, економічних, політичних та інших чинників. Така ситуація спричинює наявність кризових явищ у самоідентифікації українців, відсутність цілісного образу вітчизняної історії на рівні колективної пам'яті, яка формує ідентичність українських громадян і наші цінності.

References:

1. Tumblety, J. (ed.) (2013). *Mr Adam Timmins: Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon, Routledge. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1470>> [in English].
2. *What is historical memory*. <<http://www.greensborotrc.org/intro.doc>> [in English].
3. *Understanding the Differences Between History and Memory*. <<https://pastexplore.wordpress.com/2013/01/12/understanding-the-differences-between-history-and-memory/>> [in English].
4. For the uninitiated, a palimpsest is 'Paper, parchment, or other writing material designed to be reusable after any writing on it has been erased'. *Definition taken from the Oxford English Dictionary*. <<http://www.history.ac.uk/reviews/review/1356>> [in English].
5. Hutton, Patrick H. (2004). Memories of trauma: problems of interpretation. *History and Theory*, 43. [in English].
6. Sinekdoha. *Wikipedia*. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/>> [in Ukrainian].
7. Ahmetshina, A.V. *Ponjatie «istoricheskaja pamjat'» i ee znachenie v sovremennom rossijskom obshhestve* [The concept of "historical memory" and its meaning in modern Russian society]. <<https://sibac.info/conf/social/xxxviii/38675>> [in Russian]
8. Vasiruk, I. (2012). Fenomen istorychnoi pam'jati: istoriografichnyi aspekt [The phenomenon of historical memory: the historiographic aspect]. *Ukraina-Ievropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serija: Istorija, mizhnarodni vidnosyny* [Ukraine-Europe-World: Materials of the International Scientific works. Series: History, International Relations], issue 9, 311-316. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_9_37>. [in Ukrainian].
9. Artiukh, V. (2011). *Zmist poniattia istorychna pamiat na tli ukrainskykh realii* [The content of the notion of historical memory at the background of Ukrainian realities]. <<http://soippo.narod.ru/documents/konf.../artuh>> [in Ukrainian].
10. Jakovenko N. (2007). *Vstup do istorii* [Introduction to history]. <<https://krytyka.com/ua/products/books/vstup-do-istoriyi/>>. [in Ukrainian].

¹ Яковенко Н. (2007). *Вступ до історії*. К.: Критика, 2007. <<https://krytyka.com/ua/products/books/vstup-do-istoriyi/>>.

Юлія Руденко, к. політ. н.

Національна академія Служби безпеки України

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Yuliia Rudenko, PhD in Political science

National Academy of the Security Service of Ukraine

NATIONAL IDENTITY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

The article is devoted to the problems of national identity in Ukraine. This problem is considered in the context of the processes of globalization and modernization of the country. The concepts of "identity" and "national identity" are defined. Models of national identity that have developed in post-socialist countries, in particular, Ukraine were studied. In particular, it is noted that in Ukraine the ethnic model of national identity prevails over the civilian. The objective reasons that led to this model are determined. The focus is on the positive and negative aspects of this model in the context of integration into the European globalization space. The significance of modern projects of reforming the country for Ukraine, in particular, in the context of integration of national values into the global globalization space, is noted.

At the same time, the negative features of the "globalization policy" in the country are determined. In particular, such negative aspects are defined: its "westernized form", the dependent character, and the idealization by the mass society of Western forms (economy, politics, etc.), certain aspects of urbanization. All this devalues its own national identity, forms elements of spirituality in Ukrainian society.

Keywords: national identity, national identity models, globalization, idealization.

Актуальною у сучасному світі постає проблема співвідношення національної ідентичності та суспільного прогресу. Як зазначають українські дослідники Кремень В. та Ткаченко В., що «висловлюватися проти суспільного прогресу – значить поставити себе тим самим в позицію ретрограда. Однак тут питання полягає в іншому – наскільки нинішня капіталістична світ-система дійсно второвує шлях суспільному прогресу, а чи навпаки – поступово заганяє суспільний поступ у глухий кут безвиході й відчаю»¹. Сьогодні ці проблеми постають на новому рівні. Замість суто теоретичного розгляду новітніх концепцій глобалізації та модернізації, які раніше мали здебільшого академічний, а почасти – й умоглядний характер, прийшов час оцінити й переоцінити практичні наслідки глобалізаційних впливів на національну ідентичність пострадянських країн. Особливо, враховуючі, що на державному рівні проекти модернізації країн, зокрема України, та входження до європейського глобалізаційного простору оцінювалися в усі роки незалежності переважно у позитивному руслі, і, часом, як єдиний можливий вектор розвитку. Однак, науковці не притримуються виключно схвальних оцінок.

Значні наукові надбання з окресленої у статті проблематики можна знайти у працях таких вчених як: Грицак Я., Козин М., Колодій А., Кремень В., Кресіна І., Курас І., Лісовий В., Нагорна Л., Римаренко Ю., Римаренко С., Степико М., Ткаченко В., Шкляр Л., а також Альтер П., Брубейкер Р., Сміт Е. та інші.

Метою нашої статті буде акумуляція цих різних точок зору як з теоретичного, так і практичного боку з ціллю з'ясування впливу глобалізаційних процесів на формування національної ідентичності в Україні.

Отже, звернемося до матеріалу, що пропонують вітчизняні та зарубіжні автори в межах окресленої нами проблематики. «Ідентичність – найважливіший акт самоусвідомлення

¹ Кремень, В., Ткаченко, В. (2013). *Україна: ідентичність у добу глобалізації: начерки міждисциплінарного дослідження*. Київ: Знання України, 62.

суспільством і у ньому кожною особистістю самих себе, сутнісних основ свого буття в історії... Проблема ідентитету й ідентифікації – це проблема того, як мислить, відчуває й діє людина в усіх формах своєї втіленої єдності зі своєю історією, культурою, духовністю, з позицій будь-якої форми свого соціально, економічно, політично стратифікованого буття¹. Під національній ідентичністю мається на увазі почуття приналежності й єдності людини певній нації². Від характеру, змісту національної ідентичності, що існує, значної мірою залежить майбутнє держави, характер відносин між різними групами населення в останній, ступінь визначеності суспільства щодо власного майбутнього розвитку у межах певного державного утворення тощо.

Проблематикою концептуалізації та класифікації національних ідентичностей в сучасних західних демократіях опікувалися такі автори як Сміт Е., Альтер П. та інші. У контексті нашої статті нас цікавить класифікація національної ідентичності Сміта Е. Останній відстоює точку зору на поділ національної ідентичності західної або громадянської моделі, яка характеризується складною системою, що включає такі компоненти як історична спільна територія, закони та інститути, політична рівність громадян, виражена в чинній системі прав і обов'язків, спільність громадянської культури та ідеології. Етнічну, або східну модель національної ідентичності Сміт Е. характеризує такими ключовими компонентами: походження, що розуміється як приналежність до свого клану, національна культура, мова, звичаї. Очевидно, що в цих моделях різні пріоритети. Якщо для концепції громадянської ідентичності – це аспекти рівноправності громадян, то для етнічної – аспекти спільності мови, традиції, релігії, звичок³.

Що ж, що до визначення типу національної ідентичності у країнах демократичного постсоціалістичного табору? Значна група дослідників, яка спеціалізується у галузі політичного аналізу націоналізму у постсоціалістичній «новій Європі», залишається на позиціях того, що особливості національної ідентичності країн цього регіону тяжіють до етнічного типу. Зокрема, можна послатися на дослідження Брубейкера Р., Скопфліна Дж. Цікава точка зору Брубейкера Р., який вважає, що у постсоціалістичних країнах спостерігалось та спостерігається переважання у національній ідентичності етнокультурного аспекту і брак необхідних умов для актуалізації зразків громадянської національної ідентичності. Він доходить висновку, що в цих країнах створенню державності передували націоналістичні рухи, а сама держава створювалася на користь конкретної етнополітичної групи. Пояснює це він таким чином. По-перше, універсалістська природа ідеологічних зразків комунізму, асоційованих у більшості постсоціалістичних країн із тиском ззовні, сприяла популяризації не загальногромадянських космополітичних, а національних проєктів збереження унікальності конкретної етнічності. В таких умовах значною мірою ускладнюється виникнення громадянськості як важливого виміру національної ідентичності. По-друге, комуністична ідеологія призвела до руйнації громадянського суспільства у країнах цього типу, створивши атомізовані спільноти, засновані на відносинах недовіри та взаємної ізоляції. А тому етніонаціональні ідентичності залишилися єдиними структурами, в яких могла формуватися суспільна взаємодія на основі довіри і солідарності. По-третє, в умовах усунення комуністичною ідеологією інших ідей та цінностей етнічність лишалася єдиною (що зберіглася) формою, представленою в структурі національної ідентичності країн цього типу⁴.

Саме через проблеми реалізації національної громадянської універсальної ідентичності, на нашу думку, так складно відбуваються сьогодні інтеграція України в загальноєвропейський цивілізаційно-глобалізаційний простір. Але хто знає, можливо, це, на сьогодні, запобіжник втрати Україною традиційних національних цінностей.

Разом з тим, не слід не помічати той факт, що факт нерозвиненості громадянського суспільства, і в свою чергу громадянської національної ідентичності визначає досить вузькі межі взаємодії зі структурами Європи: останні зачіпають здебільшого сферу різноманітних політичних консультацій з приводу набуття Україною статусу членства в Європейському союзі. Зрозуміла річ, навіть ця сфера співробітництва є досить важливою – приєднання до різноманітних угод і конвенцій вносить модернізаційні імпульси у правове поле України. Але поряд із зовнішніми євроінтеграційним впливом наша країна потребує і внутрішніх стимулів для зміни установок своєї політичної свідомості, чіткого розуміння як свого місця у світі, так і місії нового правлячого класу

¹ Козин, Н.Г. (2011). Идентификация. История. Человек. *Вопросы философии*, 1, 41.

² Voermer, P. (ed) (1986). *Concept of National Identity*. Baden-Baden.

³ Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи.

⁴ Брубейкер, Р. (2012). *Етнічність без груп*. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.

в ролі національної еліти у самій Україні. Врешті-решт, вони мають засвідчувати своїми діями усвідомлення глибокої відповідальності за майбутнє України як держави-нації, повноправного гравця на міжнародному полі¹.

Однак, з іншого боку, не можна не помітити позитивні ініціативи в цьому ключі як політичної еліти України, так і її наукової еліти. Заслуговує на увагу Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., підготовлена секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України. Зокрема, слід зазначити, що серед основних національних пріоритетів визначено «створення умов для культурної та політичної консолідації українського народу як модерної європейської спільності». Також варто згадати програму «Модернізація України. Визначення пріоритетів реформ», розроблену науково-експертним середовищем за ініціативи Міжнародного фонду «Відродження», в якій основними завданнями у галузі культури зазначаються: збереження української ідентичності через культуру; збереження української культурної різноманітності; консолідація української політичної нації; розвиток українських культурних індустрій; утвердження України в світі; здійснення культурної політики в опорі на державні органи, органи самоврядування, де у відповідних місцевих громадах й твориться більша частина культурного продукту; персоніфіковане та знеособлене спонсорство; бізнес у сфері культури².

Разом з тим, об'єктивною причиною несприйняття громадянами постсоціалістичних країн, зокрема, України політики глобалізму є її відверто «вестернізована форма». На причини цього факту звертав свою увагу професор Панарін О. У своїй книзі «Випробування глобалізмом» він наголошував, що об'єднаний в ході «холодної війни» Захід утворив глобальний владний трикутник (МВФ, Всесвітній банк і СОТ), покликаний провести деіндустріалізацію всієї тієї частини світу, яку Захід не вважає своєю, належною до кола обраних³. Це тріо покликане здійснювати безнастанне спостереження з поведінкою національних урядів третього і колишнього другого світів на предмет того, наскільки послідовно ними здійснюється програма деіндустріалізації – згорання національної переробної промисловості, підприємства якої стають «ліквідними». Тобто такими, що продаються за безцінь зарубіжним господарям з метою їх ліквідації як нерентабельних, таких що не вписуються в новий міжнародний розподіл праці і не відповідають відомим «стандартам». Програма насильницької економічної лібералізації підопічних країн, призводить до того, що населення цих країн змушено поклатися на товари імпорту. При цьому ціни підтягуються до рівня світових, хоча одночасно відбувається стрибкоподібне зниження заробітної плати.

Що ж у цьому контексті відбувається з національною ідентичністю? «Більшість населення, яка проживає у традиційних провінційних помешканнях реагує на цю ситуацію на рівні тих понятійних стереотипів, які склалися за радянських часів і відповідають радянській (пострадянській) структурі ідентичності. З одного боку зберігаються утопічні уявлення про «Захід» як простір всезагального благоденства, свободи й технологічного прогресу (тут «Захід виступає як надціннісна утопія для представників закритого суспільства), який має забезпечити Україні в силу її європейської належності полегшені шанси на швидке входження до Європейського Союзу. З іншого боку, внаслідок незадовільного характеру приватизаційних процесів і відсутності видимих зрушень у демократизації суспільства, засилля корупції тощо – всі «демократи» сприймаються значною частиною населення як агенти Заходу, які розвалили й пограбували країну. Все це викликає синдром «оборонної свідомості» та «розколотої ідентичності», який не можна ігнорувати», – стверджуються автори статті «Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму» Кремень В. та Ткаченко В.⁴

Попри категоричність висновків українських науковців, їх позиція заслуговує на увагу та не облишена здорового глузду.

Продовжуючи тему ідеалізації західних форм існування на рівні масової свідомості, слід зазначити, що в українському суспільстві на тлі глобалізації та запозичення капіталістичних форм господарювання склалася дещо хибна ідеологема щодо виключної дієвості ринкової економіки і її

¹ Кремень, В., Ткаченко, В. (2011). Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму. *Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів*. Київ: Центр політичного маркетингу, 43.

² Римаренко, С.Ю. (2013). Наукові проекти модернізації країни: соціальний та гуманітарний компоненти. *Іноваційна перспектива у стратегії національної консолідації в Україні*. Київ: ІПЕНД ім. Кураса І., 136, 147.

³ Панарін, А. (2002). *Искушение глобализмом*. Москва: ЭКСМО-Пресс.

⁴ Кремень, В., Ткаченко, В. (2011). Розколота ідентичність: Україна перед викликами глобалізму. *Україна як суб'єкт сучасних цивілізаційних процесів*. Київ: Центр політичного маркетингу, 44.

позитивного впливу фактично на всі сфери суспільного життя. Але як зазначає український дослідник Гальчинський А., «чистий ринок» є далеко не у всьому досконалим механізмом, який породжує небезпечну для суспільства диференціацію доходів та монополізацію економіки. У свій час обмеження ринку на рівні національних економік розвинутих країн Заходу було подолано завдяки застосуванню системи активного державного регулювання, яка втілювалася у регулятивні сегменти соціально-ринкової економіки з активним застосуванням механізмів демократії та громадянського суспільства. Це уберегло суспільства не лише від надмірної диференціації доходів, а й від проникнення духу ринкової психології у сферу культури, соціального розвитку, в політику»¹. Але на рівні міжнародному ці принципи не тільки не діють, але й заперечуються і, таким чином, всі міжнародні структури, як то МВФ, Світовий банк, СОТ, на підтримку яких так сподівається Україна, діють на принципах класичного необмеженого ринку. Таким чином наша країна «втягуючись» в процеси глобалізації, розчиняючись в світових економіко-політичних процесах, «отримує» загрозу втратити власні традиційні культурні цінності і, навіть, власну, ідентичність, наслідуючи уніфіковані форми існування. Але, навіть, з зазначених на початку статті визначень «ідентичності» та «національної ідентичності» стає зрозуміло, що без ідентифікації людина втрачає сенс власного існування, а без національної ідентифікації неможлива інтеграція суспільства для здійснення тих самих економічних, політичних та реформ в інших сферах життєдіяльності суспільства. Коло замкнулося.

І, накінець, ще однією проблемою глобалізації та модернізації країни постає тісно пов'язана з її процесами урбанізація. Адже руйнація традиційних сільських цінностей означає для нашого суспільства руйнацію власної традиційної культури і, безумовно, національної ідентичності, адже ще видатний український історик Грушевський М. зазначав, що для України характерна «селянська» і, навіть, «мужицька» культура, в якій закладено культурний код українців, хоча і не виключав цінностей української еліти, однак останні виявлялися більш асимільованими з цінностями культур тих країн, під владою яких певний час перебувала Україна².

Отже, не претендуючи на вичерпність аргументації, ми хотіли привернути увагу до проблем глобалізації, зробивши акцент на тому, наскільки вони є неоднозначними за своїм впливом для української національної ідентичності, збереження якої вкрай потрібне для консолідації українського суспільства.

References:

1. Boermer, P. (ed) (1986). *Concept of National Identiti*. Baden-Baden. [in English].
2. Brubejker, R. (2012). *Ětničnost' bez grupp [Ethnicity without groups]*. Moscow: Izdatel'skij dom Vysšej školy ekonomiki [in Russian].
3. Galchynskij, A. (2006). *Globalni transformaciyi: konceptualni alternatyvy: metodologichni aspekty [Global transformations: conceptual alternatives: methodological aspects]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Grushevskij, M. (2016). *Tvory [Writings]*. Kyiv: Svit, Vol. 50 [in Ukrainian].
5. Kozin, N.G. (2011). Identifikaciá. Istoriá. Ćelovek [Identification. History. Human]. *Voprosy filosofii [Matters of philosophy]*, no. 1, 40-47. [in Russian].
6. Kremen, V., Tkachenko, V. (2011). Rozkolota identychnist: Ukrayina pered vyklykamy globalizmu [Divided identity: Ukraine in the challenges of globality]. *Ukrayina yak subyekt suchasnyx cyvilizacijnyx procesiv [Ukraine as the subject of contemporary processes of civilization]*. Kyiv: Centr politychnogo marketyngu, 36-48 [in Ukrainian].
7. Kremen, V., Tkachenko, V. (2013). *Ukrayina: identychnist u dobu globalizaciyi: nacherky mizhdyscyplinarnogo doslidzhennya [Ukraine: identity in the age of globalization: draft of an interdisciplinary study]*. Kyiv: Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].
8. Panarin, A. (2002). *Iskušenie globalizmom [Temptation globality]*. Moscow: ĚKSMO-Press [in Russian].
9. Rymarenko, S.Yu. (2013). Naukovi proekty modernizaciyi krayiny: socialnyj ta gumanitarnyj komponenty [Scientific projects of countrys' modernization: social and humanitarian components]. *Inovacijna perspekty`va u strategiyi nacional'noyi konsolidaciyi v Ukrayini [Innovation and prospects in the strategy of national consolidation in Ukraine]*. Kyiv: IPIEND im. Kurasa I., 136-151 [in Ukrainian].
10. Smit, E. (1994). *Nacionalna identychnist [National identity]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

¹ Гальчинський, А. (2006). *Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи: методологічні аспекти*. Київ: Либідь, 251.

² Грушевський, М. (2016) *Твори*. Київ: Світ, т. 50.

Iryna Matsyshyna, PhD in Political science
Odesa I.I. Mechnikov National University,
Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine

POLITICIANS AS SYMBOLS DURING POLITICAL CONFRONTATION (UKRAINE. 1994 – 2004)

There are instruments which can help to find logic and mechanisms for constructing political reality, to find the relationship between the author and the reader, the socio-cultural and political environment. And the semiotic approach gives us such possibility. For political scientists, signs and symbols are primarily a text, which consists of words, images, sounds, and gestures. It is a certain sign system, which analysis allows understanding how the use of signs creates a sense. Of course, a channel that transmits a message plays an important role, and due to its influence semiotic texts receive their additional information. On the other hand, political institutes involved in the production of messages communicate with the audience, therefore, the peculiarity of its perception also forms the specifics of texts. In general, the concept of "political semiotics" may be understood as the use of symbols in order to stabilize political power. Thereby, the main subject of this study is how that stabilization was taking place during the presidency of L. Kuchma in Ukraine.

Keywords: presidential administration, V. Yushchenko, V. Yanukovych, G. Gongadze, Gas Princess, L. Kuchma, symbols, technologies, films.

Dualism of power

Unlike the dualism of power during L. Kravchuk's presidency, when the confrontation was occurring between the President and the Parliament, the era of L. Kuchma was determined by the imbalance between the President and the Prime minister. In the beginning, the Prime minister was V. Masol, a native of the Chernihiv region. Thanks to him, there was a balance between Dnipropetrovsk and Donetsk political groups. Then in 1995, the executive power was headed by a representative of central Ukraine E. Marchuk, but in 1996 he was replaced by Dnipropetrovsk natives P. Lazarenko and V. Pustovoitenko. The next prime ministers associated with Western Ukraine – V. Yushchenko, the South – A. Kinakh, and the East – V. Yanukovych, with their appearance in executive power demonstrated not so much the desire to consolidate the nation, but the policy of correcting mistakes by counterbalancing the regional affiliation of their predecessor.

The establishment of a new state body – the Presidential Administration, which received new functions, led to open presidential interference in the activities of the Parliament and the Cabinet of Ministers. This body deepened old conflicts and created new ones, and its Heads – Dmytro Tabachnyk, Volodymyr Lytvyn, Yevhen Kushnarev, and then Viktor Medvedchuk – during the crisis were discharger-figures for the President. The level of relations inside the power depended on their activity. Therefore, it is possible to distinguish several levels of conflicts.

Presidential-parliamentary confrontation

1999 was marked by an open confrontation between the Parliament and the President. In order to prevent L. Kuchma from the second term of office, on January 12, the Communists introduced to the Verkhovna Rada a bill on the change in the state system. There were two issues proposed not in favor of L. Kuchma: the return to the system of councils and the Speaker of the Verkhovna Rada as the head of the country. "Some People's Deputies accuse the Presidential Administration of allegedly sending directives to regional authorities with the call to organize a referendum on deputies' immunity, while the Speaker of the Parliament calls on the regional authorities to resist the people's initiative"¹. After the presidential elections in November 1999, when L. Kuchma has been reelected for the second term of the presidency thanks to a

¹ *Україна Молода* (1999), 5(1079), 1.

trick successfully played together with the Communists, the formation of a parliamentary majority began. This caused a maximally possible replacement of the parliamentary leadership in order to support and promote the interests of the incumbent President. According to O. Lisnychuk, in 1999 – 2000 the main coordinator of "interaction between the President, his Administration and the Verkhovna Rada" showed up; it was Oleksandr Volkov, whom the media defined as the "Managing Director of the Parliament"¹. The influence of this Member of Parliament, who was also the Head of the "Regions' Revival" faction, on the achievement of the required number of votes during the presidential election, led to a political crisis. Interestingly, it was the parliamentary movement that launched the campaign "Ukraine without Kuchma", which caused a significant impact on the President's activities. In 2000, Oleksandr Moroz from the rostrum officially declared the involvement of V. Lytvyn, as the Head of the Presidential Administration, and Y. Kravchenko, Minister of Internal Affairs, in the disappearance of journalist Georgiy Gongadze. The Parliament initiated a new wave of distrust to L. Kuchma.

After the parliamentary elections in 2002, when opposition parties came to power, Viktor Medvedchuk was appointed as the Head of the Presidential Administration. His main task was to prevent the creation of a parliamentary majority among the supporters of Yulia Tymoshenko and Viktor Yushchenko. On August 24, 2002, in his television address, L. Kuchma made a statement about the need for political reforms. Thus, he made an attempt to intercept the demands of the opposition, which were called by many analysts the "revolution from above".

A new scenario of confrontation between presidential and parliamentary opposition forces unfolded in court. At first, criminal cases against opposition leaders were initiated: about the seizure of the telecentre, and a little later – the seizure of the hall of the Presidential Administration. This was followed by a retaliatory move from the opposition: a criminal case was initiated against the President of Ukraine. The presidential-parliamentary confrontation ended up in a revolution, and mainly because opposition used against L. Kuchma the same methods that he used against the opposition.

The confrontation between the President and the Prime Minister

Parliamentary and presidential election campaigns, constitutional and political reforms, preparation and holding of a referendum were a challenge to understanding and dialogue between political forces. But in conditions of imbalance and authoritarianism, other methods became effective. Mostly, the personal offenses taken by the President were made public as a political decision. For example, in a statement by the press service of the President regarding the resignation of Yevhen Marchuk from the position of Prime Minister in 1996, it read as follows: "...The Prime Minister Y. Marchuk has not ensured, as the situation requires, the effective and sustainable functioning of the government. And recently, instead of daily routine work on the organization of its activities, he concentrated his efforts on creating his own political image"². Kost Bondarenko writes that before signing up Marchuk's resignation order Leonid Kuchma had allegedly asked other ministers, showing the first iron-sinister notes in his voice: "I will not ask who is "for". But I ask who is "against"?"³.

The appointment of Pavlo Lazarenko as Prime Minister led to a confrontation between him and the Head of the Presidential Administration D. Tabachnyk, which ended up in a loud international scandal. And the conflict with Viktor Yushchenko engendered the emergence of a new opposition leader, who managed to unite the country against L. Kuchma himself.

Inside-parliamentary confrontation

Uncoordinated speeches of the President and Speaker abroad have become a real internal and international scandal. Oleksandr Tkachenko made a statement that Ukraine had to provide military and technical assistance to fraternal Yugoslavia while Kuchma positioned himself as the main peacekeeper; it forced the President to make excuses on this issue during a working visit to Germany. It was the first case in the history of Ukraine when the Parliament had split in relation to the personality of the speaker O. Tkachenko. In order to eliminate or save the head of the Verkhovna Rada, the deputies held meetings in two different places. The majority gathered in the Ukrainian House, the minority – in the walls

¹ *Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь* (2014). Київ: ІППЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 30.

² *Україна молода* (1996), 47(463), 3.

³ Бондаренко, К. (2009). *Леонід Кучма*. Київ, 85.

of the Parliament. On January 21, 2000, the majority, headed by V. Medvedchuk, made a decision to remove O. Tkachenko from office. All this time the President did not intervene, but when the decision was made, he took the side of the majority.

Unlike the conflict in 2000, which broke out around the figure of speaker O. Tkachenko, where the President's tactics was to wait for the actions of V. Medvedchuk, in 2003 there were open clashes between the SDPU(u) and "Our Ukraine". The Head of the Presidential Administration Viktor Medvedchuk has openly demonstrated the attitude of the President. He, as the leader of the SDPU(u), appealed to the left and centrist political forces to create a coalition for the preservation of political stability in the country. In turn, "Our Ukraine" claimed that such statement was an attempt to split the opposition.

As Oleg Protsyk writes, in average L. Kuchma issued over 1200 decrees per year, which is much larger amount than that of his predecessor L. Kravchuk¹. But most of them were the decisions to introduce new rules, appointments of officials, state awards. Things that could have been made as a simple say-so were presented by Kuchma as a presidential decree or a resolution of the Constitution's guarantor. The desire to keep everything under control denied the notion of an equal democratic principle of government and did not allow the country to move forward. In the 2002 United Nations Human Development Program (UNDP) annual report, Ukraine was ranked 80th among 173 countries. Among the countries of the former Soviet Union, only Moldova (105th) and Tajikistan (112th) were found to be below. This UN annual study included average per capita income, life expectancy, educational level and availability, respect for human rights and condition of the environment.

As soon as the opposition identified Viktor Yushchenko as the only candidate for president, his political consultants began to use the phrase "people's candidate" and "people's president" with his name. But when after the third round he received only 6.5% more votes than Viktor Yanukovich, his supporters no longer used these words after the victory.

Four electoral campaigns showed different images of politicians who were deliberately created by their consultants or consultants of their competitors.

Images of politicians

1) L. Kuchma changed his positioning from time to time. This was connected to the change of leaders of the Presidential Administration and a systemic confrontation with the parliamentary opposition. In this struggle the President sought public support, especially during the referendum and political reform. As Vitaliy Portnikov writes, the role of the father of nation has never been entrenched with Kuchma, "because he hardly concealed his true thoughts and feelings about the situation in which he found himself – and the father of nation must be internally monumental, and here, I am sorry, no makeup artists will help"². Director's instinct, which was accumulated during the years of management in the industrial enterprise, created the image more of a "host".

2) The Speaker of the Verkhovna Rada Oleksandr Tkachenko was called "squared Lukashenko" because he often forgot that abroad he was representing the government, but not his own position. When he was on a working visit to Belarus, he made a statement about the eternal aspirations of Ukrainians to have common money and a common army with the Russians. And during hostilities in Yugoslavia, he made a proposal of military-technical assistance to this country, while the President refused to involve Ukraine in this conflict and positioned himself as a peacemaker.

3) Yulia Tymoshenko was associated with the image of the Gas Princess, and then with the Budget Princess. The newspaper note "Gas Princess" was about how Yulia Tymoshenko received the Order of the Holy Martyr Varvara in the Holy Transfiguration Cathedral of Kirovograd from the hands of the local bishop³. When she was first arrested in 2001, her symbol of the martyr was created. She was imprisoned as a thief, and 42 days later she left her cell as a hero. Prior to this, in 1995, she was detained at Zaporizhzhia Airport, when transporting about 26 thousand dollars to Moscow in her handbag. She spent one and a half days behind bars. At the height of the action "Ukraine without Kuchma", where she actively participated, she was arrested again. Formally, she was charged with non-appearance to the investigator, but everyone understood that the authorities were trying to isolate her. It was on this day when President L. Kuchma,

¹ Protsyk, O. (2005). Constitutional politics and presidential power in Kuchma's Ukraine. *Problems of post-communism*, Vol.52, № 5, 27.

² In *Дзеркало тижня* (1997), 44(161), 2.

³ In *Україна молода* (1998), 21(843), 2.

Prime Minister V. Yushchenko and Speaker of the Verkhovna Rada I. Pliushch delivered an address accusing the participants of the action in the expansion of fascism. This address made from Yulia Tymoshenko a heroine and after release from jail she started to appear with a braided hair. The authorities tried to discredit her image of the martyr by creating for her an image of a thief and P. Lazarenko's partner in bribery.

4) Viktor Yushchenko while being the Prime Minister was considered as a "*jeune premier*", and after his resignation, he became a true leader of the nation, who received great support from the people. Despite the desire of the power, by all means, to create for him an image of unsuccessful, indecisive politician, people's faith later led him to power and to the presidency.

5) Yevhen Marchuk was positioned as a "general order", and was associated with Russian general Alexander Lebed. But after his resignation "for the formation of his own political image", this image of "general order" was taken over by Gennady Moskal; from 1997 to 2000 he was the Deputy Minister of Internal Affairs of Ukraine – the head of the Main Directorate of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea, the city of Simferopol.

6) Pavlo Lazarenko for the year of his premiership was positioned as a "host", "cool prime minister" and an experienced manager, who was able to raise funds. After his arrest, the image of the host collapsed and, with the help of domestic and foreign mass media the image of the "bribe-taker" was created.

7) Oleksandr Moroz was covered by the media as a fair "left" leader, but the linguistic essence behind the "left" did not allow him to become the President of the country.

8) Viktor Medvedchuk deliberately created for himself the image of the "defender". In 1997 the newspaper *Mirror of the Week* published about him the article with this particular header¹.

9) Nataliya Vitrenko tried to position herself as a "mother-defender", but her excessive emotional speeches and provocative appeals secured her the image of a "Trojan horse".

In 2004 the images of the main politicians were balanced between the images that were formed by their political consultants and the images created by their competitors' consultant. V. Yushchenko was between the savior of the country and the nationalist puppet of the West, and V. Yanukovych between the personification of stability and the former criminal.

Principles of organization of state power established by L. Kuchma were not instruments to empower regions and subjects of local government, but instruments for strengthening the presidential power. The protection of corporate and personal interests resulted in a series of scandals that have later transformed from internal into international. And their symbolic coloring showed a corrupted criminal country.

Technologies of the formation of political images

Technologies which created the images of politicians were based on classical schemes: the artificial creation of myths, the spread of rumors, hanging of labels, the organization and holding of rituals, the use of bombastic rhetoric, silencing, ignoring, mirror technology, etc. It is also interesting that together with mass media, which was the main channel for the spread of information and development of these technologies, books have also become a means of mass communication that formed a certain attitude towards politicians. On a level of documentaries and musical performances, writers joined the ideological confrontation. The politicians themselves often became writers. In 1998 Vyacheslav Pikhovshek presented the book "Dnipropetrovsk family". And then was "Dnipropetrovsk family – 2". In the foreword it is said that "natives of Dnipropetrovsk" are divided into the "strongest" and "united". Analysts of the Ukrainian Independent Center for Political Studies referring to the words of the secretary of the National Security and Defense Council Volodymyr Horbulin, said that Leonid Kuchma's presidential team was "united"; and Pavlo Lazarenko's team was the "strongest"... Every "family" should have had a "father". The "Dnipropetrovsk family" had as many as eighteen "fathers", as presented in the annex to the book. The first Soviet "father" in the list is Leonid Brezhnev, Ukrainian – Volodymyr Shcherbytsky².

In 2002, a member of the "Batktivshchyna" faction Dmytro Chobit presented the book "Narcissus, or Strokes to the political portrait of Viktor Medvedchuk", in which he collected documents and evidence of the biography of Viktor Medvedchuk. In particular, about his imprisonment under Article 102

¹ In *Дзеркало тижня* (1997), 47(164), 4.

² In *Україна молода* (1998), 25(847), 2.

of the Criminal Code, advocacy in the case of Vasyl Stus, etc. The book was forbidden, and the prosecution of the author stopped in a few years.

In November 2003, when the "Rose Revolution" was unfolding in Georgia, L. Kuchma in Moscow presented his book "Ukraine is not Russia". In the book, the author showed in detail the differences between the two peoples, national experience, geopolitical direction, the history of development, which indicated Ukraine's own path of development to which it had the right. This warning from a strategic partner of a neighboring country that Ukraine is not Russia has caused a shock in the Russian political elite.

The cinema was also used as a means of creating a certain influence. The Ukrainian viewer adored watching criminal drama series on Ukrainian TV-channels. 80% of them were films of the Russian production. And the widely advertised domestic series "Birthday of the Bourgeois" consisted mostly of Russian actors, who spoke Russian, and, again, it was dedicated to the fight against criminal gangs. The heroes of such TV series as "Brigade", "Bandit Petersburg", "Destructive Power", "Bourgeois" were not so much the examples of the fight against criminality, but rather romantic images.

They achieved success, respect, and love because of violations of law or because of the ability to negotiate with criminality. This formed a cult of corruption and crime. In 2003 the journal "*Correspondent*" shortlisted television series which were the most popular in those days. Among the 15 TV-series broadcast on Ukrainian TV channels, neither was made in Ukraine¹.

At the end of Kuchma's presidency, Ukrainian TV channels started to make joint projects with Russian channels. The TV channel "Novyi", along with TC "STS", shoot a series "Tomorrow will be tomorrow", and then independently "The sky in polka dots". Criminal topics were replaced by multi-series melodrama.

Joint projects were created with Polish filmmakers too. In 1999 Polish director Jerzy Hoffman filmed "With Fire and Sword", in which Bogdan Stupka played the role of Bogdan Khmelnytskyi. In 2001, the 9-series picture "The Black Council", based on the novel by Panteleimon Kulish, was released but later cut off. For Russian movie rental, it was renamed to "Zaporozhian Sich". And in 2002 was released a film by Ukrainian director Y. Iliencko "The Prayer for Hetman Mazepa", the first big-budget film (\$ 2.8 million), was presented at the Berlin International Film Festival, but the Russian Ministry of Culture banned its demonstration in Russia. In Ukraine this film was shown by «ICTV» channel but rated «16+» i.e. it was shown for a limited audience. In 2003 Oles Sanin directed a film "Mamay", in which stones and a rock were metaphors of freedom and death for freedom. "I'm going mother, I'm going father / I'm going to death / Farewell brothers, farewell sister / Whom do I leave you with," said the beginning of the film. The film was shot at the request of the Ministry of Culture. Interestingly, for the whole period, 228 films were produced under the order of this Ministry. But there were 94 films in 1994, and only 4 in 2003².

And exactly during this period Russia started to shoot movies, in which the subject of Afghanistan and Chernobyl was switched to the subject of Ukrainian Banderites. Russian films *Brother and Brother-2*, directed by A. Balabanov, revealed a new page in the image of Ukrainians as the Ukrainian mafia. And although in musical accompaniment of "Brother-2" V. Vakarchuk sings in the background, the subject of the Crimea, the great Russian brothers, Banderites and criminal Ukrainians was the main in the film. For example, here are some phrases from the film: "We, Russians, do not deceive each other", "Why did you come here. Blew two wars and Crimea, surrendered Russian people", "You, bastards, will answer me for Sevastopol", etc. Ukrainian mafia in Los Angeles is also shown in the film "The Italian Job" (2003).

Political events and scandals in Ukraine have become subjects for films made by European producers. Documentary TV-films "Bring me the head of Georgiy Gongadze" and "Piar" were demonstrated in 2002, and, as many believed, in order to influence the parliamentary elections in Ukraine. In the same year the film "Killing the story" was released, where the main character, Oleksii Podolskyi, was very similar in his history to G. Gongadze, but unlike the journalist, he survived.

Historical events of the World War II became the subject of the British documentary "The SS in Britain". The hidden anti-Ukrainian hints were eventually false, but the film gained its popularity in the West in 2000-2001. "The Ukrainian soldiers of the 14 division were accused of crimes against humanity, allegedly committed by them during the suppression of the Warsaw uprising in August 1944 and the Slovak

¹ In *Корреспондент* (2003), 28(67), 45.

² Фільми, створені на замовлення Міністерств культури України. Міністерство культури України. <http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245059735&cat_id=245038183>.

uprising in autumn 1944. Due to the international publicity, the official London even threatened to deprive of citizenship and deport guilty persons if the allegations were confirmed"¹.

On the other hand, Ukraine was attracting Europeans in the sphere of tourism development. Europeans started to film movies about Crimea and the Carpathians. As R. Ofitsynskyi writes, "German filmmakers from Dusseldorf produced a documentary about inhabitants of the Carpathians in four countries (Poland, Ukraine, Slovakia, and Romania), where they spent 53 days. Under the direction of Andrzej Klamt in October 2003 they filmed two episodes in the Ivano-Frankivsk region"². The film experience of Odessa and its coloring expressed itself in the screen version of "12 Chairs" by German filmmakers. "Almost all roles in this eclectic film were performed by Odessa artists. Ostap Bender was impersonated by the head of the comic troupe "Masks" and deputy of the city council Georgiy Deliev"³. And in 2002 the "Eisenstein" was filmed in Odessa.

Ukrainian researcher Pavlo Leno, analyzing the image of Ukrainians in western cinematograph, says that in European action movies the enemy is sought in the ideologically alien country and Ukraine has become this country (e.g., films "Police Story 4: First Strike" (1995) and "The Order" (2001). Analyzing the rhetoric of these films, the scholar writes: "Those subjects dominate that originated in the 1980's, when only Chernobyl, the remnants of nuclear weapons, criminal groups, and communism were associated with Ukraine and Ukrainians. Ukraine is shown as a representative of the militarized third world, alien and life-threatening outskirts of Europe, which geographic location is often unclear or missing"⁴.

In contrast to the Russian cartoon "Masiania", which operated on post-Soviet stereotypes, the project "Left and Right", about two brothers who were eggs, was launched in Ukraine. The creators of the series assured that the cartoons would be based on situations that resemble the life in the post-Soviet area.

For Ukraine, the film about the doomsday has become symbolic because of the tragedy that took place on November 30, 1998. On this day, hundreds of Ukrainian schoolchildren in Chervonograd (Lviv oblast) were brought to the cinema to watch the popular movie "Armageddon". After watching the movie, 4 children died in a human stampede in a dark room. 15 children were hospitalized with varying injuries. Media called this tragedy "Chervonograd's Khodynka".

Conclusions

On the background of tragedies and scandals, the heroic subjects of the country were in a constant search. The artificial systemic formation of the hero by the authorities forced the people to choose the hero, around which the nation fatefully unified in 2004. During the rule of L. Kuchma and his Presidential Administration, they failed to create a hero of the nation from him. Numerous scandals and parliamentary opposition fixed his image of the "director of the plant". In his turn, Leonid Kuchma, by all means, prevented the growth of the authority of politicians he brought to power. For example, Yevhen Marchuk, whom he perceived as a competitor in the 1999 elections and who was dismissed for the formation of his own political image. On the other hand, such precautions released dismissed politics from his protectorate and gave them much more respect and support than next to him. It turned out that it was easier to become the leader of the nation in opposition to the President than in his team. At the end of 2004, this was understood by Viktor Yanukovich, who in the second round of the presidential race announced that he was leaving the team of L. Kuchma and going into opposition. During the television debates, he strongly criticized the reign of L. Kuchma, hinting that he himself had nothing to do with him. At the beginning of his premiership Viktor Yanukovich declared that he had revived Donetsk, so he could revive the whole country, that's why at the end of 2004 he returned to Donetsk again. But the image of a regional leader, who would be able to adjust the entire country to one region, did not provoke national interest. And Viktor Yanukovich's defeat became L. Kuchma's defeat.

¹ Офіцинський, Р. (2005). *Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу)*. Ужгород, 434.

² Офіцинський, Р. (2005). *Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу)*. Ужгород, 374.

³ Офіцинський, Р. (2005). *Політичний розвиток незалежної України (1991–2004) в аспекті європейської ідентичності (на матеріалах періодики Заходу)*. Ужгород, 375-376.

⁴ Леню, П. (2014). Україна та українці в образах та стереотипах західного кіно (1991-2013 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 1(32), 133.

The path from the "hero–anti-hero–apparently hero again" was made by P. Lazarenko. The dismissal of Yevhen Marchuk for the "formation of his own political image" ended up with his replacement by Pavlo Lazarenko. The young, enthusiastic Dnipropetrovsk's native gave hopes for a united, command work of the executive power. The newspaper "Ukrayina Moloda", wrote about 344 deputies' votes in his support in 1996 and printed a photo entitled "A Cool Parliament Gives Consent to the Cool Prime Minister"¹. The wide popular support of the new Prime Minister occurred after an assassination attempt on him, which took place in July 1996. The explosion was under the car when the tuple with the Prime Minister moved to the airport. Later, P. Lazarenko claimed that this attempt was organized against him by Kuchma's people.

But over time, the "cool Prime Minister" became the main figure in relation to which this newspaper began to disclose materials on enrichment. On June 20, 1997, №110 (691) of "Ukrayina Moloda" published the article "Premier's summer cottage" on the denationalization of the premier's summer cottage No.14 in Pushcha-Voditsa. On June 26, 1996 the resolution of the Cabinet of Ministers №672-rs was published, in which "in order to save money spent on the maintenance of the building number 14, as well as the houses number 17 and 17-a, which are in the operational management of the rest house "Pushcha Voditsa "... in case of necessity to carry out in the prescribed manner ... privatization or a long-term rent of these houses"². And after his resignation the newspaper began a series of articles, where the documents on stealing of state property by P. Lazarenko were printed; the article used the interesting phrase "birds of the nest of Dnipropetrovsk".

In 2004, in connection with the lack of confidence in the power of L. Kuchma, the attitude towards P. Lazarenko began to change: from anti-hero, he became a political prisoner. In June 2000, the Geneva court sentenced Lazarenko to 18 months of imprisonment and confiscation of \$ 6.6 million for money laundering. And on May 7, 2004, the San Francisco court removed most of the charges from P. Lazarenko. Although in the national memory he remained a corrupted official and a thief, his return to the country at that time would have made him a victim of the regime.

Since 2000, confidence in Viktor Yushchenko, who at that time was Prime Minister, was beginning to grow. For example, on April 3, 2000, "Ukraina Moloda" printed the article "100 days without euphoria": "Viktor Yushchenko has something to report"³. Although in April 2004, when he had the highest level of trust, "Correspondent" gave him the 4th place in the rating of the most influential people. In the front were L. Kuchma, V. Medvedchuk, V. Yanukovych. When in 2001, 266 signatures were collected in the Parliament on the issue of non-confidence towards him, and then a cassette scandal broke out, Viktor Yushchenko was the winner. Then Igor Yukhnovskyi said: "We lost the Prime Minister but obtained the nation's leader". In contrast to many politicians, he was not involved in this scandal; he went over to the opposition, which gave him chances to gain public confidence in 2004. However, when in 2003 the nation determined the great Ukrainians, V. Yushchenko then gained only 4.2%. The first two places were occupied by the historical figures – T. Shevchenko and B. Khmelnytskyi. And on the third place was occupied by the Klitschko brothers (22.3%). By the way, sport gradually turned into a political trump card. The confrontation between Grygoriy Surkis and Rinat Akhmetov leads to a sporting confrontation between "Shakhtar" and "Dynamo Kyiv". Fans for football teams are distributed accordingly to the geographical dimension of the country, which territorially influenced the confrontation between the West and East of Ukraine during the Velvet Revolution.

But thanks to the sporting success of Ukrainian athletes at international competitions, Europeans open Ukraine from a new perspective. Klitschko boxers have become a symbol of a strong country; Sergiy Bubka's World record in 1994; the first Ukrainian "gold" at the Olympics was in 1996 of a wrestler Vyacheslav Oliynyk; "golden fish" Yana Klochkova, a gymnast Liliya Podkopaieva, basketball player Oleksandr Vovkov, football players Oleksandr Shovkovskyi and Andriy Shevchenko, coach Valeriy Lobanovskyi – became heroes of the country. Many of them, like the singers, have chosen their path in politics.

¹ In *Україна молода* (1996), 65(481), 3.

² In *Україна молода* (1997), 110(91), 3.

³ In *Україна молода* (2000), 60(1380), 3.

References:

1. Bondarenko, K. (2009). *Leonid Kuchma*. Kyiv, 85. [in Ukrainian].
2. *Dzerkalo tyzhnia* (1997), no. 44(161), 2. [in Ukrainian].
3. *Dzerkalo tyzhnia* (1997), no. 47(164), 4. [in Ukrainian].
4. *Instytutsiini zminy politychnoi systemy suchasnoi Ukrainy: otsinka stanu ta napriamy optymizatsii: analitychna dopovid* (2014). Kyiv: IPIEND shm. I.F. Kurasa NAN Ukraina. [in Ukrainian].
5. *Korrespondent* (2003), no. 28(67), 45. [in Ukrainian].
6. Leno, P. (2014). Ukraina ta ukraintsi v obrazakh ta stereotypakh zakhidnoho kino (1991-2013 rr.). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istorii*, no. 1(32), 133. [in Ukrainian].
7. Ofitsynskiy, R. (2005). *Politychnyi rozvytok nezaleznoi Ukrainy (1991– 2004) v aspekti yevropeiskoi identychnosti (na materialakh periodyky Zakhodu)*. Uzhhorod. [in Ukrainian].
8. *Ukraina moloda* (1996), no. 47(463), 3. [in Ukrainian].
9. *Ukraina moloda* (1996), no. 65(481), 3. [in Ukrainian].
10. *Ukraina moloda* (1997), no. 110(91), 3. [in Ukrainian].
11. *Ukraina moloda* (1998), no. 21(843), 2. [in Ukrainian].
12. *Ukraina moloda* (1998), no. 25(847), 2. [in Ukrainian].
13. Protsyk, O. (2005). Constitutional politics and presidential power in Kuchma's Ukraine. *Problems of post-communism*, Vol. 52, № 5, 27. [in English].

Анастасія Воронкова

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна*

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ МОДИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Anastasiia Voronkova

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

PROBLEMATIC FIELD OF FASHION IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE

The article analyzes two basic ways of fashion studying in the Ukrainian political science. In terms of the other way, the phenomenon of fashion is considered in complex from fancy ideas to numerous variations of their realization. Also, having analyzed some fashion elements on the basis of the second above mentioned way (word, metaphors, slogans, etc.) they are established to be the indicator of the development of political science in general, the level of the crisis of the society, the balance between the mood and the behavior of the electorate.

Keywords: fashion, clothes of political leaders, political vocabulary, modern vocabulary.

Постановка проблеми. Мода у сучасному суспільстві стає певною детермінантою його функціонування та розвитку. Мода виникає, коли суспільство в цілому погоджується на стиль, естетичну або культурну чутливість протягом певного періоду часу. Широке соціальне охоплення і необхідний термін придатності роблять її маркером часу. Так, мода означає зміну смаку в соціальному масштабі. Вона існує в будь-якій сфері людської діяльності, включаючи мистецтво, музику, технології, навіть науковий дискурс і, звичайно ж, політику.

Аналіз актуальних досліджень. Тему моди досліджували в різні часи і різні науки, серед яких культурологія (А. Вебера до Ю. Лотмана), соціологія (від Т. Веблена до П. Бурдьє), філософія (від І. Канта до Ж. Бодрійєра), історія (від Ф. Готтенрота до М. Левітон), психологія (від Т. Ріда до Д. Ольшанського) та інші.

У дослідженнях зазначених груп представників соціально-гуманітарних та філософських наук модо пропонується розглядати як соціальний інститут, як інновативний інститут, як соціальний феномен, як феномен культури, як соціальний простір, як механізм соціально-політичних та соціально-економічних трансформацій, як спосіб життя і т. ін. Аналіз публікацій, що містять результати даних досліджень, дозволяє стверджувати, що кожен із запропонованих варіантів інтерпретації проблем моди як елемента соціально-політичної реальності має як загально прийняті науковим співтовариством моменти, так і аспекти, які вимагають подальших дослідницьких уточнень.

Однак, саме у політичній науці, яка останнім часом розширює предметне поле своїх досліджень і систему міждисциплінарних зв'язків, вивчення моди залишається майже неспрезованним напрямом наукових розвідок, й, відповідно, потребує ґрунтовного подальшого аналізу.

Мета статті: визначити та проаналізувати основні напрямки досліджень проблемного поля моди в сучасному українському політологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасної соціально-політичної літератури демонструє існування декількох напрямів вивчення моди в українській політології (тобто, досліджень, що спеціалізуються на розгляді певних аспектів її проблемного поля), серед яких домінують наукові розвідки щодо модних тенденцій в одязі *політичних лідерів* та в *процесі розвитку політичної лексики у суспільстві*.

Слід зазначити, що перший напрям виник у політологічному дискурсі у контексті вивчення формування та розповсюдження саме політичного іміджу представників різних гілок та рівнів влади.

До теми дослідження політичного іміджу звертаються представники різних наук, зокрема, політологи, журналісти, соціологи, історики.

Політичний імідж в Україні у межах політичної науки активно досліджують А. Акаймова, М. Бабак, С. Денисюк, Г. Дідух, В. Корнієнко, О. Куцова, Н. Ларіна, К. Молчанов, О. Мякотіна та ін.

Проаналізувавши низку монографій (одноосібних та колективних), дисертацій і статей, присвячених проблемам політичного іміджу, слід зазначити, що у більшості з них тема одягу визначена максимально загальними фразами стосовно жорсткого виконання дрес-коду політиками, рекомендації вдягатися відповідно до ситуації, і так, щоб одяг не мав протиріч з іншими складниками іміджу політика. При цьому автори досліджень, нажаль, тільки побіжно пов'язують ці моменти з відповідними модними тенденціями. Висновки та цитати, що підтверджують викладене наведені нижче.

Так, наприклад, Н. Ларіна при розгляді іміджу як комунікативної основи позиціонування влади стверджує, що зовнішній вигляд політика (зачіска, одяг) відіграє ключову роль у час передвиборчої кампанії. «Як показує досвід, лише 10 % виборців знайомляться із виборчою програмою політика, чи цікавляться рішеннями, які він приймає, все інше 90 % – особистісний фактор»¹

«Водночас імідж, – підкреслює автор, – не може бути «закостенілою комунікативною конструкцією», адже його ефективність виявляється у здатності налагодження зворотного зв'язку»². Із цього випливає, що одним із механізмів цієї зміни конструкції може бути саме мода.

Інший український дослідник – А. Акаймова вважає, що «політичний імідж виникає тільки тоді, коли він стає «публічним» і починає стосуватися різних сторін політичної практики». У формуванні політичного іміджу «важливу роль відіграють стереотипи й асоціації, за допомогою яких люди ототожнюють об'єкт сприйняття хоча і з сприйнятими вже ними якостями, але які нерідко не відповідають реальності»³.

Тобто, політичний імідж залишає місце «для домислення образу і «оперативно змінюється згідно з політичною, соціальною, економічною чи іншою ситуацією»⁴. Зрозуміло, що цей процес, насамперед, орієнтується й на модні тенденції, які періодично з'являються в суспільстві.

«Зображальні технології дають змогу політику стати пізнаваним для аудиторії, яка, у свою чергу, за допомогою фотографії чи «живої» картини дізнається «не вербалізовану» інформацію. Наприклад, за манерою одягатися, жестами, мімікою можна здогадатися про психологічні риси політика, які неможливо приховати навіть після спеціальних імідж-тренінгів»⁵ – підкреслює М. Бабак у контексті розгляду методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації.

«У більшості випадків (десь приблизно 72 %) позитивне або ж і негативне сприйняття чиновника залежить від першого враження: погляд, жести, міміка, посмішка, рухи, інтонації, тембр голосу, стиль одягу, – зазначає дослідник далі. – Саме тому він має бути готовим до постійного та системного завоювання позитивного сприйняття з боку громадськості, адже якщо це сприйняття є негативним, то і його політика не може бути у жодному із випадків успішною»⁶.

«Чиновник аби виглядати успішним в очах громадськості має достатню увагу приділяти своєму зовнішньому вигляду. Сучасний управлінець у системі державної влади має виглядати

¹ Ларіна, Н.Б. (2013). Імідж як комунікативна основа позиціонування влади. *Вісник державної служби України*, 2, 20-23.

² Ларіна, Н.Б. (2013). Імідж як комунікативна основа позиціонування влади. *Вісник державної служби України*, 2, 20-23.

³ Акаймова, А. (2009). Політичний імідж та основні його характеристики. *Політичний менеджмент*, 5, 29-35.

⁴ Акаймова, А. (2009). Політичний імідж та основні його характеристики. *Політичний менеджмент*, 5, 29-35.

⁵ Бабак, М.П. (2007). *Використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації*. Автореферат. Київ.

⁶ Бабак, М.П. (2007). *Використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації*. Автореферат. Київ.

зовнішньо підтягнутим, охайним та упевненим у собі»¹. Очевидно, що останні визначені М. Бабак позиції корелюють з модними для сучасної публічної сфери моментами (мода на спортивну фігуру, мода на відповідний макіяж, мода на певні рухи під час публічних виступів або участі у загальних заходах тощо).

Г. Дідух у контексті праксеологічного аналізу іміджів українських жінок-політичних лідерів (І. Богословської, Р. Богатирьової, А. Герман, Н. Вітренко, В. Семенюк-Самсоненко, Ю. Тимошенко) обґрунтовано доводить, що у сучасному полі політики найбільш ефективним є імідж Ю. Тимошенко. У ньому «відбувається апеляція на вербальному та невербальному рівнях спілкування до глибинних архетипів – Матері, Жінки, України-Неньки; використано ірраціональний та національний чинники формування іміджу; Ю. Тимошенко вдало поєднує фемінні та маскулінні характеристики»².

За цих висновків Г. Дідух розробила рекомендації щодо «формування іміджу жінки-політичного лідера: цей процес має враховувати цілеспрямовану побудову і спонтанне відображення образу політика у політичній свідомості населення, звертати останню до архетипів Матері, Жінки, Березині; у ньому мають бути враховані національні риси менталітету українців, як то прагнення до гармонії, ліричність, романтизм, емоційність, фаталізм, превалювання серця над розумом тощо; імідж жінки-політичного лідера має демонструвати морально-етичні якості його власниці, високий рівень компетентності у таких сферах як економіка, зовнішня політика, військово-промисловий комплекс тощо. Також ефективний імідж жінки-політичного лідера має містити рівноцінне співвідношення маскулінних (конкурентність, висока ефективність концентрації уваги, раціоналізм, незалежність, аналіз тощо) і фемінних (прагнення до співробітництва, синтезу та інтеграції, емоційність тощо) рис; імідж жінки-політика має приділяти особливу увагу її зовнішності, при цьому, акцент робиться на індивідуальності і неповторності її власниці, одяг і аксесуари повинні нагадувати аудиторії риси національного костюму»³. При цьому автор кілька разів наголошує тільки на моменті «нагадування» щодо національного одягу, наводячи приклади вдалих сучасних (модних) варіантів костюмів лідера «Батьківщини» у народному стилі.

У подальших рекомендаціях Г. Дідух підкреслює, що «зовнішність лідера має бути оцінена і скоригована відповідно до ситуації (офіційної чи неофіційної), пори року, часу зустрічі, соціального складу виборців, з якими належить контактувати. Тому мають бути продумані одяг (його кольорова гама, стиль), окуляри, зачіска, аксесуари»⁴. Тобто, ті, елементи, що найбільше пов'язані з модними тенденціями у сучасному суспільстві.

Інші фахівці у галузі політичного іміджу – В. Корнієнко та С. Денисюк погоджуючись з результатами та висновками психологічних досліджень, що «красивих вибирають частіше, ніж непривабливих, і, взагалі, красиві досягають більшого успіху в житті» (завдяки такому феномену як стереотип фізичної привабливості, який «полягає в тому, що красивих людей наділяють позитивними рисами характеру»), стверджують, що ідеальний політичний лідер (з позиції виборців) має бути: чоловіком, представницького вигляду, підтягнутим, чисто виголеним, у діловому одязі⁵. Також, очевидно, що цей одяг повинен бути сучасним (тобто, модним для свого часу).

Другу групу досліджень у політологічному дискурсі щодо вивчення проблемного поля моди, як було зазначено вище, становлять наукові розвідки у процесі розвитку політичної лексики у сучасному суспільстві.

Значна увага різним аспектам існування моди у політичній лексиці приділяється в роботах таких українських дослідників як: Ю. Бічай, Н. Волвенко, Н. Кондратенко, Н. Кутузи та ін.

Так, предметом дослідницького інтересу Н. Волвенко у статті «Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу»⁶ є безпосередньо модні політичні ідеї і модна політична лексика.

¹ Бабак, М.П. (2007). *Використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації*. Автореферат. Київ.

² Дідух, Г.Я. (2010). *Формування іміджу жінки-політичного лідера*. Автореферат. Київ.

³ Дідух, Г.Я. (2010). *Формування іміджу жінки-політичного лідера*. Автореферат. Київ.

⁴ Дідух, Г.Я. (2010). *Формування іміджу жінки-політичного лідера*. Автореферат. Київ.

⁵ Корнієнко, В.О., Денисюк, С.Г. (2009). *Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації*. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 27.

⁶ Волвенко, Н.М. (2012). Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу. *Політичний менеджмент*, 1-2, 67-74.

Автор стверджує, що певні наукові або інші ідеї перш ніж вони стають модними проходять так зване «спрощення», тобто адаптацію від складних теоретичних наукових конструкцій до ідей, зрозумілих кожному. Процес «спрощення» пов'язується з процесом так званої «популяризації».

Цей висновок дослідник робить у контексті аналізу результатів дослідження проблем моди, здійснених Г. Тардом («Закони наслідування» (1892)) та Г. Лебоном («Психологія народів» (1894) та «Психологія мас» (1895)). Разом з цим, Н. Волвенко стверджує, що не всі нові ідеї можна або слід розглядати як модні. «Отже, модними (і популярними), – зазначає автор, – є ідеї, які найкращим чином відображають ключові напрямки конкретної епохи» і далі, тобто, «...ті ідеї, які є найбільш актуальними у конкретний відтинок часу в конкретній спільноті людей»¹.

Політологічні ідеї або терміни не є виключенням, вони «потрапляють у широкий вжиток у спрощеному вигляді» за умов, що вони є цікавими та користуються попитом серед певних груп представників суспільства (і зміст так званих модних ідей може бути викривлений)².

Разом з тим, Н. Волвенко зазначає, що «для того щоб політичні ідеї спровокували появу нової моди» вони мають не тільки «гранично спроститися», але й «популяризуватися». На думку дослідника, «спрощення і популяризація – головні творці політичної моди»³.

Н. Кондратенко у статті «Вербальні аспекти агональності як параметра політичної комунікації»⁴, навпаки, акцентує увагу не на всьому просторі політичної лексики, а тільки на механізмах її можливого поповнення. Дієвим варіантом останнього вона пропонує вважати введення у політичну лексику нових (модних) концептів із інших галузей життєдіяльності суспільства. Так, обґрунтовуючи за допомогою поняття «політичної агональності» ігрову природу сучасної української комунікації, дослідник пропонує порівнювати її зі спортивними іграми (із відповідними змінами в глосарії). Н. Кондратенко проводить аналогію між вживанням лексеми «політична гра» зі спортивними змаганнями і взагалі використання спортивної лексики у політичному процесі (наприклад, старт, фініш, тайм-аут, тур, команда та ін.). Мова йде не тільки про традиційні спортивні категорії та звороти, але й про модні тренди в сучасних спортивних змаганнях (фанати, бренди тощо), які також можна за цих умов спостерігати в політичному процесі.

Слід зазначити, що у сучасних політологічних дослідженнях роль моди у політичній лексичі не обмежується її інтерпретацією як виключно маркера, що свідчить про певний взаємозв'язок сфери політики з іншими просторами функціонування суспільства (у контексті публікацій Н. Кондратенко).

Вищезгаданий дослідник Н. Волвенко пропонує вважати появу та розповсюдження певних модних слів та концептів у політичній лексичі показником конкретного стану розвитку суспільства. Так, дослідник обґрунтовує, що політичні кризи впливають на збільшене використання метафор у мові політиків («між частотністю метафор і суспільними кризами існує взаємозв'язок, тобто, кількість метафор у періоди криз зростає»), «виникнення моди на політичні метафори свідчить про суспільно-політичну кризу або наближення перетворень»⁵.

Цю пропозицію розділяє та підтримує й інший український дослідник Ю. Бічай. Втім, згідно її тверджень, модні слова можуть не тільки відображати політичну ситуацію в державі в загалі, але й відбивати певний розподіл політичних сил в суспільстві. Тобто, у мовній моді, як і в будь-якій іншій, мають місце два протиріччя – «ціннісні орієнтації і мотиви, пов'язані з участю в мовній моді, що суттєво відрізняються між собою. Для одних учасників мовної моди важливо виділятися із маси,

¹ Волвенко, Н.М. (2012). Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу. *Політичний менеджмент*, 1-2, 67-74.

² Волвенко, Н.М. (2012). Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу. *Політичний менеджмент*, 1-2, 67-74.

³ Волвенко, Н.М. (2012). Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу. *Політичний менеджмент*, 1-2, 67-74.

⁴ Кондратенко, Н.В. (2014). Вербальні аспекти агональності як параметра політичної комунікації. *Мова*, 21, 40-43.

⁵ Волвенко, Н.М. (2012). Домінантні інтенції феномену моди у процесах трансформації політичного дискурсу. *Політичний менеджмент*, 1-2, 67-74.

для інших злитися з нею»¹. «Через участь у мовній моді, – стверджує Ю. Бічай, – одні люди прагнуть виразити свій демократизм, інші – свою елітарність»².

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів досліджень українських вчених-політологів, що спеціалізуються на розгляді певних аспектів проблемного поля моди, дозволяють зробити такі висновки:

– по-перше, у вітчизняній політичній науці зазначеній проблематиці не приділяється відповідної уваги, відтак, вона не всебічно розкрита в наукових працях;

– по-друге, всі наукові розвідки, презентовані в українському політологічному дискурсі можна об'єднати в дві групи: що здійснюються у контексті дослідження проблем політичного іміджу та – у межах аналізу процесу розвитку політичної лексики у суспільстві;

– по-третє, у межах першого напрямку дослідження модні тенденції (насамперед, щодо зовнішнього елементу іміджу (габітус, одяг, зачіска тощо)) розглядаються дотично, як певний компонент (не головний!), що здатен підвищити рейтинг політичного лідера;

– по-четверте, у рамках другої групи наукових розвідок феномен моди розглядається більш комплексно – від модних ідей до модного варіанта дій;

– по-п'яте, саме з позиції аналізу результатів другого напрямку досліджень певні елементи моди (модні слова, модні метафори, модні слогани та ін.) у контексті визначення інтенсивності їх застосування у політичній лексиці можна розглядати як показник (маркер): розвитку політичної науки взагалі (за Н. Кондратенко); рівня кризовості суспільства (за Н. Волвенко); розподілу настрою та поведінкового потенціалу електорату (за Ю. Бічай);

– по-шосте, подальші дослідження проблемного поля моди у сучасному українському політологічному дискурсі пропонується здійснювати у межах активного пошуку, насамперед, відповідних йому теоретико-методологічних засад, які дозволять всебічно розкрити не тільки складну структуру цього феномену, але й його функціональний потенціал щодо розвитку політичного простору (див., наприклад, публікації А. Воронкової, І. Денисенко, Т. Савельєвої, О. Скалацької)^{3, 4, 5}. Саме в публікацій цих авторів пропонується у якості теоретико-методологічних засад дослідження проблем моди застосовувати провідні положення системного підходу (А. Воронкова); соціокультурного підходу (І. Денисенко, Т. Савельєва); перформативно-просторового підходу (О. Скалацька).

Наприклад, з позиції системного підходу моду пропонується розглядати як єдине ціле утворення, а не як просте об'єднання елементів. Передбачається, що зміни будь-якої з її форм або елементів завжди викликає певні трансформації в усій її структурі. Визначальним моментом в її розвитку виступає боротьба двох зустрічних системних тенденцій – закріплення, існуючої в суспільстві ієрархії відносин, і зміна сформованих в соціумі структурних і статусних позицій (А. Воронкова)⁶. У межах застосування основних положень перформативно-просторового підходу моду пропонується інтерпретувати через такі параметри як «простір – час – перформатив», що у своїй єдності визначають та відрізняють її топос від інших соціальних просторів, перетворюючи останній на маркер соціальних (соціально-політичних, соціально-економічних, соціокультурних) змін та уподобань О. Скалацька)⁷.

¹ Бічай, Ю.В. (2003). «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалах тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця XX – початку XXI ст.). Автореферат. Дніпропетровськ.

² Бічай, Ю.В. (2003). «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалах тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця XX – початку XXI ст.). Автореферат. Дніпропетровськ.

³ Воронкова, А.И. (2018). Мода в современном обществе: системное измерение. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 5. Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія. Том 8, № 1.*

⁴ Денисенко, І.Д., Савельєва, Т.П. (2017). Концепт «мода»: евристичний потенціал щодо соціально-політичних досліджень (на прикладі аналізу сучасних суспільних рухів). *Сучасне суспільство, 2 (14), 33 -41*, Харків.

⁵ Скалацька, О.В. (2016). *Мода як соціальний феномен: перформативно-просторовий підхід*. Монографія. Одеса: Печатний дом.

⁶ Воронкова, А.И. (2018). Мода в современном обществе: системное измерение. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 5. Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія. Том 8, № 1.*

⁷ Скалацька, О.В. (2016). *Мода як соціальний феномен: перформативно-просторовий підхід*. Монографія. Одеса: Печатний дом.

References:

1. Akajmova, A. (2009). Politychnyj imidzh ta osnovni jogo xarakterystyky [Political image and its main characteristics]. *Politychnyj menedzhment* [Political management], no. 5, 29-35. [in Ukrainian].
2. Babak, M.P. (2007). *Vykorystannya komunikatyvnyx metodiv pobudovy politychnogo imidzhu v zasobax masovoyi informaciyi* [The use of communicative methods of building a political image in the media]. Authors abstract. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Bichaj, Yu.V. (2003). «Modni» slova v suchasnij rosijs`kij movi (na materialax tлумachny`x slovny`kiv i movlennyevoyi prakty`ky` mas-media kincya XX – pochatku XXI st.) [«Fashionable» words in the modern Russian language (by the material of explanatory dictionaries and speech practice of mass media of the late XX-early XXI centuries)]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
4. Didux, G.Ya. (2010). *Formuvannya imidzhu zhinky`-polity`chnogo lidera* [Shaping the image of a female political leader]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Denysenko, I.D., Savelyeva T.P. (2017). Koncept «moda»: evrystychnyj potencial shhodo socialno-politychnyx doslidzhen (na prykladi analizu suchasnyx suspilnyx ruxiv) [The concept of "fashion": heuristic potential of socio-political research (on the example of the analysis of modern social movements)]. *Suchasne suspilstvo* [Modern society], no. 2 (14), 33-41. [in Ukrainian].
6. Kondratenko, N.V. (2014). Verbalni aspekty agonalnosti yak parametra politychnoyi komunikaciyi [Verbal aspects arealmost as parameter of political communication]. *Mova* [Speech], no. 21, 40-43. [in Ukrainian].
7. Korniyenko, V.O., Denysyuk, S.G. (2009). *Imidzh politychnogo lidera: problemy formuvannya ta praktychnoyi realizaciyi* [Image of a political leader: problems of formation and practical implementation]. Vinnytsia: UNIVERSUM, 25. [in Ukrainian].
8. Larina, N.B. (2013). Imidzh yak komunikatyvna osnova pozycionuvannya vlady [Image as a communicative basis of power positioning]. *Visnyk derzhavnoyi sluzhby Ukrayiny* [Bulletin of the state service of Ukraine], no. 2, 20-23. [in Ukrainian].
9. Skalaczka, O.V. (2016). *Moda yak socialnyj fenomen: performatyvno-prostorovyj pidxid* [Fashion as a social phenomenon: performative-spatial approach]. Odesa: Pechatnyj dom. [in Ukrainian].
10. Volvenko, N.M. (2012). *Dominantni intenciyi fenomenu mody u procesax transformaciyi politychnogo dyskursu* [The dominant intention of the phenomenon of fashion in the processes of transformation of political discourse]. *Politychnyj menedzhment* [Political management], no. 1-2, 67-74. [in Ukrainian].
11. Voronkova, A.I., (2018). Moda v sovremennom obshhestve: sistemnoe izmerenie [Fashion in modern society: a systemic dimension]. *Vesnik Grodzenskaga dzjarzhaŭnaga ŷniversitjeta imja Janki Kupaly. Seryja 5. Jekonomika. Sacyjalogija. Bijalogija* [The herald of Yanka Kupala Grodno State University. Series 5. Economics. Sociology. Biology], no. 1. [in Russian].

Андрій Бевза

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
Україна*

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ УКРАЇНИ

Andriy Bevza

Open International University of Human Development "Ukraine", Ukraine

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF INFORMATION AND LEGAL SECURITY POLICY OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE

Analyzing the experience of developed countries, the article examines the prerequisites for the formation of the information and legal security policy of the stock market of Ukraine, identifies the main directions of the development of modern information and legal policy. The questions of the main informational threats and effective counteractions from negative consequences for the security of stock market are considered. Defining insider information, ways of exposure and manipulation is a key factor in the study of information security in the stock market. It was concluded that the image component is important for the economy as a whole, and the securities market is an important marker of the state of affairs in certain sectors of the economic system. Also, the need to provide a professional media discourse to ensure the continuous collection, processing, systematization, analysis and discussion of real cases in the securities market was emphasized.

Keywords: information security, stock market, threats to the information security, information and legal policy, insider information.

В.М. Лопатіна вказує, що категорія «"інформаційна безпека " виникла з появою засобів масової інформації між людьми, а також з усвідомленням людиною наявності у людей та їх спільнот інтересів, котрим може бути заподіяна шкода шляхом впливу на засоби інформаційних комунікацій, наявність і розвиток яких забезпечує інформаційний обмін між усіма елементами соціуму»¹.

Як вказують Мігус І.П., Голубенко К.О., «однією з важливих складових частин економічної безпеки є інформаційна безпека, яка досягається за рахунок використання комплексу систем, методів та засобів захисту інформації суб'єкта господарювання від можливих внутрішніх чи зовнішніх загроз, умисних чи необережних дій (бездіяльності) третіх осіб з метою збереження її цілісності, а головне конфіденційності»². Повною мірою погоджуючись з тим, що розголошення інсайдерської інформації становить загрозу безпеці підприємств, звернемо в подальшому увагу також і на те, що інсайдерська інформація становить загрозу і іміджевому компоненту не лише підприємств, і не лише емітентів а і іміджу ринку цінних паперів як складової економіки країни, і країни в цілому на міжнародному рівні.

«Глобалізація ринку цінних паперів супроводжується міжнародною диверсифікацією операцій учасників світового ринку за країнами і регіонами, виникненням широкої мережі філій, представництв і дочірніх організацій за кордоном, що ускладнює визначення їх національної приналежності. Тому реальними елементами архітектури нової економіки і глобального

¹ Лопатин, В.Н. (2000). Информационная безопасность России: человек, общество, государство. Серия: Безопасность человека и общества. Санкт-Петербург, 428.

² Мігус, І.П., Голубенко, К.О. (2012). Розголошення інсайдерської інформації як загроза економічній безпеці акціонерних товариств. *Інвестиції: практика та досвід*, 3, 20.

фінансового ринку є вже не окремі країни або регіони, а транснаціональні мережі, чим пояснюється той факт, що азійська криза створила нові інвестиційні можливості для компаній зі США та Західної Європи»¹.

Розглянемо деякі з загроз інформаційній безпеці ринку цінних паперів, присутність котрих в сучасному інформаційному просторі формує іміджевий компонент через оцінки потенційними інвесторами ринку цінних паперів.

Для прикладу, доцільно взяти одну з основних технічних і технологічних загроз інформаційній безпеці ринку цінних паперів – витікання інсайдерської інформації.

До основних внутрішніх загроз інформаційній безпеці ринку цінних паперів належить поширення та маніпулювання інсайдерською інформацією, а до зовнішніх загроз – втрати позитивного іміджу на міжнародній арені. Проаналізуємо їх послідовно.

Інсайд (inside – внутрішній бік, «з середини» англ.) – термін, що визначає аналіз ситуації, або обізнаність у ній з середовища, де вона відбувається. Зазвичай, зміст таких специфічних знань характеризується як інсайдерська інформація – інформація з середини.

Завжди існує велика невизначеність оцінки фактичних розмірів фіктивного капіталу та закритого типу багатьох транзакцій, так само, як і при високій швидкості віртуалізації інструментів ринку капіталу. Тому, коли ми говоримо про інформаційну безпеку ринку цінних паперів, в першу чергу йдеться про наявність здатності використовувати інсайдерську інформацію емітентів для приймати рішення швидше, ніж іншим учасники ринку. Інвестори, котрі володіють інсайдерською інформацією, здатні уникнути втрат або вплинути на рішення емітента. Таким чином, за наявності маніпулювання інсайдерською інформацією завжди присутня загроза безпеки акцій ринку, дисбаланс ринку – передумови для нестабільності.

Поняття «імідж» на нормативному рівні в українській правовій доктрині не визначене. Проте, у науках політології та державного управління, а також соціальних комунікаціях та маркетингу використовується достатньо широко, і не лише на доктринальному рівні. Як вказує В.І.Гуровський, «у гносеологічному змісті слово “імідж” походить з англійської суспільної культури від латинського “*imago*”. Воно є однокорінним і щодо латинської – “*imitare*”, що значить у багатьох мовах – імітувати. В американських виданнях тлумачних словників термін “*imago*” переважно визначається у змісті штучної імітації зовнішньої форми якого-небудь об’єкта»².

«Для кожної держави важливий аспект його сприйняття в зовнішньому світі, особливо в епоху глобалізації і розвитку інформаційних технологій. Сприйняття країни світовою громадськістю безпосередньо стосується того місця, яке держава буде займати на світовій арені. Це пов’язано з тим, що в сучасному світі можливості реальної влади все більше базуються не на силовому, а на інформаційному чиннику»³, – пишуть Д. П. Гавра, А. С. Савіцька, Д. П. Шишкін.

Звернемо увагу на деякі особливості формування системи інформаційної безпеки європейської моделі ринків цінних паперів, які важливі для оцінки в умовах євроінтеграції.

З моменту заснування першого фінансового ринку, його учасники використовували так звану інсайдерську інформацію для отримання додаткового прибутку або уникнення збитків.

Деякі вчені навіть вважаю, що масова інсайдерська торгівля була однією з основних причин Велика депресія в США в 1929 році. Так, внаслідок біржової кризи, коли значна частина цінних паперів та нерухомість знецінилися, позики стали неповоротними, ресурсна база банків знецінилася внаслідок масового повернення вкладів населенням, що знизило залишки підприємств. В результаті банкрутства банків прийняли масових характер Утім, інсайдерська інформація тут також відіграла важливу роль, адже витікання її було однією з причин паніки, або скуповування знецінених акцій в цей період, що в подальшому дало змогу використовувати її для збагачення задля використання на тлі занепаду економічної системи.

В цілому, фактично, особливості біржових торгів що засновуються на використанні інсайдерської інформації, яскраво вирізняє особливості функціонування ринку цінних паперів від

¹ Мошенський, С.З. (2009). Трансформаційні процеси на світових ринках цінних паперів. *Фінанси України*, 7, 55.

² Гурковський, В.І. (2012). Захист іміджу Української держави в умовах інформаційної глобалізації. *Державне управління: теорія та практика*, 2 – С. 4-7. – С. 5.

³ Гавра, Д.П., Савицкая, А.С., Шишкін, Д.П. (2011). Внешний имидж государства в медиапространстве. *Вестник СПбГУ. Сер. 9, вып. 3*, 187.

інших сфер економіки. Фактично, інсайдерська інформація є тим ключовим фактором, який демонструє більшу цінність інформації про підгрунття руху цінних паперів, ніж офіційна інформація про них. Інсайдерська торгівля взагалі, переважно, сприймалася як негативний фактор, який дестабілізує ринок цінних паперів. Від цього, очевидно, і залежав вибір країни здійснення торгів, адже інсайдерська інформація обумовлювала певні пріоритети більш обізнаних учасників ринку в порівнянні з іншими.

Так, наприклад, і сьогодні ризики більш високого рівня витоку інсайдерської інформації характеризують ринки країн колишнього СРСР, у той час, як фінансовий ринок європейських країн намагається забезпечитися від витоку інсайдерської інформації.

Утім, виток реальна інсайдерської інформації – не єдина проблема, з якою стикаються гравці ринку цінних паперів. Не менш небезпечною є хибна інсайдерська інформація – предмет гри, який може зруйнувати фінансову позицію інвесторів, або штучно знизити ставки цінних паперів емітентів.

І перше, і друге протягом короткого періоду може призвести до викривлення ринку і неадекватне формування ринкових цін на активи.

У той же час, мала місце ситуація, коли, наприклад, Німеччина, як одна з країн, вистояла під час світової фінансової кризи 2007 року, і в цьому, в частині витривалості ринку цінних паперів важливу роль зіграла саме інформаційна безпека. Так, Німеччина є яскравим представником інсайдерської континентальної (європейської) моделі, тобто значна частина капіталу ринку цінних паперів належить зацікавленим монополіям, корпораціям і суб'єктам, пов'язаних з ними.

Таку можливість стійкості обумовила континентальна європейська модель ринку цінних паперів, яка виникла у ІХХ столітті. Це була централізована, добре організована та структурована модель ринку, а її поява, як правило, викликає асоціації з Францією та Німеччиною.

Її формування відбувалося під впливом Господарського кодексу в 1807 р. («Код де комерції»), який віддавав монополію на операції з цінними паперами біржовикам. Ще в епоху завоювань Наполеона ця модель централізованого ринку швидко поширювався по всій континентальній Європі.

Історично одним з основних факторів формування фінансової було надзвичайно обережним ставленням, а іноді і до навіть упередження щодо акціонерних товариств. Через це, навіть, мали місце вимоги, якими заборонялося, наприклад, інколи існування акціонерних банків¹, що лобювало інтереси монополій і картелей, а не банківської системи.

Відсутність регулярної інформації про ситуацію в корпораціях завжди ускладнювала прийняття рішення про транзакцію в акції європейського ринку. І саме це, в частині маніпулювання інсайдерською інформацією, обумовлювало необхідність вартості інсайдерської інформації, її значимість.

Саме це сьогодні і має бути наріжним каменем інформаційно-правової політики в частині забезпечення ринків цінних паперів.

Великі інвестори, які контролюють усі великі корпорації, домінують на ринках цінних паперів. Як правило, сьогодні такими інвесторами є банки. Встановлені додаткові відносини з промисловими компаніями та фінансово-промисловими групами також формуються через банки.

Таким чином, банки континентальної Європи можуть вільно володіти акціями нефінансових корпорацій (банки в цьому регіоні не поділяються на комерційні та інвестиційні), що дозволяє їм збирати інформацію про своїх клієнтів у країнах колишнього СРСР набагато повніше, ніж звичайним акціонерам.

Відповідно до інсайдерської моделі корпоративного управління, структура власності має високий ступінь концентрації, це означає, що акціонери є обмеженими кількістю власників.

Такі акціонери називаються інсайдерами. Інсайдер – це особа, освічена у певній закритій від загалу інформації через приналежність до певної групи. Інсайдерська інформація, відповідно, це інформація, доступ до якої обмежений ля широкого загалу, і, відповідно, вона може за цією ознакою належати до категорії інформації з обмеженим доступом.

¹ Яснопольский, Л.Н. (1914). Коммерческие банки (Банковская энциклопедия под ред. Л. Н. Яснопольского). Т. 1. Киев, 146.

Інсайдерська інформація залежить від суб'єкта. Інсайдерами для інформації що стосується цінних паперів, зокрема:

– власники капіталу, що не працюють в компанії, але тримають акції компанії у розмірі, що дає їм право скликати в односторонньому порядку спеціальну нараду акціонерів (контрольний пакет);

– працівники, тобто акціонери компанії, незалежно від їхньої частки у статутному капіталі.

На додаток до цих груп можна, але меншою мірою, включати: профспілки, державу, муніципалітети.

Але, розглядаючи відносини моделі інсайдерського фінансового ринку та класичного використання інсайдерської інформації, необхідно визначити ряд нетипових для англосаксонських моделей особливих моделей ринку цінних паперів.

Інформаційна симетрія (рівні обсяги інформаційних потоків) є значним фактором ціноутворення. Вплив інформаційних потоків на ціноутворення відбувається як при прийнятті рішень щодо придбання цінних паперів, так і щодо реалізації рішення. Розвинені фінансові ринки характеризуються високим рівнем інформаційної симетрії. Рівень інформаційної симетрії не просто низький – є асиметрична інформація. Внаслідок цього ціноутворення виходить з-під контролю, це створює напругу на ринок, і, навіть, може призвести до нестабільності та кризи.

Структура європейської континентальної системи надає ряд переваг учасникам ринку, які включають: повторне використання інформації; тимчасова перевага; ефект плутанини. З інформацією розвиток технології виникає ряд проблем, пов'язаних з інформацією безпека.

Інсайдерські угоди виконують інформаційну функцію на фондовому ринку та є суттєвими елементами механізму інвестиційних рішень. Вони містять специфіку обставин, невідомих широкому колу інвесторів, таким чином дають змогу приймати рішення, адекватні поточній ринковій ситуації. Традиційно вважається, що банки мають можливість використовувати внутрішню інформацію і отримати чітко виражену перевагу в маніпуляціях акціями, що відображається в недосконалості і зниженні ліквідності європейського фондового ринку в порівнянні, наприклад, з США.

У той же час, використання інсайдерської інформації на реальному стані емітента має зрівняти інформаційну асиметрію та привести до формування справедливої ціни за акції в результаті. Як доводить світова практика, більшість моделей демонструють, що ціна на акції фірми стає більш чутливою до випадкових змін у порядку руху коштів на біржах, якщо інсайдерська торгівля дозволена, оскільки учасники бачать, що такі зміни, швидше за все, пов'язані з впливом інсайдерів на їх основну інформацію.

Рівень, оцінка інформаційних загроз є складовим фінансової безпеки держави, важливе місце належить безпеці на фондовому ринку, яка забезпечує оптимізацію її капіталізації, а також дозволяє забезпечити стабільну фінансову позицію емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, трейдерів, колективних інвестиційних установ, посередників, консультантів, реєстраторів, депозитаріїв та інші.

Нестабільний фінансовий стан будь-якого суб'єкта господарювання фондового ринку або фінансової групи є показником низького рівня безпеки акцій ринку і, як наслідок, фінансової безпеки в цілому.

Вважається, що інсайдери порушують принципи справедливості своїми діями, що завдають шкоду вільній ринковій економіці. При цьому, під економічною небезпекою при випуску та розміщенні цінних паперів, на нашу думку, слід розуміти потенційну можливість завдання шкоди економіці емітента, загроза процесам емісії, розподілу та обороту цінних паперів.

Маніпуляція із використанням інсайдерської інформації може мати місце у випадках: вчинення інсайдерських дій, що впливають на ціни на акції; помилкова інформація про випуск; маніпуляція прибутком; спекуляції; використання так званих «бульбашок»; штучне завищення а зниження цін тощо.

«Бульбашки» ринку цінних паперів хоча і нечасті, і мало досліджені. Через це, інколи, з ними недостатньо ефективно працюють і аналітики, і наука в цілому. Однак, врахування їх в інформаційному суспільстві дуже важливо, адже вони в непрофесійному медіадискурсі можуть набувати значно більших масштабів, ніж в реальності. Вони можуть належати до різних рівнів та масштабів: від активів підприємств, до галузей господарств та економік держав чи міждержавних

утворень. Найбільше демонстративні «бульбашки» – тюльпаноманія в Голландії¹, або «криза доткомів» 2000 р.² в США.

Виходячи з наведених вище аргументів, вважаємо за необхідне на цьому етапі дослідження виділити основні найважливіші позиції вразливостей інформаційної безпеки ринку цінних паперів, які витікають з особливостей здійснення торгів на ринках цінних паперів.

Насамперед, основним джерелом, і, напевно, центральним джерелом інформаційної небезпеки функціонування ринку цінних паперів є розголошення інсайдерської інформації. З одного боку інсайдерська інформація була і буде лишатися локомотивом гри на ринку цінних паперів.

З іншого боку, саме витікання інсайдерської інформації може спричинити шкоду. Гра на довірі щодо інсайдерській інформації, розголошення чи то персональне передавання якої, само по собі, завдає шкоди емітенту, водночас може надавати переваги для контрагентів на ринку. Рівно і навпаки: у разі хибної інформації, яка подається як інсайдерська, емітент в змозі завдати шкоди контрагентам, провокуючи хибною інсайдерською інформацією їхні рішення щодо відповідних акцій емітента.

Таким чином, важливішою прихованою цінністю і, водночас, джерелом небезпек і маніпуляцій на ринку цінних паперів є інсайдерська інформація.

Фактично, інформаційна безпека торгів залежить від інсайдерської інформації. І тому, при врахуванні внутрішніх загроз інформаційній безпеці ринку цінних паперів, забороні використання, або використанню інсайдерської інформації слід приділяти особливу увагу.

Сек'юритизація, як об'єкт інформаційно-правової політики. Ринок цінних паперів виконує також роль забезпечення сек'юритизації, яка являє собою фактично впорядкування боргових зобов'язань.

Відповідно до глосарію Національного банку України, сек'юритизація – спосіб трансформування боргових зобов'язань банку у ліквідні інструменти ринку капіталів шляхом випуску боргових цінних паперів, забезпечених пулом однорідних активів. Сек'юритизація активів є позабалансовим джерелом формування фінансових ресурсів банку. Інколи її називають забезпеченням активів або формою фінансування шляхом випуску цінних паперів, забезпечених активами, які генерують грошові потоки³.

Сам термін походить від англійського дієслова “to secure” – убезпечувати. Деякі науковці звертають увагу на схожість понять “цінні папери” та “сек'ютиризація” англійською мовою – “securities” та “to secure” відповідно.

Фахівці – практики Міжнародної фінансової корпорації (МФК) вважають, що сек'юритизація – це фінансування або рефінансування будь-яких активів компанії, що генерують доходи. Наприклад, права вимоги, які виникають у процесі звичайного ведення бізнесу, можна перетворити в ліквідну форму через випуск облігацій або інших цінних паперів. З цією метою компанія (оригіатор) передає пул своїх активів спеціально створеній компанії або установі – Special Purpose Vehicle (SPV), або Special Purpose Entity (SPE), яка, в свою чергу, випускає боргові цінні папери, забезпечені переданими активами⁴. Вони розрізняють три основні різновиди сек'юритизації:

– класична сек'юритизація на основі “дійсного продажу”: реалізація банком своїх активів спеціальній установі, яка фінансує придбання таких активів шляхом випуску цінних паперів на ринку капіталів;

¹ Fridson, M. (2001). Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias (a review). *Financial Analysts Journal*, vol. 57, no. 2.

² Так званий «крах доткомів» відбувся навесні 2000 року і мав для американської економіки дуже сумні наслідки. 10 березня 2000 р. індекс фондової біржі NASDAQ, котра спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній, досяг максимального значення в історії – в 5132,52 пункту, що було вдвічі більше торічних показників. А після цього різко впав: всього за п'ять днів індекс повернувся на значення 4580 пунктів і продовжив падати. Сотні інтернет-компаній збанкрутували або були продані [Пузырь NASDAQ. *Коммерсант*. <<https://www.kommersant.ru/doc/855711>>].

³ *Постанова про Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України 2004* (Правління Національного банку України). <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45294>.

⁴ *Сек'юритизація в Росії: пути развития рынка и снижения стоимости заимствований: Доклад рабочей группы Международной финансовой корпорации* (2005). Вашингтон: Департамент глобальных финансовых рынков, 6.

– синтетична сек'юритизація: не передбачає продажу банком своїх активів, але банк передає ризик збитків за деякими активами спеціальній установі, за що сплачує їй премію або певну грошову суму (кредитні дефолтні свопи);

– сек'юритизація бізнесу: це фактично кредит, який забезпечується всіма активами, що генеруються певною компанією.

Ендрю Девідсон та Ентоні Сандерс вважають, що сек'юритизація – це “процес формування пулів фінансових зобов'язань та надання їм форми, яка дає змогу фінансовим активам вільно обертатися серед значного кола інвесторів”¹, с. 16]

Відповідно пул, що сек'юритизується, може включати такі інструменти: кредити, умовні зобов'язання, забезпечені активами та іпотекою цінні папери, корпоративні облигації, пайові цінні папери та інвестиції в капітал приватних (непублічних) компаній²

Основними видами цінних паперів, які виникають у результаті сек'юритизації, є: mortgage-backed securities – цінні папери, забезпечені закладними; collateralized debt obligations – цінні папери, забезпечені пулом з різних типів боргових інструментів; collateralized mortgage obligations – цінні папери, забезпечені пулом цінних паперів, забезпечених заставними; commercial mortgage-backed securities – іпотечні цінні папери, випущені під заставу комерційної нерухомості; residential mortgage-backed securities – цінні папери, забезпечені заставою житлових приміщень.

Одним з прикладів роботи механізмів сек'юритизації в Україні є функціонування іпотечних облигацій. Нормативно-правове регулювання яких здійснюється у відповідності до Закону України “Про іпотечні облигації”³, Положення НКЦПФР про порядок реєстрації випуску звичайних іпотечних облигацій, проспекту емісії, звіту про результати розміщення іпотечних облигацій, погашення та скасування реєстрації випуску іпотечних облигацій⁴, Положення НКЦПФР про іпотечне покриття звичайних іпотечних облигацій, порядок ведення реєстру іпотечного покриття та управління іпотечним покриттям звичайних іпотечних облигацій⁵. Нормами вказаних нормативних актів регулюються порядок реєстрації та випуску іпотечних облигацій, спеціалізована іпотечна установа, яка є емітентом облигацій, несе відповідальність за виконання зобов'язань за такими іпотечними облигаціями лише іпотечним покриттям.

З вказаного, приходимо до висновку про те, що цінні папери та ринок цінних паперів є фундаментальною складовою (сегментом) такого економічного явища, як сек'юритизація.

За словами Н.Версаль, ринок сек'юритизації дещо втратив свою актуальність, але через потреби гарантій позик МВФ та низку дефолтів на початку ХХІ сторіччя, «поступово відновлюватиметься, хоча темпи відновлення залежатимуть від зусиль його провідних гравців. Однак незаперечною залишається теза щодо важливості сек'юритизації у зміцненні фінансової стабільності, бо інакше, на думку експертів МВФ, для центральних банків та урядів країн надто важким буде тягар щодо підтримки ліквідності банківського сектору. В результаті виникне недофінансування банківськими установами інших секторів економіки, що загальмує процес відновлення світової економіки»⁶.

На світовому ринку лідером сек'юритизації історично є США, що продемонстровано у таблиці емісії рівня сек'юритизації С.З. Мощенського (Таблиця 1).

¹ Девідсон, Э., Сандерс, Э., Вольф, Л., Чинг, А. (2007). *Сек'юритизация ипотеки: мировой опыт, структурирование и анализ*. Москва: Вершина.

² Internationale Konvergenz der Eigenkapitalmessung und Eigenkapitalanforderungen. <<http://www.bis.org/publ/bcbs128ger.pdf>>.

³ Закон про іпотечні облигації 2005 (Верховна Рада України). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3273-15>>.

⁴ Положення про порядок реєстрації випуску звичайних іпотечних облигацій, проспекту емісії, звіту про результати розміщення іпотечних облигацій, погашення та скасування реєстрації випуску іпотечних облигацій 2014 (НКЦПФР). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-14>>.

⁵ Положення про іпотечне покриття звичайних іпотечних облигацій, порядок ведення реєстру іпотечного покриття та управління іпотечним покриттям звичайних іпотечних облигацій 2012 (НКЦПФР). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0160-13>>.

⁶ Версаль, Н. (2010). Сек'юритизація та її роль у відновленні фінансової стабільності. *Вісник Національного банку України*, 33.

Емісія інструментів сек'юритизації за країнами і регіонами¹

Країни і регіони	Річна вартість емісій, млрд. дол. США				
	2003	2004	2005	2006	2007
США	3671	2649	3139	3256	2892
Австралія	79	87	74	102	79
Японія	33	51	81	83	76
Канада	17	18	25	29	44
Велика Британія	86	130	157	242	237
Іспанія	44	41	50	55	84
Нідерланди	24	23	49	36	56
Італія	38	43	41	38	36
Німеччина	8	10	19	47	26
Ірландія	4	3	1	13	14
Франція	9	10	9	10	5
Португалія	12	10	10	7	15
Інші країни-члени ЄС	13	19	63	143	191
Інші європейські країни	10	15	8	13	18
Європа взагалі	248	303	407	604	681
Південна Корея	33	24	28	24	21
Інші країни Азії	1	7	4	6	3
Латинська Америка	11	11	14	20	20
Західна Європа, Близький Схід та Африка	2	4	9	13	10
Ринки, що розвиваються, загалом	48	46	55	64	53
Світовий ринок, загалом	4094	3154	3780	4138	3826

Тому тут і далі, на нашу думку, ринок цінних паперів доцільно сприймати як систему правовідносин, що складаються між суб'єктами інвестиційної діяльності з приводу випуску й обігу цінних паперів.

Медіадискурс формує імідж. Як вказують дослідники процесів формування медіаіміджу країни, темпоральні ряди його визначення розташовуються наступним чином: перший ряд – подієвий; другий ряд – офіційна риторика; третій ряд – риторика лідерів думок; четвертий ряд – медіадискурс; п'ятий ряд – громадська думка по відношенню до країни².

Якщо виходити з того, що економічна складова у медіадискурсі щодо іміджу країни займає другу, після політичної, позицію³, інформаційна безпека іміджевої компоненти ринку цінних паперів як важлива для інвесторів складова позитивного іміджу країни, набуває особливого значення.

Дані про функціонування ринку цінних паперів в Україні та перспективи розвитку ринку – актуальні в мережі. Дані про ринок цінних паперів міститься в мережі у загальному доступі⁴, і аналіз динаміки на ринку цінних паперів також присутній, якнайменше, щорічний⁵. Однак, важливим недоліком є те, що далеко не всі медіаресурси і трансляції подій на ринку цінних паперів України своєчасні і подаються не лише українською мовою. Так, аналітика Національної комісії з питань цінних паперів та фондового ринку англійською мовою в мережі не міститься (хоча позиція, що передбачає англійський текст на відповідному сайті, міститься); інформація подається доволі несвоєчасно, і певним чином подається достатньо абстрактно, без графічного супроводження, як це відбувається, переважно, в країнах Європи й США.

¹ Мошенський, С.З. (2009). Трансформаційні процеси на світових ринках цінних паперів. *Фінанси України*, 7, 56.

² Гавра, Д.П., Савицкая, А.С., Шишкин, Д.П. (2011). Внешний имидж государства в медиапространстве. *Вестник СПбГУ. Сер. 9, вып. 3*, 192.

³ Гавра, Д.П., Савицкая, А.С., Шишкин, Д.П. (2011). Внешний имидж государства в медиапространстве. *Вестник СПбГУ. Сер. 9, вып. 3*, 192.

⁴ Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів. <<https://stockmarket.gov.ua/>>.

⁵ Загальна інформація щодо обігу цінних паперів на фондовій біржі. Сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. <<https://www.nssmc.gov.ua/2018/01/19/byuleteny-shtodo-stanu-rinku-tsnnih-paperv-grudeny-2017/>>.

Важливо, що в Інтернет майже не міститься доступних матеріалів про стан емісії, зростання акцій на ринку цінних паперів України, а наявні лише окремі узагальнення¹, які не можуть фактично бути інформативним для емітентів, брокерів чи інвесторів, чи інших учасників.

Напевно, що повноваження щодо змістовного наповнення інформаційного простору необхідною інформацією про події на ринку цінних паперів мають покладатися на відповідних суб'єктів інформаційних правовідносин в цій сфері.

В умовах глобальних економічних трансформацій формування привабливого образу країни виходить на передній план як внутрішньої, так і зовнішньої політики, і тому робота зі створення та просування бренду нації дає переваги і привабливі складові економіці, привертаючи увагу інвесторів до країни².

Зовнішній позитивний імідж держави в умовах євроінтеграції – важлива запорука розвитку України, а позитивний імідж економіки неможливий без позитивних характеристик ринку цінних паперів.

Безумовно, що в умовах розвитку інформаційного суспільства і віртуалізації відносин, медійна сфера, зокрема, і інформаційна – взагалі, утворюють основне поле інформаційного забезпечення позитивного іміджу ринку цінних паперів країни. З цього приводу дуже корисним для урахування є аргумент Гурковського: «Слід відзначити, що нині у світі формування іміджу країни, влади, держави здійснюється під постійним зростанням можливостей Інтернету як ЗМІ у формі соціальних мереж, масових електронних телекомунікацій, що вже стало тенденцією»³. Аналогічну позицію підтримують і зарубіжні вчені^{4, 5}.

З розумінням цього, можна говорити про те, що іміджева складова є важливою для економіки в цілому, а ринок цінних паперів виступає важливішим маркером стану справ в окремих секторах економічної системи. Саме він, завдяки належним засобам інформування про події на ринку цінних паперів, є важливим засобом інформування внутрішніх та зовнішніх інвесторів та емітентів.

Виходячи з цього, визначимо основні напрями розбудови сучасної політики:

1. Сучасний стан витікання інсайдерської інформації і небезпеки торгів та малоефективної сек'юритизації (основних функціональних інформаційних наповнень ринку цінних паперів) негативно впливають на інформаційну складову економічної безпеки держави і знижують рівень інвестиційної привабливості.

2. Рівень витікання інсайдерської інформації ринку цінних паперів України не носить, переважно, характеру «білокомірцевих злочинів», утім значна кількість порушень правил поведінки з інформацією призводять до того, що витікання відбувається з халатності. При цьому, єдина системна нормативна протидія інформаційним правопорушенням на рівні, насамперед, створення Інформаційного кодексу України, давала б потенційним інвесторам пересвідчитися у тому, що інформаційна безпека в Україні передбачена ефективними приписами закону.

3. Окремо, стосовно найважливіших секторів економіки, на рівні спеціальних стратегічних законів доцільно визначити необхідність забезпечення фахового медіадискурсу, яким би забезпечувалась безперервне збирання, обробка, систематизація, аналіз та обговорення реальних справ на ринку цінних паперів.

Подібний захід, в умовах розвитку інформаційного суспільства був би корисний не лише інвесторам, а, насамперед, населенню, котре зацікавлене в оцінці позицій емітентів на ринку цінних паперів.

¹ Інформаційна довідка про стан розвитку фондового ринку України. <http://www.ssmc.gov.ua/user_files/content/62/1520955025.doc>.

² Савиних, А. (2011). Имя государства. *Беларуськая думка*, 11, 3.

³ Гурковський, В.І. (2012). Захист іміджу Української держави в умовах інформаційної глобалізації. *Державне управління: теорія та практика*, 2, 7.

⁴ Резниченко, М.А. (2006). Экономическая безопасность рынка ценных бумаг. *Экономический вестник Ростовского государственного экономического университета*, 1, 114.

⁵ Попов, Н.В. (2011). Основные направления по устранению угроз экономической безопасности фондового рынка. *Молодой ученый*, 4, Т.1., 178-180.

References:

1. Versal, N. (2010). Sekiurytyzatsiia ta yii rol u vidnovlenni finansovoi stabilnosti [Securitization and its role in restoring financial stability]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], 28-35. [in Ukrainian].
2. Gavra, D.P., Savickaja, A.S., Shishkin, D.P. (2011). Vneshnij imidzh gosudarstva v mediaprostoranstve [External image of a state in media space]. *Vestnik SPbGU* [Bulletin of St. Petersburg State University]. *Ser. 9, iss. 3*, 187-196. [in Russian].
3. Hurkovskiy, V.I. (2012). Zakhyst imidzhu Ukrainskoi derzhavy v umovakh informatsiinoi hlobalizatsii [Protecting the image of the Ukrainian state in the conditions of information globalization]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka* [Public Administration: Theory and Practice], 2, 4-7. [in Ukrainian].
4. Davidson, Je., Sanders, Je., Vol'f, L., Ching, A. (2007). *Sek'juritizacija ipoteki: mirovoj opyt, strukturirovanie i analiz* [Mortgage securitization: world experience, structuring and analysis]. Moscow: Vershina. [in Russian].
5. Zahalna informatsiia shchodo obihu tsinnykh paperiv na fondovii birzhi [General information on securities turnover on the stock exchange]. *Cait Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku* [The website of the National Commission on Securities and Stock Market]. <<https://www.nssmc.gov.ua/2018/01/19/byuleteny-shtodo-stanu-rynku-tsnnih-paperv-grudeny-2017/>>. [in Ukrainian].
6. *Zakon pro ipotechni oblihasii 2005* [Law on Mortgage Bonds 2005] (Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3273-15>>. [in Ukrainian].
7. *Informatsiina dovidka pro stan rozvytku fondovoho rynku Ukrainy* [Information on the state of development of the stock market of Ukraine]. <http://www.ssmc.gov.ua/user_files/content/62/1520955025.doc>. [in Ukrainian].
8. Lopatin, V.N. (2000). Informacionnaja bezopasnost' Rossii: chelovek, obshchestvo, gosudarstvo [Information security of Russia: man, society, state]. *Seriya: Bezopasnost' cheloveka i obshchestva* [Series: Human and Society Security]. St. Petersburg. [in Russian].
9. Mihus, I.P., Holubenko, K.O. (2012). Rozgholoshennia insaiderskoi informatsii yak zahroza ekonomichnii bezpetsi aktsionermykh tovarystv [Disclosure of insider information as a threat to the economic security of joint stock companies]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], 3, 20-23. [in Ukrainian].
10. Moshenskyi, S.Z. (2009). Transformatsiini protsesy na svitovykh rynkakh tsinnykh paperiv [Transformation processes on world securities markets]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], no. 7, 54-63. [in Ukrainian].
11. *Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku pro rynek tsinnykh paperiv* [Official website of the National Securities and Stock Market Commission on the securities market]. <<https://stockmarket.gov.ua/>>. [in Ukrainian].
12. *Polozhennia pro ipotechnne pokryttia zvychnykh ipotechnykh oblihasii, poriadok vedennia reiestru ipotechnoho pokryttia ta upravlinnia ipotechnym pokryttiam zvychnykh ipotechnykh oblihasii 2012* (NKTsPFR) [Regulations on the mortgage coverage of ordinary mortgage bonds, the procedure for keeping the mortgage register and managing the mortgage coverage of ordinary mortgage bonds 2012 (NSSMC)]. *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0160-13>>. [in Ukrainian].
13. *Polozhennia pro poriadok reiestratsii vypusku zvychnykh ipotechnykh oblihasii, prospektu emisii, zvituu pro rezultaty rozmishchennia ipotechnykh oblihasii, pohashennia ta skasuvannia reiestratsii vypusku ipotechnykh oblihasii 2014* (NKTsPFR) [Regulations on the procedure for registration of the issuance of ordinary mortgage bonds, report on the results of the placement of mortgage bonds, redemption and cancellation of registration of the issue of mortgage bonds 2014 (NSSMC)]. *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-14>>. [in Ukrainian].
14. Popov, N.V. (2011). Osnovnye napravlenija po ustraneniuiu ugroz jekonomicheskoi bezopasnosti fondovogo rynku [The main directions for eliminating threats to the economic security of the stock market]. *Molodoj uchenyj* [Young scientist], 4, vol.1., 178-180. [in Russian].
15. *Postanova pro Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funkcionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankakh Ukrainy 2004* [Decree on Methodical recommendations on the organization and functioning of risk management systems in banks of Ukraine 2004] (Board of the National Bank of Ukraine). <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=45294>. [in Ukrainian].
16. Puzyr' NASDAQ [NASDAQ Bubble]. *Kommersant* [Commerzant]. <<https://www.kommersant.ru/doc/855711>>. [in Russian].
17. Reznichenko, M.A. (2006). Jekonomicheskaja bezopasnost' rynku cennykh bumag [Economic security of the securities market]. *Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta* [Economic Bulletin of the Rostov State University of Economics], no. 1, 114-115. [in Russian].
18. Savinyh, A. (2011). Imidzh gosudarstva [The image of the state]. *Belarus'kaja dumka* [Belarusian thought], no. 11, 3-7. [in Russian].

19. *Sek'juritizacija v Rossii: puti razvitija rynka i snizhenija stoimosti zaimstvovanij: Doklad rabochej gruppy Mezhdunarodnoj finansovoj korporacii* (2005) [Securitization in Russia: Ways to Develop the Market and Reduce the Cost of Borrowing: Report of the Working Group of the International Finance Corporation (2005)]. Washington: Departament global'nyh finansovyh rynkov [Department of Global Financial Markets], 6. [in Russian].
20. Jasnopol'skij, L.N. (1914). Kommercheskie banki (Bankovskaja jenciklopedija pod red. L. N. Jasnopol'skogo) [Commercial banks (Banking Encyclopedia edited by L. N. Yasnopolskyi)]. *Vol. 1*. Kyiv. [in Russian].
21. Fridson, M. (2001). Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias (a review). *Financial Analysts Journal*, vol. 57, no. 2. [in English].
22. Internationale Konvergenz der Eigenkapitalmessung und Eigenkapitalanforderungen [International convergence of capital measurement and capital requirements]. <<http://www.bis.org/publ/bcbs128ger.pdf>>. [in German].

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Eddy Pranjoto W.

Wisnuwardhana University of Malang, Indonesia

THE IMPORTANCE OF PATENT PROTECTION TOWARD TRANSGENIC PLANT VARIETY IN INDONESIAN LAW

Transgenic plant varieties are one of the Indonesian commodities that could be developed as a bridge to engage actively in international trade, given that agricultural products are export raw materials that are crucially needed overseas. Therefore, Plant Varieties Protection (PVP) became one of supporting factors triggering for the development of agricultural sector. However, the existence of transgenic plant varieties is not yet one properly protected by law in Indonesia. This study aims to find out whether the Law no. 29 of 2000 on PVP has been sufficient to protect the Indonesian transgenic plants as well as the problems that can be found regarding transgenic plants based on PVP? This research uses normative juridical method that is tracing, researching and reviewing objects through the principles of law both through national legislation, namely PVP act 29 of 2000 related to Patent act No. 13 of 2016 jo.UU No. 14 of 2001 and Juridical Historical. To know the basic thinking and history of the background of patent arrangements for plant varieties was born and juridical comparative. The results of this study were PVP given to varieties of new or unique plant species, species, unique, stable, and named.

Keywords: Plant Variety, PVP Act, Transgenic, Law No. 29 of 2000, IPR Law.

INTRODUCTION

Agriculture has a central meaning in laying a solid foundation for the bright Indonesian economy. This is reflected in, among other things the development and growth of food security, Gross Domestic Products (GDP), employment opportunities, income sources, and downstream industry growth. Hence, the contribution of the food crops subsector to Indonesia's economic growth is considerable¹.

Indonesia is one of the world's most biologically diverse and often declared "Mega Biodiversity" countries. This biodiversity is the grace of God Almighty to the nation of Indonesia, which is a source of *Nuftah* plasma and can be utilized to assemble the future superior varieties that are essential to support the economic development of the agricultural sector in particular and national development in general².

Plant varieties are the factors supporting the success of the agricultural development, but many varieties of Indonesian plants do not yet have clear legal protection. It may be caused by (a) the breeding is unwilling to seek protection, (b) many who do not know about Plant Varieties Protection, or (c) Plant varieties produced by breeders have no commercial value so they are not worth protecting. As the result of the invention in the field of technology, the plant varieties should be granted patent protection. However, the current Patent Law does not provide the protection as expected by breeders, so it needs to be specifically regulated by Law No. 29 of 2000 on the Protection of Plant Varieties.

Based on Article 1.1 of Law No.29 of 2000 concerning the Protection of Plant Varieties, the Protection of Plant Varieties hereinafter abbreviated as PVP, is the Special Protection granted by the state, which in this case is represented by the Government and the implementation is carried out by the Office of Plant Variety Protection, against the varieties of plants produced by plant breeders through plant breeding activities³.

¹ Haffsah, Mohammad Jafar (2004). *Potensi, Peluang dan Strategi Pencapaian Swasembada Beras dan Kemandirian Pangan Nasional Melalui Proksi Mantap*. Makalah Disampaikan pada Seminar Padi Nasional di Sukamandi. 15 Juli, 1-2.

² Explanation of Law No.29 of 2000 on plant variety protection.

³ Article 1.1. Law No. 29 of 2000 on plant variety protection.

According to Bungaran Saragih, plant varieties are an important component in agricultural systems and seed industries so they cannot be easily ignored. If the hope of breeders and the seed industry will be the protection for the plant varieties does not materialize, it is feared will further weaken the condition of the Indonesian agricultural sector. Therefore, the protection of Intellectual Property Rights (IPR) for plant varieties is an attempt to improve seed conditions in the country¹.

Indonesian agriculture could be developed as a means point to actively engage in international trade, given the Indonesian agricultural an output is the export of raw materials that are needed in various countries. This could be realized well if all components of society have united tough within agriculture to compete with agricultural products of other countries both in terms of quality and price. Conversely, if there is no intention and desire to build a good agriculture, then Indonesia will become a market for agricultural products of other countries².

Plant varieties are not easily born and grown, researchers in the field have spent months or even years in the laboratory to find the desired plant varieties of time, many costs were already sacrificed. All of us agree that the findings of the plant varieties are the result of the intellectual ingenuity. Hence, it was already alright if the right of the inventor is protected as an intellectual property right.

Talking about IPR issues cannot be separated from the participation of Indonesia as a member of the World Trade Organization (WTO) ratified by Law No.7 of 1994, wherein one of the agreements contained therein are provisions concerning IPR namely Trade-Related Aspect of Intellectual Property Rights TRIPs). As noted by many developing countries in the debates on the review of article 27.3 (b) of the TRIPS agreement, this agreement "does not specify criteria by which to judge whether a *sui generis* system is effective and therefore this should be left to members to decide"³. Article 27.3 (b) refers to the possible protection for plant varieties by patents or by a combination of patents and a *sui generis* system. However, neither, patent alone nor in combination with a *sui generis* system isadvisable methods of protecting plant varieties⁴.

Plant variety protection (PVP) which is a "sui generis" of patents is a protection against plant varieties produced by plant breeders containing new, unique, uniform, stable elements. In Indonesia Patent management and PVP, management is not in one hand, Patents are under the Ministry of Law and Human Rights, while PVP is managed under the Ministry of Agriculture. With the existence of Law Number 29 of 2000 on Plant Variety Protection, the breeder breeding will be protected, where breeders producing plant varieties that meet the provisions of Law No.29 of 2000 will be able to obtain PVP rights and obtain economic benefits from the results her glorification.

The global economic development situation will soon have a significant impact on the national economy, including the agricultural sector in various activities, from pre-production activities, cultivation, harvesting, post-harvest, distribution, and trade. During this and also the future of agriculture development success is determined, among others, by the Advantages of Plant Varieties used, which has the potential of certain crops in accordance with the growing environment and characteristics of the plant varieties. Efforts to increase productivity are strongly influenced by the success in improving the genetic potential of plant varieties that are strongly influenced by the interaction between the varieties of plants with the growing environment.

However, new varieties whose use contradicts enacted legislation, public order, morals, religious norms, environmental sustainability, and health will not be protected. The protection is also not intended to close opportunities for small holders to utilize new varieties for their own use, and to protect local varieties for the benefit of the wider community.

Transgenic crop varieties are biotechnological applications in plants that have been engineered in shape or quality through the insertion of genes or DNA of animals, bacteria, microbes, or viruses for a particular purpose. Transgenic organisms are organisms that get transferred genes from other organisms.

¹ Krisnawati, Andriana, Saleh, Gazalba (2004). *Perlindungan Hukum Varietas Baru Tanaman Dalam Perspektif Hak Paten*. Jakarta: RajaGrafindo Persada.

² Rohmah, Inayah (2016). *Perlindungan Varietas Tanaman dalam Penerapan Paten Bagi Inventor Asing*. <https://www.kompasiana.com/inayahrohmah/perlindungan-varietas-tanaman-dalam-penerapan-paten-bagi-inventor-asing_584e96f3749373375dc894e2>.

³ See: WTO, "review of the provisions of article 27.3 (b). Summary of issues raised and point made", note by the secretariat, IP/C/W/369/Rev.1, March, 2006, 16.

⁴ See, e.g., Exclusions From Patentability And Exceptions and Limitations To Patentes' Right, study coordinated by Lionel Bently, SCP/15/3 Annex. *WIPO*. <http://www.wipo.int/edocs/mdocs/scp/en/scp_16/scp_16_inf_2.pdf>.

Transferred genes can come from other species such as bacteria, virus, animal, or another plant. To create a transgenic plant, firstly make an identification or searching for a gene will result in a particular trait (desired trait). The desired gene can be taken from another plant, animal, fungi, or bacteria. Once the desired gene is obtained then multiplication of genes called cloned genes. At the stage of cloning the gene, the foreign DNA will be inserted into the cloning vector (DNA carrier agent), for example, plasmid (DNA used for gene transfer). Then, the cloning vector will be inserted into the bacteria so that DNA can be propagated along with the breeding of the bacteria. If the desired gene has been propagated in sufficient quantities then it will be transferred the foreign gene into plant cells originating from certain parts, one of which is the leaf¹.

Regarding PVP, Transgenic varieties developed through genetic engineering can also be protected by PVP act as long as the registrant gives a full explanation of the variety, which includes: (a). Description of the molecular explanation of the relevant varieties and genetic stability of the proposed properties, (b).The oldest reproductive system, (c).The presence of its wild relatives, (d).The content of the compounds that may interfere with the environment, (e).Human health and the manner in which it is destroyed; accompanied by a letter of statement to the environment and human health of the authorized institution².

However, the PVP Act does not explicitly establish whether varieties developed using technology terminators can also be protected in PVP. It is important to note that this Act facilitates the development of modern biotechnology that produces new varieties through genetic engineering.

Throughout the overall description above, it can be drawn some PVP problem which will be revealed in this study, the problems are:

1. How the Law No. 29 The year 2000 on the Plant Variety Protection (PVP) sufficiently protect the transgenic plant varieties in Indonesia.
2. What problems can be encountered regarding transgenic plants based on PVP Law?

RESEARCH METHODS

There are two types of legal research, namely empirical legal research and normative law research. Research is a fundamental tool in the development of science. Research has the goal of expressing the truth systematically, methodologically and consistently, including legal research. As science sui generis, meaning law of science is a science of its own type, the science of law has a character that is typical of its normative nature³.

This research uses a normative juridical method which is done by:

1. Normative juridical, ie tracking, researching and reviewing objects through the principles of law both through national legislation is the Plant Variety Protection Act No. 29 of 2000, which is related to Patent Law No. 13 of 2016 jo. UU no. 14 of 2001.
2. Juridical Historical/legal history, to know the rationale and history of the background of patent arrangements for plant varieties were born.
3. Competitivejuridical/comparative law⁴.

Sources of legal materials used in this study are Primary Legal Materials, namely legal materials that are authoritative, meaning that the legal material has authority, consisting of legislation, official records or treatises related to the discussion of a law. Secondary legal materials, including all publications on PVP that are not official documents. Publications on this law include textbooks, theses, legal dissertations, legal dictionaries, comments on court decisions and legal opinions from experts published through journals, magazines or internet/websites.

RESULT AND DISCUSSION

A. Paten and Transgenic Plant Varieties

Plant varieties were developed over centuries through the exchange of seeds and the sharing of knowledge among farmer, event today this is the model of innovation and diffusion in agriculture that

¹ Febryanti, Amalyah (2013). Papers on Transgenik Plant. <http://www.academia.edu/5673871/Makalah_Tanaman_Transgenik>.

² Barizah, Nurul (2009). *Perlindungan Varietas Tanaman, Sistem Budi Daya Tanaman dan Ketahanan Pangan d Indonesia*. <<http://api.or.id/perlindungan-varietas-tanaman-sistem-budi-daya-tanaman-dan-ketahanan-pangan-di-indonesia/>>.

³ Hadjon, Philipus M., Tatik Sri Djatmiati (2005). *Argumentasi Hukum*. Yogyakarta, 1.

⁴ Hartono, Sunaryati (1994). *Penelitian Hukum di Indoensia Pada Akhir Abad ke -20*. Alumni, Bandung, 165.

prevails in most developing country, it is included in Indonesia as the developing country in Asia¹. The Patent act in Indonesia is also developed with the spirit of TRIPs agreement to facilitate the liberalization of world trade and to protect patent holders. For this purpose, Indonesia has amended several patent acts. The last change was in 2001 when issues related to genetic resources, and traditional knowledge emerged. But unfortunately, the latest patent law has not answered the problem.

The patent, as described above, does not provide protection to the product, in this case, the varieties in the form of seed. However, patents provide protection to the process for developing these varieties. So depending on the claim, if you want to protect a process, it can be registered to get a patent holder, but if you want to be protected is the result of the process in the form of varieties (seeds) it can be registered to get PVP.

The subject of patent protection in Indonesia is the same or even more liberal when compared to the advanced countries, such as Europe. Although living things cannot be patented under Indonesian patent act, microorganisms can be patented. Furthermore, it remains unclear whether plant, animal, and human genes can be patented under Indonesian Patent act. This ambiguity raises different interpretations.

Due to the patenting of microorganisms brings controversy because the process of separating microorganisms from nature, or the process of isolating them, can be regarded as something new and contains inventive steps. If all such processes are protected under the patent act, then it means that the Patent act has applied a very low standard of patentability, in which the distinction between so-called discovery, and what is known in the Patent act as an invention becomes very blurred. Such blurring has the potential that what must really be in the domain of the public domain, becomes a privatized part.

However, under the patent law, essentially biological processes for the manufacture of plants and animals cannot be patented in Indonesia. In contrast, non-biological processes or microbiological processes can be patented. Understanding the essential biological processes for the manufacture of plants and animals refers to natural or conventional breeding processes, such as pollination techniques and natural crosses. While non-biological processes or microbiological processes are defined as genetically modified or transgenic processes for the manufacture of plants or animals carried out by involving chemical, physical, and microorganism processes or other forms of genetic engineering. The basis of patent protection for discoveries related to microorganisms and non-biological processes and microbiological processes is due to the advancement of biotechnological developments in the last century that are capable of generating important inventions for society.

Through the above explanation, it can be concluded that the process for producing plants and animals through modern biotechnology and microbiology, such as genetic engineering and transgenic techniques can be protected under Indonesian Patent act. However, since there is no further explanation, this means that all modern biotechnological processes for producing plants and animals can be patented in Indonesia just like the patent laws that exist in industrialized countries, as long as they are not contrary to religion, morals, and ethics. What matters is whether the process associated with the technology terminator can also be protected by Indonesian patent law? If embracing the logic of thinking that all modern biotechnology processes as above can be patented, then the process of making technology terminator can also be patented. But does this process not contradict religion, ethics, etc.?. So that cannot be patented such a process. While it is still in a big question mark.

Further on the interests of farmers, in contrast to PVP, which still provides little opportunity for farmers to use seeds from protected varieties as long as they are not for commercial use, the Patent Act does not give any room for the processes that have been developed by farmers for patent protection. This law does not provide an opportunity for farmers to use patented processes even for non-commercial purposes. Since the essential and conventional biological processes carried out and developed by farmers cannot be protected by patents, not only do not meet the requirements of patentability as a novelty, and contain inventive steps, but because under the Act, the process is excluded from patent protection. This indicates that inside Patent act, as well as the PVP act is not made to accommodate the interests of farmers, but the industry.

However, the above provision does not mean that the process for conventional varietal development by farmers cannot be developed anymore. Farmers still have the right, as before this Law to use the process

¹ Correa, Carlos M. (1991). *Plant variety protection in developing countries: A tool for designing a sui generis plant variety protection system*. Germany: APBEBES.

they used for the development of varieties. However, farmers should not infringe on patents or mimic the process of making plants and animals owned by the seed industry that has been patented for the process.

In other sides, various attempts were made to extend patent protection to plant in Europe since the beginning of the 20th century. This possibility, raised concerns among the breeders and legal experts, given the incremental type of innovation that characterizes plant breeding and the difficulty in meeting the patentability, as well as fears regarding possible distortions of the patent system¹.

B. Law Enforcement of Transgenic Plant Variety Protection

The current era of global economic openness encourages Indonesia to prepare itself in all sectors, including the tidying up the legal tools that can be used as a basis for creating something new. The creation of something new in the agricultural sector is closely related to the discovery of new varieties that are better than the previous one. The discovery of new varieties will have a major impact on the progress of the agricultural sector from upstream to downstream. Starting from seeding, cultivation techniques, post-harvest, processing, distribution, and trade.

The upgrading of agriculture from upstream to downstream will obviously increase the competitiveness of national products in the face of world market openness. One of the stages in pushing toward that noble goal is through the seed sector. As matter of fact, a good seed will produce high quality and competitive products. Therefore, the activities of creating new varieties need to be supported and reinforced with adequate legal tools. The legal instrument provides assurance, the creator of the variety gets its due to the success of producing new, unique, uniform and stable varieties that can provide greater value to the users. The basic principle that seems to have arisen Law 29 of 2000. The law provides for the right of Plant Variety Protection (PVP).

PVP must be used in Indonesia for its added value can be enjoyed by the people of the nation. Although in certain cases, the right for PVP is likely to be used overseas. Another gap for the new improved varieties can continuously have advantage is through freedom of use, not only by the inventors but for all societies.

In order not to harm the creator, the use of new varieties used not by the inventor, it was made kind of hedge rule: the creator still obtains economic benefits, although the one who executes it others. This is guaranteed by Law 29 of 2000. The granting of rights to use of new varieties is reinforced by licenses. If both parties (the inventor and the user of the variety) do not agree, the other party may appeal to the district court to be granted a compulsory license. A number of conditions are established by law before a compulsory license is issued.

The right of PVP is a material right. Therefore PVP is guaranteed to be transferred or transferred to another party. The consideration of the transfer to others is that the discovery of the new variety provides economic benefits and the use of PVP rights can be optimized. The right for PVP shall be transferred through grants, testaments, agreements in the form of a notarial deed, or any other reason justified by law.

In addition, in the framework of the policy of procurement of food and medicine, under certain conditions, the Government may also use varieties which are given PVP without neglecting the rights. The use of a variety that is protected by the government should not be carried out arbitrarily, but the government must provide reasonable compensation to the relevant PVP rights holder.

As a national product relating to the livelihood of the people, the protection of plant varieties (PVP) contains rights that are protected by law. This is in accordance with the definition of PVP, which is the right granted to the breeder and / or the PVP rights holder to use his or her own breeds of varieties or consent to other persons or legal entities to use them for a certain period of time (Article 1 paragraph (2) of Law Number 29 of 2000 on Plant Variety Protection). This protection is given to the plant varieties produced by plant breeders through plant breeding activities.

PVP is given to new, unique, same, stable, and named plant species. A variety is considered new when upon receipt of a PVP rights application, the propagation material or the yield of the variety has never been traded in Indonesia. It may also have been traded, provided no more than a year. If traded abroad, then it should not be more than four years for seasonal plants and six years for annual plants. While the various criteria are considered unique if the variety can be clearly distinguished from other varieties whose presence is generally known upon receipt of the PVP rights application.

¹ AIPPI (2003). Opposed the Patenting of plant varieties 'on the grounds that doing so would stretch basic patent law concepts like inventiveness to the point of undermining the credibility of the patent system'. *Intellectual property rights and the life science industries*. Ashgate, 186.

The varieties which can be given PVP shall be named which shall be the name of the respective varieties, provided that:

1. The name of the variety may continue to be used even if its protection period has been exhausted.
2. The naming should not confuse the properties of varieties.
3. The naming shall be carried out by the applicant of PVP rights and registered at the PVP Office.
4. If the naming is not in accordance with the provisions of point b, then the PVP Office shall be entitled to refuse the naming and to request a new naming.
5. If the name of the variety has been used for another variety, then the applicant shall rename the varieties.
6. The name of the proposed variety may also be submitted as a trademark in accordance with applicable laws and regulations.

As matter of fact, Plant breeding activities in Indonesia are open to individuals, government agencies, and the private sector. Opening opportunities for private parties in the activities of plant breeding considering the need for varieties of plants from various commodities is very high but cannot be fulfilled as expected. Varieties of plants that have been formed more generated by breeders from government agencies and universities so that the number is still limited. While the private seed industry is generally more interested in producing commercial varieties such as corn hybrids, vegetables, and fruits, there is even a seed industry that only propagates varieties that already exist¹.

Furthermore, Article 7 of PVP act states that local varieties owned by the community are controlled by the State. State control is exercised by the Government and further regulated by Government Regulation. Unlike other IPR regimes whose applications are filed with the Directorate General of IPR of the Department of Justice and Human Rights, PVP rights are requested for protection through registration to the Ministry of Agriculture.

The right earned by the PVP Holder is the right to use and give consent to other persons or legal entities to use varieties of seeds and plants used for propagation. This provision applies also to essentially derived varieties derived from a protected variety or registered variety and named, a variety that is indistinguishable from protected varieties, and the variety produced shall always use protected varieties.

The right to use varieties as referred to in paragraph (1) includes activities:

1. produce or increase the seeds;
2. preparing for propagation purposes;
3. advertising;
4. offering;
5. selling or trading;
6. exporting;
7. importing;
8. reserve for the purposes referred to in items a, b, c, d, e, f, and g.

Article 5 of the PVP act stipulates that if a variety is produced under an employment agreement, the party providing the work is the holder of the right for PVP unless otherwise agreed between the two parties with no prejudice to breeder rights. If a variety is produced on an order basis, the party giving the order becomes the holder of the PVP right, unless otherwise agreed between the two parties with no prejudice to breeder rights.

Basically, the most important thing for breeders in plant breeding activities is the end result which is the product of new varieties of plants, both completely new varieties and varieties derived from the development of existing varieties. Breeders are not too concerned about the technique/process of formation of varieties so as not to worry if the process used is imitated by others to produce other varieties so as to gain profit commercially (Achmad Baihaki, 1996)².

While, the duration of protection is given for 20 (twenty) years for seasonal crops and 25 (twenty-five) years for annual crops. The applicable sanction for violation of the right for PVP shall be a maximum imprisonment of 7 (seven) years and a maximum fine of Rp 2.500.000.000,00 (two billion five hundred million rupiahs).

¹ Krisnawati, A., Saleh, G. (2004). *Perlindungan Hukum Varietas Baru Tanaman Dalam Perspektif Hak Paten dan Hak Pemulia*. Rajawali Press, Jakarta, 79.

² Baiqi, Achmad (1996). *Mengembangkan Peran Industri Perbenihan dalam Peningkatan Daya Saing Produk Pertanian Melalui Pembentukan Hak Pemulia (PVP), proceeding at Plant Variety Protection dan Patents Workshop*. Jakarta, 51.

Through the PVP Act, the government has an authority to control the seeds of plant varieties. Under these conditions, the government seeks to prevent abuse of local crop varieties. However, local communities that have developed these crop varieties may reject excessive government control. Based on the principle that the government has sovereign rights over resources in its territory, such control and control can be justified.

However, such provisions may also be contrary to farmer rights principles contained in the International Treaty for Plant Genetic Resources for Food and Agriculture and undertaken by the Convention on Biological Diversity and Bonn Guidelines that extend control over biological resources by local farmers and community.

Thus, although PVP is not aimed at closing the opportunity for small farmers to use new varieties for their own benefit, in practice PVP act has the potential to limit opportunities for farmers to develop new varieties.

C. Controversial of transgenic plants

Rejection of transgenic plants cultivation arises up because it is considered potentially disrupt the balance of ecosystems. One of them is the formation of super pests or weeds (stronger or resistant) in the environment. This concern is evident in the debate about Bt corn that has Bt toxins to kill Lepidoptera pests in the form of moths and certain butterflies. There is a possibility that the pest that wanted to be killed can adapt to the plant and become more resistant or resistant to Bt poison. In addition, Monarch butterflies, which are not pests of maize, are also affected by the increased deaths from eating the shrubs (*Asclepias*) that are exposed to pollen from Bt corn. On the other hand, the use of transgenic plant such as Bt corn has significantly reduced the use of pesticides, thereby reducing chemical pollution to the environment. In addition, farmers also feel the economic impact with the cost savings of purchasing pesticides.

Another controversy relating to ecological issues is the uncontrolled transfer of genes from transgenic plants to other plants in nature through pollination. Pollen from transgenic plants can be carried by wind and animals to pollinate other plants. As a result, new plants can be formed with unexpected properties and potentially harm the environment. As a precaution, some plants are inserted into genes to accelerate the growth and reproduction of plants, such as alfalfa (*Medicago sativa*), canola, sunflower, and rice, it is advisable to be cultivated in a closed area (isolated) or constrained by barrier areas. This is done to suppress the transfer of pollen to other plants, especially weeds. If weeds have these genes then their growth will become uncontrollable and can quickly damage the surrounding agricultural areas. Until now there has been no clue that this horizontal transfer has led to the emergence of a "superweed", despite known horizontal transfers.

Furthermore, inside the controversy cases as the statement above, PVP act toward small farmers still has no clear advance, like what the cases below;

First, the case is the feud between two legal entities that produce seeds equally. The Jember District Court sentenced one of the companies with a compensation penalty of Rp5 billion to his opponent, another seed producer. Another additional penalty is to install an apology advertisement in five major media outlets in Indonesia. The convicted person is accused of committing an offense against the cultivation system and the protection of the crop varieties. As regulated by Law No. 12/92 on plant cultivation system and Law No. 29/2000 on the protection of plant varieties. In the verdict affirmed, the violations can be attributed to copyright infringement or intellectual property rights of a research institute to obtain superior vegetable and horticultural seeds¹.

Second, One the example of the case that is the case man named Tukirin, a farmer from Nganjuk against PT. Seed Inti Subur Intan Internasional Tbk. (PT BISI) a seed company in Kediri. In this case, Tukirin is accused of having violated Article 14 paragraph (1) of the Plant Cultivation System Law regarding certification. Certification is the process of granting plant seed certificates after inspection, testing, and supervision and fulfill all requirements for distribution. From the lawsuit filed by PT BISI, Tukirin was found guilty of violating Article 61 Paragraph (1) Sub-Paragraph b jun to Article 14 Paragraph (1) of Law Number 12 of 1992 regarding Plant Cultivation System which contains².

¹ Herman, M. (1999). Tanaman Hasil Rekayasa Genetik dan Pengaturan Keamanannya di Indonesia. *Buletin AgroBio* 3 (1), 11.

² Maulana, Machfud (2016). IPR papers on PVP act No. 29/2000.

<<https://banjani.wordpress.com/2016/06/22/makalah-haki-perlindungan-paten-variates-tanaman-men-uu-29-th-2000-tent-pvt/>>.

CONCLUSION

Plant varieties are the main factors supporting the success toward Indonesian commodity development that could be developed as a bridge to engage actively in international trade, given that agricultural products are export raw materials that are crucially needed overseas. Indonesia has also started to develop genetically engineered technology especially food crops and industrial crops conducted at various research institutes in the country such as Indonesian Sciences Insititute (LIPI), Biotechnology Research, and Development Center and Research Center for Biotechnology of Food Crops (Balitbio). Transgenic plants that have been studied in Indonesia are food crops (corn, peanuts, cacao, soybeans, sugarcane, and sweet potato) and industrial plants (tobacco). Protection of crop varieties containing rights under this law shall be applied in daily life. Its application requires a common understanding of the important terms contained in the PVT law product.

The plant varieties have become factor supporting the success of the agricultural development, but many varieties of Indonesian plants are not yet clear legal protection. It may be caused by (a) the breeding does not seek protection, (b) many do not know about Plant Variety Protection, or (c) Plant varieties produced by breeders have no commercial value so they are not worth protecting. As a result of the invention in the field of technology, the crop varieties should be granted patent protection.

As a national product relating to the livelihood of the people, the protection of plant varieties (PVP) contains rights that are protected by law. This is in accordance with the definition of PVP, which is the right granted to the breeder and / or the PVP rights holder to use his or her own breeds of varieties or consent to other persons or legal entities to use them for a certain period of time (Article 1 paragraph (2) of Law Number 29 of 2000 on Plant Variety Protection). This protection is given to the plant varieties produced by plant breeders through plant breeding activities.

As matter of fact, the current Patent Law does not sufficiently cover the breeders with the expected protection. It can seem from some cases and controversy such as the Rejection of transgenic plants cultivation arises up because it is considered as a potential disruption to the balance of ecosystems. In other sides, the two cases sentenced to both farmers from Jember and Nganjuk triggered other farmers have no long confidence to hold innovation on transgenic varieties.

References:

1. AIPPI (2003). Opposed the Patenting of plant varieties 'on the grounds that doing so would stretch basic patent law concepts like inventiveness to the point of undermining the credibility of the patent system'. *Intellectual property rights and the life science industries*. Ashgate, 186. [in English].
2. Article 1.1. Law No. 29 of 2000 on plant variety protection. [in English].
3. Baiki, Achmad (1996). *Mengembangkan Peran Industri Perbenihan dalam Peningkatan Daya Saing Produk Pertanian Melalui Pembentukan Hak Pemulia (PVP), proceeding at Plant Variety Protection dan Patents Workshop*. Jakarta, 51. [in Indonesian].
4. Barizah, Nurul (2009). *Perlindungan Varietas Tanaman, Sistem Budi Daya Tanaman dan Ketahanan Pangan di Indonesia*. <<http://api.or.id/perlindungan-varietas-tanaman-sistem-budi-daya-tanaman-dan-ketahanan-pangan-di-indonesia/>>. [in Indonesian].
5. Correa, Carlos M. (1991). *Plant variety protection in developing countries: A tool for designing a sui generis plant variety protection system*. Germany: APBEBES. [in English].
6. Exclusions From Patentability And Exeptions and Limitations To Patentes' Right, study coordinated by Lionel Bently, SCP/15/3 Annex. *WIPO*. <http://www.wipo.int/edocs/mdocs/scp/en/scp_16/scp_16_inf_2.pdf>. [in English].
7. Explanation of Law No.29 of 2000 on plant variety protection. [in English].
8. Febryanti, Amalyah (2013). *Papers on Transgenik Plant*. <http://www.academia.edu/5673871/Makalah_Tanaman_Transgenik>. [in English].
9. Hadjon, Philipus M., Tatik Sri Djatmiati (2005). *Argumentasi Hukum*. Yogyakarta, 1. [in Indonesian].
10. Haffsah, Mohammad Jafar (2004). *Potensi, Peluang dan Strategi Pencapaian Swasembada Beras dan Kemandirian Pangan Nasional Melalui Proksi Mantap*. Makalah Disampaikan pada Seminar Padi Nasional di Sukamandi. 15 Juli, 1-2. [in Indonesian].
11. Hartono, Sunaryati (1994). *Penelitian Hukum di Indoensia Pada Akhir Abad ke -20*. Alumni, Bandung, 165. [in Indonesian].
12. Herman, M. (1999). *Tanaman Hasil Rekayasa Genetik dan Pengaturan Keamanannya di Indonesia*. *Buletin AgroBio* 3 (1), 11. [in Indonesian].
13. Krisnawati, A., Saleh, G. (2004). *Perlindungan Hukum Varietas Baru Tanaman Dalam Perspektif Hak Paten dan Hak Pemulia*. Rajawali Press, Jakarta, 79. [in Indonesian].

14. Krisnawati, Andriana, Saleh, Gazalba (2004). *Perlindungan Hukum Varietas Baru Tanaman Dalam Perspektif Hak Paten*. Jakarta: RajaGrafindo Persada [in Indonesian].
15. Maulana, Machfud (2016). IPR papers on PVP act No. 29/2000. <<https://banjani.wordpress.com/2016/06/22/makalah-haki-perlindungan-paten-variates-tanaman-men-uu-29-th-2000-tent-pvt/>>. [in English].
16. Rohmah, Inayah (2016). Perlindungan Varietas Tanaman dalam Penerapan Paten Bagi Inventor Asing. <https://www.kompasiana.com/inayahrohmah/perlindungan-varietas-tanaman-dalam-penerapan-paten-bagi-inventor-asing_584e96f3749373375dc894e2>. [in Indonesian].
17. WTO, “review of the provisions of article 27.3 (b). Summary of issues raised and point made”, note by the secretariat, IP/C/W/369/Rev.1, March, 2006, 16. [in English].

J. Andy Hartanto

Narotama University, Surabaya, Indonesia

LEGAL STATUS OF OLORAN LAND IN INDONESIAN LAND LAW SYSTEM

The land law had not regulated the ownership structure of muddy land (*oloran* land) clearly. It only stipulated that *oloran* land is the State Land as stipulated in the Circular Letter of Minister of Agrarian Affairs/ National Land Agency of No. 410-1293. *Oloran* land tenure in Indonesia required legal certainty, whereas, on the other hand, the existence of Indonesian land law was still pluralistic. The number of land in Indonesia with still unclear legal status of ownership could cause social vulnerability, if it was not handled wisely considering the principle of certainty and expediency.

Keywords: legal status, *oloran* land, Indonesian land law system, National Land Agency.

INTRODUCTION

Land is one of the most important natural resources for human life. Human and land relationships are more than just a place to live, but also providing a useful natural wealth for human life. The management of land must be regulated in the legislation in order not to cause harm in the future.

Land in Indonesia has been regulated in Law No. 5 of 1960 on the Basic Regulation of Agrarian Principles (hereinafter referred as UUPA). According to Article 2 Paragraph (2) of UUPA, the State as the power organization of Indonesia has a right to control earth, water, space and natural resources contained on it.

Generally, land can be divided into two, namely land rights and state land. Land of rights is a land owned by a right of land in accordance with applicable laws and regulations, while state land is land that is not owned by an individual or a legal entity with a right of land in accordance with applicable provisions.

The unclear amount of land in Indonesia is the cause of conflict in the community, as the conflict raises, it causes a dispute. The land dispute involves various parties either between a particular government agency with the community, and community with the community itself. A land that triggers conflicts in Indonesian society is the emergence of muddy land or *oloran* land. People want to make *oloran* land as their property, build a building on it and certified it, while *oloran* land is state land.

Oloran land is a new land formed naturally by sediment of river or coast around the estuary. The *oloran* ground is formed through a fairly long process. The formation of *oloran* land begins along with the abrasion of sea water. Due to abrasion, the mud and sand that are exposed to the abrasion drifted into the river mouth and settled there. As time goes by, the mud and sand deposits grow larger and wider, then create a new land. The new landmass causes the coastal boundaries to increase the conversion of the marine dimra into the land dimension. The new land is then grown by mangrove forests but some are not grown by any vegetation depending on the level of salinity and physical conditions in the area.

The *oloran* land is a new potential of natural resource for farming in Indonesia, however, the emergence of *oloran* land could cause a community ownership of the land (*aanslibbing*). The process of *aanslibbing* through the evolutionary process occurs at the beginning of the existence of no man's land (*res nullius*). The government is aware that the land issues need to be addressed immediately. Without handling the problem comprehensively and as soon as possible, it is difficult for Indonesian to rebuild a healthy social, economic and political life.

Initially, *oloran* land is used individually, for example, used as ponds, houses, and others. However, over time, the use of such individuals evolves into the use of groups or communities for example as a village area, aquaculture area, and others. As narrowing land in urban areas, many developers begin to change over this *oloran* land area for housing, services, or recreation areas. People around *oloran* land begin to take the initiative to certificate the land to the government and then sell it to the developer because the selling price is considered high enough. Nowadays, it is found many housings and other built areas in *oloran* land.

The problem of the unclear status of *oloran* land is a basic problem in *oloran* land management. According to the Circular of the Minister of Agrarian Affairs / KaBPN Number 410-1293 Year 1996 about

Control of Land Status Arise and Land Reclamation, *oloran* is a state land. However, the legal basis is less powerful because it is only a circular letter. Therefore, today many communities and developers have land certificates in the area and built the area.

This research aims to theoretically discuss legal certainty over the existing *oloran* land in Indonesia, specifically to know, analyze, and describe the legal status of *oloran* land and the ownership of *oloran* land.

Based on the above explanation, the writer was interested to analyze the legal status of *oloran* land in Indonesia. The object of this study is focused on regulating ownership of *oloran* land.

RESEARCH METHOD

Research is basically a planned activity carried out with scientific methods aimed at obtaining new data to prove the truth or untruth of a symptom or hypothesis.

This legal research was normative research, namely legal research conducted by examining library materials or secondary legal materials as material support of primary legal materials in the form of legislation.

The approach used in this study was the approach of the Act (statute approach). It is an approach taken by reviewing all laws and regulations related to the issue of law being addressed. Conceptual approach is an approach that moved from the perspective – views and doctrines that are developed in the science of law. Case approach is an approach done by examining cases related to the issues and has become a decision that has permanent legal force.

The source of the law used in this study was primary law, namely the authoritative source of law, meaning that the legal material has authority, consisting of legislation, official records or treatises.

This study used legislation as primary legal material and secondary law sources. Primary law sources namely the 1945 Constitution of the State of the Republic of Indonesia, Law No. 5 of 1960 on the Basic Agrarian Regulations, and Local Regulation of Surabaya No. 3 of 2007 on Surabaya Spatial Plan. Secondary sources of law included all publications about law that were not official documents. Publications on this law included textbooks, theses, legal dissertations, legal dictionaries, comments on court decisions as well as legal opinions from experts published through journals, magazines or the internet.

DISCUSSION

1. 1. Legal Certainty or Legal Validity of *Oloran* Land

The term *oloran* land in English is called *deltaber* or *channelbar*, while in the Dutch language is called *aanslibbing*, and while in the Indonesian language itself is called the growing land or arising land. The term arising land in various regions has different titles for example in Ujung Pangkah, Gresik, it is called as *oloran* land, in Yogyakarta, it is called *aswedikengser* (Mudjiono, 1997: 82), while in Surakarta, it is called as *bokongan* or *asean* land, in Banyumas, it is called as *semen* land, while outside Java as stated by Boedi Harsono (1971: 80) called it as *lidah* land while Roestandi (1962: 71) called it as *tanah pembawa lumpur* (mud carrier land).

Many experts provide the definition of arising land, according to Suhanan Yosuan, arising land is a clump of soil arising in the sea or on the edge of the sea, such as the emergence of Mount Krakatau, the islands in the middle of the sea, such as *Pulau Seribu* or edge of beaches. The emergence of the land is caused by the influence of earth's shift in the natural sciences, or sediment of mud on the edge of beach that gradually became embossed land.

Arising land or *Aanslibbing* occurs due to several factors that affect each other. According to Widiyanto (in the Journal of Laws of UNDIP Vol.XIV) the formation of arising land occurs due to natural processes and human assistance. Nature has a big role in supporting the occurrence of arising land. Natural factors have a very large role in the long period enough because in this process, it occurs erosion of land in the upstream area that will carry water flow into the downstream region. Then the weakened water flow will occur in the downstream deposition. Human action factor is a supportive factor for natural processes in the formation of arising land, because human actions can accelerate the occurrence of arising land by making real good efforts for example planting plants or trees in the lowlands that arising due to the sediment function to hold river flow surrounding area thus the sediment becomes strong and the river flow will slowly move and erode the land on the other side. Person who wants to own it only tries to do an action that can arise the land such as hoarding some plant species that can accelerate the arising land.

Arising land tenure by society today is based on customary law that has been done for generations. According to (Effendi Warin, 1991: 242) "On the basis of customary law, property rights can occur due to

the growth of land by the river and on the seafront. The growth of this land creates a new soil called "Tongue land". The tongue of this land usually belongs to the owner of the border land. Thus there is property rights through that raising land.

The Supreme Court of Decision Number: 3948 K / Pdt / 1999 argues that arising land or adhesive / delta land in customary law becomes the property of the landowner of the border land, if it occurs by nature.

In this case, customary law considers the existence of automatic mastery of the arising land adjacent to his land. The occurrence of land rights according to the customary law is also accommodated in Article 22 paragraph (1) of UUPA: "Occurrence of property rights according to customary law is regulated by Government Regulation". The article clearly states the occurrence of property rights under customary law. At the end of the aforementioned Article stipulates that the arrangement should be with Government Arrangement. However, the Government Regulation on customary property rights until now has not been issued, therefore in this case we again refer to Article 5 UUPA which states that our national land law is customary law. A proprietary right in the customary legal order that property rights cannot accidentally happen, property rights arise if there is tenure in the form of the right to use continuously and then the owner use it for business and maintenance it.

In this case, the person who owns adjacent land to the arising land directly has the priority right to work on it, if he wants to work on and manage the new land, he simply informs the residents who own the land adjacent to it. The purpose of this notice is to ensure that they (both parties) know clearly the boundaries of the land that is part of the land. Therefore, there would not be disputes between two sides of the border. The ordinance that is usually done by the citizens (the parties concerned) before utilizing the land is to provide border signs, such as bamboo or wooden placing on the four corners of arising land, that is by pulling straight from the plot of his own land, either from the right or left side of the boundary of the plot.

As the perception of peoples in general, according to the local community, the opening of new land is one way of land tenure, that is, if a vacant land that does not have its owner, such as village forest, is cultivated by a man and then the land will be his own.

It is known that Book II (two) Civil Code known as *Burgerlijk Wetboek* concerning on material such as earth, water and natural resources contained therein, had been abolished after the enactment of UUPA. Arrangements on arising land nowadays are based on the right to control the State. Generally, according to legislation, arising land is a free State land which has no right through the land. Therefore the State has direct control over arising land. However, there is currently no detailed regulation on arising land as outlined in the form of legislation that: The State's control over arising land has clearly been regulated in the 1945 Constitution Article 33 paragraph (3), since arising land is the State land, but arising land has not been granted its right by the State, it means that every citizen of the country / people of Indonesia may be granted rights to arising land by the state, if the intended community has been working on or not yet working on arising land. The granting rights by the State over the control of arising land is the right to use, the right to build, and the right to claim.

Tenure of arising land has not been explicitly regulated in UUPA "If there is a conflict between customary law and legislation that legislation contains provisions that are coercive and contrary to customary law, then legislation will defeat customary law. But generally, customary law can override the complementary provisions of legislation. Arising land ownership according to customary law may occur as long as it meets the criteria in customary law itself. This will be able to provide legal certainty for the community holder of property rights acquired under the provisions of customary law. According to Sudikno Mertokusumo (2010: 141) that to rule out the provisions of the law that is complimentary.

In accordance, on May 6, 1999 the Minister of Agrarian Affairs/ Head of the National Land Agency affirmed that the status of land emerged by issuing a circular letter no. 410-1293 on Control of Land Status and Reclamation Land. Point 3 states that: "The soils arise naturally such as delta, coastal land, lake / lake, river bank deposits, arising islands and other naturally occurring soils declared as lands directly controlled by the State. Then on the status of arising land or reclamation results in coastal areas, tidal, swamp, dau and former river directly controlled by the State. "So that it can be seen that in the Law of the National Land, arising land is directly controlled by the State. Therefore any person who will control the arising land must obtain prior permission from the authorized government that is National Land Agency.

2. *Is Oloran* Land able to be Owned as Land Rights or Not.

Regarding the occurrence of Property Rights stipulated in Article 22 of the Law, it provides that: "The occurrence of ownership according to customary law is regulated by Government Regulation Article 3

of UUPAS which states that referring to the provisions of Articles 1 and 2 of the implementation of customary rights and similar rights of indigenous and tribal peoples, as they still exist, shall be in accordance with the interests of the National and State, based on the unity of the nation and shall not be contrary to the law and other higher regulations".

The occurrence of property rights according to customary law can be done by opening new land, for example, the clearing of *ulayat* land. The provisions will be further regulated by Government Regulation. Definition of Property is the hereditary, strongest and most fulfilling right which people can have on the land referring to the provisions of Article 6". The hereditary words mean that the property rights can be continuously passed down or inherited to their heredity, whereas the strongest and most complete words do not mean that the property rights are an absolute right. To obtain property there are 2 ways:

1. With the switch (switch or divert)
2. By means of the provisions of the law, among others: according to customary law, determination of local government and the Act.

The Great Indonesian Dictionary mentions the meaning of the land is the surface of the book or the top layer of the earth, the state of the earth where the surface of the earth given the boundaries of materials from the earth, the earth as something material.

Land reform is an attempt to deliberately overhaul and change the existing agrarian system with a view to improve the distribution of agricultural income, thus it could encourage rural development.

Based on the results, it could be seen that according to culture or custom law / customs that live in society, arising lands naturally are categorized as village land by the community, where the right to work on it and use it is prioritized to citizens who own border land of it. In this case, land tenure will only be recognized as legal ownership after the special action done by the party/ citizen concerned in opening and working on the arising land, that is by giving clear boundary mark without any questioning by any party. Further action that needs to be done by the concerned citizen is to pay compensation of income into the village treasury for the issuance of written evidence by local village officials related to the control of the land.

In the case of land tenure and land ownership, researchers have witnessed the role of various social groups or individuals in determining the direction of law development within the community. The role of customary law is not only limited to take initiative in law when other sources of law do not provide answers, in fact, customary law also has an important role in the issue of emerging legal applications.

In the case of property formation, John Locke argued that indeed God has created this earth to give to fellow human beings, so that the earth is done and welfare for everyone, no one has the privilege of both natural and animal products created on this earth everything is our common heritage, where to achieve prosperity there must be a way for these objects can be owned. In other words, the individual can reap the benefits concretely if he has the right to own it and his own work (Locke 1988: 290).

The concept of John Locke is famous for his theory of "individual labor" or "working theory". The same thing was also put forward by Van Setten Van der Meer (1979: 66) who said that the ownership of individual land was obtained by opening the ground. Thus it can be said that the right to rule the land begins and comes from one's work in opening up previously untapped land.

According to the author's opinion, by looking at the legal reality in Java, every person who opens an empty land or clear the forest is allowed to own the land ownership (*erfelijk individueel bezits recht*). This is in line with the concept of customary law in the acquisition of property rights to land, in line with the old theories, such as *occupatio*, nature, *invidual labro* theory of acquisition of property rights to land, from some theories above, from the present condition in acquiring property rights for local villagers (Ujung Pangkah), it is still possible as long as UUPA recognizes the existence of customary law. As explained in Article 5 of the UUPA that states "Agrarian law that applies to the earth, water and space in customary law as long as it is not contrary to the national interest and the state based on the unity of the nation, with Indonesian socialism as well as with the regulations contained in the Act...". From this article, it can be seen that the historical background and the preparation and basis of the drafting thinking of the UUPA indicates that this law is a law that is formed based on legal awareness of customary law community. This is emphasized in the general explanation of UUPA no. 1 that: "... As the people of Indonesia are most subject to custom, the new agrarian law shall be based also on the provisions of customary law, as the original law is perfected and adjust to the interests of the community.

The existence of customary law owned by the Javanese community in the acquisition of arising land or *oloran* land still has a place when we encounter in article 56 UUPA stating that: As long as the Law on

property rights as mentioned in article 51 paragraph 1 has not been formed, then the applicable law is provisions of local customary law. Article 5 of the LoGA implicitly does not affirm the legal doctrine which will be applied to the whole region. The indifference of Article 5 of the UUPA implicitly acknowledges the existence of legal pluralism, the customary law adopted by various indigenous and tribal peoples in Indonesia. The unresolvedness resulted in the written law (UUPA) faced with two circumstances, namely certainty and uncertainty, will further be confronted with questions and demands on the comparability of problems and this question will arise when faced with three interests, namely individual interests, customary law community and the state in performing its duties.

Regarding the implementation of land tenure and ownership rights of arising or *oloran* land by the Government and the people of Indonesia, including the island of Java, there are two legal systems applied, namely state law (written law) and local community law (unwritten). Indonesian, including villagers, have used local law long before the establishment of UUPA (written law) as the basis for control and possession of arising land or *oloran* lands. However, in practice, the community (villagers) began in the 1980s, in addition, to use local law (unwritten) also using written law namely PP No. 224 / year 1961 and PP number 24 / year 1997 on land registration.

To balance or accommodate the interests of an individual, the society and the state in order to avoid a conflict of interest, it is necessary to review the background of the emergence of *oloran* land thus there is a balance among the three interests (individual, community and state). In fact, there is still legal pluralism in Indonesia in the field of land, especially related to arising land or *oloran* land. The form of legal pluralism is apparent in the field, there are two prevailing systems and the legal basis for the parties. The two legal systems are customary/ local (unwritten) and state (written) laws applied jointly and are used as a legal basis by interested parties in exercising control and ownership of arising land or *oloran* lands.

In this regard, A. Sodiki (1998: 6-7) stated that in the application of national law in dealing with customary law, it should still be ensured the source of life, belief, dignity and dignity of indigenous peoples in accordance with the right to Self Determination. The problem of unclear status of *oloran* land is a basic problem in *oloran* land management. So far, according to the Circular of the Minister of Agrarian Affairs / KaBPN Number 410-1293 Year 1996 on Control of Land Status Arise and Land Reclamation. *Oloran* land is a state land. However, the legal basis is less powerful because it is only a circular letter. Therefore, today many communities and developers who have land ownership in the area.

Thus the recognition of customary rights (local communities) on land including property rights, bringing the consequences of person/ group rights is not taken in an arbitrary manner. In fact, according to the National Agrarian Law, *oloran* land is a state land and its usage is controlled and regulated by the state.

The way that can be taken to overcome the problem of unclear status is; 1). Strengthening the Circular of the Minister of Agrarian Affairs / KaBPN Number 410-1293 Year 1996 on Controlling the Status of Arising Land and Reclamation Land on the status of *oloran* land as state land. Strengthening can be in a form of law strengthening whose power is equivalent to UUPA 1960. A land that already has a certificate of property rights from the community should clear its status. The management device can be done by applying progressive tax or incentives if the concerned will return the status of the land into state land. 2). Strengthen the direction of utilization of *oloran* lands as costal conservation areas and deviant uses. Control can be done through regional regulations or zoning regulations..

CONCLUSION

It could be concluded that:

Oloran land known as *deltaber* or *channelbar*, while in Dutch called as *aanslibbing*, and in the Indonesian called as *growing* or *arising* land. The term arising land has different term among regions in Indonesia. *Oloran* lands are arising due to sedimentation, excluding land rights under UUPA Article 16 and Article 53. *Oloran* land is the land of the State which is owned by Local Government, in this case the Government of Surabaya. By Local Regulation no. 3/2007 amended by local government regulation 12/2014 designated as a conservation area. The right to work on *oloran* land could be given to local villagers based on Certificate of Recognition of rights issued by the local village head and known by the sub-district head. The right to work in the form of physical mastery with the authority to collect the results.

Oloran land could not be used as ownership because it is the State land whose designation for conservation but the right to work on can be owned by land reform program based on Law no. 56 / Prp / 1960 in the soil redistribution program. Subsequently, the systematic registration of land through the Prona, Pronada, Pronaswa, and then issued Certificate of Property to the former land of rights to work. Property

rights arise at the time of the Letter of Entitlement is registered. In principle, the step that must be taken to obtain land rights is applying for a right to the Head of the local Land Office. However, for the newly arising land, people had to obtain permission and approval from the Regional Head after a review of the boundary of the new river by a team or technical agency established by the local head.

References:

1. H. Ali Achmad Chomzah, Hukum (2002). *Pertanahan I: Pemberian Hak Atas Tanah Negara*. Jakarta: Prestasi, 1. [in Indonesian].
2. <https://thelightofurban.wordpress.com/2013/04/22/pengelolaan-tanah-oloran-studi-kasus-pantai-timur-surabaya/>. Di akses 14 Agustus 2017. [in Indonesian].
3. Burings, 1983 dalam Sulistriono (2000). *Pluralisme Hukum dan Permasalahan Pertanahan: Kasus Penguasaan Tanah Timbul di Muara Sungai Citandui, dalam Hukum dan Kemajemukan Budaya*. Jakarta, Yayasan Obor Indonesia, 185. [in Indonesian].
4. Bambang, Waluyo Penelitian (1991). *Hukum dalam Praktek*. Jakarta: Sinar Grafika, 2. [in Indonesian].
5. Soerjono Soekanto dan Sri Mamudji (2010). *Penelitian Hukum Normatif, Suatu Tinjauan Singkat*. Jakarta: Rajawali Pers, 15. [in Indonesian].
6. Rofi Wahanisa Dan Arif Hidayat (2009). Penguasaan Tanah Timbul (Aanslibbing) Sebagai Dasar Untuk Memperoleh Hak Milik Atas Tanah. *Jurnal Pandecta, Volume. III. No.1, Januari-Juni*, 2. [in Indonesian].
7. Suhanan, Yosua (2010). *Hak Atas Tanah Timbul (Aanslibbing) dalam Sistem Hukum Pertanahan Indonesia*. Restu Agung: Jakarta. [in Indonesian].
8. Effendi, Perangin (1991). *Hukum Agraria di Indonesia, Suatu Telaah dari Sudut Pandang Praktisi Hukum*. Jakarta. [in Indonesian].
9. Sudikno, Mertokusumo (2010). *Mengenal Hukum, Suatu Pengantar*. Yogyakarta. [in Indonesian].
10. *Kamus Besar Bahasa Indonesia Edisi Ketiga* (1992). Balai Pustaka. Jakarta, 1133. [in Indonesian].
11. Muhibbin, Moh (2009). Budaya Masyarakat Pantau Terhadap Penataan Hukum Pertanahan Dalam Pengelolaan Tanah Oloran di Pesisir Pantai Utara Laut Jawa-Kabupaten Gresik. *Jurnal repertorium UNISMA. Edisi AL BUHUTS 14.2 (2009)*. [in Indonesian].
12. Locke, John (1988). *Two Treaties of Government*. Cambridge. [in English].
13. Undang-Undang No 5 Tahun 1960 Tentang Peraturan Dasar Pokok-Pokok Agrarian. [in Indonesian].
14. Kitab Undang-Undang Hukum Perdata (KUH Perdata). [in Indonesian].

Ярослав Сидоров, к. ю. н.

Запорізький національний університет, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Yaroslav Sydorov, PhD in Law

Zaporizhzhia National University, Ukraine

LEGAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURE AS A PRIORITY OF AN ENVIRONMENTAL COMPONENT OF THE STATE AGRARIAN POLICY

The scientific article is devoted to the analysis of the current status of legal support of the state policy of development of organic agriculture and the formation of proposals for its improvement. It is emphasized that the processes of economic and legal globalization and integration significantly influenced the current state and trends of the development of the ecological component of the national state agricultural policy in general and, in particular, the formation of legal principles for the development of organic agriculture in Ukraine. In this context, the norms of European law and their implementation in national legislation are very important. The state of the current legislation in the field of organic production of agricultural products is analyzed. Taking into account the newest points of lawmaking in this area, the main directions of improvement of the regulatory and legal component of the institutional mechanism for the implementation of the state policy for the development of organic agriculture are proposed.

Keywords: agrarian law, state agrarian policy, state support, greening, environmental entrepreneurship, organic production, agriculture.

Останнім часом тенденція антропологізації права перебуває у тісному зв'язку із екологізацією останнього: права людини на безпечне довкілля та якість навколишнього середовища визнаються фундаментальними та зумовлюють правовий зміст державної політики щодо його забезпечення. Екологізація права стає трендом як відповідь на загрози глобалізації, що має особливо яскравий прояв у сфері правового регулювання аграрних відносин та формування екологічної складової державної аграрної політики.

Аграрне виробництво неможливе без використання природних ресурсів, перебуває у постійному зв'язку із довкіллям, з одного боку є потенційним забруднювачем останнього, з іншого, і саме виробництво, і сільськогосподарська продукція, її якість та безпечність є залежними від стану природних об'єктів. Ставка лише на інтенсифікацію аграрного виробництва задля забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки на внутрішніх та зовнішніх ринках (превалювання економічної складової державної аграрної політики) може призвести до негативних наслідків для стану екологічної та продовольчої безпеки, зокрема підвищення техногенного та антропогенного навантаження на довкілля під час виробництва аграрної продукції, зниження якості кінцевого сільськогосподарського продукту. Саме тому можна зробити висновок про актуалізацію досліджень правового регулювання екологічної складової державної аграрної політики у сучасній науці аграрного права, одним із важливих елементів якої є розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції.

Вказані питання не лишилися поза увагою науковців (слід відзначити праці Н. Берlach, С. Бугери, Х. Григор'євої, В. Єрмоленка, Н. Кравець, П. Кулинич, Т. Курман, Д. Піддубної,

А. Статівки, В. Уркевича, О. Туєвої та ін.), проте значення аграрних відносин у досліджуваній сфері та динамізм їх правового регулювання вимагають подальшого аграрно-правового наукового пошуку. Відповідно **метою** даної публікації є визначення сучасного стану правового забезпечення державної політики розвитку органічного сільського господарства та формування пропозиції щодо його вдосконалення.

Одним із напрямів вирішення проблем екологічної безпеки та забезпечення еколого-збалансованого природокористування в розвинених країнах є впровадження екологічного підприємництва, щодо якого останнім часом ще застосовують назву «зелена» економіка, а сам напрям за цим вектором цілком укладається в концепцію зеленої трансформації, зазначає А. Бобкова, яка послідовно та ґрунтовно досліджує питання екологічного підприємництва в рамках правової науки¹.

На думку дослідниці, з урахуванням відомих підходів до визначення екологічного підприємництва («зеленої» економіки), які в основному відображають економічні чи екологічні аспекти цього явища, уточнити визначення екологічного підприємництва як об'єкта правового регулювання можна шляхом концептуалізації таких його ознак: 1) це виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг – продукції екологічного (природоохоронного) призначення, як-то: виробництво екологічно чистої продукції, виробництво товарів та послуг по вимірюванню, попередженню, обмеженню або компенсації екологічної шкоди, ліквідації відходів та зниження рівня шуму, екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини та забруднення довкілля, тощо; 2) безпосередня спрямованість такого підприємництва (його результатів) на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища; 3) здійснення на основі впровадження у виробництво екологічних інновацій, а саме: нових продуктів, технологій, способів організації виробництва тощо; 4) підвищений ризик збитковості та низький прибутковий коефіцієнт, що обумовлені інноваційним характером як самої діяльності, так і її результатів. Надалі А. Бобкова уточнює визначення екологічного підприємництва як інноваційної діяльності з виробництва і реалізації екологічної (природоохоронної) продукції, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, підвищення рівня охорони навколишнього середовища та отримання прибутку². Вже у самому визначенні ми бачимо, що на відміну від звичайного підприємництва, екологічне більш наповнене публічним змістом, публічним інтересом, і, з огляду на це, а також на підвищений рівень ризику збитковості, потребує державної підтримки.

Яскравим прикладом екологічного підприємництва в аграрному секторі є органічне виробництво сільськогосподарської продукції, початок якого пов'язують із антропософською доктриною Рудольфа Штайнера (20-ті роки ХХ сторіччя). Широке використання хімічних добрив та пестицидів, подальша інтенсифікація та індустріалізація сільського господарства актуалізували ідеї гармонії людини та навколишнього середовища, зокрема природного балансу, який би забезпечував здоров'я рослин, тварин, ґрунту та людини. Дослідники історії розвитку органічного сільського господарства стверджують, що сам термін «органічне виробництво» було введено у 1940-их роках спеціалістом із сільського господарства Оксфордського університету лордом Нортборном, автором книги «Піклуйтесь про землю». Одним із першопроходців у вирощуванні органічних продуктів був японський фермер Масанобу Фукуока, який вважається основоположником філософії співробітництва із природою, присвятив своє життя сільському господарству, яке організував згідно буддійських принципів мінімального втручання людини. Свій досвід він виклав у працях «Природний підхід у сільському господарстві» та «Революція однієї соломинки». Значний внесок у розвиток органічного сільського господарства належить британському ботаніку Альберту Говарду, який вперше дослідив негативний вплив хімічних речовин на стан рослин і тварин та запропонував використання компосту та органічних добрив та Єві Бальфур, авторів популярної книги «Жива

¹ Бобкова, А.Г. (2018). *Правове регулювання екологічного підприємництва як умова забезпечення еколого-збалансованого природокористування. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні*: колективна монографія. Одеса, 605.

² Бобкова, А.Г. (2018). *Правове регулювання екологічного підприємництва як умова забезпечення еколого-збалансованого природокористування. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні*: колективна монографія. Одеса, 609-610.

земля» та організаторові Хагліського експерименту (що тривав 40 років) із порівняння традиційного та органічного землеробства¹.

Фундаментом для міжнародного та національного правового регулювання у сфері органічного сільського виробництва можна вважати стандарти, які встановлювалися приватними суб'єктами, переважно фермерськими асоціаціями (Bioland, Soil Association, Bio Suisse тощо). В подальшому ці стандарти були гармонізовані Міжнародною Федерацією органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), яка була заснована у 1972 році з метою поширення інформації і запровадження органічного сільського господарства у світі та наразі об'єднує 760 організацій із понад 100 країн світу. Видані цією організацією у 1983 році «Базові стандарти» (Basic Standards) суттєво вплинули на розвиток нормативно-правового регулювання органічного сільського господарства. Серед актів, що мали суттєве значення для формування правових засад органічного руху слід також відзначити так звані Кодекс Аліментаріус (Основні принципи для виробництва, переробки, маркування та збуту органічних харчових продуктів, Codex Alimentarius, Guidelines for the Production, Processing, Labelling and Marketing of Organically Produced Foods), прийнятий у 1999 році із подальшими змінами та доповненнями Комісією Кодексу Аліментаріус, що працює як допоміжний орган Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН (FAO) і Всесвітньої Організації Охорони здоров'я (WHO) для впровадження спільної програми стандартів на продукти харчування. Зазначимо, що процеси економічної та правової глобалізації та інтеграції суттєво вплинули на сучасний стан та тенденції розвитку екологічної складової вітчизняної державної аграрної політики в цілому та, зокрема, формування правових засад розвитку органічного сільського господарства в Україні. Окрім згаданих вище міжнародних актів важливого значення у цьому контексті набувають норми європейського права та їх імплементація до національного законодавства.

Підтримка розвитку органічного сільського господарства є однією із визначальних засад Спільної сільськогосподарської політики ЄС (CAP), також низка нормативних актів встановлюють вимоги до виробництва, інспектування та сертифікації органічних господарств, переробних підприємств, імпортерів та трейдерів, а також системи контролю на європейському рівні, зокрема це Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та Постанова Комісії (ЄС) № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів». Поряд з цим слід відзначити вплив стандартів, що встановлюються недержавними суб'єктами. В спеціальній літературі зауважується, що «розвиток приватних стандартів має тенденцію до того, щоб стати рушійною силою для подальшого розвитку та вдосконалення органічного законодавства ЄС. Є багато прикладів, коли приватні стандарти перевищують стандарти, які існують у законодавстві Європейського Союзу, особливо щодо аквакультури, виноградарства (особливо переробка винограду на вино), захисту навколишнього середовища та біорізноманіття, зміни клімату (викиди CO₂) та добробуту тварин. Все, що було випробувано та перевірено у приватних стандартах, згодом, як правило, ухвалюється на рівні законодавства ЄС»². Укладена між Україною та ЄС Угода про ЗВТ містить загальне положення щодо заохочення сучасного і сталого сільськогосподарського виробництва з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема, поширення застосування методів органічного виробництва та використання біотехнологій, впровадження кращих практик у цих сферах (ст.404 глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій»).

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що якщо в 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то в 2017 р. нараховувалось вже 375 органічних господарств, а загальна площа сільськогосподарських угідь, на яких ведеться органічне виробництво, склала 420000 га.³

¹ Органическое сельское хозяйство: как все начиналось? <<https://www.facebook.com/notes/экаежа/органическое-сельское-хозяйство-как-все-начиналось/21742581284988/>>.

² Уран, І., Хубер, Б., Дитртова, К., Прокопчук, Н., Айзернінг, Т., Віллер, Х. (2013). *Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства*. Київ, 15, 23.

³ Органік у Україні. <<http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>>.

Необхідність розвитку сегмента органічної сільськогосподарської продукції декларувалася у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р., Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та у низці програмних підзаконних актах (наприклад, Середньостроковий План пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017р. № 275-р, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схвалена Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р).

Прогресивним кроком свого часу слід вважати прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 9 вересня 2013 р. (діє до 02 серпня 2019 року). Врегулювання відносин з приводу виробництва органічної сільськогосподарської продукції та її обігу на законодавчому рівні можна оцінити як один із етапів вдосконалення правового забезпечення екологічної складової державної аграрної політики. Поряд з цим, вказаний Закон не вирішив всіх питань функціонування ринку органічного виробництва сільськогосподарської продукції, не містить положень щодо його державної підтримки та, як зазначають фахівці, «не в повній мірі відповідає європейським вимогам і міжнародній практиці: він встановлює вимоги до продукції, а не до процесу виробництва, як це прийнято у всьому світі, що створює складнощі для наших товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку»¹.

На виконання Угоди про ЗВТ з ЄС було прийнято низку підзаконних актів – Правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №208); Правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. №241); Правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження (Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. №587), Порядок ведення Реєстру виробників органічної продукції (сировини) (Постанова Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2016 р. № 505), Наказ Мінагрополітики від 25 грудня 2015 р. № 495 «Про затвердження державного логотипу для органічної продукції (сировини)». Натомість за оцінкою Федерації органічного руху України дані нормативно-праві акти визначаються як такі, що «не виконують свою регулюючу функцію»².

10 липня 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 2496-VIII «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що набирає чинності 02 серпня 2019 року (надалі – Закон), який встановлює загальні засади правового регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Даний нормативно-правовий акт приймався з метою гармонізації національного законодавства з європейським у сфері органічного виробництва та обігу продукції, враховує відповідні директиви та й регламенти ЄС, адаптує внутрішню систему контролю якості органічної продукції. Окрім того, Закон посилює контроль за використанням марки «органік» та передбачає більш сувору юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (зокрема передбачаються такі санкції, як штрафи із конфіскацією зазначеної продукції, виключення з Реєстру операторів та позбавлення сертифіката).

Згідно з Законом, напрямами державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції є: впровадження інновацій, енерго- і ресурсозберігаючих технологій; розвиток конкуренції та підвищення конкурентоспроможності українських виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках; збільшення обсягу експорту органічної сільськогосподарської продукції; розвиток внутрішнього ринку органічної продукції; забезпечення генетичної безпеки, біологічного різноманіття та раціонального використання природних ресурсів та їх відтворення; контроль за дотриманням законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; гуманне ставлення до тварин шляхом забезпечення умов для життя тварин, що відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; забезпечення екологічної безпеки під час органічного виробництва; створення єдиної системи сертифікації органічного виробництва та/або обігу та державного контролю органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; популяризація органічної продукції;

¹ Органічний сектор потребує прийняття нового закону. <<https://agropolit.com/interview/305-olena-kovalova-organichniy-sektor-potrebuye-priynuyattya-novogo-zakonu>>.

² Органік у Україні. <<http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>>.

наукове забезпечення органічного виробництва; встановлення відповідальності за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Світовий досвід розвитку органічного сільського виробництва свідчить про позитивний ефект від державної політики сприяння у цій сфері. Водночас оцінюючи сучасний стан державної підтримки даної галузі у нашій країні (попри окремі позитивні приклади прийняття та реалізації регіональних програм) можливо прийти до висновку про декларативний, не системний характер загальнодержавного рівня стимулювання зазначених процесів. Тому позитивною новелою є передбачена новим Законом можливість державної підтримки, яка може надаватися виробникам органічної продукції у рамках загальнодержавних і регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників (ст. 8). На жаль, законодавчі положення щодо державної підтримки органічного руху обмежуються лише процитованою статтею, не містять конкретних заходів державної підтримки та чітких правил щодо її надання.

Висновки. Не дивлячись на позитивні зрушення у розвитку органічного сільського господарства – активну законотворчу діяльність держави в останні роки, зростання кількості сільськогосподарських виробників органічної продукції, збільшення сертифікованих площ, активізацію експорту та хоча і незначне, але збільшення обсягів внутрішнього споживання органічної сільськогосподарської продукції, все ж таки слід констатувати, що вітчизняний ринок органічної продукції залишається нерозвинутим, а значний потенціал України у даній галузі нереалізованим. Звичайно, на стан розвитку даного сегменту екологічного підприємництва в сфері сільського господарства, особливо в частині внутрішнього ринку, впливає низка чинників економічного та соціального характеру, зокрема рівень платоспроможності населення. Та недооцінювати фактор ефективного правового забезпечення державної політики розвитку ринку органічного сільського господарства було б неприпустимою помилкою.

Схвально оцінюючи останні новели законотворчості у даній сфері, слід посилити нормативно-правову складову інституційного механізму реалізації державної політики розвитку органічного сільського господарства, особливо акцентувавши увагу на вдосконаленні системи сертифікації та стандартизації, системи державного контролю за виробництвом, обігом та реалізацією, сприянню формуванню інфраструктури ринку органічної продукції, забезпеченню інформаційної, консультаційної та фінансової підтримки сільськогосподарських виробників у перехідний період (період конверсії), реалізації заходів щодо підвищення екологічної свідомості населення та його інформованості щодо переваг споживання органічної продукції. Необхідно пришвидшити імплементацію європейських підходів у даній сфері, оскільки, на жаль, спостерігається тенденція відставання від графіку зближення національного законодавства та законодавства ЄС та практика прийняття нормативно-правових актів із тривалим відкладанням терміну набрання ними чинності. Так Україна скоріш демонструє готовність до реформування, натомість сам процес реформ гальмується.

Отже, слід доопрацювати прийнятий 10 липня 2018 р. за № 2496-VIII Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» за наведеними вище напрямками та внести зміни у частині більшої деталізації положень щодо державної підтримки органічного виробництва (із відповідними змінами до законодавства, що регулює державну підтримку сільгоспвиробників). Доцільно використати найбільш успішні приклади застосування таких заходів як надання фінансової допомоги, пільгового кредитування та оподаткування, державного замовлення на виробництво органічної сільськогосподарської продукції та використання її у державних закладах, надання безвідсоткових позик, субсидування відсоткових ставок, компенсація витрат на сертифікацію. Пропонуємо також встановити можливість компенсації консалтингових послуг для виробників органічної продукції, особливо щодо просування її на ринку.

Серед першочергових заходів також можна назвати розробку та прийняття низки дієвих підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на деталізацію та конкретизацію відповідних законодавчих положень та, за прикладом ЄС та європейських країн, прийняття відповідного Національного плану розвитку органічного сільського господарства та відповідних регіональних Програм.

Вважаємо, що ефективне правове забезпечення аграрних відносин у сфері органічного виробництва сільськогосподарської продукції дозволить гармонізувати публічні та приватні інтереси екологічного (мінімізація негативного впливу на довкілля), економічного (виробництво

конкурентоздатної корисної та безпечної сільськогосподарської продукції, усунення експортних технічних бар'єрів для вітчизняних сільгоспвиробників) та соціального характеру (створення додаткових робочих місць, розвиток сільських територій, малих та середніх господарств).

References:

1. Bobkova, A.G. (2018). *Pravove reguluvannya ekologichnogo pidpryemnytva yak umova zabezpechennya ekologo-zbalansovanogo pryrodokorystuvannya. Aktualni problem pravovogo reguluvannya agrarnyh, zemel'nyh, ekologichnyh ta pryrodoresursnyh vidnoscyn v Ukraini* [Legal regulation of environmental entrepreneurship as a condition for ensuring environmentally-balanced environmental management. Actual problems of legal regulation of agricultural, land, environmental and natural resource relations in Ukraine]: kolektyvna monografiya / vidp. red. T.Ye. Haritonova, I.I. Karakash. Odesa. [in Ukrainian].
2. Organicheskoe sel'skoe hozyaistvo: kak vse nachinalos? [Organic farming: how it all began?] <<https://www.facebook.com/notes/экаежа/органическое-сельское-хозяйство-как-все-начиналось/921742581284988/>> [in Russian] (2018, November, 20).
3. Organik v Ukraini. [Organic in Ukraine] <<http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>> [in Ukrainian] (2018, November, 5).
4. Organichniy sektor potrebuye pryinyattya novogo zakonu [Organic sector needs a new law] <<https://agropolit.com/interview/305-olena-kovalova-organichniy-sektor-potrebuye-priinyattya-novogo-zakonu>> [in Ukrainian] (2018, November, 5).
5. Uran, I. Huber, B. Ditrtova, K. Prokopchuk, N. Aizerning, T. Viller, H. (2013) *Mozhlyvosti derzhavnoi pidtrymky dlya rozvytku organichnogo silskogo gospodarstva*. [State support opportunities for the development of organic agriculture]. Kyiv. [in Ukrainian].

Уляна Олексій

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Uliana Oleksii

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

LOCAL BUDGETS AS A COMPONENT OF PUBLIC FINANCES

The article explores the essence and purpose of local budgets, the essence of local finances, their composition and role in the implementation of policies to strengthen the economic independence of administrative-territorial formations in the conditions of market relations. Studies general and special funds of the local budget, revenues of local budgets, the main sources of local budget revenues, expenditures of local budgets.

The study of trends in the formation of revenues of local budgets and the use of funds of these budgets, the notion of financial decentralization, the tax potential of regions and the autonomy of local budgets, are of great importance. It is established that local budgets are an integral part of the budget system of Ukraine. All local budgets are independent, which is secured by securing them appropriate sources of budget revenues.

Keywords: public finances, local budgets, local government budget, revenues, expenditures, state budget, local finances, financial resources.

Актуальність теми дослідження. В умовах реформування місцевого самоврядування (децентралізації) питання фінансової сторони набуває особливої актуальності. Створення об'єднаних територіальних громад, а тому і фінансування таких громад, відіграють важливу роль для подальшого формування некорумпованої, фінансово стабільної держави. Важливим етапом в реформуванні місцевого самоврядування став перехід від системи вирівнювання місцевих бюджетів «за видатками» до системи вирівнювання «за доходами».

Ця система надає територіальним громадам міст обласного значення та об'єднаним територіальним громадам унікальну можливість для стимулювання власного економічного розвитку. Якщо раніше передбачувалось, що тим територіальним громадам, в яких був стабільний економічний показник залишався тільки певний мінімум, який потрібний для їх функціонування, а всі інші кошти спрямовувались до держави, а для тих громад, в яких було мало власних коштів, держава надавала кошти для їх видатків, то зараз зовсім інша ситуація. Вирівнювання між територіальними громадами йде не по видаткам, а по доходам і то лише по одній складовій – надходжень від податку на доходи громадян на одну особу. Якщо рівень доходу значно вищий, то держава вилучає тільки 50% від сум. Якщо менший, то держава надає 80% коштів, яких не вистачає від середнього українського показника. У разі якщо громада не займатиметься власним розвитком, стимулюванням місцевого бізнесу, її бюджетні можливості будуть зменшуватись у порівнянні з успішними громадами. Поки результати такої децентралізації дають позитивні наслідки, адже зросли місцеві бюджети, зникають проблеми з заборгованостями.

Дослідженням питання місцевих бюджетів займались багато вчених, зокрема: Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Є.О. Алісов, О.А. Музика-Стефанчук, Н.Ю. Пришва, А.А. Нечай, Ю.А. Ровінський, О.М. Горбунова, О.Д. Василік, В.І. Кравченко, В.М. Опарін, К.В. Павлюк, О.П. Кириленко, І.Я. Чугунов, С.В. Слухай, Н.І. Блащук, С.М. Вдовенко, Ю.В. Шульга, О.А. Лукашев та ін.

Основний зміст. На думку деяких авторів публічні (суспільні) фінанси України включають державні й місцеві фінанси, оскільки вони спільно використовуються громадянами на місцевому чи

державному рівні¹. С.М. Вдовенко та Ю.В. Шульга розглядають склад системи публічних фінансів через фонди, а саме: 1) публічні фонди грошових коштів держави; 2) публічні фонди грошових коштів місцевого самоврядування; 3) публічні фонди грошових коштів суспільного призначення, визнані державою або органами місцевого самоврядування незалежно від форм власності цих фондів².

У сучасний період, особливо в час становлення та розвитку державного управління нашої країни, місцеві бюджети посідають важливе місце в економічному та соціальному житті суспільства. У нинішніх умовах вони є одним із джерел задоволення потреб населення, за їх допомогою втілюються загальнодержавні програми, пов'язані з розвитком галузей народного господарства, здійснюється підтримка вітчизняних виробників, фінансуються програми з підвищення життєвого рівня населення, створення нових робочих місць. За рахунок місцевих бюджетів фінансується проведення превентивних, оздоровчих, спортивних, культурних заходів. Майже половина видатків зведеного бюджету України здійснюється через місцеві бюджети.

Досліджуючи питання місцевих бюджетів доцільним є визначити, до якої фінансової системи вони відносяться та яке місце займають в системі публічних фінансів України.

Говорячи про публічні фінанси, А. А. Нечай також приділяла велику увагу категорії «публічні фінанси». У 2004 році вчена у своїй докторській монографії «Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків» виокремила публічні фінанси від державних фінансів та запропонувала таку систему публічних фінансів, притаманну, на її думку, Україні:

1) публічні фінанси держави – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів держави;

2) публічні фінанси органів місцевого самоврядування – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання публічних фондів коштів органів місцевого самоврядування всіх видів;

3) публічні фінанси суспільного (соціального) призначення – складаються із суспільних відносин, які виникають з приводу утворення, управління, розподілу (перерозподілу) публічних фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні (соціальні) інтереси, визнані державою чи органами місцевого самоврядування, та які не є державною чи комунальною власністю³.

Проф. Л. К. Воронова зазначає, що «публічні фінанси – це сформовані фінансовими відносинами грошові фонди, які необхідні для існування публічних органів і фінансування покладених на них функцій»⁴.

Публічні фінанси – система економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових фондів, необхідних для виконання завдань та функцій держави, органів місцевого самоврядування, інших фондів, визначених державою публічними та необхідних для забезпечення та задоволення суспільних потреб, а також пов'язаних зі здійсненням контролю за ефективним і цільовим використанням цих фондів коштів. Публічні фінанси це суспільні відносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу, та які виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання фондів коштів держави, місцевого самоврядування та фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, незалежно від форми власності таких фондів. Регулюються публічні фінанси шляхом встановлення владних приписів держави або органів місцевого самоврядування щодо утворення, розподілу (перерозподілу) та використання зазначених фондів коштів, а також щодо контролю за цими процесами.

Місцевий бюджет можна сформулювати як фонд фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні органів виконавчої влади відповідного органу місцевого самоврядування для виконання покладених на нього функцій, передбачених Конституцією.

¹ Карлін, М. (2015). Місцеві платежі в системі публічних фінансів України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*, 28, 63.

² Вдовенко, С., Шульга, Ю. (2012). Проблеми та перспективи формування сучасної системи публічних фінансів в Україні. *Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія «Фінанси. Банківська справа»*, 2 (14), 166-170.

³ Нечай, А.А. (2004). *Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків*. Чернівці: Рута, 264.

⁴ Воронова, Л., Криницький, І., Кучерявенко, Н. (2006). *Фінансове право: учеб. пособие для студ. юрид. вузов фактов*. Харьков: Право, 384.

За своєю формою місцевий бюджет – це основний фінансовий план органів місцевого самоврядування, за матеріальним змістом – централізований фонд їх фінансових ресурсів.

Місцеві бюджети – це сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади в процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства. За своїм складом, місцеві бюджети – це цільові фонди грошових засобів, що знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади, які в сукупності із коштами муніципальних підприємств, позабюджетних валютних фондів, іншими грошовими доходами і накопиченнями, являють собою фінансові ресурси місцевого самоврядування.

На думку О.Д. Василика, «місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування»¹. Місцеві бюджети сприяють забезпеченню фінансової самодостатності розвитку територій держави, визначають ефективність впливу місцевих органів влади на розвиток економічного потенціалу їх територій. За допомогою них визначається результативність фінансування інвестиційних проєктів на місцевому рівні, ефективність функціонування місцевих органів влади.

О.П. Кириленко розглядає місцеві бюджети за різними критеріями. В першу чергу, місцеві бюджети – це економічна категорія, по-друге, це правовий акт, по-третє, це фінансовий план відповідного органу місцевого самоврядування.

В.І. Кравченко визначає, що «місцеві бюджети посідають провідне місце в системі місцевих фінансів. Їх визначають: як систему грошово-економічних відносин; як матеріальний фонд; як правову категорію; за територіальною ознакою»².

Законодавство дещо розмежує поняття місцевих бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування. Так, відповідно до ч. 2,3 ст. 5 Бюджетного кодексу України:

1) місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування;

2) бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад.

Визначення місцевого бюджету викладено в ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування», за якою бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – це план утворення та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування³.

Місцевий бюджет містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати становлять єдиний баланс відповідного бюджету⁴.

Місцевий бюджет, як правило, може складатися із загального й спеціального фондів. Загальний фонд – надходження з поточного або реєстраційного рахунку фінансового органу на поточний або реєстраційний рахунок установи платіжним дорученням. Ці надходження призначені для забезпечення видатків і не спрямовуються на конкретну мету. Спеціальний фонд має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей. Фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування.

До доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад належать: 1) 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України на відповідній території (крім території

¹ Бюджетний кодекс України 2010 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2018, жовтень, 30).

² Чуркіна, І., Бобошко, Л. (2014). Роль місцевих бюджетів у зміцненні фінансової незалежності регіонів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 5-6, 141-149.

³ Закон про місцеве самоврядування в Україні 1997 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 24. Ст. 1.

⁴ Бюджетний кодекс України 2010 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2018, жовтень, 30) Ст. 5.

міст Києва та Севастополя); 2) державне мито, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцем вчинення дій та видачі документів; 3) акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, що зараховується до бюджетів об'єднаних територіальних громад, міських бюджетів; 4) податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; 5) податок на майно, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування; 6) плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, що видаються районними державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних місцевих рад, яка зараховується відповідно до районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування тощо. До доходів загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів належать: 1) податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; 2) рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин; рентна плата за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення; рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів (крім рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування); 3) єдиний податок, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування; 4) частина розміру плати за видачу ліцензії на провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей, яку встановлює Кабінет Міністрів України, яка сплачується ліцензіатами до бюджетів місцевого самоврядування за місцем розташування відповідного пункту розповсюдження державної лотереї; 5) штрафні санкції за порушення законодавства про патентування; 8) адміністративні штрафи, що накладаються місцевими органами виконавчої влади та виконавчими органами місцевих рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями тощо¹.

До надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів належать: 1) надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів; 2) кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва; 3) концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування згідно із законом; 4) 70 відсотків грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності; 5) відрахування 10 відсотків вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів, що зараховуються до бюджетів міст, селищ та сіл, бюджетів об'єднаних територіальних громад; 6) власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету; 7) цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до республіканського Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища; 8) надходження до цільових фондів, утворених Верховною Радою Автономної Республіки Крим та місцевими радами; 9) субвенції, що надаються з інших бюджетів за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду таких бюджетів інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України².

Для місцевого самоврядування головним завданням є формування та нарощування власної ресурсної бази, упорядкування питань власності стосовно об'єктів соціально-культурної сфери з одночасним розглядом питань щодо їх можливої функціональної оптимізації, формування ефективних інституцій для результативної роботи і виконання всіх необхідних повноважень та територіального розвитку³.

Висновки. Таким чином, місцевий бюджет є основою системи місцевих фінансів. У ньому знаходять відображення всі економічні, соціально-політичні та організаційні рішення місцевих органів влади в області питань місцевого значення. У законодавчій практиці до питань місцевого значення відносять різні аспекти безпосереднього забезпечення життєдіяльності населення

¹ *Бюджетний кодекс України, 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2018, жовтень, 30) Ст. 64,66.

² *Бюджетний кодекс України 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>> (2018, жовтень, 30).

³ Нечай, А.А. (2004). *Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків*. Чернівці: Рута, 264.

територіальної громади. Тож, місцевий бюджет (а це основна складова місцевих фінансів) як елемент фінансової системи являє собою фонд коштів, що функціонує в межах відповідних йому видів фінансових (бюджетних) правовідносин, що слугують сферою реалізації фінансово-правового статусу публічно-правових утворень, режим яких регулюється нормами бюджетного права. Місцеві бюджети є складовою частиною бюджетної системи України. Усі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети.

References:

1. *Byudzhetyj kodeks Ukrainy* [Budget Code of Ukraine] (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. [in Ukrainian].
2. Voronova, L.K., Krinickij, I.E., Kucherjavenko, N.P. (2006). *Finansovoe pravo* [Finance law]. Kharkiv. Pravo. [in Russian].
3. Vdovenko, S.M., Shulga, Yu.V. (2012). Problemy ta perspektyvy formuvannya suchasnoyi systemy publichnyx finansiv v Ukraini [Problems and prospects of the formation of a modern system of public finances in Ukraine]. *Naukovyj visnyk. Seriya Finansy. Bankivska sprava*. [Scientific bulletin. Series of finance banking], no. 2 (14), 166-170. [in Ukrainian].
4. *Zakon pro misceve samovryaduvannya v Ukraini 1997* [On Local Self-Government in Ukraine] *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua>>. [in Ukrainian].
5. Karlin, M.I. (2015). Miscevi platezhi v systemi publichnyx finansiv Ukrainy (2015.) [Local payments in the public finance system of Ukraine]. *Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Ekonomika»*. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo* [Scientific notes of Ostroh Academy National University. Series "Economics" "International economic relations and world economy"], issue 28. [in Ukrainian].
6. Nechaj, A.A. (2004). *Problemy pravovogo reguluvannya publichnyx finansiv ta publichnyx vydatkiv* [Problems of legal regulation of public finances and public expenditure]. Chernivtsi, Ruta. [in Ukrainian].
7. Churkina, I.Ye., Boboshko, L.I. (2014). Rol miscevyx byudzhetyv u zmichnenni finansovoyi nezalezhnosti regioniv [The role of local finances in strengthening the financial independence of the regions]. *Zovnishnya torgivlya. Ekonomika, finansy, pravo* [Foreign trade. Economics, Finance, Law], no. 5-6, 141-149. [in Ukrainian].

Ірина Менсо, к. ю. н.

Адвокатське об'єднання «Адвокатська Компанія Компроміс», Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ЕЛЕКТРОННИМИ БІБЛІОТЕКАМИ З НАВЧАЛЬНОЮ ТА НАУКОВОЮ МЕТОЮ В СУЧАСНОМУ АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

Iryna Menso, PhD in Law

Law Firm "Compromise Company", Ukraine

FEATURES OF FREE USE OF WORKS BY ELECTRONIC LIBRARIES WITH EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PURPOSES ACCORDING TO THE MODERN COPYRIGHT

The article investigates and reveals the peculiarities of the free use of works by electronic libraries, observing the norms of copyright. The terms "fair use" and "fair dealing" are explored. The author considers and analyzes the case *Authors Guild v. Google, Inc.* Guild of US authors against Google, which trial lasted for eleven years. Also, we reviewed the Canadian Law "P-11", 2012, and the French Law "On Inaccessible 20th Century Books", 2012. The article concludes that taking into account technical, technological and informational progress, modern young people from all readers are more likely to work with digital content. Sevens are a part of the rational reformists, which increase the power of the industry so that they tend to favor the development of culture.

Keywords: electronic library, civil legislation, digitization, free use of works by electronic libraries, fair use, copyright.

Вільне використання творів з навчальною та науковою метою є добросовісним використанням творів.

Термін «добросовісне використання» застосовується в системі права США. В інших державах англосаксонської системи права та їхніх колишніх колоніях (Сполучене Королівство, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, ПАР, Індія) використовується схожий, але не ідентичний за змістом термін, який перекладається українською як «сумлінна поведінка» або «чесна поведінка» (англ. *fair dealing*). Доктрина чесної поведінки порівняно з доктриною добросовісного використання є менш гнучкою. Наприклад, доктрина чесного використання діє в Індії. Хоча термін «чесне використання» законодавчо не закріплено, але і він, і суть доктрини неодноразово обговорювалися в актах судової практики Індії, зокрема, в рішенні Верховного суду штату Керала у справі *Civic Chandran v. Ammini Amma*¹.

Доктрина добросовісного використання в сучасному авторському праві США має чотири відмітні риси. По-перше, береться до уваги мета та характер використання, зокрема й оцінка комерційного та освітнього складників; природа твору; обсяг і значущість використаної частини щодо твору загалом; корисність ефекту використання твору для потенційного ринку та щодо цінності вихідної роботи. По-друге, можливість суддів додатково використовувати будь-які інші фактори оцінки, а також відмовлятися від застосування «класичних» факторів. По-третє, зміна кваліфікації деяких класичних факторів оцінки порівняно з більш ранніми періодами історії розвитку доктрини. По-четверте, сучасна тенденція зміни сутності сприйняття доктрини добросовісного використання у правозастосовній практиці США. Тож доходимо висновку, що нині система авторського права США, заснована на доктрині сумлінного використання, є доволі непередбачуваною та спонтанною. Також вона не цілком відповідає вимогам Бернської конвенції та

¹ Gopalakrishnan, N.S., Agitha, T.G. (2014). *Principles of Intellectual Property*. 2nd ed, 369-393.

критеріям перевірки за, так званим, триступневим тестом. Тож виділимо основні суперечності:: мета регулювання, коло об'єктів регулювання, допустимі способи використання творів¹.

Прикладом добросовісного використання творів електронною бібліотекою є масштабний проект Google books. У 2004 р. Google став активно втілювати проект з відтворення найбільшої бібліотеки світу – Александрійської бібліотеки – у її новій електронній іпостаті. У межах цього проекту корпорація Google уклала угоду з Нью-Йоркською публічною бібліотекою, з бібліотеками Гарвардського, Стефанського, Мічиганського й Оксфордського університетів².

За умовами цих угод книжки з цих бібліотек стали доступними для будь-якого користувача через пошукові системи Google. Ця робота з перших її етапів здійснювалась відповідно до норм авторського права. Так, Нью-Йоркська публічна бібліотека надала для оцифрування лише частину книг – тих, на які закінчився строк охорони авторських прав, Оксфорд – книжки, видані до 1901 р., Гарвард – близько 40 тис. томів (не обтяжених авторським правом) зі свого 15-мільйонного зібрання³. Будь-який охочий може вести по всьому масиву текстів пошук за ключовими словами. І хоча у видачі буде показано не більше трьох коротких уривків з книги, сервіс дозволяє проводити глибинний аналіз текстів на основі відомостей про частоту виявлення та контекст пошукових слів у часі та просторі. Усвідомлюючи всю грандіозність проекту, суд не забув підкреслити, що за відсутності проекту Google Books, який забезпечує миттєвий пошук у цифрових копіях мільйонів праць, дослідникам не вистачало б цілого людського життя, щоб вручну переглянути приблизно таку кількість паперових книг. Сервіс може бути корисним і простим користувачам – щоб згадати дату, дізнатися визначення та приклади вживання терміна, знайти ім'я, посаду чи організацію, зрештою просто віднайти в авторитетному виданні цікавий історичний факт⁴.

Однак уже в 2005 р. проти Google було подано позов від імені Гільдії письменників та незалежних авторів. Позивачі наводять п'ять аргументів, чому проект Google Books не можна вважати добросовісним використанням⁵:

- копіювання повного тексту книг і надання користувачам уривків з них веде до появи товарів-замінників охоронюваних творів;
- хоча Google не стягує плату за користування функціями пошуку та перегляду уривків і не розміщує рекламу на цих сторінках, пошукова система загалом працює з комерційною метою, зміцнюючи за рахунок проекту Google Books свої лідерські позиції на пошуковому ринку;
- навіть якщо дії Google не порушують авторське право, вони обмежують похідні права (derivative rights) правовласників, позбавляючи їх потенційного прибутку за видачу ліцензій на пошуковому ринку;
- хакери можуть отримати доступ до цифрових копій творів, які стануть вільно доступними в Інтернеті, що зруйнує цінність авторського права;
- передання цифрових копій не є сумлінним використанням і творює ризик зменшення доходів правовласників.

Під час судових дебатів голова Асоціації захисту цивільних прав В. Гендерсон заявив, що доступ до знань – це одне з громадянських прав. «Інформація дає людям можливість вчитися та здійснювати свої мрії. Доступ до знань визначає значення рівних можливостей у демократичному суспільстві», – підкреслив він⁶.

У 2008 р. сторони погодилися, що Google сплатить 125 млн дол. США компенсації тим авторам, чії книги вже були оцифровані без їхньої згоди. Однак у 2011 р. суд цю угоду не схвалив.

¹ Луткова, О.В. (2016). Доктрина добросовісного використання произведений в современном авторском праве США. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 2, 186.

² Борисова, Е.И., Мещерякова, В.В. (сост.) (2014). *Авторское право: библиотеки, издательства и потребители информации в XXI веке*: материалы научн.-практ. семинара. Санкт-Петербург, 25.

³ Борисова, Е.И., Мещерякова, В.В. (сост.) (2014). *Авторское право: библиотеки, издательства и потребители информации в XXI веке*: материалы научн.-практ. семинара. Санкт-Петербург, 25.

⁴ Судебный путеводитель по fair use. <<http://lexdigital.ru/2015/114>>.

⁵ Филиппов, К.А. Новые поправки в Германии, регулирующие права авторов. *Законодательство*. <http://www.e-registr.ru/intellectual-property/news/news_detail.php?ID=11972>.

⁶ Google буде сканувати книги для google books. *Інтелектуальна власність*. <<http://www.intelvlas.com.ua/news/zhurnal-iv/google-bude-skanuvaty-knygy-dlya-google-books>>.

Компанія також зазначила, що в електронну бібліотеку книги викладаються не цілком, а якщо книга захищена авторським правом, то для перегляду доступний лише її невеликий фрагмент.

Крім того, з 2012 р. самі видавництва стали вирішувати, які книги будуть розміщені на цьому ресурсі. У 2013 р. суд прийняв рішення, що сканування книг не є порушенням закону, а Google діє в інтересах суспільства. Виконавчий директор Гільдії письменників Підлогу Айкен тоді заявив, що розчарований рішенням суду та подав нову апеляцію. Апеляційний суд США дозволив корпорації Google продовжити оцифровувати книги для створення найбільш повної всесвітньої бібліотеки Google Books. Другий окружний апеляційний суд Нью-Йорка виніс рішення, що цей проект Google надає громадські послуги, не порушуючи авторські права, а електронна бібліотека дозволить студентам, вчителям, дослідникам та іншим людям з легкістю знаходити потрібні книги. Тепер і Верховний Суд США підтвердив права корпорації Google¹. Верховний Суд США постановив, що не візьме до уваги апеляцію з боку Гільдії авторів. Своєю чергою, компанія Google висловила подяку за прийняте рішення, а Гільдія авторів відкрито заявила про своє розчарування. «Ми продовжуємо вірити в те, що авторам належить компенсація, коли їх робота копіюється в комерційних цілях», – прокоментувала це рішення президент Гільдії авторів Р. Робінсон². Таким чином, створення електронної бібліотеки «Google Books» та поповнення її фондів шляхом оцифровки другим Апеляційним судом Нью-Йорка було визнано «добросовісним використанням», а рішення суду по справі «Authors Guild v. Google, Inc.» не підлягало оскарженню. Взагалі, американські судді при винесенні рішень з питань добросовісного використання творів спираються на чотири чинники оцінки добросовісного використання і мають широкі повноваження при тлумаченні і застосуванні цих факторів до конкретних спорів, в зв'язку з чим практично неможливо передбачити результат справи. Закріплені в Законі 1976 р фактори представляють собою обставини загального характеру: 1) мета і характер використання, включаючи питання, підпорядковане воно комерційним цілям або має некомерційний освітній характер; 2) природа твору, захищеного авторським правом; 3) обсяг і значимість використана частини по відношенню до цілого твору; 4) корисність твору для потенційного ринку і цінності вихідної роботи³.

Згідно з цими факторами розміщення оцифрованих версій книг в електронній бібліотеці з функціями пошуку і відображення уривків визнається сумлінним використанням.

В частині сумлінного використання важливу роль відіграє положення Директиви Європейського парламенту 2001/29/EU «Про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві», яка прийнята з метою гармонізації засобів правової охорони авторський і суміжних прав з урахуванням особливостей інформаційного суспільства. Відповідно до ст. 5 Директиви держави-члени можуть передбачати винятки або обмеження щодо права на відтворення, передбаченого в статті 2, в таких випадках: с) щодо спеціальних дій із відтворення, здійснених бібліотеками, освітніми закладами або музеями, доступними для загалу, або архівами, які не мають наміру отримати безпосередню чи опосередковану економічну або комерційну вигоду. Держави-члени можуть передбачати винятки або обмеження щодо права, передбаченого в статтях 2 (право на відтворення) та 3 (право на доведення до загального відома, включаючи право на надання доступу до твору чи іншому об'єкту), в таких випадках: п) коли використання є способом сповіщення або наданням доступу з метою дослідження або особистого вивчення окремими особами із публіки через спеціалізовані термінали, встановлені в приміщеннях закладів, зазначених у пункті 2 (с) творів та інших об'єктів, які містяться в їхніх зібраннях та які не призначені для придбання або ліцензійного використання⁴.

Таки чином, положення Директиви Європейського парламенту 2001/29/EU «Про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві» є важливими в умовах становлення інформаційного суспільства та розвитку електронних бібліотек.

¹ New ISO standard for worldwide identification of musical works (2002). *New ISO*. <http://www.iso.org/iso/ru/home/news_index/news_archive/news.htm?refid=Re f821>.

² «Google» виграв скандальну справу проти Гільдії авторів. <<http://copyright-literacy.org.ua/новини/google-виграв-скандальну-справу-проти-гільдії-авторів>>.

³ Луткова, О.В. (2016). Доктрина добросовісного використання произведений в современном авторском праве США. *Право. Журнал Высшей школы экономики*, 2, 189.

⁴ Директива про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві 2001 (Європейський парламент та Ради 2001/29/ЄС). <<http://old.minjust.gov.ua/le/31338>>.

Досить цікавим є реформування законодавства щодо умов вільного використання творів в Канаді. В 2012 році Канада прийняла так званий закон «С-11», в створенні якого активно приймали участь суспільні організації та експерти. Багато правознавців вважають його таким, що відповідає сучасним цифровим реаліям. Основними положеннями реформи такі: легалізація копіювання в особистих цілях; розширення принципу вільного використання творів (fair dealing – в термінах канадського законодавства) відповідно до якого бібліотеки можуть переводити архіви в потрібний їм формат (в тому числі здійснювати оцифровку будь-яких творів); розширення можливості роботи з «сирітськими» творами (можливість отримання ліцензії після добросовісного пошуку правоволодільців); створення контенту для людей з обмеженим здоров'ям; прийняття системи «notice and notice», яка вимає від сервіс-провайдерів відправляти порушникам повідомлення від правоволодільців. Канада отримала одну із найбільш широких доктрин вільного використання із існуючих в світовій практиці¹.

Не менш цікавим є прийнятий в березні 2012 р. Національними зборами Франції і схвалений Сенатом «Закон про недоступні книжки ХХ століття»². Відповідно до цього закону було проведено оцифровку сотень тисяч книжок французьких письменників, фактично не питаючи у них на те дозволу. Примусовому оцифруванню було піддано біля півмільйона книжок, виданих до ХХІ століття і яких вже немає в прямому продажі. Після оцифрування книжки опиняються в продажі, однак вже в електронному вигляді. Список таких видань повина готувати Національна бібліотека Франції, а виконання проекту покладається на спеціальну компанію, яка буде не тільки проводити оцифрування книжок, а й займатися їх дистрибуцією і збирати відрахування від їх продажу. Компанія буде контролюватися на 40% державою і на 60 % – видавцями. При цьому рояліті від продажу буде ділитися між компанією та правоволодільцями. Цей Закон передбачає оцифрування книжок без отримання попередньої згоди правоволодільця і незалежно від того чи закінчився строк охорони прав на ці твори. В той же час Закон передбачає, що протягом півроку правоволодільці можуть заявити про вилучення своїх творів з проекту. При цьому видавцям дається два роки на те, щоб книжка, якої вже немає в продажі знову з'явилася на ринку. Деякі автори вже заявили про те, що будуть його оскаржувати³. З одного боку, цей Закон порушує принципи авторського права, а з іншого забезпечує правоволодільців новими можливостями для публікації творів і отримання авторської винагороди заочадуючи власні кошти та зусилля. Саме із-за браку коштів або бажання правоволодільців велика кількість книжок зникають з культурного простору. Цей Закон може вирішити проблему використання «сирітських» творів, які все ще охороняються авторським правом, однак використання їх є неможливим без згоди правоволодільців. Більше того, він виключає необхідність створення спеціальних організацій для пошуку правоволодільців та внесення змін у законодавство у зв'язку з їх створенням, заочадує кошти на утримання таких організацій, а також кошти осіб, які використовують такі твори⁴.

«Крок за кроком все, що може бути оцифровано, буде оцифровано, і інтелектуальна власність все буде становитися все більш доступною для копіювання, а продати її дорожче, ніж за номінальною вартістю, буде все складніше. І ми повинні розібрати комерційні та економічні парадигми, враховуючи таку можливість» – ці слова нобелівського лауреата з економіки Пола Кругмана, написані ним перед початком економічної кризи, актуальні і зараз⁵. Спираючись на дані наукових досліджень, матеріали анкетувань та результати моніторингу запитів користувачів, цікавим виявилися спостереження щодо деяких відмінностей стосовно звернень до цифрової інформації, які обумовлені віком читачів. Так, викладачі та науковці старшого віку і ті, що мають

¹ Засурський, І., Харитонов, В. (ред.) (2013). *Трансформація авторського права в інтернеті. Зарубежні тенденції, бізнес-моделі, рекомендації для Росії*. Москва: Асоціація інтернет-видавців, Кабинетний учений, 27-30.

² LOI n° 2012-287 du 1er mars 2012 relative à l'exploitation numérique des livres indisponibles du XXe siècle. <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000025422700>>.

³ Харитонов, В.В., Засурський, І.І. (2016). *Інформаційна сверхпроводимість: авторське право як інструмент розвитку*. Москва: ООО «ВАШ ФОРМАТ», 66.

⁴ Харитонов, В.В., Засурський, І.І. (2016). *Інформаційна сверхпроводимість: авторське право як інструмент розвитку*. Москва: ООО «ВАШ ФОРМАТ», 66.

⁵ Засурський, І. (2013). *Трансформація авторського права в інтернеті: зарубешні тенденції, бізнес-моделі, рекомендації для Росії*. Москва: НП «Асоціація інтернет-видавців». Кабинетний учений, 2.

наукові ступені докторів наук, частіше використовують традиційні друковані джерела інформації та рідко звертаються до е-ресурсів бібліотеки. Користувачі середнього віку (кандидати наук, аспіранти, здобувачі) частіше застосовують методіку інформаційного пошуку серед електронних ресурсів. Ця категорія активно працює з електронними вітчизняними та іноземними періодичними виданнями. Натомість студентська молодь з усіх читачів найбільш схильна до роботи з цифровим контентом, але характер їх запитів дещо одноманітний, орієнтований на навчальний процес¹. Таким чином, сьогодні є потреба у реальних реформах, які розширять можливості для індустрії, так і створять можливість для розвитку культури.

References:

1. «Google» виграв скандальну справу проти Гільдії авторів. <<http://copyright-literacy.org.ua/новини/google-виграв-скандальну-справу-проти-гільдії-авторів>>. [in Ukrainian].
2. Google буде сканувати книги для google books. Інтелектуальна власність. <<http://www.intelvlas.com.ua/news/zhurnal-iv/google-bude-skanuvaty-knygy-dlya-google-books>>. [in Ukrainian].
3. Borisova, E.I., Meshherjakova, V.V. (sost.) (2014). *Avtorskoe pravo: biblioteki, izdatel'stva i potrebiteli informacii v HHI veke: materialy nauchn.-prakt. seminaru*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
4. Bulich, N.M., Karpenko, M.V. (2014). Problemy formuvannia fondu elektronnykh resursiv u bibliotekakh. *Imperatyvy rozvytku elektronnykh bibliotek: pro et contra = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra: materialy mizhnar. veb-konf. (m. Kharkiv, 27 bereznia 2014r.)*. <library.nlu.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Imperatives.pdf>. [in Ukrainian].
5. *Dyrektyva pro harmonizatsiiu pevnykh aspektiv avtorskoho prava ta sumizhnykh prav u informatsiynomu suspilstvi 2001* (Ievropejskyi parlament ta Rady 2001/29/IeS). <<http://old.minjust.gov.ua/le/31338>>. [in Ukrainian].
6. Zasurskii, I. (2013). *Transformacija avtorskogo prava v internete: zarubezhnye tendencii, biznes-modeli, rekomendacii dlja Rossii*. Moscow: NP «Associacija internet-izdatelei». Kabinetnyĭ uchenyiĭ. [in Russian].
7. Lutkova, O.V. (2016). Doktrina dobrosovestnogo ispol'zovanija proizvedenii v sovremennom avtorskom prave SShA. *Pravo. Zhurnal Vysheĭ shkoly jekonomiki, no. 2*, 186. [in Russian].
8. Sudebnyi putevoditel' po fair use. <<http://lexdigital.ru/2015/114>>. [in Russian].
9. Filippov, K.A. Novye popravki v Germanii, regulirujushhee prava avtorov. *Zakonodatel'stvo*. <http://www.eregistr.ru/intellectual-propertu/news/news_detail.php?ID=11972>. [in Russian].
10. Haritonov, V.V., Zasurskii, I.I. (2016). Informacionnaja sverhprovodimost': avtorskoe pravo kak instrument razvitija. Moskva: OOO «VASH FORMAT». [in Russian].
11. Gopalakrishnan, N.S., Agitha, T.G. (2014). Principles of Intellectual Property. *2nd ed*, 369-393. [in English].
12. LOI n° 2012-287 du 1er mars 2012 relative à l'exploitation numérique des livres indisponibles du XXe siècle. <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000025422700>>. [in French].
13. New ISO standard for worldwide identification of musical works (2002). *New ISO*. <http://www.iso.org/iso/ru/home/news_index/news_archive/news.htm?refid=Re f821>. [in English].

¹ Буліч, Н.М., Карпенко, М.В. (2014). Проблеми формування фонду електронних ресурсів у бібліотеках. *Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra: матеріали міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 березня 2014р.)*. <library.nlu.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Imperatives.pdf>.

Mariana Shchyrba, PhD in Law

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine

ECONOMIC GUARANTEES OF PATIENT'S RIGHTS IN UKRAINE

The article deals with the theoretical and legal issues of economic guarantees of patient's rights. The content of the modern healthcare model implies that the state guarantees a budget system for financing healthcare and the right to free medical care. For theoretical and legal certainty, it should be sublimated that the right to free healthcare includes the following factors: it applies only to state and municipal institutions; only the minimum level of medical care is free. The economic and social guarantees of patient's rights are directly proportional to the economic development of the state. Therefore, considering that the state cannot fully bear the burden of providing medical care to the population, the possibility of redistribution of this financial support is established. The necessity of Ukraine's transition to the European model of compulsory health insurance is pointed out.

Keywords: economic guarantees, patient's rights, state support, right to free healthcare.

Formulation of the problem. The patient's legal status in a state should have a certain state of social ideal, where the actual and legal position of the person must coincide. According to V. Ya. Tatiy, "the practical value of the rights and freedoms of person and citizen lies in their reality, that is, in the possibility of exercising powers which derive from the content of one or another law"¹. This can only be achieved if the normative definition of the rights of the patient is followed by the real comprehensive mechanism of their implementation in the specific conditions of the healthcare system development. Without such an element, the legal status is devoid of viability.

Economic and social guarantees are significant, since the financing of the healthcare sector is one of the most important and economically costly sectors in the state. Therefore, it is necessary to focus on the socio-economic guarantees of the patient.

State of research. At the present stage of the legal science development, interest in the sphere of medical law and relations in the healthcare sector has significantly intensified. Most of the problems are considered from the point of view of the analysis of certain rights of the patient and their state guarantee, in particular, the novelties of I. Venediktov, D. Gergel, S. Stetsenko, I. Senyuta, V. Tretyakova and others are noted. However, consideration of the problem of the patient's status at the present stage of transformation of the legal reality also requires improvement of the institution of guaranteeing the rights of patients. The purpose of the article is the theoretical and legal analysis of economic guarantees of the patient's rights as an element of ensuring their proper legal status.

Statement of the main provisions. The concept of "socio-economic guarantees" in modern terms has arisen in Germany under the influence of the model of social market economy of V.Oiken and the holistic concept of the social market economy of A.Muller-Armak, A.Rustov, V.Repke and L. Erhard. Without economic guarantees of rights and freedoms, it is impossible to ensure the dignity of the human person. Moreover, without these guarantees, many other rights, in particular political, personal, etc., lose their meaning to a large extent. And as V. Kostitsky emphasizes: "What sense, for example, in the right to inviolability of the housing or secrets of telephone conversations if the person has neither his\her own home, nor phone?"². By analogy, we can ask: what sense in the state-legal definition of the patient's legal status, if the state cannot provide it?

Today, social guarantees, as an integral determinant of a democratic and legal social state, are an objectively necessary element of the social welfare system. They are the material embodiment of the state's

¹ Тацій, В.Я. (2008) Людина і правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії. *Вісник Академії правових наук України*, 2 (53), 7.

² Костицький, В. (1996). Соціально-економічні права людини. *Право України*, 6, 17.

obligations to support human livelihoods at a level that takes into account the possibilities of the economy and is minimum acceptable from the point of view of society¹.

The development of civilization and the genesis of human rights leads to the attempt of the states to pursue policies that would make it possible to say that the state is social. However, the state cannot be considered so, primarily when the level of healthcare does not meet the basic needs of the individual and population. Healthcare financing should be considered as a separate element of the patient's rights system.

It is important that the healthcare sector was also in line with international social standards. Among the latter, in our opinion, the following should be highlighted:

- the right to social security, the rights that are necessary for the protection of personal dignity and for the free development of person, including economic, social (Art. 22 Universal Declaration of Human Rights);

- the right to adequate standard of living, including food, clothing, housing, medical care and necessary social services, which is essential for maintaining the health and well-being of person and his\her family. This includes the right to security in the event of unemployment (Art. 25 of the Universal Declaration of Human Rights, art. 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights);

- the right of every person to the highest attainable standard of physical and mental health (Art. 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights).

Economic guarantees of patients' rights in general are the financial provision of health care, which scientists define as "a method of financial mechanism that determines the sources and forms of financing of economic entities, whose activities are aimed at the reproduction, preservation and strengthening of citizens' health"².

E. A. Malik notes that "the financing of healthcare is a process of formation and use of financial resources that are used to ensure the functioning of the system of measures aimed at the preservation and development of physiological and psychological functions, the optimal working capacity and the social activity of the person with the maximum biologically possible life expectancy"³.

It is significant that in modern society the human right to healthcare and medical care is not a personal or individual matter, but, on the contrary, this right is the most important value for the state and is therefore guaranteed by the state.

States cannot refuse to finance this sphere; the primary financial burden is still on the state budget. The increase in financial expenditures of the state in the sphere of healthcare causes an improvement in the life of the population, increases their life expectancy, health level, working capacity of the population. This can be illustrated by foreign economic indicators. According to WHO experts, the increase in the share of the gross national product per capita for 1000 USD increases the average life expectancy by 0.5 years, and an increase in the income of 1000 USD per citizen increases life expectancy by 1 year.

The content of the modern healthcare model implies that the state guarantees a budget system for financing healthcare and the right to free medical care.

State budget financing system of healthcare. The state promotes the production of medical equipment, tools, equipment, laboratory reagents, medicines, prosthetics and hygiene products and other products necessary for health care, as well as the development of trade of these products. To this end, implementation of state targeted programs on priority development of the medical, biological and pharmaceutical industries, entrepreneurship and international cooperation in the field of material and technical provision of healthcare are encouraged, a system of appropriate tax, price, customs and other privileges and regulators is created. The state ensures compliance with the requirements of the law on restriction of advertising of medicines and may restrict the export of goods necessary for healthcare and raw materials for their manufacture, if it may harm the interests of the health of the Ukraine population⁴.

¹ Горин, В. (2013). Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінанси*, 2, 69-80.

² Буздуган, Я.М. (2009). *Правові та організаційні основи фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук. Київ, 7.

³ Малік, Є.О. (2007). *Система фінансування охорони здоров'я: конкурентні та соціальні критерії розвитку*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата екон. наук. Київ, 7.

⁴ Романова, А.А. (2013). Фінансування галузі охорони здоров'я як окремий елемент системи забезпечення права людини на здоров'я. *Публічне право*, 113-118.

However, it is the economic and social guarantees that show us that the legal status of the patient and its provision directly proportional depends on the economic development of the state. Therefore, given the fact that the state cannot fully bear the burden of providing medical care to the population, the possibility of redistribution of this financial support is established. The Constitutional Court spoke on economic guarantees and their absolute character. In the decision of December 26, 2011 No. 20-rp/2011, "the social and economic rights stipulated by the laws are absolute. The mechanism of realization of these rights can be changed by the state. In particular, due to the impossibility of financial support through proportional redistribution of funds, in order to maintain a balance of interests of the whole society. In addition, such measures may be necessary to prevent or eliminate real threats to Ukraine's economic security ..."¹.

State guarantee of the right to free medical care. This right includes a set of opportunities and powers enshrined in the law that provides every citizen with the opportunity to receive, in case of applying to the state medical establishment, free of charge qualified treatment and medical and social services, the choice of the healthcare institution in the exercise of this right, as well as the opportunity to demand protection in case of violation.

For theoretical and legal certainty, it should be sublimated that the right to free healthcare includes the following factors:

- it applies only to state and municipal institutions;
- only the minimum level of healthcare is free.

The volume of these services provided by the programs of state guarantees of medical care of the population (program of medical guarantees) – a program that defines the list and volume of medical services and medicines, the full payment of which the state guarantees to patients at the expense of the State budget of Ukraine according to the tariff, for prevention, diagnosis, treatment and rehabilitation in connection with diseases, injuries, poisoning and pathological conditions, as well as in connection with pregnancy and childbirth².

The complexity of public and private financing of healthcare is important in the context of the real effectiveness of economic guarantees. The main problem of healthcare is the ever-increasing gap between the growth of costs and the ability of the state to finance healthcare at a high level.

A modern problem of global scale is a significant increase in the cost of medical care, especially in the light of the development of biomedicine and biotechnology. This has necessitated the search for alternative strategies for more effective and equitable healthcare financing. These reforms include attraction of new sources of financing, stimulation of non-state projects of healthcare financing, introduction of resource-saving technologies, state monitoring of rational use of the budget.

At the state level, many post-Soviet countries, as a consequence of the command and administrative system, declare the right to free medical care (article 49 of the Constitution of Ukraine; article 41 of the Constitution of the Russian Federation; article 45 of the Constitution of the Republic of Belarus; article 36 of the Constitution of Moldova; article 52 of the Constitution of Turkmenistan). However, in the twenty-first century, it is likely that no state will be able to secure these rights for purely economic reasons.

Taking into account the need for an integrated approach to the health of citizens, the state stimulates cross-sectoral interaction. Article 18 of the law of Ukraine "Fundamentals of Ukraine legislation on health protection" establishes that the financing of healthcare is carried out at the expense of the state budget of Ukraine and local budgets, health insurance funds, charitable funds and any other sources not prohibited by law. That is, medical insurance can be considered an effective guarantee of ensuring the legal status of patients, which should be understood as a separate type of social insurance, which guarantees by the state equal opportunities for Ukrainian citizens in obtaining medical care and provision of medicines.

We distinguish two forms of such insurance – voluntary and compulsory.

According to Art.6 of the Ukraine law "On insurance" voluntary health insurance is provided. The essence of this type of insurance is that the insurance organizations conclude agreements with the healthcare institutions on cooperation in providing medical care and treatment of insured persons under

¹ Рішення щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розд. VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» 2011 (Конституційний суд України). *Національний правовий Інтернет-портал України* <<http://www.ccu.gov.ua/ru/doccatalog/list?currDir=142486>>.

² Закон про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення 2017 (Верховна рада України) *Відомості Верховної Ради*, 5, 31.

the terms of voluntary health insurance contracts. Also Art.7 of the Ukraine law "On Insurance" provides compulsory medical insurance for certain categories of persons.

However, as many academics and practitioners point out, it is now expedient to have more perfect legal regulation, namely the transition to compulsory health insurance. We agree with S. Stetsenko and I. Senyuta, who indicate that the adoption of the Law "On compulsory state health insurance" will allow: a) to improve financing of the industry; b) to carry out a clear control over the expenses for the treatment of the patient; c) to introduce effective civil-legal contractual relations between healthcare institutions, employers, state and person¹.

Most of the world's leading states have chosen a compulsory health insurance model. The impoverishment of the population, the growth of unemployment, military actions, the increase in the number of people with disabilities, the socio-economic and political crisis in our country – this is the basis that makes no alternative for our country to introduce such a model.

It is also possible to reduce the financial burden of the state and, accordingly, to effectively provide particularly vulnerable groups by stimulating the development of the private health sector. For example, in Germany, the share of the private medical sector in the last 10 years has increased by 5 times and is more than 20% of the total number of medical institutions in the country. As a result, the level of development of the healthcare system remains high on the background of public spending reducing.

Also, it is important to emphasize that the majority of economically developed countries have moved to the reform of all health systems, not only healthcare system. This is due to the fact that the funds should not be inserted into the system of medical care, but mainly in the system of disease prevention. These interventions are effective only if prevention is provided and the overall level of public health is adequate.

Ukraine needs an optimal model of health care, which most of all will meet modern medical trends, taking into account mental and geographical-demographic factors. The concept of the National program "Health 2020: Ukrainian dimension" is defined by optimizing the system of health care delivery to the population, which indicates that it is planned to make the transition from public financing of health institutions to the financing of measures to provide medical care to the population based on its needs². Therefore, the direction of the state movement has been chosen for a long time, but the reform of the entire system is quite slow, often haphazard and chaotic.

Conclusion. In modern society the human right to healthcare and medical care is not a personal or individual matter, but, on the contrary, this right is the most important value for the state and is therefore guaranteed by the state. The content of the modern healthcare model implies that the state guarantees a budget system for financing healthcare and the right to free medical care. For theoretical and legal certainty, it should be sublimated that the right to free healthcare includes the following factors: it applies only to state and municipal institutions; only the minimum level of medical care is free. The economic and social guarantees of patient's rights are directly proportional to the economic development of the state. Therefore, considering that the state cannot fully bear the burden of providing medical care to the population, the possibility of redistribution of this financial support is established. Most of the world's leading states have chosen a compulsory health insurance model. The impoverishment of the population, the growth of unemployment, military actions, the increase in the number of people with disabilities, the socio-economic and political crisis in our country – this is the basis that makes no alternative for our country to introduce such a model.

References:

1. Tatsii, V.Ya. (2008). Liudyna i pravova derzhava: problemy vzaiemovidnosyn i vzaiemodii [Man and the rule of law: problems of interaction and interaction]. *Herald of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2 (53), 3-12. [in Ukrainian].
2. Kostytskyi, V. (1996). Sotsialno-ekonomichni prava liudyny [Social and economic human rights]. *The law of Ukraine*, 6, 16-17. [in Ukrainian].
3. Horyn, V. (2013). Sotsialni harantii v systemi sotsialnoi bezpeky derzhavy: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Social guarantees in the system of social security of the state: theoretical and methodological aspect]. *The world of finance*, 2, 69-80. [in Ukrainian].

¹ Стеценко, С., Сенюта, І. (2007). Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні. *Право України*, 6, 98-99.

² Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вимір" 2011 (Кабінет Міністрів України). *Урядовий кур'єр*, 218.

4. Buzduhan, Ya. M. (2009). Pravovi ta orhanizatsiini osnovy finansovoho zabezpechennia okhorony zdorov'ia v Ukraini Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupeniu kandydata yurydychnykh nauk [Legal and organizational fundamentals of financial provision of health care in Ukraine: The author's dissertation for the degree of the candidate of of legal sciences]. Kyiv, 18 [in Ukrainian].
5. Malik, Ye. O.(2007). Systema finansuvannia okhorony zdorov'ia: konkurentni ta sotsialni kryterii rozvytku Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupeniu kandydata ekonomichnykh nauk [System of financing health care: competitive and social criteria of development: The author's dissertation for the degree of the candidate of economic sciences] Kyiv. [in Ukrainian].
6. Romanova, A.A. (2013). Finansuvannia haluzi okhorony zdorov'ia yak okremyi element systemy zabezpechennia prava liudyny na zdorov'ia [Financing of the health care as a separate element of the system of ensuring human rights to health] *Public law, 1*, 113-118 [in Ukrainian].
7. The decision on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of paragraph 4, section. VII "Final provisions" of the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2011" 2011 (Constitutional Court of Ukraine) [Rishennia shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 4 rozd. VII «Prykintsevi polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2011 rik» 2011 (Konstytutsiinyi sud Ukrainy) National Legal Internet Portal of Ukraine <<http://www.ccu.gov.ua/ru/doccatalog/list?currDir=142486>> (13, October, 2018). [in Ukrainian].
8. *On State Financial Guarantees of Public Health Care 2017 (Verkhovna Rada Ukrainy) [On State Financial Guarantees of Public Health Care 2017 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. Information from the Verkhovna Rada, 5, 31 [in Ukrainian].*
9. Stetsenko, S., Seniuta, I. (2007). Zakonodavche zabezpechennia okhorony zdorov'ia v Ukraini [Legislative Provision of Health Care in Ukraine The Law of Ukraine], 6, 96-100. [in Ukrainian].
10. *On Approval of the Concept of the National Program "Health 2020: Ukrainian Dimension" 2011 (Cabinet of Ministers of Ukraine) [Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnodержavnoi prohramy "Zdorovia 2020: ukrainskyi vymir" 2011 (Kabinet Ministriv Ukrainy)]. Government Courier, 218 [in Ukrainian].*

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění v **prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. ledna a musí být publikovány do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. března a musí být publikovány do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. května a musí být publikovány do dne 30. června.

Články pro zveřejnění ve **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. července a musí být publikovány do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. září a musí být publikovány do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. listopada a musí být publikovány do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stranek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 700-900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, pracovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytovány na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí být uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustraci že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

PŘÍKLADY ÚPRAVY BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU ZDROJŮ A LITERATURY DLE POŽADAVKŮ APA-STYLE

Všeobecná pravidla:

Bibliografický popis zdrojů a literatury v odkazech na každé stránce a v transliterovaném seznamu literatury (references) musí být zpracován na základě norem APA-Style, v souladu s požadavky APA (American Psychological Association). Níže jsou uvedeny příklady zpracování nejběžnějších bibliografických zdrojů. Více informace dostanete na stránce <http://www.apastyle.org>.

Při úpravě bibliografických popisů zdrojů a literatury dejte si pozor na způsob psaní: rovně a kurzivou (*Italic*) a také na postupnost umístění prvků odkazu.

Paginální odkazy na zdroje a literaturu se uvádí v původním jazyce (v jazyce originálů), totiž nepřekládají se a netransliterují se. Citace jsou také uváděny v původním jazyce článku.

Seznam literatury (references) na konci článku se uvádí latinkou. Pokud se musí uvést odkaz na články v písmu cyrilici (včetně článků v ukrajinštině nebo v ruštině) otištěné dříve v časopisech a sbírkách, doporučujeme tuto variantu struktury bibliografických odkazů v sekci References:

- Jméno a příjmení autora/-ů (transliterace);
- Transliterovaný název článku a jeho překlad v angličtině, který má být umístěn v hranatých závorkách: [];
- Název zdroje (transliterace) a překlad jeho názvy v jazyce anglickém: [];
- Výchozí údaje s anglickým zápisem.

V seznamu literatury (references) místo vydání pro zdroje v jazyce anglickém a ukrajinském se uvádí v angličtině, a název nakladatelství se transliteruje.

Pro automatickou transliteraci názvů zdrojů v písmu cyrilici dá se použít další stránky:

- pro zdroje v ruštině: <http://www.translit.ru>,
- pro zdroje v ukrajinštině: <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php>.

Odkaz na web-zdroje se má sestavit dalším způsobem: jméno autora web-stránky, název stránky, název web-stránky (píše se kurzivou (*Italic*)), adresu web-stránky oddělenou znaky < >: <URL> a pokud je možné datum poslední návštěvy/ náhledu web-stránky v zaoblených závorkách: () . Název měsíce nahlédnutí do web-stránky se uvádí v jazyce článku.

Pro vaše pohodlí jsou následující příklady uvádění zdrojů a literatury rozděleny podle typu zdroje, a každý se uvádí ve dvou variantách po sobě: první je příklad odkazu na každé stránce, druhý je příklad odkazu na stejný zdroj, jenže jak se má uvádět v seznamu literatury (references).

Monografie:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English].

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English].

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian].

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Яковсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Článek v časopise:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75.

doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního shtepeni na substatnih urovnih.

Central European Political Studies Review, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnii, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiinymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Teze a myšlenky konference:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta institucijni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhyttya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Odkazy na web-stránky:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhlisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

Odkazy na právní předpisy a právní dokumentaci:

Zákony a nařízení:

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21).

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitii dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Dohody, konvence, doporučení

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21)

Dvoustranné dohody

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobotnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Soudní dokumentace

Dokumentace Mezinárodního soudu

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (do 31. října 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (od 1. listopadu 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Soudní rozhodnutí soukromých zemí

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).

Become a Contributor for the Journal

EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 15 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 15 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 15 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until July, 15 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 15 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 15 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:

an abstract (700-900 characters),

a title of the article and complete data of an author – full first and last name, academic title, academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Mailing Address:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

RULES AND EXAMPLES OF REFERENCING ACCORDING TO APA-STYLE REQUIREMENTS

General rules:

Bibliographic descriptions of sources and literature in footnotes and transliterated list of sources (references) should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). Below are examples of how to arrange the most common bibliographic sources. For more information see: <http://www.apastyle.org>

When arranging bibliographic descriptions of sources and literature it is necessary to consider regular and cursive (*Italic*) text fonts, as well as the sequence of elements in a reference.

Footnotes should be provided in the original language of a source to which you refer, that is, they are not translated or transliterated. Quotes within the article should be provided in the language of the article.

References at the end of the article should be Latinized. When making bibliographic references to Cyrillic (including Ukrainian and Russian) articles, published in journals and almanacs, we strongly recommend the following structure of references:

- Name of author/authors (transliterated);
- original title of the article transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [];
- original title of the source transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [];
- publisher's imprint information in English.

In References, when indicating a city of publication both in English and Cyrillic sources, the name of the city should be given in English, while the name of the publishing house should be transliterated.

For automatic transliteration of Cyrillic sources, you can use the following resources <http://www.translit.ru> – for sources in Russian; and <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> – for sources in Ukrainian.

When arranging references on website materials, a reference should include author's name, title of the page, name of the site (*typed in Italic font*), site address <URL>, marked by <> symbols, and, if possible, the date when this page was last browsed (in round brackets). The month is provided in the language of the article.

For your convenience, below you can see examples of arranging bibliographic descriptions of sources and literature organized by source type; each one is given in two formats sequentially: the first one is the footnote example; the second is the example of arranging the same source in References.

Monograph:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English]

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English]

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian]

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Journal article:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnyi, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiinymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Conference paper:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta instituciyni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materiali Mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhittya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Web-link:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhlisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

References to legislative acts and legal documents

Laws and regulations

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21)

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017).

Direktiva o razvitiu dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015 (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Agreements, conventions, recommendations

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21).

Bilateral agreements

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Judicial documents

Documents of the International Court of Justice

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

ECHR cases (until October 31, 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

ECHR cases (after November 1, 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Judicial decisions of individual countries

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).